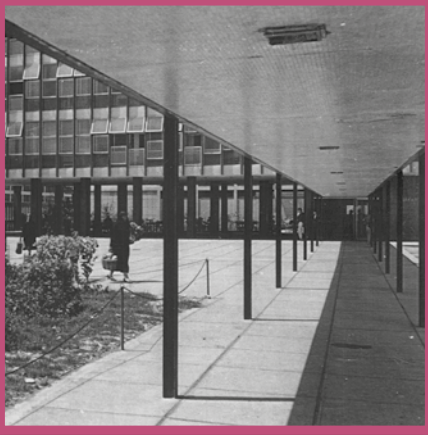
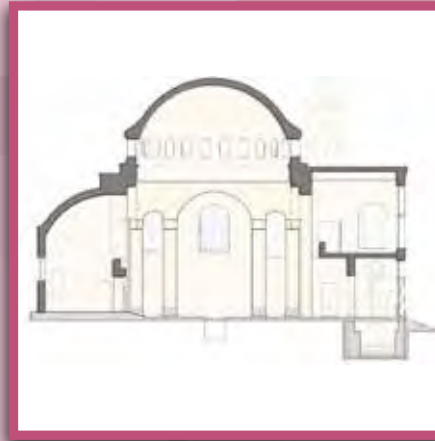

Mimarlıkta Başka Bir Eğitim: Uzaktan Mümkün mü?

A. Derin Öncel • Esra Akbalık • C. Sanem Ersine Masatlıoğlu •
Zeynep Yazıcıoğlu Halu • Seda Kula Say • Meral Ekincioğlu •
F. Cânâ Bilsel • Erdem Ceylan

**60 Yıllık Koruma Mücadelesi: Karatepe Aslantaş
Profil: Nişan Yaubyan**

2021/1

7,50 TL

FORTIKA

PREMIUM SPC FLOORING

ADO
Floor

Suya dayanıklı parke!

FORTIKA SPC kompozit yer kaplamaları ile geleceğimizde güzel yeniliklere de yer veriyoruz.

Antibacterial

Dust Free
Installation

Recyclable

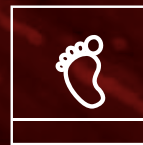
Phthalate
Free

Waterproof

Eco-Friendly

Warm
Underfoot

Sound
Insulation

Belirtilen özellikler LVT ve SPC yer kaplamalarının ortak özellikleridir.

adofloor.com

Yapı Tasarımında 33 yıldır en gelişmiş,
en güvenilir ve en çok tercih edilen marka.

ideCADD®

Mimari Tasarım

Tasarım süreçlerini otomatikleştiren mimari-yapısal ekip çalışması ve işbirliği için vazgeçilmez BIM çözümü.

Betonarme Tasarım

TBDY 2018 ve TS 500 ile uyumlu, mimari-yapısal ekip çalışması ve işbirliği için eşsiz BIM çözümü.

Çelik Tasarım

TBDY 2018 ve ÇYTHYE ile uyumlu, mimari-yapısal ekip çalışması ve işbirliği için en verimli ve sezgisel BIM çözümü.

Nonlinear Tasarım

TBDY 2018 Bölüm 5 ve Bölüm 15 ile uyumlu, yığılı ve yayılı plastik davranış modellerini destekleyen çok güçlü yapısal BIM çözümü.

her şey planladığınız gibi...

Çok disiplinli
BIM tasarımı için
ideYAPI bilgi modellemesi

Şimdi siz de ideYAPI® ailesiyle tanışıp,
planlarınızı gerçeğe dönüştürmek için bize ulaşın.

Forum: idecadsupport.com

Web: www.idecad.com.tr

Facebook: idecad.com.tr

Destek: destek@ideyapi.com.tr

Instagram: [idecadsoftware](https://www.instagram.com/idecadsoftware)

Youtube: [ideyapi_idecad](https://www.youtube.com/ideyapi_idecad)

ideYAPI İstanbul: Piyale Paşa Bulvarı Famas Plaza B - Blok Kat:5
Okmeydanı Şişli / İstanbul Telefon: 0212 220 55 00

ideYAPI Bursa: Bağlarbaşı Mh. 1.Sedir Sk. Evke Onyx Plaza No:10 K:6 D:35
Osmangazi / Bursa Telefon: 0224 220 67 17

'Askıda Kitap' ve 'Hediye Kitap' Kampanyası Başlıyor

İçinde bulunduğumuz, "Covid-19 Salgını"nın yol açtığı bu zor günlerde üyelerimiz arasındaki dayanışma ve direnci artırmak amacıyla; "ASKIDA KİTAP" ve "HEDİYE KİTAP" KAMPANYASINI BAŞLATIYORUZ...

Değerli Üyelerimiz ve Öğrenci Üyelerimiz, artık yakında sizi, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi'nin Karaköy Kemankes Caddesi No: 31'deki binasının giriş katında; Oda Yayınları ve diğer yayınevlerinin kitaplarından oluşan; "ASKIDA KİTAP" standı karşılayacak...

"ASKIDA KİTAP" uygulamasından; "Mimarlar Odası Üyeleri" ve üniversitelerin **Mimarlık Bölümü**'nde okuyan ve Mimarlar Odası'na üyelik kaydını yaptırmış "**Öğrenci Üyeler**" doğrudan yararlanabilirler...

Sizler de sevdiklerinize istediğiniz HEDİYE KİTAP setlerini doğrudan gönderebileceğiniz gibi; **ASKIDA KİTAP** kampanyasına da bağış yapabilirsiniz...

İletişim için:
Tel. 0212 251 49 00 • Dahili. 111-112
E-posta. mimarist@mimarist.org

Ocak 2021 • Yıl: 21 • Sayı: 70 Yayın Türü: Yerel, süreli

Yayınlayan

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi

Şahibi

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi adına
Esin Köymen

Genel Yayın Yönetmeni

Deniz İncedayı

Yayın Koordinatörü

Fatma Öcal Al

Yazı İşleri Sorumlusu

Metin Karadağ

Yayın Kurulu

Zafer Akay, Zafer Akdemir, Esra Akbalık, Oya Akin,
Gül Cephaneçigil, Ayşen Cıraoğlu, Burcu Selcen Coşkun,
Tores Dinçöz, Zeynep Eres, T. Gül Köksal, Derin Öncel,
Gülşen Özyayın, Mücella Yapıcı

Danışma Kurulu

Zeynep Ahunbay, Behiç Ak, Nur Akin, Ali Artun,
Acar Avunduk, İhsan Bilgin, Çelen Birkan,
Hasan Çakır (Almanya), Candan Çıtak,
İsmail Doğanılımaz, Nur Esin, Nuran Zeren Gülersoy,
Zeynep Günay, Ersen Gürsel, Yücel Gürsel,
Figen Kafescioğlu, Ruşen Keleş, Esin Köymen,
Doğan Kuban, Mehmet Küçükdoğan, Eyüp Muhcu,
Derya Oktay, Sabri Orcan, Deniz Erinsel Önder,
Hasan Cevad Özdiil, Aslı Erim Özdoğan, Mehmet Özdoğan,
Yıldız Sey, Simla Sunay, Betül Şengezer, Afşar Timuçin,
Rüksan Tuna, Hülya Turgut, Yıldız Uysal, Alper Ünlü,
Zekiye Yenen, Emre Zeytinoğlu

Tarandığı İndeks

DAAI - Design and Applied Arts Index

Yayın Yönetim Yazışma Adresi

Kemankeş Cad. No.31 Karaköy, Beyoğlu 34425 İstanbul
Tel: (212) 251 49 00 Faks: (212) 251 94 14
e-posta: dergi@mimarist.org
www.mimarist.org/yayinlar/mimarist

Mali Koordinasyon

Aysel Durgun

Grafik Tasarım

Zehra Şenoğuz

Grafik Uygulama

Ebru Laçın Kilci

Baskı-Cilt

Pınar Matbaacılık Ambalaj Sanayi ve Ticaret LTD. ŞTİ.
Büyük Zafer Sokak No: 20/1 İçerenköy-Ataşehir / İstanbul
Tel: (216) 577 25 61

Baskı Tarihi

Şubat 2021

Dağıtım

Zip Dağıtım

Ofset Hazırlık, Reklam ve Yapım Organizasyon

Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi
Kemankeş Cad. No. 31 Karaköy, Beyoğlu 34425 İstanbul
Tel: (212) 244 86 87 pbx Faks: (212) 244 86 88

Fiyatı: 7.50 TL

Yıllık abone ücreti: 26.00 TL

Öğrencilere % 50 indirim uygulanır.

Mimar.ist dergisi Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi üyelerine
ücretsiz olarak gönderilir. Yazılarda ileri sürülen görüşlerin sorumluluğu
yazarlarına aittir. Dergi adı belirtilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.

Sağlıklı Yıllar Dilekleri ve Düşündürdükleri

2020 yılında yaşamlarımızın yoğun gündem maddesi olan salgın karşısında, doğal olarak 2021'den öncelikli beklentimiz sağlık oldu. Trajik can kayıplarımız, yitirdiğimiz değerli sağlık personelimiz, yaşanan ciddi travmalarımızla zorlu bir sürecin içindeyiz. Dramatik tablo karşısında, son takvim yaprağıyla birlikte sorunlar da bitecekmışçesine, 2021 sayısı hepimiz için psikolojik bir eşik niteliği kazandı ya da öyle olmasını istedik...

Pandemi, "sağlık" kavramına yakından bakmamızı da sağladı. Genelde tıp uzmanlık alanına ait olan kavram, yaşanan süreçle birlikte farklı mesleklerin de odağına yerleşti. Mimarlıkta çevre sağlığı, halk sağlığı ile tasarım ilişkileri, kamu yararı ilkesinin sağlık ilişkisi, toplumbilimlerinde ise fırsat eşitliği, yönetim ve sosyal devlet kavramlarının sağlıklı ilişkileri hızla gözler önüne serildi. "Sağlık" tartışması giderek tekil ölçekten kamusal ölçeğe yayıldı. Sağlıklı yaşamın meslek ve eğitim politikalarıyla, yönetim anlayışıyla ilişkilerine dair tartışmalarda bulduk kendimizi. Bir virüsle mücadelenin konusu olmaktan öte, sağlığın yaşam biçimlerimizle, doğadan kopuşumuzla, toplumsal alışkanlıklarımız ve farkındalıklarımızla doğrudan ilişkisiyle yüzleştik.

Meslek alanımızda sağlık başlığı tasarım ve planlama bağlamında, daha uzun süreler tartışılacak, şüphesiz. Sorunlar, salgının medikal önlemlerle durdurulmasıyla bitmeyecek. Bugün bir virüs nedeniyle, yarın ise farklı herhangi bir nedenle yaşama, üretim ve tüketim biçimlerine meslek alanlarından yeniden bakılması kaçınılmaz; ancak değişim de kolay olmayacak. Neden dersiniz, yaşadıklarımızdan öğrenmek ve bunu bilimsel yaklaşımlarla uygulamaya taşıyabilmek bu süreçte kilit noktada. Oysa bugün salgın sürecinin vurguladığı gerçekleri tartışırken, bir taraftan da tezat oluşturacak nitelikte uygulamaların yürürlüğe konulduğuna şahit oluyoruz. Koruyucu önlemlerin uygulanmasında, teşhis ve aşı süreçlerinde bilimsel doğrulara bağlı kalamamak bir yana, doğayla ilişkimizin yaşamsal öneminden söz ederken diğer taraftan yeni yönetmeliklerle orman alanlarını, kıyıları, doğal ve kültürel sitlerimizi yok etmeye, tahrip etmeye devam ediyoruz, hatta bu süreçleri hızlandıracak kanun değişiklikleri yapıyoruz. "6831 Sayılı Orman Kanunu"nda yapılan değişiklik veya "Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik" değişiklikleri bunlardan sadece birkaçı. Umutlu beklentimiz ise, aklın ve bilimin yolunda sağlıklı, güvenli yaşam çevrelerinin desteklenmesi. Deneyimlerimizden öğrenmek yerine, onlarla tezat oluşturan olumsuz yaşam koşullarını körükleyen politikalar içerisinde sağlıklı yıllar dilemeye devam ediyoruz...

Bu sayımızın dosyasında yine salgın sürecine dair önemli bir alanı tartışmaya açıyoruz. "Mimarlıkta Başka Bir Eğitim, Uzaktan Mümkün mü?" başlığıyla, salgının başından bu yana sürdürdüğümüz uzaktan eğitimin sorunlarına ilişkin düşünceleri, birikimleri paylaşıyoruz. Geçen zamanla birlikte sonuçlar daha net görünür oluyor, bizler de farklı etkileriyle sürecin izleyicisi ve tartışmacısı olmayı sürdüreceğiz.

Bildiğiniz gibi, 2020 yılında 17. Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri Programında Mimar Sinan Büyük Ödülü'nün sahibi değerli mimar Nişan Yaubyan olmuştu. Her dönem olduğu gibi, bu kez de Büyük Ödül'ün sahibi meslektaşımızla bir söyleşi yaparak, kendisini ve eserlerini daha yakından tanımayı ve tanıtmayı amaçlıyoruz. Söyleşi sayfalarımızda Nişan Yaubyan'ın meslek yaşamına dair ayrıntıları, kendisinin farklı yönleriyle deneyimlerini ilgiyle okuyacağınızı uman.

Diğer başlıklarımızda da mesleğimize ve gündeme dair irdelemeleri, çeşitli incelemeleri, eleştirel bakışları bulacaksınız. Ayrıca, meslek alanımıza destek verecek çok sayıdaki yeni yayını, kazandığımız önemli kaynakları 'Kütüphane' sayfalarımızda ilginize sunuyoruz.

Gelecek sayımızın dosyasında ise İstanbul'da Tarihi Yarınada'nın bugün yaşanan mimarlık mirası koruma sorunlarını ele almak istiyoruz. Çok katmanlı kentsel yapılaşmanın özgün örneklerinden olan bölgenin Bizans ve Osmanlı dönemi mirasına bir katman olarak eklenen yakın geçmiş yapılarını, modern mimarlık mirası değerlerini; alana yapılan müdahaleler, uygulanan koruma politikaları ve yasal düzenlemeler bağlamında tartışmayı, uzmanların ve değerli araştırmacıların bakışlarıyla gündeme getirmeyi amaçlıyoruz.

Bu sayımıza katkı veren tüm değerli yazarlarımıza, Danışma Kurulu üyelerimize ve kıymetli okurlarımıza Yayın Kurulumuz adına teşekkür ediyorum.

Tüm meslektaşlarımızın, okurlarımızın yeni yılını kutluyor ve her şeye rağmen sağlıklı, mutlu nice yıllar diliyorum.

Saygılarımla,

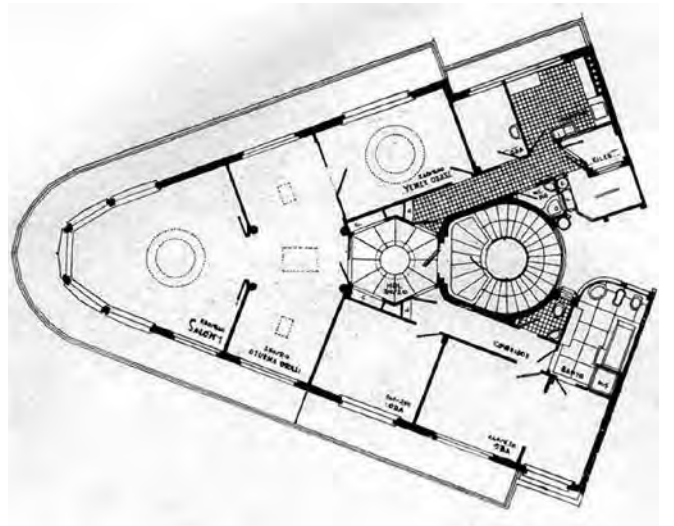
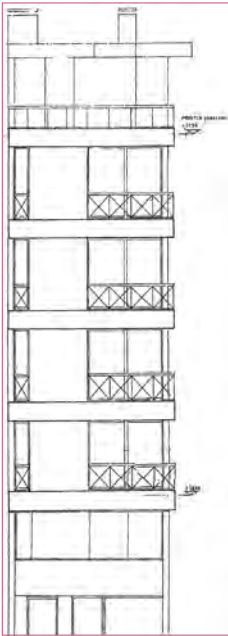
Deniz İncedayı

Mimar.ist Ocak 2021/1
ISSN 1302-8219

4	HABER / ETKİNLİK	Türkiye Milli Komitesi Üyesi Prof. Dr. Zeynep Gül Ünal, ICOMOS Başkan Yardımcılığına Seçildi4
5	KÜTÜPHANE	İstanbul'un Yabancı ve Levanten Mimarları / <i>Ebru Omay</i>5 Rasmussen, Loos, Fusco, Scheerbart.....6 Mimarlık Tarihimizden Maketli Bir Kesit / <i>Aydan Balamir</i>7 2018 Ulusal Mimarlık Ödülleri, Yapılar . Projeler . Fikirler8 İdeal Kent Arayışında Mimari Ütopyalar / <i>E. Ümran Topçu</i>8 Mekânsallık: Sanat Üretiminde Eşzamanlılık Durumu9 İnsan İçin Kentler / <i>Murat Güvenç</i>9
10	GÖRÜŞ	Kamusallığın Güncelinde Meydan - Toplum İlişkisi / <i>Hatice Ayataç</i>10
14	İNCELEME	60 Yıllık Bir Koruma Mücadelesi, Karatepe-Aslantaş: Halet Çambel ve İlklerin İnşası / <i>Mustafa Sayan - Zeynep Eres</i>14 Modernin Ulusal Memlari: <i>Arkitekt</i> Üzerinde Kira Evlerine Evrimsel Bir Bakış / <i>Özgür Demirkan - Ayhan Usta</i>27
38	PROJE - PROFİL	Nişan Yaubyan: "Çağdaşlık, Taklit Etmeden, Eldeki Olanaklarla Mimarlık Yapmaktır" / <i>Söyleşi: Zafer Akay</i>38 Nişan Yaubyan'ın Moda'da Ayakta, Hayatta Kalan Dört Apartmanı / <i>Evin Eriş</i>44

53	DOSYA: MİMARLIKTA BAŞKA BİR EĞİTİM: UZAKTAN MÜMKÜN MÜ?	
	Kriz ve Sonrası / <i>A. Derin Öncel</i>	54
	Eski, Mevcut ve Başka Bir Yeni Üzerine Bazı Sorular / <i>Esra Akbalık</i>	55
	"Ortam" Nasıl? Stüdyo Kültürü Kavramı Bağlamında Mimari Tasarım Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme / <i>C. Sanem Ersine Masatlıoğlu</i>	56
	Pandemi Sürecinin Öğrettikleri ile Mimarlık Eğitimine Yeni Yollar Açılabilir mi? Veya Uzaktan Mimarlık Eğitimi Sadece Dijital Ortamda mı Olur? / <i>Zeynep Yazıcıoğlu Halu - Seda Kula Say</i>	60
	Covid-19 Sürecinde Mimarlık Eğitimi Üzerine ABD'den Bir Perspektif / <i>Meral Ekincioğlu</i>	68
	Uzaktan Mimarlık Eğitimi: Küresel Salgın Döneminde ODTÜ Mimarlık Bölümü Deneyimi ve Sonrası Üzerine / <i>F. Cânâ Bilsel</i>	75
	<i>Ne Kadar Uzak, O Kadar Yakın!</i> Mimarlıkta Çevrimiçi Eğitimin Paradoksal Doğası Üzerine / <i>Erdem Ceylan</i>	81
92	YAPI FİZİĞİ - MALZEME	
	Tarihi Yapılarda Yangın Güvenliği / <i>Sedat Altındaş</i>	92
99	TASARIM - UYGULAMA	
	Arşiv Belgeleri Işığında İstanbul Aya Kırıyaki Kilisesi'nin Yeniden Yapım Süreci / <i>Ece Sönmez Pulat - Deniz Mazlum</i>	99
106	FARKLI İNSANLIK DURUMLARI	
	Konut Tasarımında Yaşlı Kullanıcılar İçin Kapsayıcı Yaklaşımlar: Giriş Alanları Açısından Bir Değerlendirme / <i>S. Selhan Yalçın Usal - A. Nilay Evcil</i>	106
112	ÇİZGİ	
	<i>Behiç Ak</i>	112

Türkiye Milli Komitesi Üyesi Prof. Dr. Zeynep Gül Ünal, ICOMOS Başkan Yardımcılığına Seçildi

ICOMOS Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyinin, 2020 yılı genel kurulunun Avustralya'da yapılması planlanmıştı ancak Covid-19'un yarattığı kısıtlamalar ve enfeksiyon riskinin 2020'nin sonuna kadar devam edeceği öngörüsüyle 2017-2020 dönemi genel kurulu ve 2021-2024 dönemi yönetim kurulu seçimleri çevrimiçi olarak yapıldı.

Genel kurul toplantıları Temmuz ayından Aralık ayına yayılan tarihlerde birkaç toplantı kümesi olarak düzenlendi. Yönetim kurulu seçimlerinin güvenli bir çevrimiçi platformda gizli oylamayla Aralık'ta yapılması Temmuz ayında karara bağlandı. 4 Ekim - 3 Kasım arasında gerçekleştirilen ikinci toplantı kümesi; danışma komitesi, bilimsel konsey ve ulusal komitelerin hazırlık toplantıları şeklinde gerçekleşti. Bu toplantılarda bilimsel komitelerin, çalışma gruplarının ve odak gruplarının projeleri ve bilimsel çalışmaları sunuldu ve genel kurula sunulacak olan kararlar oylandı. Böylelikle 3-16 Aralık 2020 tarihlerinde gerçekleşen 20. Genel Kurul kapsamında yapılan uluslararası yönetim kurulu seçimlerinde, 2020-23 dönemi için ICOMOS Uluslararası Başkanı Belçika Milli Komitesinden Portekiz asıllı Teresa Patricio, Genel Sekreteri Kanada Milli Komitesinden Venezuela asıllı Mario Santana Quintero ve Sayman ABD Milli Komitesinden Pamela Jerome seçildi. ICOMOS Türkiye Milli Komitesi üyesi Prof. Dr. Zeynep Gül Ünal, Belçika Milli Komitesi tarafından aday gösterilerek ICOMOS'un başkan yardımcılığı pozisyonlarından birine seçildi. 36 aday içinden 496 oyla en yüksek dördüncü oy sayısını alarak yönetim kurulu üyeliğine seçilen Prof. Dr. Ünal, bir önceki dönemde Türkiye'den seçilen ilk yönetim kurulu üyesi olmuştu, bu yılın seçimleri sonucunda da Zeynep Gül Ünal başkan yardımcılığı pozisyonuna Türkiye'den seçilen ilk kişi oldu.

ICOMOS'un başkan, genel sekreter, sayman ve beş başkan yardımcısından oluşan çekirdek yönetim kurulu içinde yer almak, bir ülkenin uluslararası mes-

lek camiasında prestijini, siyasi ağırlığını ve o ülkenin ve bölgesinin kültürel önceliklerinin gözetilmesini sağlaması açısından önemli. Son yıllarda ICOMOS çevrelerinde saygı ve takdir gören, güçlü bir komite olarak öne çıkan Türkiye Milli Komitesi, ICOMOS'un Avrupa bölgesi grubu içinde yer almaktadır, dolayısıyla Prof. Dr. Ünal Avrupa bölgesini temsil eden başkan yardımcısı olarak görev yapacaktır.

Türkiye açısından oldukça önemli olan bu gelişimin yanı sıra ICOMOS 2020 Genel Kurulunda bir dizi ilke kararı da alınmıştır: Bu kararlara bakıldığında ICOMOS'un iç işleyişinde ve önümüzdeki dönemde yürüteceği çalışmalarında öncelikli olarak gözetilecek konular görülebilir. Genel Kurulda; kültürel çeşitliliğin ve çok dilliliğin benimsenmesi, ICOMOS etik ilkelerinde değişiklikler, 2023 Genel Kurulunun bilimsel programının yeniden başlatılması gibi genel işleyişe dair kararlar; ilke kararı olarak üzerinde uzun zamandır çalışılan *Kaleler ve Askeri Miras Hakkında ICORP Şartı ve Koruma, Muhafaza ve Yorumlama Rehberi* onaylanmıştır. Bunlarla birlikte diğer miras konularında da; kültürel miras ve iklim acil durumu konusunda harekete geçilmesi; tarihi miras alanlarının korunmasının desteklenmesi ve siyasi nedenlerle saygısızlık edilmesinin önlenmesi; kültürel mirasa insan hakları merkezli yaklaşımların benimsenmesi; yapı çevre, peyzaj ve kültürel mirasın yangınlardan korunmasına dair kararlar alınırken ICOMOS Avrupa Grubunun Avrupa Komisyonu ile birlikte oluşturduğu AB fonlarıyla yürütülen *Kültürel Miras Uygulamalarında Kalite İlkeleri Belgesi* onaylandı ve yürürlüğe girdi.

Ülkemizde AB fonlarıyla kültürel mirasa ilişkin projelerin yürütüldüğü göz önüne alındığında, *Kültürel Miras Uygulamalarında Kalite İlkeleri Belgesi*, uygulama alanını evrensel koruma ilkeleri çerçevesinde düzenlemek bakımından oldukça önemli bir kılavuz oluşturmaktadır ve bu belgeyi tanıtmak

ve geçerli olmasını, kullanılmasını sağlamak Milli Komitemizin görevi olarak tanımlanabilir. Benzer biçimde ICOMOS Etik İlkeleri revizyonlarıyla birlikte ülkemizdeki uygulamaların etik tutarlılığı bakımından bizleri çok yakından ilgilendirmektedir.

Türkiye Milli Komitesinin ICOMOS çevrelerinde saygı ve takdir gören, güçlü bir komite olarak öne çıkmasını sağlayan unsurlar arasında, Milli Komitenin organizasyonu ile İstanbul'da düzenlenen 2016 yılı Uluslararası ICOMOS Danışma Kurulu toplantısı, Dr. Ege Yıldırım'ın koordinatörlüğünde çalışan Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Uluslararası Çalışma Grubu etkinlikleri, yine Prof. Dr. Zeynep Gül Ünal'ın koordinatörü olduğu ve Google Arts & Culture tarafından da yayınlanan, çeşitli ülkelerde çatışma ve afet durumlarında kültür varlıklarının korunması ve toplumsal dirençlilik temalı belgesel projesi "ICORP on the Road" (<http://icorp-ontheroad.com>) sayılabilir. Bunlarla birlikte ICOMOS Uluslararası Bilimsel Komitelerinde, Türkiye Milli Komitesinin 66 üyesi görev yapmaktadır ve bir üyemiz başkan, iki üyemiz genel sekreter pozisyonlarında olmak üzere beş üyemiz bu komitelerin yönetim kurullarında yer almaktadır.

ICOMOS Türkiye'nin halen 169 kişisel ve 1 kurumsal üyesi vardır. Üç yıllık dönemler için üyelerin oylarıyla seçilen 15 kişilik milli komite ve içinden belirlenen 7 kişilik yönetim kurulu ICOMOS Türkiye'nin etkinliklerini yürütür. Ulusal bilimsel komiteleri oluşturan üyelerimiz de komiteleriyle bilimsel faaliyetleri yürütürler.

ICOMOS 2020 Genel Kurulu sonucunda ortaya çıkan olumlu gelişmeler, Türkiye Milli Komitesine de içinden geçmekte olduğumuz zor dönemi atlattık, etkinliğini ve çalışmalarını çoğaltmak için güç vermiş ve umutları tazelemiştir. 2021 yılını ve ötesinin daha aydınlık olacağını düşünerek kültürel mirasımızı koruma yolunda çabamız ve varlığımız sürecektir.

ICOMOS Türkiye Milli Komitesi

İstanbul'un Yabancı ve Levanten Mimarları

Arketon Yayınları, Aykut Köksal'ın genel yayın yönetmenliğinde yoğun bir üretimle mimarlık ve kent ortamına katkıda bulunmaya devam ederken, mimarlık tarihinin temel kaynaklarından bir seçkinin yanı sıra özgün araştırma kitaplarının yayınında da öncülük ediyor. Bu kapsamda Ekim 2020'de yayımlanan, Cengiz Can tarafından kaleme alınan İstanbul'un Yabancı ve Levanten Mimarları başlıklı kitap, mimarlık tarihi araştırmaları bağlamında özgün bir anlatı sunan yapısının paylaşımına dair beklentinin ürünüdür. Kitabın içeriği, sunuş ve önsözünde de üzerinde durulan bu özgün arşiv araştırmaları ve edinilen yabancı ve Levanten mimar profili üzerine kuruludur. İstanbul'un 19. yüzyılının toplum yapısının belirleyicisi olan kişilerin yaşam öyküleri ve mimarlık ortamına katkıları, Cengiz Can tarafından kapsamlı bir araştırma ve özgün bir yorumla ortaya konmaktadır.

Akademik hayatının uzun bir döneminde, 19. yüzyıl İstanbul'undaki mimarlık üretimi bağlamında, Batılı ve Levanten mimarlar üzerine çalışan Prof. Dr. Cengiz Can, 19. yüzyıl mimarlık tarihinin ve onu şekillendiren yapının karanlıkta kalan, araştırmanın derinleşmediği bir katmanının kesitini alarak, arşiv çeşitliliğinin tarih yazımındaki yerini vurgulamaktadır. Kitap, uzun yıllar süren, yine yıllar öncesine dayanan ancak güncelliğini koruyan özgün ve derin bir araştırmanın ürünü. 1986-1993 arası doktora çalışmasını şekillendiren araştırma verilerinin ve sürecinin güncelliğini koruyan, Osmanlı modernleşmesini okunaklı kılan mimarlık üretiminin aktörlerinin tarihini aydınlatan bulguları, takibi akademik heyecan yaratan kaynaklarıyla derinleştiriyor. Mesleki hayatların kişisel bilgilerle zenginleştiği yapının kesiti, ikinci bölümde, mimarlar ve yapılarına ilişkin bilgilerin

güncellenmesi ve düzeltilmesi ile okuyucuya sunuluyor.

Monografik bilgilerle mimarlığın anlaşılmasının önemi üzerinden kurgulanan araştırma, Fossati, Mongeri, Vallaury, Barborini ve D'Aronco gibi padişahların ve yöneticilerin tercihi olan isimlere ilişkin, İstanbul'daki Levanten mezarlığı kayıtlarından, Osmanlı arşivlerine, elçiliklerle görüşmelere, İstanbul'da bulunan gezgin ve diğer yabancı mimarların gezi notlarına, resimlerine ve kilise kayıtlarına uzanan geniş bir araştırma alanından toplanan veriler ile bu dönemin mimarlık bilgisine özgün katkılar sağlamakta. Bu kişilerin ve diğer Levanten ya da ağırlıklı olarak İtalyan kökenli mimarların kişilik özellikleri, aile geçmişi ve mimarlığa bakışı İstanbul'un modernleşmesine ışık tutmaktadır. Bu noktada, araştırmanın güncelliğini korumasının vurgulanması ve gelecekte çok yönlü açılımlara açık bir araştırma alanı olarak sürdürülmeyi beklediği üzerinde durulmalıdır. Kitap, içeriğine aşina olan akademik dünyanın dışına çıkarak, mimarlık tarihi ile ilgili tüm okuyucuların ilgisine sunuluyor. Kitap öncelikle 19. yüzyılın İstanbul mimarlığının özgün yapısını ele almakta, mimarların profilini yeniden üretmektedir. Bu mimarlar, "Avrupa'da, ağırlıklı olarak İtalya ve Fransa'da mimarlık eğitimi almış Batılı mimarlar, İstanbul'da doğmuş, çalışmış, Türkçe konuşan Levanten mimarlar ve gayrimüslim Osmanlı mimarları"dır. Bu mimarların tercihi ile strüktürel, üslupsal ve işlevsel çeşitlilik artacak; yığma kâğır sisteminin olanakları kullanılarak, neoklasik ve neorönesans örnekler olarak inşa edilen büyük konutlar ve kamu yapılarıyla birlikte uygulanan kentsel düzenlemeler İmparatorluk başkenti İstanbul'un çehresini değiştirecektir. Cengiz Can'ın bu dönemin sonunu anlatırken vurguladığı gibi, "20. yüzyıl başlarında İstanbul

yapıları Doğu'dan bakan için Batı'nın, Batı'dan bakan için Doğu'nun imgelerini taşıyor". Bu yapıların analizi ve mimarlarına ilişkin bilgilerin bu kaynaklarla yeniden sunumu derinlikli araştırmanın heyecan verici güncellemeleridir. 19. yüzyıla atfedilen yerelle birleşen özgün yapısı bu dinamiklerin değerlendirilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Can'ın sonsözünde yer alan ifadesiyle mimarlık, "ithal edilmiş niteliklerinden kurtulup yeni yerlilik kimliğini kazanacaktır."

Kitabın üçüncü bölümü, tarih yazımı içinde İstanbul'da Levanten ve İtalyan mimarların varlığına dair boşluğu tekrar vurgulayarak, Levanten mimarların yaşamı ve "bağımsız sanatçılar" olarak kişilikleri, Batılılaşma dönemi mimarlığına, Tanzimat kültürüne ve kozmopolit toplum yapısına bakış açısını zenginleştirecektir.

İçeriğinin zenginliğini koruması onu bu yeni formatında heyecanla okumaya yönlendiriyor. Kitabın mimarlık yazımı dışında görselliğe özgün bir diğer katkısı Aykut Köksal'ın fotoğrafları ile gerçekleşmiştir. Bugün ayakta olan yapıların, görselliği çokça vurgulanmamış örneklerin seçiminin ölçüt olduğu siyah beyaz fotoğrafların dili, bu belgelenmenin içeriğini güncelleyen ve kitabın tasarımının etkisini güçlendiren bir kurgu; kitabın niteliğinin belirleyicilerinden biri olmanın yanı sıra, günümüze ulaşan yapıların algısını güçlendirmek için de bir araçtır.

Cengiz Can'ın bilgi birikimi ve bakış açısıyla 19. yüzyıl İstanbul mimarlığına dair bugün de güncelliğini koruyan araştırması, kendi yaratacağı heyecanın yanı sıra arşivlerdeki görsel, yazılı ve sözlü verilerle desteklenecek yeni çalışmalar için öncül bir yayındır.

Ebru Omay, YÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

İstanbul'un Yabancı ve Levanten Mimarları, Cengiz Can, Arketon Yayıncılık, 2020, 248 sayfa, 15,5 x 23,5 cm.

Rasmussen, Loos, Fusco, Scheerbart

Mimarlık ve kent kitapları yayımlamak üzere Aykut Köksal'ın genel yayın yönetmenliğinde Ağustos 2019'da kurulan Arketon Yayıncılık, Steen Eiler Rasmussen, Adolf Loos, Renato De Fusco ve Paul Scheerbart'a ait dört kitabın çevirisini art arda yayımladı.

Steen Eiler Rasmussen'in kitabı *Şehirler ve Yapılar*'ı, Türkçeye Deniz Özden aktardı. Rasmussen'in çizimleriyle mimarlık literatüründe ayrı bir yere sahip olan kitap, sadece mimar ve şehircilere değil, kültür tarihiyle ilgilenen herkese sesleniyor. Ele aldığı konuları bir deneme özgürlüğü ve lezzetiyle işleyen yazar, okurlarına, keyifle okunan bir temel kitap sunuyor. Kendi yazdığı önsözde Rasmussen şöyle diyor: "Elinizdeki kitap okura, kentlerin belirli ideallere işaret eden varoluşlarını göstermeye çalıştı. Böylece, anıtlar ve yapılar tek tek bir bütünün parçası haline geldiler. Buradaki şehirler, belirli bir yöntemle veya benzer biçimde ele alınmadılar. Kitabın bölümleri, işlenen konular kadar çeşitli, çünkü dünyada birbirleriyle özdeş iki şehir bile yoktur. Bazı durumlarda, aynı koşullar altında ve aynı nedenlerden oluşan ortak özellikleri gözlemlemekle çok şey öğrenilebilirken, bazılarında kendine has gelişimin izlerini araştırmak gerekir. **Adolf**

Şehirler ve Yapılar, Steen Eiler Rasmussen, Çeviri: Deniz Özden, Arketon Yayıncılık, İstanbul, Mayıs 2020, 208 sayfa, 15,5 x 23,5 cm.

Süsleme ve Cürüm, Adolf Loos, Çeviri: Erdem Ceylan, Arketon Yayıncılık, İstanbul, Temmuz 2020, 232 sayfa, 15,5 x 23,5 cm.

Kitle İletişim Aracı Olarak Mimarlık, Renato De Fusco, Çeviri: Fatma Erkman Akerson, Arketon Yayıncılık, İstanbul, Ağustos 2020, 200 sayfa, 15,5x23,5 cm.

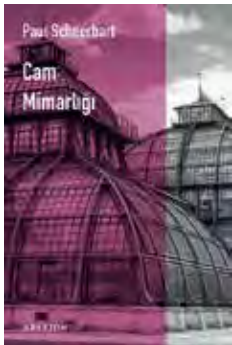
Cam Mimarlığı, Paul Scheerbart, Çeviri: Hüseyin Tüzün, Arketon Yayıncılık, İstanbul, Ağustos 2020, 156 sayfa, 15,5 x 23,5 cm.

Loos'un farklı konulardaki 48 yazısını içeren *Süsleme ve Cürüm*, Erdem Ceylan'ın çevirisi, giriş yazısı ve editöryal notlarıyla yayımlandı. Kitapta bir araya getirilen yazılar, Loos'un 1921 tarihli *Boşluğa Söylenmiş* ve 1931 tarihli *Rağmen* başlıklı derlemelerinden seçilmiş. Erdem Ceylan, kitaba yazdığı önsözde şöyle diyor: "Okur, Loos'un metinlerini okurken 'müellif'in çok sayıda kimliğine şahit olur. Mimarlık, sanat ve moda eleştirmeni, kâhin, öğretmen, reklamcı, denemeci, hikâye anlatıcısı, hatip. Kimi zaman aynı metinde birkaçı birden. Loos'un yazı dili bilimselliğin soğuk nesnelliğinden, entelektüelliğin derinliğinden, mesafeli duruşundan ve üstten bakışından uzaktır. Bu tutumun nedeni, mimarlık gibi yazının da entelektüelleştirilmesine karşı olması, dolayısıyla dili kültüre iade etmek istemesidir. Toplumun ortalama kesiminin kavrayabileceği, samimi ve dürüst bir dille, halkın yaşayan, gündelik konuşma diliyle yazar, kızar, sitem eder, hakkının yendiği iddiasında bulunur; ancak elbette nihayetinde konunun otoritesi daima kendisidir. 'Doğru' bilgi, bakış açısı, değerlendirme, yorum ve yargı ondadır. Tezlerini meşrulaştırmak, iddialarını haklı çıkarmak için tarihin derinliklerinden –okuruna tanıdık geleceğine inandığı– kanıtlar devşirir. Anlaşılmak ister, kelime oyunlarına yer vermez. Yine de ara sıra imalı ve alaycı olduğu da bir gerçektir. Amacı edebiyatın dolambaçlı yollarına sapsak değil, okuruyla –her kimse ve ne pahasına olursa olsun– mutlaka diyaloga girmek, sansasyonel projeleriyle Viyanalıları yaptığı gibi, yazılarıyla da okuru soru sormaya ve düşünmeye sevk etmektedir."

Renato De Fusco'nun, ünlü çalışması *Kitle İletişim Aracı Olarak Mimarlık*, "Mimarlık Göstergibilimi Üzerine Notlar" alt başlığını taşıyor. Kitabı Türkçeye aktaran Fatma Erkman Akerson, De

Fusco'nun çalışması üzerine şunları söylüyor: "İkinci Dünya Savaşından sonra, İtalya'da köyden kente göçün hızlanmasıyla, kentlerin mimari düzeni alt üst olmuştu. Pek çok yeni yerleşim alanı açılmış, ama bu arada eski kent bölgeleleriyle yeni kurulan bu yerleşim alanları arasında birçok uyumsuzluk ortaya çıkmıştı. Yeni binaların yapılması mutlaka gerekliydi, ama bu binalarla eski binalar arasında nasıl bir denge kurulacaktı? Eski binalar korunmalı mıydı? Nasıl korunmalıydı? Bu sorunları kim çözecekti? Bu konularda topluma duyarlık kazandırmak için ne yapılmalıydı? Bu kitap, bu sorunları sergiliyor ve bu sorunları çözmek için, önce mimarlığın nasıl bir sistem olduğu anlaşılmalı, diyor. Mimarlığın anlamı nedir, anlamı yalnız işlevinden mi ibarettir, bu anlam geniş kitlelere nasıl aktarılır gibi konuları işlerken, İtalya örneğinden çıkıyor olsa da, Türkiye'nin büyük kentlerinin sorunlarına da ışık tutuyor."

Paul Scheerbart'ın Bruno Taut'a adanmış *Cam Mimarlığı*ni, Hüseyin Tüzün Türkçeye çevirdi. Kitap, 1914'te kaleme alındığında büyük yankı uyandırmış, Bruno Taut da, aynı yıl gerçekleştirdiği ünlü Cam Ev'i Scheerbart'a ithaf etmişti. Yazılarında pek çok kez bu kitaptan söz ettiği bilinen Walter Benjamin'in "Deneyim ve Yoksulluk" başlıklı metni de kitapta önsöz olarak yer alıyor. 111 kısa metinden oluşan *Cam Mimarlığı* üzerine yazdığı metinde Benjamin şöyle diyor: "Scheerbart en büyük önemi, insanların ve –onları örnek alarak– yurttaşlarını kendilerine layık konutlara yerleştirmeye veriyor, Loos ve Corbusier'nin bu arada inşa ettikleri yer değiştirebilen hareketli cam evler gibi. Camda hiçbir şeyin tutunamaması, öylesine sert ve pürüzsüz bir malzeme olması boşuna değil. Aynı zamanda soğuk ve tarafsız. Camdan nesnelerin 'aura'sı yoktur. Cam zaten gizemin düşmanıdır. Mülkiyetin de düşmanıdır."

Mimarlık Tarihimizden Maketli Bir Kesit

Pelin Derviş Yayın Projesi ve Mimarlar Derneği 1927 ortaklığıyla yayımlanan *Düşünme ve Görselleştirme Aracı Olarak Türkiye’de Mimari Maket: 20. Yüzyıldan bir Kesit* adlı kitabın basımı ve tanıtımı Ekim 2020’de yapıldı. Odağına maketi ve maket yapımcılarını alan kitap, Türkiye’de türünün ilk kapsamlı örneği. Maketlere bolca yer verilen yayınlarda yapımcılarının adı bile geçmezken¹, bir yandan maketin mimari tasarımdaki yerine dair kuramsal bilgiye giriş yapıyor, bir yandan da maketi yapılmış işlerin ve mimarlarının öykülerine ışık tutuşuyla, tarih yazımını ilgilendiren bir araştırma alanı sunuyor.

Kitapta anlatılan ve gösterilen, öncelikle, maketler yoluyla mimarlık tarihimizden bir kesittir. Sayfalarını daha ilk karıştırmada, en erkeni 1930’lu ve 40’lı yıllardan az sayıda maket olmak üzere, 1950’lerden 2010’lara uzanan bir perspektifte mimarlık pratiğinin farklı dönemleri algılanabiliyor. Türkiye’de modern mimarlık akımlarının yön değiştirmesi, işveren profilinde değişimler, proje yarışmalarında ve yapı üretiminde duraksama ve yoğunlaşmalar, yurtdışına açılma dönemleri gibi çeşitli okumalara imkân tanıyan bir kitap... Projeler mimari dillerinin yanı sıra, üretim ortamları ve aktörleriyle de değişiklik gösteriyor. Aralarında Cumhuriyet döneminin önde gelen eserlerinin maketleri var; bazıları sonradan, sergiler için yeniden yapılmış. Mimari proje yarışmaları için hazırlanmış maketlerden çokça var, gerçekleşen ya da gerçekleşmeyen. Yarışmaların ve kamu projelerinin azaldığı dönemlerde, özel sektöre ve yurtdışına yönelik sunum maketlerinin sayıca artışı gözleniyor. Kitabın, erişilebilen kaynaklar ve merceğe alınan maket yapımcılarının arşivleriyle sınırlı, kaleydoskopik bir anlatısı var. İlk bakışta akla getirdiği okumalara yönelik bir tarih yazımını üstlenmeksiniz, olası tarih yazımları için bilgi sağlıyor.

Pelin Derviş’in araştırma programına aldığı kitapları “yayın projesi” olarak adlandırmakla, içeriğini kendi oluşturduğu bir üretimi kolektif çalışmaya da açmakta olduğunu anlıyoruz. Eldeki kitabın bölümleriyle örneklenirse: Başta önsöz, sunuş (Pelin Derviş, Lale Özgenel) ve ilk çerçeve yazıları (Elvan Altan: maketin mimarlıkta tarih yazımı için belge değeri; Pelin Derviş: Türkiye’de mimari maket araştırması). Sonda ise “Arşiv Üzerine” başlıklı bölüm yazıları (Elif Bilge, Pelin Yoncacı), söyleşiler (Pelin Derviş ile Meriç Öner, Selva Gürdoğan, Gregers Tang Thomsen) ve bir “avadanlık seçkisi” üzerinden mini sözlük (Ahmet Dönmez).

Başlangıç ile bitiş bölümleri arasında kitabın ana gövdesine bakıldığında ise “Türkiye’de Mimari Maket Sergisi Üzerine” başlıklı bu bölümde, Kasım 2017 ile Ocak 2018 tarihleri arasında Studio-X İstanbul’da düzenlenen serginin de ana içeriği olan altı maket ustası tanıtılıyor: Yusuf Ergüleç, Selahattin Yazıcı, Mehmet Şener, Varjan Yurtgölü, İhsan Kostak ve Murat Küçük. Doğum tarihleri 1926 ile 1964 arasında değişen bu iki nesil maket yapımcısı, mimarlık tarihimizin sessiz tanıkları olmaktan çıkıp rol aldıkları mesleki süreçlerin farklı epizotlarını ve bilgisini seslendiriyorlar. Maket yapımcıları ile söyleşilerden derlenmiş metinler, maketlerin ve maket malzemelerinin fotoğraflarıyla harmanlanmış olarak, zengin bir içerik sunmakta. Maket yapımcıları ile (Ergüleç bölümünde oğluya) yapılan söyleşiler, satır satır okunmalı. Maket tekniklerine dair ipuçları, bir anlamda meslek sırları, ilginç anılar, anekdotlar ve bilgece öğütler var. Derviş tarafından orkestrasyonu yapılan katkılar bu kadarla da sınırlı değil; kitap içinde kimi kısa pasajlar, kendi görselleştirmeyle birlikte bağımsızlaşan alt bölümler oluşturmuş. Sözelimi Derviş’in maket araştırması üzerine yazısında, sergiden önce ulaşma fırsatı bulamadığı iki isim

(Sami ve Sidel Pazarbaşı) ile ilgili bölüm, yazının başlarında Aslı Yazıcı Yakın’ın ve sonunda Aykut Köksal’ın mektupları, anlatı akışı içindeki sürprizli alt bölümler. Keza, sergiden derlenmiş maket seçkindeki kısa tanıtım yazıları arasında, mimarlarınca kaleme alınmış olanlar (Doğan Tekeli, Sevinç Hadi, Şevki Pekin, Mehmet Konuralp ve Doruk Pamir metinleri) ve “Mimar/Arkitekt Dergisinde Maket” başlıklı bölüm (Ufuk Demirgüç), kitabın kolektif kurgusunu güçlendiriyor. Kitap 20. yüzyıldan bir kesit olmayı hedeflemiş ise de, 2010’lu yıllara uzanan örnekleriyle, 21. yüzyıla da kapı aralamış durumda. Pelin Derviş, önsözünde, “bu kitabın 21. yüzyıl versiyonu sayılabilecek” bir başka kitabı vaat ediyor; bununla sadece dönemin yeni aktörleri ve ürünlerini kastediyor olmasa gerek. Maket yapımında neredeyse bütünüyle dijital fabrikasyona geçildiği günümüzde, mimarlık pratiği de büyük ölçüde değişim geçirilmekte. Bir sonraki kitapta, uç noktaları keşfedilmeyi bekleyen hesaplamalı yöntemlerin ve dijital fabrikasyon çeşitlerinin, gerek tasarım yaklaşımları gerekse mesleki faaliyetin yürütülüşü üzerindeki etkilerini görmeyi beklemeliyiz. Final sunum maketleri kadar, kavram maketlerinin öne çıkışını da beklemeliyiz. Zira çizim ve maket, mimari düşüncenin “sınanması, temsili ve belgelenmesi”² kadar, henüz bulunmamış bir düşüncenin “aranması” ile de ilgilidir. Düşünceyi görselleştirmenin iki temel yolu olan çizim ve maketin, paralellikler yanında yol ayrılıklarını da barındıran tarihi serüveni, bu yazının dışında kaldı. Düşünme ve görselleştirme araçları olarak çizim ve maket üretimini bütünüyle sanal ortama geçişle nelerin değişeceği sorusu giderek büyüyor. Pelin Derviş “Türkiye’de Mimari Maket Araştırması Üzerine” başlıklı yazısında, maket yapımcılığının “tutku” boyutunu örneklemek üzere, birkaç örneğe değiniyor: Kibrit çöple-

rinden muazzam maketleriyle Patrick Acton, “Elgin Park” adlı hayali minyatür kentin yaratıcısı Michael Paul Smith ve tasarımcı Mehmet Erkök. Ortaya çıkan kitabın da baş motivasyonu olan tutku, sanal ortamla nasıl etkileşime girecek, bunu da yine bir sonraki kitapta tartışmalıyız.

Aydan Balamir, Prof. Dr.,
ODTÜ Mimarlık Fakültesi
Mimarlık Bölümü

Notlar:

- Örneğin 49 yıllık *Mimar/Arkitekt* külliyyatında yayımlanmış çok sayıda maket içinde, yapımcısının adı sadece bir kez geçmekteymiş. Kaynak: Özüm İtez’in *Arkitera*’da yayınlanan 3 söyleşi (2015-16). Aktaran: Pelin Derviş, s.99-100, 124.
- Sergi sunuş yazısındaki ifade; Elvan Altan, s.71 ve Pelin Derviş, s.129.

Düşünme ve Görselleştirme Aracı Olarak Türkiye’de Mimari Maket: 20. Yüzyıldan bir Kesit, Pelin Derviş, Lale Özgenel, T. Elvan Altan, Elif Bilge, Pelin Yoncacı Arslan, Meriç Öner, Superpool, Ahmet Dönmez, Pelin Derviş Yayın Projesi-Mimarlar Derneği 1927 işbirliğiyle, İstanbul, Ekim 2020, 480 sayfa, 19 x 25 cm.

2018 Ulusal Mimarlık Ödülleri, Yapılar . Projeler . Fikirler

2018 Ulusal Mimarlık Ödülleri, Yapılar . Projeler . Fikirler / 2018 National Architecture Awards, Buildings, Projects, Ideas, Ed. Aslı Tuncer Madge, Mimarlar Odası Yayınları, Eylül 2020, Ankara, 198 sayfa, Türkçe/İngilizce, 19,5 x 27,5 cm.

1988 yılından bugüne her iki yılda bir düzenlenen Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri programının 2018 yılı / 16. dönemine katılan projelerin yer aldığı katalog, 18 Eylül 2020 tarihinde yapılan bu yılki ödül töreni sırasında okuyucularla buluştu. Türkçe ve İngilizce olmak üzere çift dilli yayımlanan 2018 yılı katalogu, sergiye katılan tüm projelere yer

veriyor. 54 yapı, 61 proje ve 8 fikir projesi olmak üzere toplam 123 eser arasından ödül alan 5 yapı, 2 proje ve 2 fikir projesinin detaylı bir şekilde incelenebileceği katalog, Seçici Kurul üyelerinin değerlendirmeleriyle geçtiğimiz döneme detaylı bir bakış atmamızı sağlıyor. Katalog, geçtiğimiz yıl başlatılan eserleri yapı türleri altında gruplandırmaya ve projeler-

le ilgili daha çok bilgiyi infografiklerle görselleştirmeye devam ediyor. Yapı ve projelerin kentlere göre dağılımları, hangi fonksiyondaki hangi projelerin hangi kentlerde yoğunlaştığı gibi bilgileri ve daha fazlasını okumayı mümkün kılan gösterim, ödül programının Türkiye mimarlığına dair söz söyleme potansiyelini açığa çıkarmayı amaçlıyor.

İdeal Kent Arayışında Mimari Ütopyalar

Ece Ceylan Baba Ocak 2020'de yayımlanan kitabında ütopya kavramını ve ütopyanın tanımdan kaçışını irdeleyerek, "Ütopya batıya özgü bir tür müdür?" diye soruyor. Bu soruya cevap ararken, geleneksel bir tavırla ütopya kavramının başkaları tarafından yapılmış tanımlarıyla başlıyor. Tanımların en kapsamlısının Mumford'ın 1996 tanımı olabileceğini söylerken, Mumford'ın tanımının da kusursuz bir tasarım iddiasıyla ne kadar otoriter tavrı bir mutlakıyet içerdiğini gözden geçiriyor mu acaba? Tüm tanımlarda ortak olan, ütopyanın bir ideal oluşu ve idealin gerçek olabilmesinin ne kadar zor ve kaygı verici olduğu. Çünkü tam gerçek olamamış bir ideal, ütopyayı yok edecektir. Ütopyalarla ilgili en ortak gerçek, değişim ve gelişime önemli motivasyon sağlamış olmalarıdır. Ütopyanın bir tür olarak ortaya çıkışı 1516'da İngiliz Thomas More'un *Ütopya'sı* yazmasıyla olmuştur. More'un *Ütopya'sı* kendisinden sonraki tüm zamanlarda etkili olmuş bir yazınsal üründür.

Yazara doğru gelen, ütopyayı tanımlamaya çalışmaktan çok, öne çıkan özelliklerini sıralamaktır. Bu özellikler de ütopyanın hep bir arzu ve umut barındırmasıdır. Arzu, iyimser bir kusursuz düzen arayışıdır. Umut, var olandan daha iyi bir dünya arzusu olduğu sürece bu arzusunun gerçekleş- tirilebileceğiyle ilgili inanma halidir.

Oldukça iyimser. Ütopyaya giden yolun olmazsa olmazları; arzu ve umuttan başka, var olana başkaldırma hali, alternatif sunma hali, kusursuz olma hali ve en önemlisi evrensel bir çözüm olma halidir. Bunlar nerden bakıldığına bağlı olarak ütopyanın içerdiği olumlu çağrışımlardır.

Ütopyanın içerdiği tüm çağrışımlar olumlu değildir. Çoğunlukla bir kent olarak karşımıza çıkan ütopyanın durağan oluşu, ütopyacıda hayata dair tüm alanların bilgi ve becerisinin olduğunun düşünülmesi ve ondan bir çeşit toplum mühendisliği beklenmesi, ütopyanın içerdiği olumsuzluklardan bazıları. Eşitlikçi ve ilerlemeci gibi dursa da ütopya özgürlüklere karşıdır. Ütopyanın barındırdığı bir diğer çelişki de gerçeğin ötesini görüp önerebildiği için cüretkâr ve yaratıcı oluşu, fakat öte yandan pasif ve eylemsiz zihinsel bir aktivite olarak kalmasıdır. Ütopya eylemsizdir, gerçek olma olanağı olmayanın kurgulanması halidir ve totaliterdir. Gerçek olamayan ama teselli veren, masalımsı, tek tip mekânlarla çıkar karşımıza.

Hayal kurma becerimiz olmasa tasarım ve planlama gibi etkinliklerimizi gerçekleştirmemiz pek de mümkün olmazdı. Ütopya, hale ve halin ötesine geçmeye açık olduğu için ancak kurgu ve kurgunun eylemleşmesiyle belirginleşebilir. Bir gerçeklikten kurgusal bir yolculuğa çıkıp daha iyi,

doğru ve güzel olan bir gerçekliğe geçme düşü... Ama böyle gerçek bir yer olmadığına göre ütopya düşünce- sinde bir sorun olduğu kesin.

Kitabın sayfalarında gezinmek, bazı büyük düşünürlere çok borçlu olduğumuzu hatırlatıyor. Aydınlanma ütopyacılarının kâğıt üzerinde tasarladıkları ve kusursuz olarak gördükleri tasarımlar kent sakinlerinin arzu ve umutlarıyla tam olarak örtüşmeyi başaramamışsa da öğretici olmuşlardır. 19. yüzyıl ütopyaları ise genellikle aşırı kalabalık ve dumandan boğulmuş sanayi kenti- nin eleştirisi olarak görülmektedir. Yir- minci yüzyıl ve modernizm ütopyacıları da düşünceleriyle döneme esin kayna- ğı olmaktan öteye gidememişlerdir.

Post modern dönemin kent ütopyaları- na gelindiğinde artık ideal kent kavramı kuşkulu bir hal almıştır. Ölçek değiş- miş, tüm yaklaşımlar yenilenmiş ve tek karar verici olarak piyasa ekonomisinin arz talep dengeleri görülmüştür. Hüma- nist bir yaklaşımla başlayan ütopyalar son bulunca yerlerini dejenerer ütopya- lar ve distopyalar almaya başlamıştır. En çekici yerler gibi görünen kent mer- kezlerinin ışıklı ve gösterişli yüzlerinin yanı sıra karanlık yüzleri ortaya çıkmış- tır. Postmodern kent, daha önce görül- memiş derecede kutuplaşmış bir yerdir. Yazar, bu arada doğayla uyumlu görü- nen bir deneme olarak "ekotopya"dan, ütopyanın gerçekten yüzleştğinde çar-

İdeal Kent Arayışında Mimari Ütopyalar, Ece Ceylan Baba, YEM Yayını, 2020, 224 sayfa, 16,5 x 23,5 cm.

pılma hali olan “distopya”dan ve kent tasarımında aşınma hali olarak tanımladığı “heteretopya” gibi yaman çelişkilerden söz ediyor.

Kitap okuyucuya ütopya üzerinden tarih yolculuğu yaptırıyor ve kentlerin ortak akıl ve değişen ortak gereksinimlere cevap vermesi gerektiğini yineliyor. Günümüzde artık mutlak düzen arayan ütopyalara yer yok. Kentlerin yarattığı kaos belki ortak akla dayalı ve

değişen ortak gereksinimleri gözetken ütopyalarla yönetilebilir ama nerede onlar? Kitap, ütopyanın eleştirel boyutunu yeniden kavratmak ve her türlü dogmatik düzenin dışında yeni ve gerçek bir yer açmayı düşünmek konusunda daha kışkırtıcı olsun isterdim.

Ütopya hep zamanı ve mekânı öteleyip öteyi özendiren bir ifade olarak yansıtılmıştır. Bugünü ve yaşadığımız yeri özgürce gözlemleyip sorgulama-

dan öteye ulaşmak mümkün müdür? Yoksa bu sorgulamayı yapabilmek midir bizi özgürleştirecek olan?

Ben de kendi adıma kusursuz ve evrensel bir ütopyanın izlerini kentlerimizde görmeyi isterim. Bir umuttan çok bir dilektir bu.

E. Ümrân Topçu, Doç. Dr.,
Bahçeşehir Üniversitesi Mimarlık ve
Tasarım Fakültesi

Mekânsallık: Sanat Üretiminde Eşzamanlılık Durumu

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (MSGSÜ) Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden Gülşen Özaydın ile Saadet Tuğçe Tezer'in editörlüğünü üstlendiği *Mekânsallık: Sanat Üretiminde Eşzamanlılık Durumu* kitabı Yeni İnsan Yayınevi tarafından Şehir ve Mekân Kitaplığı yayın dizisinin ilk kitabı olarak yayımlandı.

MSGSÜ'ye bağlı Anadolu Kültürü ve Sanatı Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin ev sahipliğinde, “Mekânsallık / Sanat Üretiminde Eşzamanlılık Durumu” temalı sempozyum, 11-12 Mayıs 2015 tarihinde gerçekleşmişti. Mekânın ontolojik bir özelliği olan “eşzamanlılık”ın Türkiye’de ilk kez ele alındığı bu sempozyumun ana konseptini Aykut Köksal oluşturdu. Köksal, sempozyumun kavramsal çerçevesiyle ilgili şu ifadeleri kullanıyor:

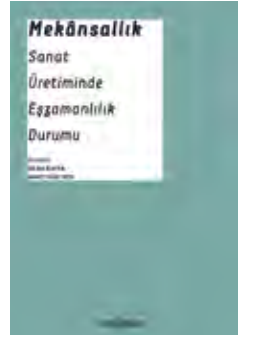
“Kant, Saf Akılın Eleştirisi’nde şöyle

diyordu: ‘a priori bilginin ilkeleri olarak duyuşal görünümün iki saf biçimi vardır: mekân ve zaman’. Deleuze, Kant’ın bu kavramsallaştırmasını, ‘beliren her şey zaman ve mekânın koşulları altında belirir’ diye aktarır. Yalın bir deyişle, sanat nesnesinin de, zamansal ve mekânsal olmak üzere iki farklı gerçeklik tanımladığını söyleyebiliriz. Yapısal bir çözümleme, zamansal olanın, öğelerin zaman içindeki peş peşeliğine dayandığını, mekânsallığın ise öğelerin eşzamanlılığıyla gerçeklik kazandığını gösterir. Kısacası, zamansal olanın karşısında mekânsallık bir eşzamanlılık durumu/olanağı oluşturuyor. Eşzamanlılık durumu bir ontolojik olanağın sonucu olan belirli bir olgu olarak ortaya çıkıyor. Ne ki sadece bununla kalmıyor, tüm mekânsal üretim alanlarında, yeni anlatım yollarına kapı açıyor ve sanatçının dünyaya yanıt ver-

mesi için geniş bir söz alanı oluşturuyor. Bugün şiir gibi zamansallıkla, resim gibi mekânsallıkla kendini gösteren disiplinlerin yanı sıra, müzik, tiyatro ya da çağdaş sanat gibi mekân-zamansal bir yapı taşıyan disiplinlerden söz ediyoruz”.

Kitapta bahsedilen kavram ve teoriler çeşitli çizimlerle desteklenerek okuyucuya berrak bir anlatı sunuyor. Kitapta çağdaş sanattan tiyatroya, mimarlıktan müziğe, edebiyattan dansa uzanan bir yelpazede eşzamanlılık ve mekânsallık kavramları sorgulanıyor. Sanat üretimi süreçlerinde mekân ve eşzamanlılığı aynı koldan ilerleyen kavramlar olarak inceleyen metinler bu kitapta bir araya geldi.

Şehir ve Mekân Kitaplığı dizisi, *Mekân ve Yer* ve ardından *Doğu Yolculuğunun 100. Yılında Le Corbusier* kitapları ile devam ederek okurları şehir konusunda farklı kültürlerle buluşturacak.

Mekânsaldık: Sanat Üretiminde Eşzamanlılık Durumu, Ed. Gülşen Özaydın, Saadet Tuğçe Tezer, Yeni İnsan Yayınevi, Şehir ve Mekân Kitaplığı Sergisi-1, İstanbul, Temmuz 2020, 224 sayfa, 16 x 23,5 cm.

İnsan İçin Kentler

Modern kentleşme sürecinde, endüstri öncesi dönemin insan odaklı tasarım ilkeleri, işyeri-konut bağlantıları, üretim-ulaşım teknolojileri, toplumsal yaşam ritmi korunamamış, mekân kalitesi örselenmiştir. Yitirilenler, modernite anlatılarının gündemin ön sıralarına çıkmayan “kör nokta”larını oluşturuyor.

Jan Gehl, modern kent dokularının alternatifiz olmadığını, sorunlara razı olmak zorunda olmadığımızı, olumsuzlukların insan

odaklı ve ölçek duyarlı bir kentsel tasarım yaklaşımıyla hafifletilebileceğini, yitirilen değerlerin geri kazanılabileceğini savunuyor. *İnsan İçin Kentler*’de yaklaşım anlamlı, özlü, okunaklı, ikna edici bir anlatıyla, ufuk açıcı görseller eşliğinde somutlaştırılıyor.

Kitabın tercümesi, meslek pratikleri açısından kuşkusuz önemli bir kazanım. Ne var ki, İlhan Tekeli’nin Önsöz’de vurguladığı gibi, Gehl’in katkısı meslek pratikleriyle sınırlı değil. Kentsel tasarım odaklı olsa

da, *İnsan İçin Kentler*, yeni kamu alanlarını ve kamusalılıkları, parçalanmamış kentsel komünitelerin oluşumunu düşünme, kavramsallaştırma ve değerlendirme açısından önemli ipuçları sağlıyor.

İnsan İçin Kentler hem tasarımcılar hem de kamusal alan pratikleri, gündelik yaşam kent ve yerel demokrasi çalışmaları için özgün ve değerli bir başvuru kitabı.

Prof. Dr. Murat Güvenç

İnsan İçin Kentler, Jan Gehl, Çeviri: Erdem Erten, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Aralık 2020, 280 sayfa, 19,4 x 25,4 cm.

Kamusallığın Güncelinde Meydan - Toplum İlişkisi

Hatice Ayataç

Günümüz kentlerindeki hızlı büyüme, artan nüfus yoğunluğu, sosyal yaşamdaki hızlı değişimler ve son gelişen pandemi gibi toplum sağlığını etkileyen gündem bireylerin ortak zaman geçirdiği, sosyalleştiği kamusal mekânları da etkilemiştir. Kamusal mekânların geleceğini nitelendiren güncel bildirge ve dokümanlar da hızla değişen kentlerimiz için benzer kaygıları ortaya koymaktadır. “Kentlerimiz; bireylerin sosyal mekân gereksinimlerini, sürdürülebilir yaşam kalitesini, eşit haklarını ve güvenliğini tehdit edecek şekilde kaotik bir büyüme içerisindedir. Geleceğin kentleri için yaygın kabul, herkes için kabul gören karma kullanımlı, kentsel kamusal mekânların tek çözüm olacaktır. Bu nedenle kentsel büyümeyi kontrol etmek kadar, sınırlı kamusal mekânları ve kaynakları doğru yönetmek de gerekecektir.” (Ayataç, 2013)

Kamusal mekânın açılımı geçmişten bugüne mekânsal ve kavramsal olarak, kent ve kentlilerle birlikte var olmuş ve şekillenmiştir. Kentsel kamusal mekânlar, yapıların ve boşlukların oluşturduğu, kentlilerin algıladığı, kente ait çeşitli aktivitelerin ve faaliyetlerin gerçekleştiği, kentsel çevrenin yaşanan ve algılanan çok boyutlu bir görünümüdür. Estetik yönü hariç tutulduğunda, kentlerdeki binalar arasında kalan tüm boşluklar kamusal mekânlardır. Kamusal mekânı kent yaşamında önemli hale getiren ve özel mekândan ayıran en önemli unsur ise, herkes için erişilebilir olmasıdır. Kamusal mekânlar, kullanıcıların herhangi bir izin gereksizsin ve hiçbir gerekçe öne sürmeden erişebilecekleri ve kullanabilecekleri mekânlardır (Kostof, 1991). Kamusal mekânlar, toplumsal ilişkilerin ve ortak bilincin güçlendiği fiziksel olarak tanımlanmış kapalı ya da açık mekânlardır. Kentte yaşayan herkesin özgürce bulunabildiği, gündelik aktivitelerini gerçekleştirdiği, bireysel ya da toplumsal olarak kendini ifade edebildiği, bireylerin diğer kullanıcılarla iletişime geçebildiği mekânlardır.

Kamusal mekânın, kentteki toplumsal yaşam bakımından önemi konusunda Bentley (1999)

“Kentlerde yaşayanların en temel aktivitelerinin sürdürülmesinde kentsel kamusal mekânlar en temel yapı taşlarıdır. Hatta iletişim ve teknolojik olarak ne kadar gelişme sağlanırsa sağlansın, yüz yüze ilişkiler halen öncelikli bir önem de taşımaktadır. İnsanlar kentsel kamusal mekânları yaşamalıdır ve bu nedenle kentsel kamusal mekânlar hiçbir zaman kentin gündeminden düşmeyecektir,” demektedir (Bentley, 1999).

Ortak ve güncel bir değerlendirme ile kamusal mekânlar kentte yer alan tüm kullanıcıların eşitçe bir araya gelebildiği, gündelik aktivitelerini gerçekleştirdiği, bireysel ya da toplumsal yaşamın sürdüğü, herkese açık kentsel mekânlardır. Kapsamı, ölçeği ne olursa olsun, kamusal mekânlar kentteki sosyal ve toplumsal hayatın gerçekleşebileceği benzersiz alanlardır. Salgın gündeminin de etkisiyle kentlilerin daha fazla rekreasyon, eğlenme ve egzersiz amacıyla kamusal mekânları tercih ettiği görülmektedir. Kentsel yaşamda günlük aktivitelerdeki ihtiyaca bağlı olarak kentsel kamusal mekânlara bugüne kadar hiç olmadığı kadar gereksinim artmıştır. Özellikle çocuklar ve yaşlıların talebi de giderek artmaktadır. 2020 yılı, Covid-19 etkisiyle kamusal mekânların kullanılmadığı bir yıl olarak anılmaktadır. Bu nedenlerle kentlerdeki gündemin en önemli etkisi yine başta meydanlar olmak üzere tüm kamusal mekânlar üzerinde olacaktır. Yeni yaşam şekilleri ve tüketim alışkanlıkları gelişecektir. Salgın sonrası dünyada yaşanacak gelişmeler beş temel başlıkta toplanmaktadır. Bunlardan ilki ve en önemlisi erişilebilir ve yeni sosyal düzene uygun kamusal mekânların tasarımı olarak tarif edilmektedir (Ayataç, 2020).

Kamusal Mekâna Güncel Yaklaşımlar

Şehircilik perspektifinden bakıldığında kentsel kamusal mekân kavramına bakış sanayi öncesi dönemi kapsayan *geleneksel yaklaşımlar* ve sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan *yeni kavramsal değişim ile çağdaş yaklaşımlar* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Geleneksel yaklaşıma göre kamusal mekânlar bireylerin gündelik aktivitelerini

gerçekleştirdiği ve sosyalleştiği kentsel açık alanlardır. Kamusal mekânların aynı zamanda kendiliğinden oluşan, kamusal kullanım kurallarına uyan tüm kullanıcılara açık alanlar olduğu görülmektedir. Kamusal mekân ve özel mekân ayrımı mülkiyet üzerinden yapılmaktadır. Özellikle sanayi devrimine paralel gerçekleşen değişim sırasında ortaya konan kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde kamusal mekân tipolojileri, tasarım, sosyokültürel, politik-ekonomik perspektiflerde ele alınmıştır (Carmona, 2010).

Fiziksel özellikler ve tasarım perspektifi yönüyle bakıldığında, kamusal mekânın görece karmaşık olmayan bir sınıflandırması vardır. Parklar, meydanlar, çarşılar, sokaklar, oyun alanları, kıyı alanları tasarım perspektifi ile ortaya konan kamusal mekân türleridir. Sosyokültürel perspektife göre ise, kamusal mekânlar kullanıcı ve kullanıcı algısına göre sınıflandırılır. Gündelik mekânlar, sosyal mekânlar, negatif mekânlar, rekreasyon alanları sosyokültürel sınıflandırmanın ürünleridir. Son olarak, politik-ekonomik perspektife göre ise sınıflandırma; devlet daireleri gibi kamuya ait mekânları ve bireylere sosyalleşme ve özgürlük imkânı sağlayan topluma ait mekânları tanımlamaktadır.

Sanayi devrimi sonrasında kentlerin fiziksel ve fonksiyonel değişiminin ardından, kent merkezlerinde kamusal kullanım yok olma noktasına gelmiştir. Alternatif olarak uydu kentlerde ortaya çıkmaya başlayan alışveriş merkezlerinde özel mülkiyetlerdeki alanlarda gerçekleşen kamusal yaşamdan söz edilebilmektedir. Mülkiyete bağlı değişimin yanında, gündelik hayatın birbirinden ayrılan aktiviteleri sonucu kent merkezlerinde yer alan kamusal mekânlar terk edilmeye başlamıştır. Kamusal aktivitenin meydanlar, parklar ve sokaklardan uzaklaşıp alışveriş merkezlerinin korunaklı duvarları arasına yerleşmesiyle birlikte kamusal mekân da tüketim ortamı haline gelmiştir. Kamusal belleği oluşturan kamusal mekânlar, alışveriş merkezlerinin tasarlanmış iç mekânlarında özgün niteliklerini yitirmiştir. Tüm bu değişim çerçevesinde kamusal mekân kavramının kavramsal değişiminde, toplumsal değer ve kamusal önemli bir ölçüt haline gelmiştir.

Çağdaş yaklaşımlarla birlikte, kamusal mekânın analiz ve değerlendirme parametreleri de değişime uğramıştır. Bu noktada önem kazanan, kentsel ilişkilerdir. Yapılan çalışmalarda, kentsel mekân sınıflandırılırken, geleneksel yani mülki parametrenin yanına, işlev, kamusal ve

kullanıcı algısı parametreleri eklenmiş ve kentsel ilişkilerin ortaya konmasında geleneksel yaklaşımlara göre daha geniş kapsamlı bir sınıflandırma belirmiştir (Carmona, 2010).

Kamusallık kavramı, kamusal mekânın tarihsel değişimiyle birlikte önem kazanmaktadır. Farklı disiplinlerin perspektifiyle pek çok kamusal tanım ve ölçüm kriterleri literatürde yerini almıştır. Kamusallık temel olarak kullanıcıların kamusal mekânda gerçekleştirdikleri bireysel, sosyal ya da toplumsal aktivitelerinde kısıtlanmamaları, özgür olmalarıdır. Kullanıcılar kamusal mekânlara toplumla bir araya gelmek, sosyalleşmek, ticaret gibi aktiviteleri yerine getirebilmek için ihtiyaç duyarlar. Kamusal mekânlar, yapaylaşan kent içinde insanlara doğal yaşam alanı sunan, özgürleştiren mekânlardır.

Németh ve Schmidt (2011) kamusal modellerinde *mülkiyet, yönetim ve kullanıcı boyutlarında* değerlendirdikleri üç ölçütten bahsederler. Bu modele göre belirlenen üç boyut ancak birlikte değerlendirildiğinde kamusal ölçütü haline gelebilmektedir. Mülkiyet ve yönetim boyutu kamusal mekân potansiyellerini ortaya koymaktadır. Üçüncü boyut olan kullanıcı boyutu ise mekânın kullanımını ve algılanmasını ölçerek, potansiyeller doğrultusunda asıl kamusal değerini belirler. Yönetim boyutu, kamusal mekânın ne kadar kontrol altında olduğunun göstergesidir. Kamusal mekâna ait erişim, kullanıcı tipolojisi, kullanıcı davranışları gibi unsurlar kontrol mekanizmaları ile belirlenebilmektedir. Mekânın yönetiminin kimde olduğu, kontrolün nasıl sağlandığı, güvenliğin nasıl sağlandığı gibi sorular yönetim ve kontrol boyutunun önemli alt başlıklarıdır (Németh ve Schmidt, 2011).

Resim 1. Meydan kullanıcıyı sosyal birlikteliğe teşvik etmelidir. (Peter's Hill, Londra) (<https://link.springer.com/article/10.1057/s41289-018-0070-3/figures/17>)

Kamusal Mekânın Toplumla İlişkisi Bağlamında Meydan

Kamusal mekânlar kentlerin sosyal, ekonomik, kültürel yapılarında önemli role sahip alanlarıdır. Kentin ve kentlinin paydaş olduğu bu mekânlar bireylerin en önemli buluşma yeridir; toplumsal değerlerin taşındığı, karşıtlıkların yaşandığı ve yanı sıra kente dair davranışların sergilendiği birer sahnedir. Meydanlar ise bu bütünlükte kentsel kamusal alanların bütünleştiği odaklardır. İyi bir meydan sosyalleşebilen bir mekândır (Ayataç, 2017) (*Resim 1*). Bunun anlamı birbirini tanımayan kişilerin tanışması değildir. Gerçekte, kullanıcısının konforlu olarak oturabilmesi, temel aktivitelerini yerine getirebilmesidir. Halprin (1981) bu durumu şöyle açıklar: “Kentteki deneyimlerimiz kullanıcısına kamusal ve toplumsal yaşamı deneyimleme şansı veren kamusal mekânlarda biçimlenir” (Halprin, 1981). Meydanlar için ise, sosyal fırsatlar mekân, form, fonksiyon, zaman arasındaki dinamik ilişkidir.

Meydanların kentsel mekânda sadece var olması, projelendirilmesi ve büyüklüğü yeterli değildir, olmamalıdır. Gerçekte olması gereken, yere dair potansiyellerin doğru analiz edilmesi, kullanıcısının tanınması ve meydanların sosyal olarak da yaşanabilir bir mekân olmasıdır (Halprin, 1981).

W. Whyte’ın (2003) en önemli varsayımı, birçok popüler meydanda da, kullanılandan daha çok oturma alanı olmasıdır. Bunun anlamı oturma biçimindeki çeşitlilik değildir. Whyte’a

göre “Kullanıcı oturulabilecek her yerde oturmaya eğilimli”dir (*Resim 2*).

Fiziksel olarak konforlu yerlerde oturma mümkün iken, *sosyal olarak konfor* ise birinci tercih nedenidir. Önde veya geride oturmak, gölgede veya güneşte oturmak, tek ya da grup ile oturmak tasarımıyla çözülebilir. Whyte’ın yaşayan sokak projesi bu nedenle taşınabilir sandalyeleri önerir. Diğer başarı kriteri *ağaç, su, çimen gibi doğal unsurlara erişebilmektir*. Üçüncü önemli faktör ise *fiziksel ve görsel erişimdir*. Duvar ve bariyerlerin olmadığı bir meydan başarılıdır (Whyte, 2003).

Benzer bir yaklaşım bir mekânın kalitesinin belirlenmesinde kullanıcının talep ve eylemlerine dikkat çekerken, “ihtiyaçlar”, “haklar” ve “anlam” kavramları üzerinde durur. İnsanların meydanları kullanma gerekçelerini *rahatlamak, aktif ve pasif katılım ve keşif* olarak değerlendirir (Carr vd., 1992). Meydanın tasarımı *oyalanmak, oturmak, yeme-içme ve sohbet etmek için doğal unsurlarla, ağaçlar, çimen, su, çiçekler ve yürüme yolları* ile birlikte konforlu olabilir. Kısacası, bu mekânlar fiziksel tasarımının yanı sıra kullanıcısının fiziksel ve sosyal olarak aktif olmasını da sağlamalıdır.

Bir meydanın toplumsal olarak kabul görmesi için çok farklı bileşenler tanımlanmalıdır. Bir kent meydanının fiziksel bağlamında gelişen/sürekliği olan, çeşitlilik gösteren, özgürlük veren, kullanımı açıkça tarif edilen, aktif kullanım için tasarlanan, anlamlı, taşıt ve yaya dengesini kuran, konforlu ve güçlü olması beklenir. Kamusal yarar

Resim 2. Kullanıcı oturulabilecek her yerde oturmaya eğilimlidir. (Whyte, 2003) (<https://www.urbancosmography.com/post/the-social-life-whyte>)

odaklı bir değerlendirmede ise kullanıcıyı ve kullanımı teşvik edebilmelidir (Ayataç, 2020). Yakın çevresindeki arazi kullanımı, konfor artırıcı donatıları (güneş ve gölgeden koruyucular), oturma elemanları, yeme içme birimleri aydınlatması, sanat objeleri, erişilebilirliği, okunabilir, basit yazılı uyarıları dikkate alınmalıdır. Özellikle tarihi niteliği olan kent meydanları için altı etken, kullanıcı algısı üzerinde doğrudan etkilidir; *temizlik ve bakım, mevsimsel konfor, güvenlik, boyut, ticari ve dini aktivite mekânlarının varlığı*. Kıyı meydanları için kullanıcı algısı engelsiz bir yaya hareketine, ulaşım modlarının çeşitliliğine ve estetik bir kaliteye odaklanır. Bu belirleyicilerin İstanbul'da mekânsal anlamda farklılık gösteren meydanlar özelindeki araştırma sonuçlarının en belirleyici sonucu kamusal mekân olarak meydanın sadece bir fiziksel tasarım ürünü olmadığı, aynı zamanda bir sosyal algısının da olması gerektiğidir (İTÜ BAP Projesi, 2016-2018). Sözü geçen araştırma kapsamında bir meydanın başarısında öne çıkan anlamlı değişkenler arasında *mekânsal süreklilik ve kaliteli malzeme yanı sıra sosyal ve iklimsel bir konfor* aynı düzeyde anlamlı bulunmuştur. Bu değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkisine bakıldığında bir meydana hissedilen aidiyet duygusu bu meydanadaki kullanım çeşitliliği ile doğrudan ilişkilidir. En belirgin sonuçlardan bir diğeri ise yine atıf yapılan güçlü toplumsal ilişkiye odaklanmaktadır. Fiziksel anlamda erişilebilen, toplu taşımayla desteklenen bir meydan fiziksel konforunun yanı sıra sosyal olarak da konforlu olmaktadır.

Özet olarak; yaşanabilir bir kent için meydanlar, sosyal iletişim ve demokrasinin sembolüdür (Akpınar ve Ayataç, 2012). Meydanlar, içinde bulundukları kentle ilgi kuran yerel ve aktif bir kentsel yaşam üzerinde mutlak etkiye sahiptir ve olmalıdır. Kamusal alanın güncelinde kamusal mekânların ve özellikle meydanların toplumla ilişkisi ve mevcut gündemdeki sosyal bağlamı güçlü tutulmalıdır. ■

Hatice Ayataç, Doç. Dr., İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Kaynaklar

- Akpınar, İ., Ayataç, H. (2012) "Kamusal alanın Yitiren bir Meydan: Taksim", *Güney Mimarlık*, Dosya: Kamusal Alanlar, TMMOB Mimarlar Odası, Adana Şubesi Yayını, Sayı: 10, s.40-43.
- Ayataç, H. (2013) "Kamusal Mekânları Yeniden Düşünmek", *Mimar ve Mühendis*, Dosya: Şehirlerimiz Nereye Koşuyor, Sayı: 71, s.140-142.
- Ayataç, H. (2017) "Sosyalleşebilen Bir Mekân Olarak Meydan, İstanbul'da Meydan Kullanma Kültürü Üzerine Değerlendirmeler", *Kamusal Alan Okumaları*, Ed.: A.N. Evcil, Ü. B. Özkan, Ş.Yüksel, Yeditepe Ofset

Yayıncılık, Beykent Üniversitesi Kent Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını

- Ayataç, H. (2020) "Salgın ve Sonrasında Sürdürülebilir Kamusal Yaşam ve Kamusal Alanlar", Şehrin Mimari Yapısı ve Karantina, Online Panel 1, Esenler Şehir Düşünce Merkezi, Esenler Belediyesi, 11 Mayıs 14.00-16.00.
- Ayataç, H., İnce, E.C., Türer Başkaya, F.A., Kürkçüoğlu, İ.E., Çelik, Ö., Becerik Altındış S. (2020) "Evaluating visitors' perceptions of squares: Evidence from İstanbul", *ITU A/Z*, Vol. 17 No. 1, s.1-11, Doi.10.5505/ituja.2019.98216.
- Bentley, I. (1999) *Urban Transformations: Power, People & Urban Design*, Taylor & Francis Group, New York
- Carmona, M. (2010) "Contemporary Public Space, Part Two: Classification", *Journal of Urban Design*, 15:2, s.157-173.
- Carr, S., Francis, M., Rivlin, L. G., & Stone, A. M. (1992) *Public space - Cambridge series in environment and behavior*, Cambridge University Press, New York.
- Halprin, L. (1981) "The collective perception of cities: We are an image of the landscape", *Urban Open Spaces*, Ed.: L. Taylor, Smithsonian Institutions, Washington.
- İTÜ BAP Projesi (2016-2018) "Kent Meydanları için Planlama ve Tasarım Stratejilerinin Geliştirilmesi; İstanbul Örneği", Yürütücü: Doç. Dr. Hatice Ayataç; Araştırmacılar: Doç. Dr. F.Ayçim Türer Başkaya, Dr. Öğr.Üyesi. İ. Eren Kürkçüoğlu, Araş. Gör. Özge Çelik, Araş. Gör. Sinem Becerik, Proje No: 39974
- Kostof, S. (1991) *The City Shaped: Urban Patterns and Meanings Through History*, Thames and Hudson, London.
- Németh, J., Schmidt, S. (2011) "The Privatization of Public Space: Modeling and Measuring", *Environment and Planning B: Planning and Design*, Vol. 38, s.5-23.
- Whyte, W. H. (2003) "Social Life of Small Urban Space", *Time-Saver Standards for Urban Design*, Eds.: D. Watson, A. J. Plattus & R. G. Shibley, McGraw-Hill, New York.

Square-Society Relationship in the Agenda of Publicity

The rapid growth of today's cities, the increasing population density, rapid changes in social life, and agendas that affect public health such as the recent pandemic has affected public spaces where individuals spend time and socialize. Urban public spaces are an experienced and perceived multi-dimensional view of the urban environment, which is formed by structures and spaces, perceived by citizens, and where various performances and activities belonging to the city take place. From the perspective of urbanism, traditional approaches covering the industrial period, the new conceptual change that emerged after the industrial revolution, and contemporary approaches shaped the view regarding the public space phenomenon. Public spaces, –in a traditional sense– in which daily life activities of individuals are being performed, have gained a broad meaning in the social, economic and cultural dimension with contemporary approaches. It has turned into a sphere where social values matter, encounters occur as well as urban behaviour appear. In this manner, squares are the focal points where urban public spaces merge. The physical existence, the design, and the size of squares in urban space are not –and they should not be– sufficient enough on their own. Instead, adequate analysis of all potentials, identification of the user, and the relevance of social habitability is required. For a livable city, squares are a symbol of social interaction and democracy. Squares have –and should have– an outright impact on local and active urban life in which they are located. With a focus on publicity, public spaces, and particularly squares, should be in primary relation to the society with an eye on the current social context and trends.

60 Yıllık Bir Koruma Mücadelesi, Karatepe-Aslantaş: Halet Çambel ve İlklerin İnşası

Mustafa Sayan, Zeynep Eres

Osmaniye ilinde yer alan Karatepe-Aslantaş arkeolojik alanının UNESCO Dünya Mirası listesine girmesi konusunda Mimarlar Odası Adana Şubesi 2018’de bir konferans gerçekleştirdi. Ardından Kadirli Kültür ve Eğitim Vakfı (KA-VAK), Osmaniye Valiliği ve Kültür ve Turizm Bakanlığının katkı ve desteği ile Karatepe-Aslantaş 14 Nisan 2020’de UNESCO Dünya Kültür Mirası Geçici Listesi’ne girdi. Arkeolojik değerleri kadar gerçekleştirilen koruma uygulamalarıyla Türkiye’yi aşarak evrensel ölçekte başarılı ilklere imza atan Karatepe-Aslantaş’ın tüm bu değerlerini özgün araştırmalarla ortaya koyan çalışmaların yayımlanması, ileride alanın UNESCO Dünya Mirası ana listesinde yer alma sürecinde de önemli bir kazanım oluşturmaktadır. Bu bağlamda Mimar.ist’in bu sayısında Karatepe-Aslantaş’ın UNESCO Dünya Mirası açısından değerini tanımlayan bir makaleyi yayımlamayı borç bildik.

Günümüzde Osmaniye İli Kadirli İlçesi sınırları içerisinde bulunan ve M.Ö. 8. yüzyıla tarihli bir Geç Hitit dönemi kalesinin kalıntılarını barındıran Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi, arkeoloji bilimi açısından taşıdığı önemin yanı sıra, ülkemizin koruma tarihi açısından da çok özel bir noktada durmaktadır. Bugünün ziyaretçisi, özgün konumlarında ve doğal peyzajı ile birlikte korunan bu kalıntıları “aracısız” bir sunum düzeni içerisinde deneyimleyebilmekte ve kendi zihinlerinde oluşan eşsiz imgelerle alandan ayrılabilirler (*Resim 1*). Milli Park sınırları içerisindeki yerleşimden uzak konumu ve bireysel bir deneyimi mümkün kılan sergileme düzeni sayesinde adeta geçmişin bir noktasında “dondurulmuş” izlenimi veren bu arkeolojik kalıntılar, bugünkü varlıklarını aslında yaklaşık 60 yıla yayılan bir koruma mücadelesine borçludur. Prof.

Dr. Halet Çambel’in kişiliği ile özdeşleşen ve onun 1950’lerde attığı temeller üzerinde yükselen bu büyük çaba, hem ulusal hem de uluslararası ölçekte pek çok öncü ve ilham verici nitelikte uygulamayı bünyesinde barındırmaktadır.

Bu yazının amacı, bahsi geçen mücadeleye süreç içinde yön veren temel etkenleri ortaya koymak, Karatepe-Aslantaş örneğinin koruma bilimi ve Türkiye açısından taşıdığı önemi somutlaştırabilmektir. Bu kapsamda, 1950’lerde kurulan koruma yaklaşımının temel özellikleri ve gerçekleştirilen uygulamalar özet halinde açıklanacaktır. 1950’lerde dönemin önemli koruma kuruluşlarından biri olan Roma Merkezi Restorasyon Enstitüsü (ICR)¹ ile kurulan uluslararası işbirliği, bu bağlamda önemli bir odak noktasını oluşturacaktır. Tüm bu çerçevede, 2019 yılında tamamlanan bir yüksek lisans tez çalışması² kapsamında ulaşılan yeni bilgiler ışığında ve kronolojik bir dizgi ile okuyucuya aktarılacaktır.

Karatepe-Aslantaş’ın Kültürel Coğrafyası ve İlk Bilimsel Araştırmalar

Çukurova’nın kuzeyinde, Güneydoğu Toroslar ile Amanos Dağları’nın kesiştiği bir noktada kurulan Karatepe-Aslantaş³, Kuzey Suriye ile İç Anadolu coğrafyaları arasında ve bu bölgelerin farklı kültürel etkileri altında hayat bulmuştur. M.Ö. 8. yüzyıla tarihlenen ve Danuna⁴ halkı hükümdarı *Azatiwata*’nın ismini alarak *Azatiwataya* olarak anılmış bu Geç Hitit kale yerleşimi, Ceyhan Nehri’ne ve Akyol/Kocayol olarak isimlendirilen antik bir kervan yoluna hâkim bir tepe üzerine inşa edilmiştir (*Resim 2*). Toroslar üzerinden geçişe imkân veren sayılı birkaç doğal geçitten biri olarak anılan bu kervan yolu üzerinde kurulmuş olan başka pek çok kale yapısı ve yerleşimi, bölgenin stratejik öneminin çağlar boyu sürekliliğini gözler önüne sermektedir (Alkım, 1959 ve 1960).

Sahip olduğu tarihsel sürekliliğe ve Batılı araştırmacılar tarafından 18. yüzyılda Kilikya coğrafyası genelinde yapılan araştırmalara rağmen Karatepe-Aslantaş’ın bilimsel keşfi ancak 1940’larda mümkün olmuştur. Bu yıllarda daha

Resim 1. Açık hava müzesi içerisindeki arkeolojik kalıntı ve koruma çatılarından güncel bir görünüm, Güney Kapı (Temmuz 2018).

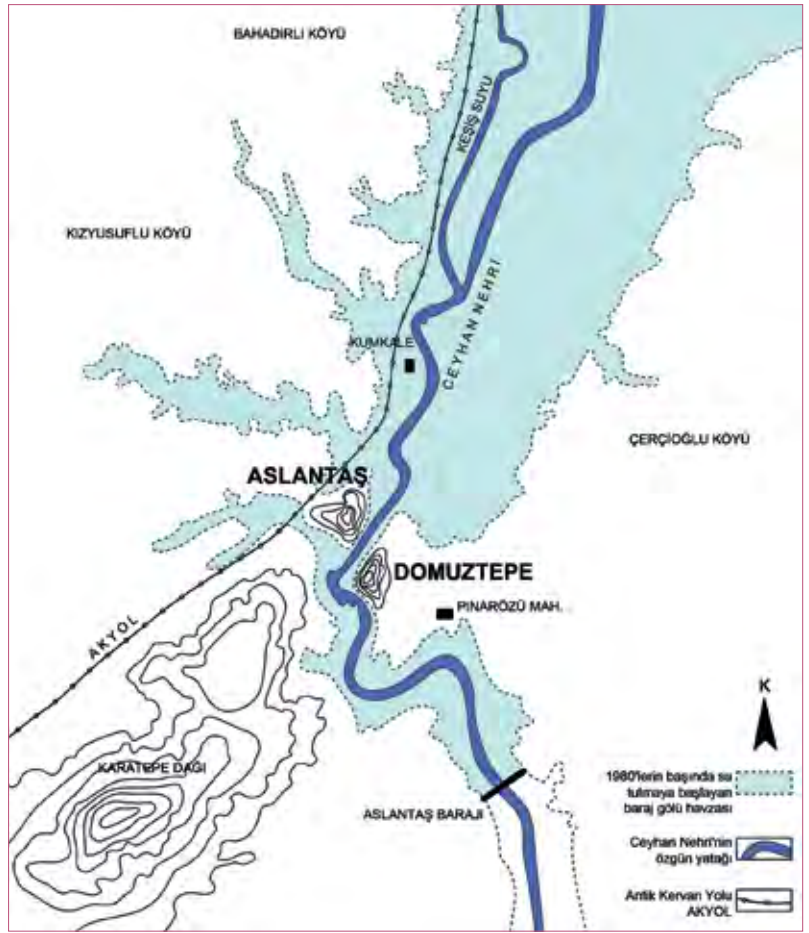
çok yöre halkı ve yolu kullanan göçerler tarafından bilinen ve yer yer toprak üzerinde beliren aslan heykelleri ve taş eserler nedeniyle “Aslan-taş” olarak anılan alan, ilk olarak 1946 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyeleri Prof. Dr. Helmuth Theodor Bossert, Halet Çambel, Nihal Ongunsu ve Muhibbe Darga’dan oluşan bir araştırma ekibi tarafından tanımlanmış (*Resim 3*) ve “Yeni bir Eti Harabesi” olarak bilim dünyasına duyurulmuştur (Bossert ve Çambel, 1946). Bu keşifte, Hitit uygarlığının izlerini takip etmekte olan araştırma grubunun ilgisini cezbedip alanın önemini kavramalarına yardımcı olacak detaylı betimlemeleri yapan köy öğretmeni Ekrem Kuşçu’nun rolü⁵ belirleyici faktörlerden biri olmuştur.

Hemen ertesi yıl ekibe Bahadır Alkım da katılmış ve Karatepe’de ilk bilimsel araştırma ve kazılara başlanmıştır (Bossert ve Alkım, 1947). İstanbul Üniversitesi ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü (EEMGM) arasında kurulan işbirliği ve Türk Tarih Kurumunun finansal desteği ile başlayan kazıların ilk üç sezonu sonunda kalenin yerleşimi büyük ölçüde açığa çıkarılmış, elde edilen mimari ve arkeolojik bulgular bir ön rapor ile bilim dünyasına sunulmuştur (Bossert vd., 1950). Kale yerleşimine ulaşımı sağlayan iki anıtsal giriş kapısında gün ışığına çıkarılan bazalt ortostat ve kaideler ile bunların üzerine işlenmiş çift dilli yazıtlar ise, Karatepe’nin arkeoloji dünyasında uyandırdığı ilginin temel kaynağını oluşturmuştur (*Resim 4*).

Kalenin banisi Azatiwata’nın ağzından yazılmış aynı metnin farklı iki dildeki kopyası olduğu anlaşılan bu yazıtlar, çivi yazısı ile Fenike dilinde ve Anadolu hiyeroglifi olarak tanımlanan alfabe ile yine bir Anadolu dili olan Luvice kaleme alınmıştır. Bu bağlamda birçok tarihsel konuya ışık tutan yazıtlar, kısa sürede birçok filolojik çalışmaya konu oluşturmuş ve o güne dek tam olarak çözümlenemeyen Luvi hiyerogliflerinin deşifre edilmesinde önemli bir rol oynayarak yukarıda bahsedilen geçiş coğrafyasının kültürel özelliklerinin anlaşılmasında Karatepe’yi son derece kritik bir konuma yerleştirmiştir (Çambel vd., 1999).

Ortaya Çıkan Koruma Sorunu ve Önemli Bir İşbirliği

İlk kazıların yarattığı heyecan, 1951 yılına gelindiğinde yerini bazalt eserlerin nasıl korunacağı konusundaki endişelere bırakmıştır. Yüzyıllar boyunca toprak altında kalan bazalt eserler, üzerlerindeki toprak alınır alınmaz hızlı ve gözle görünür bir bozunma sürecine girmiştir (Çambel, 1956). Eserlerin bünyelerine nüfuz etmiş

Resim 2. Karatepe-Aslantaş ve yakın coğrafyası (Kaynak: Çambel ve Özyar, 2003, Resim 18'den uyarlanmıştır).

durumda olan tuz, toprak, kil gibi maddelerin, Karatepe’nin kızgın güneşi ve yağışlı rejimi altında hızlı bir şekilde tekrar harekete geçmesi, eserlerin yüzeylerinde çatlamalara ve kabuklanmalara neden olmuştur⁶. Ortaya çıkarılan eserlerin büyük bölümü ise bütünlükten uzak ve yüzlerce hatta binlerce küçük parçaya ayrılmış durumdadır (*Resim 10*). Geline bu nokta, aynı zamanda Karatepe’deki arkeolojik mirasın geleceğini tayin edecek kritik kararların alındığı önemli bir dönemeç olmuştur. Eserlerin korunabilmesinin önünde beliren en temel engel ise, bu sorumluluğu üstlenecek kişi ve kurumların yokluğu ile eldeki teknik imkânların yetersizliği olmuştur.

Dönemin genel yaklaşımı çerçevesinde koruma eylemine bakış, bunun “arkeologların değil, müzelerin işi” olduğu yönündedir. Bu bağlamda başta Bossert olmak üzere kazı ekibinde yer alan

Resim 3. Araştırma ekibi ve keşif sırasında onlara rehberlik eden yerel halk ve yöneticiler (Kaynak: Bossert ve Çambel, 1946, Resim 22). Soldan sağa; H.T. Bossert, köy öğretmeni Ekrem Kuşçu, at sahibi, Adana Müze Müdürü Naci Kum, at sahibi, Kısıyusuflu’dan Hacı Ağa Türkmenoğlu, at sahibi ve çömelmiş vaziyette Halet Çambel.

üyelerin genel görüşü, Karatepe'deki araştırmaların yeterli olgunluğa ulaştığı ve ilgili başka alanlara yelken açılabilmesi yönünde olmuştur⁷ (Çambel ve Özyar, 2003). 1952 yılı itibarıyla bitti gözüyle bakılan kazı faaliyetleri sonrasında alana sadece kısa ziyaretler gerçekleştiren kazı üyelerinin aksine alanda kalan Halet Çambel, bu noktadan sonra eserlerin korunması görevini tek başına üstlenmiştir. Onlarca yıl sürebilecek ve herhangi bir arkeolog için akademik üretimin durması anlamına gelebilecek bu göreve, dönemin çok ilerisinde bir sorumluluk bilinciyle ve cesurca talip olmuştur. Çambel'in kendi ifadeleri, bu bilinci çok daha özlü bir şekilde tarif etmektedir (1956:25):

“Mevcutlar neşredilmekle ilim için kazanılmış sayılsalar bile, bu hem noksan ve sakat bir iş olur, hem de, asırlardan devralınagelen tarihe mal olmuş kıymet ve servetlerin, eskiden oldukları gibi, hatta daha da mükemmelleştirilmiş halde gelecek nesillere intikal ettirilebilmeleri vazife ve mesuliyeti kazıyı yapan ve yaptıran nesile düşer.”

Kişisel bir manifesto niteliğindeki bu ifadelerin gereklerini yerine getirmek ise çok daha zor olmuştur. Zira o dönemde, EEMGM'ye bağlı yürüyen kazılar kapsamında “restorasyon” işi için bir bütçe kalemi talep etmek dahi mümkün değildir (Ateşoğulları, 2002). Benzer şekilde taş restorasyonundan anlaşılan şey de ayrı parçaların demir kenet ve çimentolu harç ile birleştirilmesinden ibarettir. Karatepe eserlerinin gerektirdiği ölçekte bir çalışma ise Türkiye koşullarında söz konusu olmamıştır. Referans alınabilecek en ufak örnekten yoksun bu şartların üstesinden gelinebilmesinde, yine Halet Çambel'in sergilediği kararlılık ve sahip olduğu tüm insani ilişkileri seferber edebilme yeteneği önemli rol oynamıştır. Bir yandan

Bakanlık düzeyinde görüşmeler yapıp restorasyon bütçesini denkleştirmek için çabalamış, diğer yandan işin teknik gereksinimlerinin nasıl ve kim tarafından gerçekleştirilebileceğini araştırmıştır⁸.

Bu noktada Çambel, 1951 yılında Roma'da katıldığı bir konferans sırasında Merkezi Restorasyon Enstitüsü (*Istituto Centrale del Restauro* in Roma - ICR) ile yakaladığı iletişim fırsatını “sıradışı bir şans” olarak değerlendirmektedir (Çambel vd., 1999:3). Bu konferans için yaptığı yolculuk sırasında Çambel, arkadaşı Massimo Pallottino aracılığıyla, enstitünün önde gelen uzmanlarından Michelangelo Cagiano de Azavedo'ya Karatepe'deki durumu bizzat aktarma fırsatı bulmuştur (ICR Arşivi, 1951a:1). Bu noktada yaptığı işbirliği talebi öncelikle enstitü müdürü Cesare Brandi'ye iletilmiş, ardından 1952 yılında bir deneme kampanyası yapılmasına karar verilmiştir. Hızla zarar görmekte olan Karatepe eserleri böylelikle, uluslararası tanınırlığı olan ve alanında uzman bir ekibe emanet edilmiştir.

Cesare Brandi ve Roma Merkezi Restorasyon Enstitüsü (ICR)

Aslen bir hukukçu olan Cesare Brandi aynı zamanda bir sanat tarihçisi ve eleştirmenidir. Kuruluşuna öncülük ettiği enstitü bünyesinde verdiği derslerin notlarından derlenen ve sanat eserlerinin restorasyonuna yönelik kuramsal görüşlerinin⁹ yer aldığı *Teoria del Restauro* adlı yayın, koruma bilimi açısından bugün de geçerliliğini koruyan temel bir kaynak niteliğindedir (Brandi, 1963a). 1939 yılında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde kurulan ve büyük oranda Brandi'nin koruma kuramı çerçevesinde bir kurumsal kimlik inşa eden ICR ise, bir yandan İtalya'daki restorasyon kuramı ve uygulamalarına yön verirken, diğer yandan uluslararası düzeyde çok geniş bir uygulama sahasına hizmet eden bir danışma enstitüsü haline gelmiştir (Brandi, 2005:11). 1939-1961 yılları arasında bizzat Brandi'nin yönetimini üstlendiği enstitü, 1950'li yıllarla birlikte UNESCO ve ICCROM gibi kuruluşlar aracılığıyla oluşturulan birçok uluslararası göreve katılmış ve aralarında hem Irak, Afganistan ve Pakistan gibi gelişmekte olan ülkelerin hem de İngiltere, Fransa ve Almanya gibi gelişmiş Avrupa ülkelerinin bulunduğu çok çeşitli coğrafyalarda restorasyon faaliyeti yürütmüştür (Brandi, 2005:10-11).

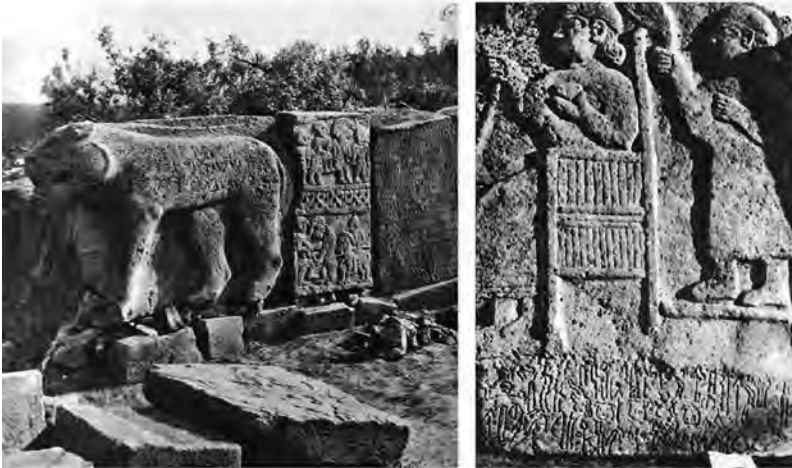
Enstitünün en dikkat çekici özelliklerinden biri, koruma pratiğine sunduğu bilimsel ve yenilikçi yaklaşımlardır. 20. yüzyılın ikinci çeyreğinde olgunlaşıp evrensel koruma kuramı içerisinde giderek daha önemli bir yer edinen “çağdaş mal-

Resim 4. İlk kazıların ardından yayımlanmış uluslararası bir gazete haberinden başlık ve görseller (Kaynak: *The Illustrated London News*, 14 Mayıs 1949, s.664-668'den uyarlanmıştır).

FOUND AT LAST: A BI-LINGUAL KEY TO THE PREVIOUSLY UNDECIPHERABLE HITTITE HIEROGLYPHIC INSCRIPTIONS.

By PROFESSOR H. TH. BOSSERT,

Director of the Department for Near-Eastern Studies, at the University of Istanbul.

A DISCOVERY WHICH CAN BE COMPARED TO THAT OF THE ROSETTA STONE

zeme ve teknik kullanımı”, enstitünün kurumsal kimliğine yön veren öncelikli alanlardan biri olmuştur. Geniş imkânlarla donatılarak kurulduğu 1939 yılından itibaren, İtalya’nın birçok yerinden toplanan geleneksel malzeme numuneleri enstitüye gönderilmiş ve buradaki fizik kimya laboratuvarında çeşitli test ve analizlere tabi tutularak çağdaş konservasyon malzemelerinin üretimi için kullanılmıştır (Liberti, 1955). Bu kapsamda büyük oranda duvar resmi, mozaik ve fresk gibi sanat eserlerinin restorasyonu konusunda uzmanlaşan enstitü kadrosu, aynı zamanda İtalya’daki birçok arkeolojik alanda taş restorasyonu da gerçekleştirmiş ve özellikle 1950’li yıllarda deneysel diyebileceğimiz pek çok uygulamaya imza atmıştır¹⁰.

Tüm bu açılardan değerlendirildiğinde, Roma Merkezi Restorasyon Enstitüsünün, Karatepe’deki restorasyon sorununa yönelik başvurulabilecek en doğru adreslerden biri olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Bu bağlamda, Çambel’in Karatepe için hayal ettiği çerçevenin gerçekleştirilebilmesi için en kritik katkılardan birinin, Cesare Brandi’nin ortaya koyduğu koruma yaklaşımı ve ICR’nin uzman pratiği olduğu da açıktır.

Benimsenen Koruma Yaklaşımı ve Kapsamı

Kurulan işbirliğinin ardından gelinen noktada alınması gereken en kritik karar, eserlerin restorasyonunun ardından nerede korunup sergilenenlerine karar verilmesi olmuştur. Yine dönemin genel yaklaşımı çerçevesinde akla gelen ilk seçenek, bazalt ortostatların taşınarak kapalı bir müze yapısında korunması olmuştur. Bu kapsamda çevre yerleşimlerde bulunan çeşitli yapılar Bakanlık tarafından önerilmiş, sadece Karatepe eserleri için tasarlanacak yeni bir müze binası yapımı da gündeme gelmiştir. Ancak ne yeni bir bina yapımı için gerekli mali yeterlilik, ne de hızla zarar gören eserler için beklemeye müsait bir vakit mevcuttur. Henüz herhangi bir motorlu taşıt yolu ile bağlantısı bulunmayan ve “deve sırtında beş saatlik yolculuklarla ulaşılan” Karatepe’nin fiziki konumu ise, eserler için öngörülen bir taşıma işlemini neredeyse imkânsız kılmaktadır (Çambel, 1993).

Bu koşullar altında benimsenebilecek tek uygun şık gibi gözükken “yerinde koruma” seçeneği de, yine Karatepe’nin mümkün kıldığı lojistik imkânlar dahilinde çok zor ve dönemin genel koruma yaklaşımı çerçevesinde olağandışıdır. Bu bağlamda, var olan kısıtlı imkânlarla rağmen cesaretle bu kararın peşinden giden Halet Çambel’in Karatepe için hayal ettiği gelecek öngörüsü, yine kendi ifadeleri ile berraklaşmaktadır (1956:25):

“Unutulmamalıdır ki, arkeolojik veriler, ekseri halde, asıl yerleri, öz muhitleri, mimarlık kalıntıları, kabartma ve yazıtları ve nihayet toptan yapılaşma maksat, şart ve icapları içinde bir bütündürler. Estetik vasıfları ne olursa olsun, tek tek parçaların, malı oldukları topluluklardan koparılıp, şu veya bu müzeye nakilleri ve oralarda, değişik, yabancı, anonim bir hava içinde teşhirleri, taşıyageldikleri asıl mana ve kıymetlerinden çok şey kaybettirecektir.”

Yerinde koruma yaklaşımının alternatifsizliğine rağmen, Bakanlık bürokrasisinin böyle bir kararın arkasında durmasını sağlamak oldukça zorlayıcı olmuştur. Çambel’in insani ilişkileri yönetmekteki becerisi ve hemen her konudaki kararlı duruşuna ek olarak, İtalyan uzmanlığı ve özellikle Cesare Brandi’nin uluslararası tanınırlığı sayesinde oluşturulan intibanın da bu noktada “ikna edici” bir etkisi olduğu söylenebilir.

Bakanlığın resmi daveti üzerine 1953 Haziran’ında Türkiye’ye gelen Brandi’nin hazırlamış olduğu bir rapor, bu konuda önemli ipuçları sağlamaktadır (ICR Arşivi, 1953:1-4). Raporun içeriğine bakıldığında, Karatepe eserlerinin müzeye taşınma ihtimalinin hâlâ gündemde olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada Brandi, böyle bir seçeneğin ihtimal dahilinde olmadığını ve gerçekleştirilmesi durumunda eserlerin bütünlüğüne ve taşıdıkları değere verilecek zararın boyutlarını anlatmaya çalışmıştır. Hatta bir noktada adeta yetkililerin “bam teline” basmak istemiş ve Berlin’e taşınan Bergama Sunağı örneğini vererek bunun ne kadar acı verici bir örnek olduğunu Türk yetkililere hatırlatmıştır. Üstün sanatsal özelliklere sahip böylesine bir anıtın, özel olarak oluşturulan sergileme düzeni içinde dahi, özgün konumundan koparıldığında ne derece kimliksizleşebildiğini vurgulamıştır. Rapor kapsamında, eserlerdeki hızlı bozulma sürecini de genişçe ele alan ve yetkilileri uyaran Brandi, özetle şu önerileri sıralamıştır (ICR Arşivi, 1953:4):

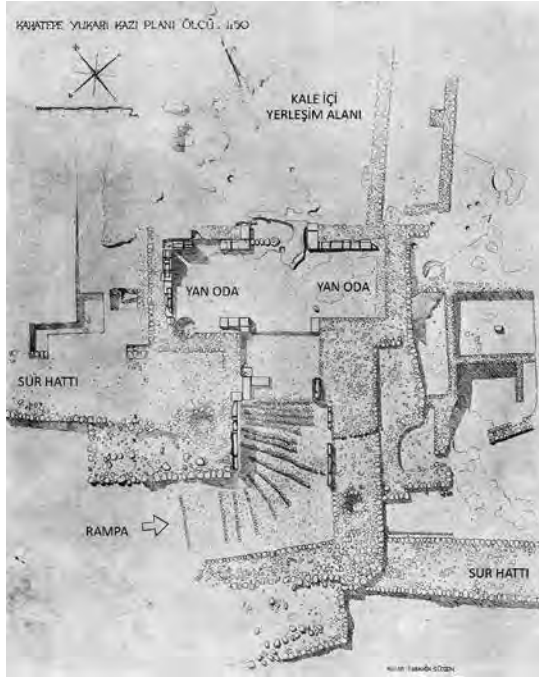
“1) Heykeltraşlık eserleri en kısa süre içerisinde koruma altına alınmalıdır.

2) [Koruyucu] çatılar, eserlerin sergilenmesi ile ilgili sonradan bir fikir değişikliği olabileceksene bile, dayanımı en uzun olacak şekilde planlanmalıdır ve yapıları kaçınılmazdır. Çünkü daha kolay, daha hızlı ya da daha ucuz bir başka çözüm bulunmamaktadır.

Sonuç olarak:

Ahşap yerine betonarme bir çatı tercih edilmelidir.”

Böylelikle, akılların bir köşesinde durmaya devam eden geçici ahşap koruyucu çatı fikrine de açıkça karşı çıkan Brandi, esas olarak eserlerin yerinde korunmasını salık vermiş ve kalıcı bir koruyucu çatı inşasını da zorunlu kılmıştır. Bu yaklaşım, aynı zamanda Karatepe-Aslantaş’ın bir

Resim 5. Güney Kapı'ya ait mimari rölöve planı (Kaynak: Bossert vd., 1950, Resim 53'ten uyarlanmıştır). Çizen: İbrahim Süzen.

Resim 6. Bazalt mimari elemanların kazılar sonrası durumu (Kaynak: Çambel ve Özyar, 2003, Resim 21).

açık hava müzesine dönüştürülmesindeki kuramsal temeli oluşturacaktır.

Brandi'nin sunduğu rapor, aynı zamanda Karatepe bazalt eserlerinin restorasyonu işinin teknik çerçevesini belirlemesi açısından da önemlidir. Raporda, 1952 yılındaki deneme kampanyasının sonuçları da göz önünde bulundurularak, hangi uygulamaların gerçekleştirileceği, ne kadar süre ve işgücü gerekebileceği gibi hususlar, detaya inmeden ancak açık bir şekilde sıralanmıştır (ICR Arşivi, 1953:4-6). Bu noktada enstitü,

yapılacak işbirliğinin, sadece restoratör göndermekten ya da ayrı taş parçalarının birleştirilmesinden ibaret bir mesele olarak görülmemesi gerektiğini belirtmiş, restorasyon faaliyetinin “kaynağını daha çok sanat eleştirisinden alan bir *kritik etme* eylemi” olduğunu vurgulamıştır (ICR Arşivi, 1951b:1). Aynı zamanda enstitünün var olma nedeni olarak görülen bu yaklaşım, Brandi'nin raporunda ise şu şekilde ifade bulunmuştur (ICR Arşivi, 1953:11):

“Sanat eserlerinin restorasyonu söz konusu olduğunda, aynı zamanda estetik ve tarihsel bir boyutu olmayan hiçbir teknik problem yoktur. Bu problemlerin birbirinden ayrı olarak ele alınabilecekleri konusundaki inanışlar, [ancak] birer illüzyondur.”¹¹

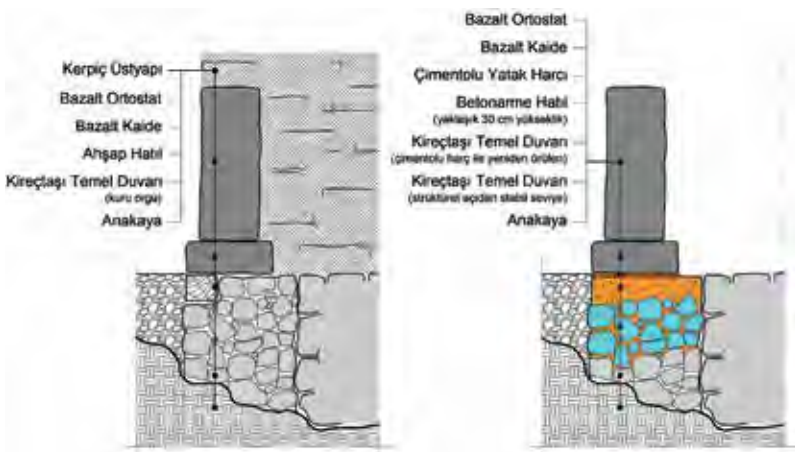
Bu bağlamda Karatepe eserlerinin restorasyonu, bazalt blokların birleştirilmesini (*anastylosis*), birleştirilen parçalar arasında kalan boşlukların doldurulmasını (*reintegración delle lacune*¹²), eksik kısımların bütünlenmesini ve nihayet tüm mimari parçaların özgün konumlarına yerleştirilip sergilenmesini de içeren bütüncül bir iş programını ifade etmektedir.

1952-56 Dönemi ICR Uygulamaları

Kale yerleşiminin iki anıtsal kapısında gün ışığına çıkarılan bazalt eserler, kireç taşından kuru örgülü bir temel sistemiyle, bu temeller üzerinde yükselen kerpiç bir mimari bütünün parçasıdır (Resim 5). Kerpiç üst yapının başladığı noktada ve kapı geçitlerinin iç yüzlerine yerleştirilen yatay kaideler ile dikey ortostat ve aslan/sfenks heykellerinden oluşan bu mimari elemanlar, tüm sur sistemini tahkim eden bir ahşap hatıl sistemi üzerine oturmaktadır. Bazalt eserlerin bozunma sürecini tetikleyen birincil faktörün, bu hatılların yok olması sonrasında gerçekleşen kademeli oturmalar ve devrilmeler olduğu düşünülmektedir (Resim 6) (Çambel ve Özyar, 2003:20). Bu etkiyle mimari bütünden ayrılan bazalt bloklar, iklimsel etmenler ve yoğun orman dokusunun köklerinden kaynaklı hızlandırıcı etkiyle parçalanmaya başlamış ve yamaçlara doğru dağılmıştır.

Bu bağlamda yapılması gereken ilk uygulama, kendi ağırlıklarını bile taşıyamamak durumunda olan ve hızla bağlayıcılığını yitiren kuru örgülü temel duvarlarının güçlendirilmesi olmuştur. Belgelendikten sökülen kireçtaşı duvarlar, çimentolu bir harç ile yeniden örülmüş, betonarme bir bant ile tekrar “hatıllanmıştır” (Resim 7). Benzer bir durumda olup iklimsel etkilerle kolayca dağılan ve giderek ilişkili oldukları bazalt eserleri tehlikeye atmaya başlayan burç duvarları da, kerpiç üst yapının başladığı düşünülen seviyeye kadar yeniden ayağa kaldırılmıştır (Resim 8).

Resim 7. Kapı yapılarının özgün yapım sistemi ve gerçekleştirilen temel güçlendirme uygulaması (Kaynak: Çambel ve Özyar, 2003, Resim 44'ten uyarlanmıştır).

Önemli bir ilke kararı olarak, hassas durum-daki eserlerin yerlerinden oynatılması anlamına gelecek temel güçlendirmesinin minimum düzeyde tutulmasına ve risk teşkil eden alanlarda bazalt elemanların *in-situ* olarak restore edilmesine karar verilmiştir¹³. Özellikle çok daha yüksek bir korunmuşluk düzeyi ile gün yüzüne çıkarılan kuzey kapıda geçerli olan bu ilke kararının sonuçları, bazı noktalarda bugün de net bir şekilde izlenebilmektedir (*Resim 9*).

Kazılar sonrası yapılan tespitlere göre, restorasyon çalışmalarının odağındaki bazalt ortostatların %45'i, kaidelerin ise %30'u topografya içerisinde kaybolmuş durumdadır (Çambel ve Özyar, 2003:21). Karatepe'deki koruma çalışmalarını en iyi tanımlayan ve bir anlamda temel güdüyü oluşturan etmenlerden biri de tam olarak bu eksikliğin verdiği sorumluluk duygusu olmuştur. Eksik parçaların bulunarak bilim dünyasına kazandırılması sorumluluğu, sadece bu ilk dönem çalışmaları sırasında değil, yaklaşık 60 senelik uygulama süreci boyunca hissedilmiş ve dönem dönem kapsamlı yamaç taramaları yapılmıştır. Harcanan emeğin boyutları hakkında, bugün ancak bazı eski fotoğraflar yardımıyla fikir sahibi olabildiğimiz bu faaliyet, sadece uzman ekibin çabaları ile değil, kazıda çalışan işçilerin de özverili katkılarıyla mümkün olabilmektedir (*Resim 10, 11*).

Bulunan parçalar, tamamen deneme yanılma ile ilerleyen ve parçaların kırıldıkları yüzeylerin negatif-pozitif ilişkisi içerisinde "kırığı kırığına" eşleştirilmesine dayalı bir yöntemle yan yana getirilmiştir. Birleşeceği bu şekilde anlaşılan parçalar, kimyasal olarak inaktif bir akrilik reçine (*stükolit*) ile elde edilen macun kıvamında bir yapıştırıcı ve duruma uygun olarak boyutlandırılan pirinç çubuklar vasıtasıyla bir araya getirilmiştir (*Resim 12*). Kimi durumda, aynı yapıştırıcının seyreltilmiş çözeltisi ile enjeksiyon uygulaması da yapılmıştır (Çambel ve Özyar, 2003:30). Bu şekilde vücuda getirilen ortostat ve kaideler, daha fazla parça bulunamadığı noktada ve çoğu durumda birleşen parçaları ayakta tutabilmek adına, beyaz çimento esaslı bir harç ile kısmi olarak bütünlenmiştir (*Resim 13*). Bazalt elemanlar üzerinde gerçekleştirilen tüm bu uygulamalar, ICR uzmanları tarafından detaylı bir şekilde belgelenmiştir¹⁴ (*Resim 14*).

Genel bir değerlendirmesi sunulan bu ilk dönem uygulamaları, geçerlilikleri bugün de devam eden çağdaş koruma ilkeleri kapsamında gerçekleştirilmiştir. Malzeme seçiminden işçiliğe büyük bir özenle gerçekleştirildiği anlaşılan uygulamalar, yaklaşık 70 senenin ardından bugün dahi görünür bir kusur sergilememektedir.

Resim 8. Geçici olarak inşa edilen çatılar ve Kuzey Kapı sur kulelerindeki yeniden yapımlar (Kaynak: ICR Arşivi, 1954, Levha 8'deki panoramik fotoğraf dizisinden uyarlanmıştır).

Ancak, Cesare Brandi tarafından Karatepe eserleri için önerilen bütüncül restorasyon programının tamamlanması bu ilk dönem çalışmaları kapsamında mümkün olmamış, işbirliğinde yaşanan sorunlar nedeniyle çalışmalar yarım kalmıştır¹⁵. Geline nokta itibariyle birleştirilmeleri büyük oranda bitmiş ve kısmen özgün konumlarına yerleştirilmiş durumda olan bazalt elemanların restorasyonunu finalize edecek uygulamaların yapılması için uzun seneler geçmesi gerecektir.

“İlk”lerin İnşası: Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi

Özgün konumlarında ve doğal peyzajıyla birlikte korunmasına karar verilen Karatepe eserleri için çizilen bu yaklaşımın en önemli gereklerinden biri, alanın bir bütün olarak korunmasını sağlayacak yasal statülerin sağlanması ve ilgili fiziksel donatıların inşası olmuştur. Bu kapsamda atılan adımlar, sadece Türkiye açısından değil, dönemi itibariyle küresel ölçekte de öncü nitelikler barındıran pek çok uygulamanın gerçekleştirildiği bir sürecin yaşanmasına kaynaklık etmiştir.

Resim 9. *In-situ* olarak restore edilen bazalt elemanlara bir örnek; NVr-13 sfenksi ve kaidesi; a. Restorasyon öncesi durum (Kaynak: Çambel ve Özyar, 2003, Levha-6'dan uyarlanmıştır), b. Günümüzdeki durum (Temmuz 2018).

Resim 10. a. Kuzey Kapı'da alana dağılmış halde bulunan bazalt eserler; b. Birleştirilmek üzere bir araya toplanabilmiş, NKI-6 ortostatına ait amorf parçalar (Kaynak: Çambel, 2010, Resim 5 ve 6).

Bu uygulamaların en temel aşaması, Cesare Brandi tarafından öngörülen koruma çatılarının inşasıdır. Yukarıda bahsedilen rapor içerisinde “betonarme” olarak öngörülen bu çatıların temel tasarım ilkeleri yine Brandi tarafından belirlenmiş ve “hiçbir koşulda eskiyi taklit etmeyen”, “tamamen çağdaş” ve “kalıntıları gölgelemeyen” bir mimaride olması amaçlanmıştır (Çambel, 1993:502). Tasarımı yönlendiren ve inşa edilecek çatılara karakterlerini veren en önemli ilkeler ise, hiç kuşkusuz, bu örtülerin ince sütunlar üzerinde yükselen ve “yelkenleri” andıran hafif ve düz plakalar biçiminde ve kalıntılarla doğal peyzajın birlikte algılanmalarına

imkân verecek şekilde dört bir yandan açık olarak tanımlanmaları olmuştur.

Çatıların tasarımı ise birden fazla aşamada gerçekleşmiştir. Kalıntıları bir an önce dış etkilerden korumak ve devam etmekte olan bazalt eser restorasyonlarını güvence altına almak için bir yandan ahşap bir geçici çatı inşa edilirken, bir yandan da kalıcı çatılar için EEMGM’den proje istenmiştir (Ateşoğulları, 2002). Ancak bu talebe cevaben üretilen proje bir okul binasından farksızdır. Bunun üzerine projeyi kendilerinin hazırlayabileceğini ileten Brandi, enstitünün mimarı Franco Minissi’ye bir proje çizdirmiştir. Yukarıda bahsedilen ilkeler doğrultusunda hareket eden Minissi, pilotiler üzerinde yükselen, kalıntıları takip ederek üzerlerini örten ve gün ışığını alabilmek için ortadaki alanları açıkta bırakan saçaklar önermiştir (Resim 15) (Minissi, 1956).

Ancak prekast olarak önerilen bu saçakların henüz yolu dahi olmayan Karatepe’de inşa edilmesinin imkânsızlığı bir yana, alanı ziyaret etmeden bir tasarım yapmak durumunda olan Minissi’nin projesi, zemin-kot ilişkileri ve drenaj çözümleri gibi bazı temel konularda yetersiz kalmıştır. Bu durumda Minissi’nin projesi bir konsept olarak korunmuş ve uygulama projesi için alanı görme imkânı olacak bir Türk mimarla çalışma fikri üzerinde karar kılınmıştır (Çambel ve Özyar, 2003:55). Bu noktada devreye giren Turgut Cansever, bir yandan temel ilkeleri Brandi tarafından belirlenen bu konsept projeye referans veren, diğer yandan bu projedeki eksiklikleri gideren bir uygulama projesi hazırlayarak çatıların tasarımına son halini vermiştir (Resim 16). Bu bağlamda alana özgü özellikleri etüd eden Cansever, betonarme saçakların arasındaki alanları camlı ve ahşap çatalı çelik konsollarla kapatarak bu alanları hem iklim şartlarından korumuş hem de bir önceki tasarımda daha doğrudan ve keskin önerilen doğal ışık-gölge düzeyini daha homojen hale getirmiştir (Cansever, 1992). Benzer şekilde prekast sistem yerine brüt betonu tercih ederek, “tamamen çağdaş” malzeme konsepti dahilinde ve ancak Karatepe’nin büyük kent merkezlerinden uzak koşullarına daha uygun bir yapım sistemi önermiştir. En basit malzeme temininde bile güçlük çekilen imkânlar içerisinde son derece nitelikli bir kalıp işçiliği ile inşa edilen “Karatepe Saçakları”, brütalizm akımının Türkiye’deki ilk temsilcilerinden biri olarak mimarlık tarihimizdeki yerini böylece almıştır (yapım dönemi: 1957-1961). Halet Çambel’in eşi Nail Çakırhan’ın üstün bir özveri ile yürüttüğü inşaat süreci ise, içinde birçok engeli barındıran apayrı bir mücadelenin öyküsüdür (Ateşoğulları, 2002).

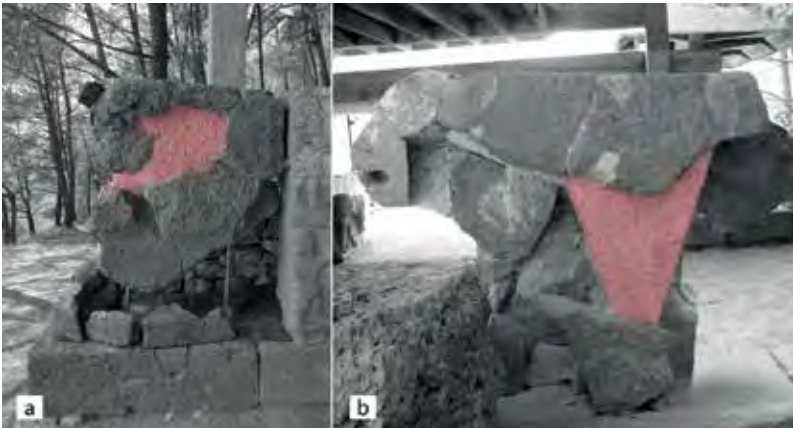
Resim 11. ICR restoratörü Ali Caravella (en sağda) ve çalışmalara destek veren işçiler, birleştirilmesi tamamlanan bir ortostatın (SKI-8) başında poz veriyor (Kaynak: Çambel, 2010, Resim 10).

Resim 12. Anastylis uygulamalarında kullanılan pirinç çubuk ve yapıştırıcıya bir örnek (Temmuz 2018).

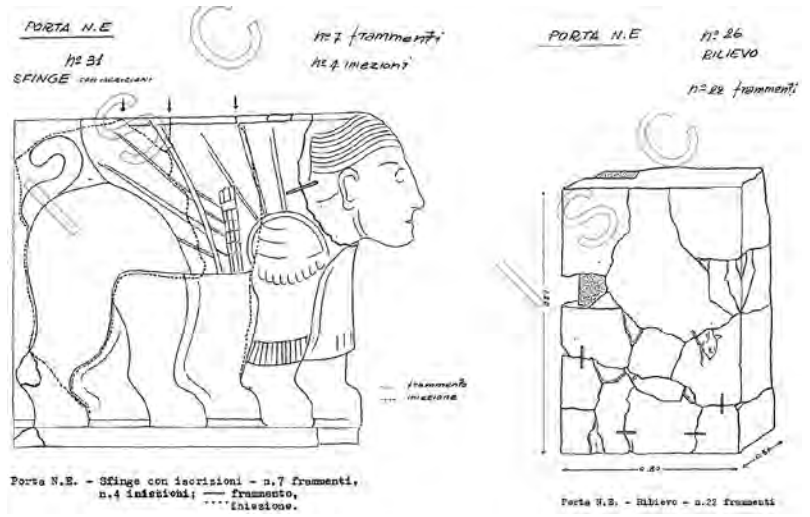
Resim 13. 1952-56 döneminde uygulanan bütünlendirme harçları (pembe renk ile vurgulanmıştır); a. SVI-1 aslanı, b. SKI-21 aslanı (Temmuz 2018).

Koruma çatıları ile paralel olarak, arkeolojik alan sınırları içerisinde inşa edilen kazı evi ve gerekli diğer müştemilatın yapımıyla birlikte Karatepe'deki koruma çalışmaları bir açık hava müzesi projesine dönüşmüş (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 1958) ve bu anlamda Türkiye'de bir ilki teşkil etmiştir. Benzer şekilde, açık hava müzesini de içeren 7715 hektarlık bir alanın 1958 yılında Türkiye'nin ilk iki milli parkından biri¹⁶ olarak ilan edilmesiyle birlikte, tüm bu çabalar bütüncül bir yaklaşımla güvence altına alınmış ve Karatepe uluslararası ölçekte çağdaş bir anlayışın Türkiye'deki ilk temsilcisi olmuştur (Resim 17).

Bu anlamda, inşa edilen koruma çatılarının, mimari proje olarak tasarlanan dünyadaki ilk birkaç örnekten biri olması¹⁷, Karatepe'de uygulamaya konulan koruma yaklaşımının ilerici karakterini net bir şekilde ortaya koymaktadır. "Karatepe Saçakları"; 1906'da Almanya'da Weinsberg Roma harabeleri ve 1932'de ABD'nin Arizona eyaletindeki Casa Grande harabesi üzerine inşa edilen çatılar gibi erken örnekler bir kenara bırakılırsa (Eres, 2018), 1960'ların başında sayıları artan koruma çatılarının ilk örnekleri arasında yer almıştır. Bu noktada, aynı yıllarda (1958-63)¹⁸ Sicilya'daki Piazza Armerina Roma Villası üzerine inşa edilen ve yine Brandi ile Minissi'nin işbirliğiyle geliştirilen koruma çatıları, Karatepe Saçakları ile benzeşen tasarım süreçleri kadar, ayrışan tasarım prensipleriyle de dikkat çekicidir.

Kurulan açık hava müzesinin ziyaret edilebilmesi ve ilan edilen milli park sınırlarının korunabilmesi için pek çok tamamlayıcı tesis ve altyapı unsurunun da yine bu yıllarda inşa edilmesi gerekmiştir. Başta stabilize yol yapımı ve içme suyu isale hattı temini olmak üzere, bu kapsamda gerçekleştirilen karakol, orman muhafaza tesisi, PTT, lojman binası gibi birçok temel hizmet biriminin yapımı ile ilgili bilgiler, 1962 yılında Halet Çambel'in Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne gönderdiği raporda bulunabilir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 1962). İnşa edilen hizmet yapılarına dair fotoğrafların da yer aldığı bu raporda (Resim 18), aynı zamanda doğrudan yerel halkın ihtiyaçlarını karşılayacak ve ekonomik gelişimini sağlayacak adımlar da bir bir açıklanmıştır. Bu doğrultuda Kızıyusflu Köyü'nde yaşayan nüfus için bir ilkokul binası ve sanat atölyesi kurulmuş¹⁹, Eczacılar Birliği aracılığıyla getirtilen ilaç ve serumlarla bir ilkyardım birimi hayata geçirilmiştir (Çambel, 2010). Her şeyden önemlisi, marangozluk ve demircilik atölyeleri kurularak köyün genç nüfusuna ekonomik bir

gelecek perspektifi sunulmuş, geleneksel "Karatepe kilimi"nin köyün kadınları tarafından kök boya ile yeniden üretilmesiyle birlikte bu geleneğin canlandırılması sağlanmıştır (Resim 19). Halet Çambel'in kişisel çabaları ile sağlanan bu yerel kalkınma hamleleri, gerçekleştirilen teknik ve fiziki uygulamaların sürdürülebilirliği için bir zorunluluk olarak ele alınmıştır. "Karatepeli fıkraları" (Çambel, 2006) gibi çeşitli yayın ve sosyolojik araştırmalar sayesinde ise, yörede yaşamaya devam eden birçok soyut miras unsuru ve etnografik öğe de kayıt altına alınmış ve koruma çalışmalarının bir uzantısı olarak kabul edilmiştir.

1960'ların sonlarına kadar devam eden ve bugün itibarıyla sıradan görünen tüm bu uygulamalar, hayata geçirilmeleri için harcanan olağanüstü çabalar bir yana, dönem itibarıyla oldukça yenilikçi ve öncü bir yaklaşımı temsil etmektedir. Koruma çalışmalarının başladığı noktada bir ömür boyu süreceği tahmin edilen bu gelişmelerin büyük bölümü ise, on sene gibi kısa bir süre içerisinde gerçek olmuştur (Ateşoğulları, 2002:129). Çatıların inşa aşamasında Brandi'ye bir mektup yazan Halet Çambel'in kullandığı ifadeler, bu hızlı gelişmeler karşısında duyulan memnuniyeti açığa

Resim 14. Her bir bazalt eleman için ayrı olarak hazırlanan ve uygulama detaylarını içeren belgeleme çizimlerinden örnekler (Kaynak: ICR Arşivi, 1956, Çizim 22 ve 31).

Resim 15. Franco Minissi'nin Karatepe koruma çatıları için hazırladığı avan proje görselleri; a. Güney Kapı, b. Kuzey Kapı (Kaynak: Minissi, 1956:36).

Resim 16. Turgut Cansever'in tasarladığı koruma çatıları; a. Güney Kapı, b. Kuzey Kapı (Kaynak: Çambel, 2010, Resim 16 ve 18).

vurmaktadır (ICR Arşivi, 1959:4). Alanın ve özellikle çatıların gruplar halinde gezilmeye başladığını belirten Çambel, kurulan işbirliği neticesinde alınan kararların meyvesinin şimdiden toplanmaya başladığını müjdelemiştir.

Bölgesel Nitelikli Çalışmalar

Halet Çambel tarafından yürütülen çalışmaların kapsamı hiçbir noktada Karatepe ile sınırlı tutulmamış, bir yandan yerel halkın kalkınması hedeflenirken diğer yandan çevredeki kültür varlıkları da hem araştırmaların hem de koruma pratiğinin içerisine dahil edilmiştir. Bu kapsamda Karatepe'ye komşu Domuztepe ve Karatepe'nin bağlı olduğu Kadirli ilçesi (antik Roma kenti Flaviopolis), başlıca ilgilenilen alanlar olmuştur²⁰.

Bunun dışında, 1960'lardan 2000'lerin başına kadar geçen süre içerisinde beliren ve kazı ekibinin müdahalesini gerektirecek çok farklı gündemler de söz konusu olmuştur. Bunların en önemlisi, hiç kuşkusuz, 1960'ların başında gündeme gelen Aslantaş Barajı inşası nedeniyle sular altında kalacak kültür varlıkları olmuştur. Bu noktadan itibaren, bir yandan bu alanlarda yoğun bir belgeleme ve envanter faaliyeti yürütülmüş (*Resim 20*), diğer yandan Halet Çambel'in öncülük ettiği bilimsel bir heyet tarafından baraj gölünün su tutma seviyesinin düşürülmesi için girişimler başlatılmıştır (İstanbul Üniversitesi, 1970). Bu girişimler sonucunda başta Karatepe ve Domuztepe olmak üzere, Haruniye Kaplıcaları gibi son derece önemli miras alanları,

kısmen de olsa sular altında kalmaktan kurtarılmıştır. Kumkale ve Domuztepe'nin batı yamaçları gibi kurtarılması mümkün olmayan bazı alanlarda ise kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir²¹. 1960'larda Adana tarihi kent merkezinde, 1990'larda ise "Anadolu Kültür Envanteri" projesi kapsamında Düziçi mevkiinde gerçekleştirilen yüzey araştırması ve envanter çalışmaları da yine bu kapsamda bahsedilebilecek çalışmalardır. Yaşamının son yıllarında dahi tehdit altındaki kültür mirasının korunması için çaba sarf eden Çambel'in 90'lı yaşlarında Kastabala Vadisi için yaptığı girişimler, bölgesel nitelikteki bu koruma pratiğinin en çarpıcı örneklerinden biridir (Çambel ve Akman, 2008).

Bazalt Restorasyonlarının Yeniden Başlaması

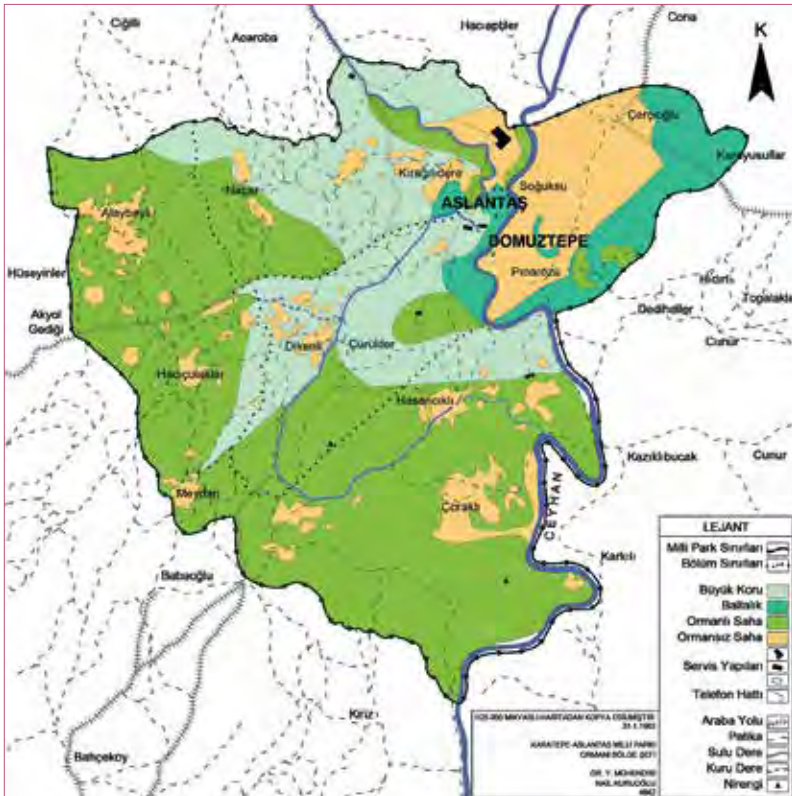
1956 yılında ICR ile işbirliğinde yaşanan problemler sonrasında yarım kalan bazalt restorasyonlarına, ancak 1987 yılında yeniden başlanabilmiştir. Sürecin uzamasında, açık hava müzesi kuruluşu ve bölgesel nitelikteki çalışmaların getirdiği meşguliyetin yanı sıra, yetişmiş uzman restoratör bulmak konusunda Türkiye'de yaşanan teknik ve maddi yetersizliklerin etkili olduğu ifade edilmektedir (Çambel vd., 1988).

Çambel'in öğrencilerinden olan Arkeolog-Restoratör Akın Aksoy ve yardımcısı Yüksel Dede tarafından başlatılan çalışmalar, özellikle güney kapıda bulunan ve henüz tamamlanamadığı için kaideler üzerine yerleştirilememiş ortostatlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu noktada ilk dönem

Resim 17. Milli Park olarak ilan edilen 7715 hektarlık alan (Kaynak: Çambel, 2010, Resim 2'den uyarlanmıştır).

Resim 18. Milli Park sınırları içerisinde inşa edilen bazı hizmet yapıları; a. Sanat Atölyeleri, b. PTT Binası (Kaynak: Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 1962).

Resim 19. Koruma çalışmaları kapsamında yeniden canlandırılan geleneksel "Karatepe Kilimi" üretimi (Kaynak: Mehmet Özdoğan Arşivi, 1968 yılı).

çalışmalarını gerçekleştiren enstitü uzmanlarından Eliseo Zorzetto ile temasa geçilmiş ve kendisinin görüş ve önerileri not edilerek çalışmalara bu şekilde başlanmıştır (Çambel, 1993)²⁰. Bu doğrultuda temel uygulama metodu değişmemiş, yalnızca anastylosis uygulamalarında “stükolit” yerine “sintolit” kullanılmıştır. Aradan geçen uzun yıllar içinde bulunan ve yan yana getirilebilen tüm parçalar birleştirilmiş ve bu noktada yarım kalan bazalt elemanlar, özgün boyutlarına uygun olacak şekilde bütünlenerek büyük oranda bugünkü sergileme düzenine kavuşmuştur (Resim 21). Çimentolu bir harç ve arada kurşun bir levha ile bütünlenen ortostatlar, yine arada kurşun bir levha serileterek kaideler üzerine oturtulmuştur.

Cesare Brandi'nin 1953 tarihli raporunda öngördüğü iş programındaki final uygulamalarının büyük bölümü böylelikle gerçekleştirilmiştir. Onun özel bir önem atfettiği “boşlukların doldurulması” (*reintegrazione delle lacune*) uygulaması ise, 2000'lerin başında Celal Küçük tarafından gerçekleştirilmiştir. Birleştirilen bazalt parçalar arasında kalan boşluk ve çatlaklar, toz, toprak ve benzeri yabancı maddelerin girmesini engellemek, birleştirilen parçaları desteklemek ve nihayetinde bazalt elemanların bütünsel algısını iyileştirmek amacıyla (Resim 22), hidrolik kireç esashı bir dolgu harcı ile bütünlenmiştir (Çambel ve Özyar, 2003:48). Derin boşluklarda kademeli (kaba+ince) olarak uygulanan bu harç içerisine konulan çeşitli pigmentlerle birlikte, yüzyıllar boyunca çok farklı doku ve renge bürünen bazalt yüzeyler arasında maksimum görsel uyum yakalanmaya çalışılmıştır (Resim 23). Brandi tarafından Karatepe bazalt eserleri için öngörülen sergileme düzeni, 50 yıllık bir süreç sonunda nihayet tamamlanabilmiştir (Resim 24).

Diğer Uygulamalar ve Açık Hava Müzesindeki Son Dönüşümler

1990'lı yıllar ve kısmen 2000'lerin başı, taş eser restorasyonlarında olduğu gibi açık hava müzesi sınırları içerisinde de, büyük oranda nihai sergileme düzenine yönelik son uygulamaların yapıldığı dönem olmuştur. Bu doğrultuda, eksik parçalar nedeniyle uzun süredir yerine yerleştirilemeyen fırtına heykeli özgün kaidesi üzerine yerleştirilmiş, eksik kalan yüzü bütünlenmiş²² ve üzeri yine Turgut Cansever'in projelendirdiği bir saçak ile kapatılmıştır²³. Koruma çatılarının yapımının üzerinden geçen yaklaşık 40 sene sonunda çeşitli drenaj problemleri oluşan çelik konstrüksiyonlu konsollarda bazı onarım ve değişiklikler yapılmış (1996), Güney Kapı'daki 1950'lerdeki çalışmalardan kalan beto-

narne kaideler kaldırılarak yerlerine Andırın'dan getirilen bazalt kaideler konulmuştur (2006). Açık hava müzesi içerisindeki gezi güzergâhı da bu dönemde elden geçirilmiş, tüm yürüyüş rotası sıkıştırılmış toprakla (göğpur) örtülmüştür (2002).

1990'lardaki en büyük meşguliyeti ise, hiç kuşkusuz, kale yerleşiminin sınırlarını belirleyen iç sur hattının kireçtaşı temel duvarlarının yeniden ayağa kaldırılması olmuştur. Dönemin Adana Rölöve ve Anıtlar Müdürü Mimar Erol Doğan tarafından yürütülen bu uygulamada, kuru örgülü moloz taşlarla inşa edilmiş olan ve her geçen sene aşama aşama dağılan özgün temel duvarlarının korunabilmesi ve ziyaretçilerin bu tahkimat sistemini algılayabilmeleri amaçlanmıştır (Çambel vd., 1993:310-311).

Önemli gündem maddelerinden bir diğeri, kapalı bir ziyaretçi merkezinin yapımı olmuştur.

Resim 20. Aslantaş Baraj Gölü altında kalan ya da etki alanında kalan kültür varlıkları (Kaynak: Çambel, 1983, Resim 2'den uyarlanmıştır).

Resim 21. Güney Kapı'daki SVr yan odasının yıllar içinde değişen durumu; a. 1965 yılı (Kaynak: Mehmet Özdoğan Arşivi), b. 1987-1991 yılları arasında gerçekleştirilen bütünlemeler (pembe renk ile vurgulanmıştır) ve sergileme düzeni (Temmuz 2018).

Bu kararın alınmasında, 1980’li yıllarda Domuztepe’de de bir açık hava müzesi kurulmasına yönelik gerçekleştirilen girişimlerin²⁴ sonuçsuz kalması ve bakım, ulaşım, güvenlik gibi koruma sorunları nedeniyle bu kıymetli eserlerin Karatepe’ye taşınmak zorunda olması birinci derecede etkili olmuştur. Başta Domuztepe eserleri olmak üzere, yerleri tespit edilememiş Karatepe bazalt eserleri ile küçük buluntularının sergileneceği bu ziyaretçi merkezinin yapımı büyük oranda 2001 yılında bitmiş²⁵, ilerleyen yıllarda Domuztepe eserlerinin taşınması ve sergi düzeninin oluşturulmasında Arkeolog-Restoratör Murat Akman etkin rol oynamıştır (Akman ve Çambel, 2006).

Son düzenlemelerin yapıldığı bu yıllar, aynı zamanda, mimari ve arkeolojik kazı ve araştırmaların yeniden yoğun bir şekilde ele alındığı ve Karatepe ile ilgili nihai bilimsel yayınların yapıldığı bir dönem olmuştur (Çambel vd., 1999; Çambel ve Özyar, 2003; Çambel, 2014).

Son Söz

Karatepe-Aslantaş’ta gerçekleştirilen koruma çalışmaları, görüldüğü üzere, tek bir bakış ile kavranamayacak kadar çok boyutlu ve özel bir örnektir. Bu örneğin tam anlamıyla anlaşılabilmesi için, yazılı kaynaklar kadar sözel tarihe ve özellikle Halet Çambel’in hayatı boyunca şu ya da bu şekilde dokunduğu insanların anlatacaklarına kulak kabartmak gerekmektedir. Zira yaklaşık 60 yıllık bu hikâye, Çambel’in kişiliği ile iç içe geçmiştir.

Bu bağlamda, bugün UNESCO Dünya Miras Listesi aday listesinde yer alan Karatepe’deki eserlerin kaderi, onun 1950’lerin başında gösterdiği cesarete ve döneminin çok ilerisinde bir sorumlulukla ortaya koyduğu manifestoya borçludur. Yine bu dönemde Cesare Brandi ve ICR ile kurulan işbirliği sonucunda benimsenen çağdaş koruma yaklaşımı, yapılan uygulamalara kazandırdığı yüksek nitelik nedeniyle oldukça önemlidir. Yaşanan pek çok kesintiye rağmen, bu erken dönemde oluşturulan kuramsal ve teknik çerçevenin ilerleyen yıllarda Çambel tarafından kararlı bir şekilde takip edilmesi, not edilmesi gereken bir başka önemli yaklaşımdır. Yapılan tüm bu çalışmaların titiz bir şekilde belgelenmesi ve akademik yayınlar aracılığıyla açık bir şekilde aktarılması ise, en başta etik bir duruşun ifadesi olmakla birlikte, aynı zamanda Karatepe eserlerinin geleceğini de garanti altına almaktadır.

Yürütülen tüm bu çalışmalar, ilk günden itibaren arkeolojik sit ölçeği ile sınırlı tutulmayarak bölgesel bir perspektifle ele alınmış; bir yandan yerel kalkınma desteklenmiş, bir yandan yerelden beslenilmiştir. Bu anlamda günü kurtarmanın değil, geleceği kurmanın peşine düşülmüştür. Bugün itibarıyla koruma disiplini bağlamında sıklıkla kullandığımız “kültürel peyzaj”, “sürdürülebilir koruma”, “yerel katılımçılık”, “toplumsal farkındalık” ve “alan yönetimi” gibi kavramlar, bilimsel terminolojide yer bulmadan çok önce Karatepe-Aslantaş’ta uygulamaya konmuştur²⁶.

Halet Çambel’in o gün ektiği tohumların, bugün özellikle onun öğrencileri tarafından çalışılan arkeolojik alanlarda yeşerdiğini görmek, ülkemiz açısından sevindiricidir. Bizlere düşen görev de, hiç kuşkusuz, bu öncü projenin öz değerlerini anlayıp benimsemek ve geleceğimize ışık tutmasını sağlamaktır. ■

Mustafa Sayan, Ar. Gör., İTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

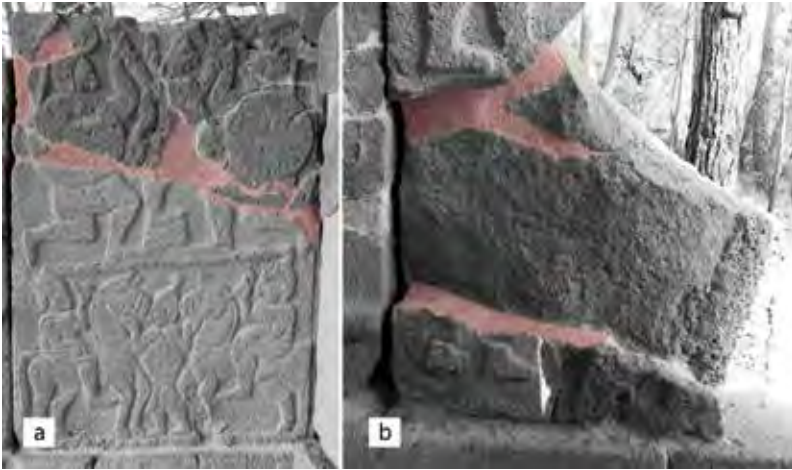
Zeynep Eres, Doç.Dr., İTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Notlar

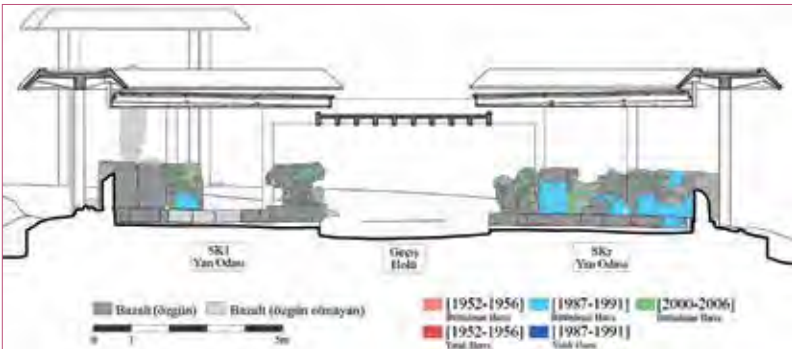
1. Özgün İtalyanca ismi ile *Istituto Centrale del Restauro*. 2008 yılındaki statü değişikliği sonrasında ismi *Istituto*

Resim 22. 2001 yılında gerçekleştirilen bütünleme uygulamaları (pembe renk ile vurgulanmıştır); a. SVI-5 ortostati, b. SKR-8 ortostati (Temmuz 2018).

Resim 23. Farklı renk ve dokudaki bazalt parçalarla görsel uyum sağlamak amacıyla bütünleme harçları üzerine *acqua sporca* ile yapılan renklendirme uygulaması; SKI-21 aslanı (Temmuz 2018).

Resim 24. Bazalt eserlerde yapılan restorasyon uygulamalarının farklı dönemlere göre dağılımını gösteren analitik röleve örneği (Çizen: Mustafa Sayan, Temmuz 2018).

Superiore per la Conservazione ed il Restauro (ISCR) olmuştur. Bu makale kapsamında “enstitü” ya da söz konusu yıllardaki “ICR” kısaltması ile anılacaktır.

2. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Programı bünyesinde, Doç. Dr. Zeynep Eres Özdoğan’ın danışmanlığında Ar. Gör. Mustafa Sayan tarafından Ağustos 2019’da tamamlanan “574382” YÖK numaralı tez: “Karatepe-Aslantaş Arkeolojik Alanındaki Koruma ve Restorasyon Uygulamalarının İtalyan Arşiv Belgeleri Işığında Değerlendirilmesi”. Bahsi geçen İtalyan Arşiv Belgeleri, ICR’nin arşivinde yer alan yazışma, kayıt, fotoğraf ve belgeleme çizimlerini içermektedir. Bu tez çalışması kapsamında aynı zamanda, alandaki arkeolojik kalıntılarla birlikte koruma çatılarının güncel durumları da mimari röleve ve fotoğraflarla belgelenmiştir.

3. Alanın ismi bilimsel literatüre ilk keşif yıllarında Karatepe olarak girmiş, ancak hem Türkiye’de benzer isimlerle anılan alanların varlığı hem de Karatepe isminde bir civar köyün yarattığı karışıklık nedeniyle alan nihai olarak “Karatepe-Aslantaş” şeklinde anılmıştır. Bu makale kapsamında her ikisi de kullanılacaktır.

4. Bahsi geçen çağlarda Çukurova’da hüküm sürmüş ve Adana ilimize de ismini vermiş halk.

5. Alanı birden fazla defa dolaşmış olan ve buradaki eserleri daha önce de Adana Müzesine bildirmiş olan Kuşçu’nun, yeni kurulan cumhuriyetin köy öğretmenlerine biçtiği “tarihe duyarlılık” görevinin sorumluluğu ile hareket ettiği anlaşılmaktadır (Eres, 2018). Dönemin müze müdürü Ali Rıza Yalçın, Kuşçu’dan aldığı sözlü bilgiye dayanarak, 14 Nisan 1939 tarihli yerel *Türksözü* gazetesinde yayımlanan makalesinde alandan “Karatepe Harabesi” olarak bahsetmiş ve “tetkike değer” bir yerleşim yeri olduğunu keşiften önce yerel düzeyde bildirmiştir.

6. İlk aşamada ortaya çıkarılan bazalt eserlerin %95’inde kılcal çatlakların oluştuğu gözlemlenmiştir (Çambel ve Özyar, 2003:69).

7. Nitekim Bossert 1954’te bölgenin başkenti olduğu düşünülen Misis’te (Pahri/Pahari), Bahadır Alkım ise 1958’de Tilmen Höyük’te yeni araştırmalara başlayacaktır.

8. Soner Ateşoğulları’nın Halet Çambel ile yaptığı söyleşi, bahsedilen dönem şartlarını güzel bir şekilde özetlemektedir (2002).

9. Cesare Brandi’nin mesleki yaşamı ve restorasyon teorisi ile ilgili Türkçe bir yayın için Bkz: Ersen, 2010.

10. Bu faaliyetlerin teknik detayları enstitünün 1950-67 yılları arasında düzenli aralıklarla yayımladığı bültenlerden incelenebilir: *Bolletino dell’Istituto Centrale del Restauro*.

11. Brandi’nin koruma alanına yaptığı katkılarının başında, sanat eserlerinin ortaya çıkışında rol oynayan “yaratıcı süreçler” hakkında ve bu eserler üzerinde gerçekleştirilecek koruma uygulamalarının, eserlerin bugün taşıdığı anlam dünyası üzerinde yaratabileceği etkiler üzerine ortaya koyduğu kuramsal tartışmalar gelmektedir (Brandi, 1963a ve 2010). Ona göre sanatsal ve mimari eserleri birer malzeme bütününe indirmek mümkün değildir, zira bu onları sıradanlaştıran bir yaklaşımdır. Her bir sanat nesnesi, aksine, içinde hayat bulduğu topluma ve onu meydana getiren sanatçının zihinsel dünyasına ait bir yaratım sürecinin eseri olarak *unique*’tir ve taklit edilemez niteliktedir. Dolayısıyla her türlü restorasyon uygulaması, öncelikle bu değerler dünyasını anlamaya yönelik özel bir çabayı gerektirmekte ve birbirinden ayrı düşünülmeyecek teknik, estetik ve tarihsel boyutları içermektedir. Bu bağlamda Brandi’nin, konservasyon ve restorasyon uygulamalarına bilimsel bir nitelik kazandırdığını ifade eden Ersen (2010:4-5), onu aynı zamanda “Koruma bilimi”nin teori ve pratiğini meydana getiren kişi olarak nitelemiştir.

12. İtalyanca olarak ifade edilen bu kavram, özellikle resim, fresk ve mozaik gibi sanat eserlerindeki eksik kısımlara nasıl müdahale edilmesi gerektiğini irdelleyen kuramsal bir koruma tartışmasıdır. Yukarıda bahsedilen temel yaklaşım kapsamında bu konuya özel bir önem atfeden Brandi’nin kişisel görüşleri için bkz: Brandi, 1963b.

13. Bu riskli alanlar, yerinde yaptığı incelemeler sonucunda Brandi tarafından tek tek belirlenmiştir (Çambel ve Özyar, 2003:30, dipnot 87).

14. Bugün bir kısmına çevrimiçi olarak da ulaşılabilen bu belgeleme çizimleri, her bir bazalt elemanın kaç parçadan birleştirildiği, kaç adet çubuk kullanıldığı gibi bilgileri içermekte ve ileride yapılabilecek restorasyonlar için önemli bir altlık oluşturmaktadır.

15. İşbirliğinde yaşanan sorunlar ve nedenleri hakkında detaylı bir inceleme, yukarıda bahsedilen tez çalışması kapsamında, ICR Arşivinde bulunan resmi yazışmalardan derlenerek yapılmıştır.

16. 1958 yılında ilan edilen bir diğer milli park alanı Yozgat Çamlığı olmuştur (Bayer, 1978).

17. Arkeolojik alanlarda koruma çatılarının kullanımı ve gelişimi için bkz. Schmidt, 1988.

18. Franco Minissi’nin mimari anlayışı ve profesyonel işleri için bkz. Vivio, 2010.

19. Bu doğrultuda bir süre kazı ekibi tarafından köylü çocuklara ilköğretim verilmiş, bir süre sonra kadrolu bir ilköğretim öğretmenin bu iş için atanması sağlanmıştır (Ateşoğulları, 2002:132).

20. Kadirli’de yapılan bazı erken ve geç dönem araştırmaları için bkz. Bossert ve Alkım, 1947; Bayliss, 1997.

21. Oldukça önemli bilimsel sonuçları olan bu kazılarla ilgili temel bilgiler için bkz. Çambel, 1983; Çambel ve Özdoğan, 1984.

22. Yapılan bu bütünleme konusunda, 1950’lerdeki ICR çalışmalarının denetleyen enstitü uzmanlarından Licia Vlad-Borrelli’nin de görüş ve onayı alınmıştır (Çambel ve Özyar, 2003:48).

23. Ek koruma çatısının yapımı ve bu dönemde gerçekleştirilen diğer bazı uygulamalar için bkz. Doğan, 2016:30-32.

24. EEMGM’nin 15.12.1986 tarihli görüş yazısı ve Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu’nun 3606 nolu ve 16.09.1987 tarihli sit tescili.

25. Bu ziyaretçi evinin yapımı için farklı projeler üretilmiştir. Bunlardan ilki, İpek Durukan’ın ürettiği iki alternatif arasından seçilen ve 1805 sayı 21.11.1995 tarihli Koruma Kurulu kararı ile onaylanan projesidir. Ancak bu proje çeşitli sebeplerle hayata geçirilmemiş, yerine Lütfü Ünver’in mimari (2930 sayı 29.11.1997 tarihli Koruma Kurulu onayı) ve Zülfiyar Tümer’in çevre düzenlemesi (3628 sayı 26.01.2000 tarihli Koruma Kurulu onayı) projeleri ile bir uygulamaya gidilmiştir.

26. Konuyla ilgili değerlendirmeler için bkz. Özdoğan ve Eres, 2012; Özdoğan ve Eres, 2016; Eres ve Özdoğan, 2018; Eres, 2016.

Kaynaklar

- Akman, M. ve Çambel, H. (2006) “Karatepe-Aslantaş ve Domuztepe 2005 yılı çalışmaları”, *Kazı Sonuçları Toplantısı: Çanakkale, 29 Mayıs-2 Haziran 2006*, 28 (1), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, s.1-8.
- Alkım, U. B. (1959) “Güney-batı Antituros bölgesinde eski bir yol şebekesi”, *Belleten*, 89 (23), Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.59-79.
- Alkım, U. B. (1960) “Sam’al ile Asitawandawa arasındaki yol: Amanus bölgesinin tarihi coğrafyasına dair araştırmalar”, *Belleten*, 95 (24), Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.349-401.
- Ateşoğulları, S. (2002) *Arkeolojik Söyleşiler: 1*, Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Yayınları, Ankara.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (1958) “23.01.1958 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi”, *Yer: 30-18-1-2, Kutu: 148, Gömlek: 5, Sıra no: 1*.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (1962) “Kadirli, Karatepe Çalışmaları”, *Yer: 30-1-0-0, Kutu: 114, Gömlek: 721, Sıra no: 4*.
- Bayer, Z. (1978) “Ülkemizde milli parklar”, *Arktekt*, 370 (2), s.66-67.
- Bayliss, R. (1997) “The Alacami in Kadirli: Transformations of a Sacred Monument”, *Anatolian Studies*, 47, s.57-87.
- Bossert, H. T. ve Çambel, H. (1946) *Karatepe: Yeni Bir Eri Harabesi*, İstanbul Üniversitesi Basımevi, İstanbul.
- Bossert, H. T. ve Alkım, U. B. (1947) *Karatepe: Kadirli ve Dolayları: (İkinci Ön-rapor)*, Pulhan Basımevi, İstanbul.
- Bossert, H. T.; Alkım, U. B.; Çambel, H.; Ongunsu, N. ve Sözen, I. (1950) *Karatepe Kazıları: (Birinci Ön-ra-*

- por) = *Die Ausgrabungen auf dem Karatepe: (Erster Vorbericht)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Brandi, C. (1963a) *Teoria del Restauro: Lezioni Raccolte*, Edizioni di storia e letteratura, Roma.
- Brandi, C. (1963b) "Il trattamento delle lacune e la Gestalt psychology", *Problems of the 19th and 20th Centuries*, s.146-151.
- Brandi, C. (yay.) (2005) *Theory of Restoration*, Istituto centrale per il restauro, Roma.
- Cansever, T. (1992) "Karatepe Açık hava Müzesi", *Mimarlık İçmimarlık ve Görsel Sanatlar Dergisi = Tasarım*, 30, Bilimsel Eserler, İstanbul, s.52-61.
- Çambel, H. (1956) "Karatepe restorasyon çalışmaları: (1952-1953) = Restoration activities at Karatepe: (1952-1953)", *Türk Arkeoloji Dergisi*, 6 (2), s.23-33.
- Çambel, H. (1983) "Karatepe-Aslantaş, Aslantaş barajı göl alanı ve 1982 dönemi çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı: İstanbul*, 23-27 Mayıs 1983, 5, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, s.153-161, s.413-417.
- Çambel, H. (1993) "Das Freilichtmuseum von Karatepe-Aslantaş", *Istanbul Mitteilungen*, 43, s.495-509.
- Çambel, H. (2006) *Karatepeli Fıkraları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Çambel, H. (2010) "Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi: Çok yönlü bir proje", *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi (TÜBA-KED)*, 8, s.131-136.
- Çambel, H. (yay.) (2014) *Karatepe-Aslantaş: Azatiwataya: Die Bauwerke, Keramik, Kleinfunde und Fundmünzen*, Reichert Verlag, Wiesbaden.
- Çambel, H., Özdoğan, M. (1984) "1983 yılı Domuztepe Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı: İzmir*, 16-20 Nisan 1984, 6, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, s.259-272.
- Çambel, H., Işın, M. A. ve Sadler, S. (1988) "Karatepe-Aslantaş ve Domuztepe 1986 ve 1987 yılları çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı: Ankara*, 23-27 Mayıs 1988, 10 (1), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, s.331-352.
- Çambel, H. ve Knudstad, J. E. (1993) "Karatepe-Aslantaş ve Domuztepe 1991 ve 1992 çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı: Ankara*, 24-28 Mayıs 1993, 15 (1), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, s.309-323.
- Çambel, H., Röhlig, W., ve Hawkins, J. D. (1999) *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions: 2*, De Gruyter, Berlin.
- Çambel, H. ve Özyar, A. (2003) *Karatepe Aslantaş: Azatiwataya: Die Bildwerke*, Philipp von Zabern, Mainz.
- Çambel, H. ve Akman, M. (2008) "Karatepe-Aslantaş ve Domuztepe 2006 yılı çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı: Ankara*, 26-30 Mayıs 2008, 30 (2), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, s.26-30.
- Doğan, E. (2016) "Karatepe-Aslantaş koruyucu çatıları-saçakları: Bir deneme", *Güney Mimarlık*, 24, s.26-33.
- Eres, Z. (2016) "Problems Related to the Conservation and Presentation of Archaeological Sites in Consideration of Developing Social Awareness: A Turkish Perspective", Yay.Haz.: Z. Ahunbay, D. Mazlum ve Z. Eres, *Conservation of Cultural Heritage in Turkey*, ICO-MOS Turkey, Ege Yayınları, İstanbul, s.255-271.
- Eres, Z. (2018) "Türkiye'nin Arkeolojik Alan Koruma Tarihinde Karatepe Aslantaş'ın Yeri", *Arkeoloji ve Sanat*, 158, s.283-297.
- Eres, Z. ve Özdoğan, M. (2018) "Kültür Turizminde Arkeolojik Mirasın Yeri - Türkiye'deki Arkeolojik Alanlar Üzerinden Bir Değerlendirme / Archaeological Heritage in the Context of Cultural Tourism: An Assessment of Archaeological Sites in Turkey", Yay.Haz.: K. Piesker, B. Akan, D. Göçmen, S. Tezer Altay, *Heritage in Context II Archaeology and Tourism*, Miras 4, Deutsches Archäologisches Institut İstanbul, Ege Yayınları, İstanbul, s.7-47.
- Ersen, A. (2010) "Cesare Brandi (1906-1988) ve restorasyon teorisi", *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 7 (1), s.3-11.
- İstanbul Üniversitesi (1970) *Aslantaş Baraj Alanında Korunması Gerekli Tarihi - Arkeolojik ve Doğal - Termal Değerler: Karatepe - Aslantaş - Domuztepe Hitit Merkezi ve Haruniye Kaphicaları*, İstanbul Üniversitesi.
- Liberti, S. (1955) "Consolidamento dei materiali da costruzione di monumenti antichi", *Bollettino dell'Istituto Centrale del Restauro*, 21-22, Ministero della Pubblica Istruzione, Istituto Poligrafico dello Stato, Roma, s.43-70.
- Minissi, F. (1956) "Musées archéologiques", *Aujourd'hui*, 8, s.32-37.
- Özdoğan, M. ve Eres, Z. (2012) "Protection and presentation of prehistoric sites: A historic survey from Turkey", *Origini*, 34, s.467-484.
- Özdoğan, M. ve Eres, Z. (2016) "A view from Turkey on the Valletta and Faro Conventions: effectiveness, problems and the state of affairs", P. Florjanowicz (yay.), *When Valletta meets Faro The reality of European archaeology in the 21st century: Proceedings of the International Conference Lisbon, Portugal, 19-21 March 2015*, Europae Archaeologia Consilium (EAC) and Association Internationale sans But Lucratif (AISBL), Macaristan, s.65-76.
- Roma Merkezi Restorasyon Enstitüsü Arşivi (1951a) "Halet Çambel'in, 05.07.1951 kayıt tarihli mektubu", *313-Karatepe Klasörü*, Pos: II-A2, Prot. No:776.
- Roma Merkezi Restorasyon Enstitüsü Arşivi (1951b) "Michelangelo Cagiano de Azevedo'nun, 05.07.1951 kayıt tarihli mektubu", *313-Karatepe Klasörü*, Pos: II-A2, Prot. No:776.
- Roma Merkezi Restorasyon Enstitüsü Arşivi (1953) "Cesare Brandi'nin, 03.07.1953 tarihli raporu", *313-Karatepe Klasörü*.
- Roma Merkezi Restorasyon Enstitüsü Arşivi (1954) "Halet Çambel'in ICR'ye gönderdiği ve 1952-53 yıllarında gerçekleştirilen uygulamaları özetleyen sunum levhaları", *AS1200 Klasörü*, Dosya: 1, Zarf: 188.
- Roma Merkezi Restorasyon Enstitüsü Arşivi (1956) "Restorasyon Belgeleme Çizimleri", *AS1200 Klasörü*, Dosya: 2, Zarf: 193.
- Roma Merkezi Restorasyon Enstitüsü Arşivi (1959) "Halet Çambel'in, 14.07.1959 tarihli mektup", *313-Karatepe Klasörü*.
- Schmidt, H. (1988) *Schutzbauten*, Konrad Theiss Verlag, Stuttgart.
- Vivio, B. A. (2010) *Franco Minissi: Musei e restauri: la trasparenza come valore*, Gangemi, Roma.

Narrating and Endeavor to Protect Karatepe Aslantaş: Halet Çambel and Novelties in Implementation

Located within the borders of modern town of Kadirli (Osmaniye), and established over the remains of a Neo-Hittite castle dating back to 8th century BC, Karatepe-Aslantaş Open-Air Museum does not only house some key aspects for the archaeology of the whole region, but also has a unique place in the history of conservation of Turkey. Preserved on-site and within their original landscape, the archaeological remains can be appreciated through an unmediated presentation setting today, allowing visitors to have a more direct and thorough perception of the site, together with a memorable imagery left in their minds. These images, although giving an impression as if they were frozen in a specific moment in history, are actually products of a 60-year long struggle of preservation that started in 1950s. Within this struggle, that cannot be though separately from Prof. Dr. Halet Çambel's heroic personality, one might find several pioneering and inspirational implementations, for both national and international conservation practices. Therefore, this paper aims to reveal the main parameters that directed the course of this long project, by embodying its importance in terms of both conservation practice and Turkey's history of conservation. Within this perspective, the theoretical background founded in 1950s is the focal point, and major conservation implementations are summarised. Herein, the collaboration established with Istituto Centrale del Restauro (in Rome), one of the leading institutions of the period undoubtedly needs a deeper explanation. All of these topics are presented chronologically and explained in the light of new findings acquired within the scope of a recent master thesis (endnote 2).

Modernin Ulusal Memleri: *Arkitekt* Üzerinde Kira Evlerine Evrimsel Bir Bakış

Özgür Demirkan - Ayhan Usta

Mimarlığın kitle iletişim araçları ile ilişkisi, modern mimarlığın toplumsal bir üretim alanı olarak iletişim olgusunun merkezinde biçimlenmesiyle başlar. Kitle iletişim araçları düşünsel ve pratik bir eylemden, kültürel bilgi alanının inşasına dönüşürken mimarlığın bilgisini de soyut anlamları üzerinden alıcıya aktarır. Bu süreçte iletişim araçlarının yeni kavramları ve yaklaşımları ile modern mimarının yeni fikirleri; tüm coğrafyalara eş zamanlı yayılan mimari bir üretimin gerçekleştiği, görece yeni ve etkili bir ortam yaratılmasına olanak sağlar. İletişim araçları, farklı içerik ve yöntemlerle ilk modernist mimarların ilgi alanlarına girerken zamanla bu mimarların modernist söylemlerini ve ürünlerini kurumsallaştırdıkları araçlara dönüşürler (Tanyeli, 2009) ve moderni modern yapan araçlar olarak kabul edilirler (Colomina, 2011). Bu araçların kabul mekanizmaları çerçevesinde oluşturulan modernist söylem, farklı coğrafyalarda modern mimari nesnenin varoluşundaki bağlamı temellendirir ve sahip olduğu soyut, geometrik mekânı anında tanınır ve bilinir kılar. Farklı amaçlarla inşa edilmelerine karşın benzer modernist yüzeylerin, çelik, cam ve beton panellerin, gri-beyaz renklerin uluslararası bir boyut kazanması anlam kazanır. Bu iletişim araçları, modern mimarının çizimler, anlatılar, maket ve benzeri temsilleriyle olabildiğince üretken aynı zamanda da teorik, tarihsel ve eleştirel nitelikleriyle olabildiğince zengin arşivlerinin yaratılmasına zemin hazırlar.

Arkitekt, Türkiye’de ilk modern mimarlık örneklerinin görülmeye başladığı bir dönemin ilk ve tek mimarlık dergisi olarak bu zengin arşivlerden birine sahiptir. 1931’den itibaren düzenli olarak yayımlanan dergi, 1927’de yabancı mimarlarca başlatılan ve morfolojik olarak ele alınan modern mimarlık uygulamalarının tanıtılmasında etkili olmuştur (Çıkış, 2011). Dergi, modern Türk mimarlığını toplumsal, sosyal ve ekonomik bileşenleriyle değerlendirirken geleneksel yaşamın modern yaşama evrilmesini de amaçlamıştır. Çünkü yaşamın ve fiziksel çevrenin yapılardan kent ölçeğine aynı bütü-

nün parçaları olarak birlikte değişimleri ve dönüşmeleri gerekmektedir (Bumin, 1990). Bu kapsamda *Arkitekt*, yabancı mimarlara karşı teşvik görmeden kendi başlarına varlıklarını kanıtlamaya çalışan Türk mimarlara modern bir zemin hazırlamış (Aslanoglu, 1980), bu mimarları yapı yapmaya teşvik etmiş ve modern mimarlık denemelerine sıklıkla sayfalarında yer vermiştir (Sey, 1998). *Arkitekt*, Erken Cumhuriyet döneminin Türk mimarları arasında iletişim kurarak ortak sorunların dile getirildiği bir alan yaratmıştır. Mimarlık konularındaki yayınların görece azlığı dikkate alındığında, *Arkitekt*’in önemli bir sorumluluk üstlenerek Türk mimarlığının ilerlemesine katkı sağladığı söylenebilir (Alsaç, 1984).

Bugün Türk mimarlara ve konut üretim biçimlerine odaklı sürdürdüğü yayın stratejisi, *Arkitekt*’in Türkiye’de modernist mimarlık mesleğinin oluşumuna tanıklık eden birincil belge niteliği taşımasına (Bozdoğan, 2002) ve konut sunum biçimlerinin evrimine ilişkin zengin bir araştırma alanı sunmasına neden olmaktadır. İlk yıllarından itibaren modern/çağdaş aynı zamanda da Türkiye Cumhuriyeti’nin ulusal kimliğinin yapılı çevre üzerinden temsilini üstlenen bir mimarlık kuramının araştırmasını yüksek bir tutarlılıkla takip edebildiğimiz bir izleğe sahiptir. Dergideki pek çok yazının, çağdaş/ulusal bir kimliğin mimari ifadesinin yeniden üretilmesi olarak okunabilmesi mümkündür (İmamoğlu, 2016). Bu bakışla erken Cumhuriyet dönemine odaklı bu metin, Türkiye’de modern mimarlığın yol haritasını mimarlık ve iletişim arayüzünde tartışmayı ve *Arkitekt* üzerinden ulusal ölçekteki çeşitlenmeleri, farklılıkları ya da benzerliklerini bir yeniden okuma önerisi olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Elbette ki modern Türk mimarlığı ve *Arkitekt* birçok araştırmanın konusu olmuştur, olmaya da devam edecektir, ancak modernliği yüceltmek ya da karşısında durmak gibi taraf olma çabası içerisinde yer almadan erken Cumhuriyet dönemi odaklı mimarlık araştırmalarına evrimsel bilgi terminolojisi üzerinden bir yenisinin

eklenmesi beklenmektedir. Bu kapsamda modern mimarlığın en yoğun uygulama alanına sahip olduğu ve *Arkitekt*'in yayın hayatının başlangıç yılları olarak kabul edilen 1931-1940 aralığı çalışmanın zamansal odağı, 'kira evleri' çalışmanın konusudur. *Arkitekt* modern Türk mimarlığı için 'bir mem kompleksi', kira evleri ise 'modernin ulusal memleri' olarak öngörülmüştür.

Mem, Memetik Kuram ve Mimarlık

Dawkins tarafından 1976'da yayımlanan *Gen Bencildir* (*The Selfish Gene*) isimli çalışma, memleri genetik temelli kültürel değişim modeli olarak kabul etmekte ve genlerle benzeşen yeni bir tür eşlenici bilgi birimi olarak değerlendirmektedir (Dawkins, 2014). En yalın anlamıyla memler; bir bireyin zihninden başka bir bireyin zihnine kopyalanma özelliği taşıyan fikirler, alışkanlıklar, beceriler, görüntüler ya da öğrenilebilen ve hatırlanabilen her şeydir (Heylighen ve Chielens, 2009). Dawkins'e göre insanların yaşamlarından geriye sadece iki şey kalmaktadır: genler ve memler. Genlerin etkisi her yeni nesil ile azalırken eğer dünya kültürüne bir katkıda bulunursanız, iyi bir fikriniz varsa, bir ezgi besteler, bir şiir yazarsanız, genleriniz ortak havuzda dağıldıktan yıllar sonra bile memler olarak var olmayı sürdürebilirler. Sokrates'in günümüz dünyasında hayatta olan bir veya iki geni kalmış olabilir veya olmayabilir, ancak Sokrates'in ya da Leonardo'nun mem kompleksleri hâlâ çok iyi çalışmaktadır (Dawkins, 2014). Bu nedenle bir insanın zihninde, inşa edilmiş bir yapıda ya da bir kitap içerisinde aktararak üretilmiş fikirlerin ve kültür kodlarının tamamı, evrimsel algoritmadan sağ çıkan memler olarak kabul edilmektedir (Dennett, 1991, 1995).

Memetik kuram, mem kavramının geliştirilmesinden yaklaşık on yıl sonra memlerin çoğalmasını, yayılmasını ve değişimini araştıran bir bilim dalı olarak ortaya çıkmıştır (Moritz, 1990). Yakın tarihli bir disiplin olarak memetik kurama ilişkin net ve kesin bir açıklama yapılamamakta ve kuramın eleştirmeye açık pek çok noktası bulunmaktadır. Buna karşın, farklı disiplinlerden araştırmacıların kendi çalışmalarını temellendirerek hızla geliştirdikleri bir alana sahiptir (Onar, 1996). Ortak bakış, evrimsel süreçlerin temelinde başkalaşım, seçim ve kalıtımın bulunduğu ve taklit edilerek çoğalan bilgiyi içerdikleridir (Blackmore, 2011). Memetik kuram, kültürel değişim sürecini ortaya çıkaran eşleyici bilgi birimlerini, yani memleri organik

canlılığın temelinde yatan eşleyici molekül örüntülerine, yani genlere benzetmektedir. Memler, bir tür eşleyici olarak uygun koşullar altında çoğalma eğilimi gösterirler. Buna göre insan kültürünün tarihi boyunca memler, insan zihninden bireylere, sonra bireylerden yapıtlara ve yapıtlar yoluyla yeniden farklı bireylere taşınarak varlıklarını sürdürmektedirler (Öztürk, 2012).

Memetik teori, mimari memlerin tasarlandıkları içerikten soyutlanarak farklı bir coğrafya ve zamanda, farklı bir örüntü içerisinde yeniden üretilebilmesine anlam kazandırır. Çünkü mimari bir nesnenin farklı coğrafyalardaki üretimi, bu nesneyi var eden bileşenlerin çok boyutluluğuna ve karmaşıklığına karşın yüzyılların ortaya koyduğu birikime bağlıdır. Tasarlanan her mimari nesne, sahip olduğu bu birikimle, öncesinde tasarlananların taklidi ve sonrasında tasarlanacak olanların referansıdır. Tam da bu nokta az sayıdaki memetik kuram ve mimarlık araştırmalarının kaynağıdır. Bu şekilde mimari nesnelerin hemen ilk bakışta gözlemlenen biçimsel benzerliklerinin ya da toplumsal, kültürel ve işlevsel farklılıklarının açıklanabilmesine olanak sağlanmaktadır (Demirkan, Usta, 2020). Memetik kuram, benzer amaçların ve yapısal niteliklerin bir araya getirdiği tasarım topluluklarının benzerlik ve farklılıklarının, işlevsel özelliklerinin, üretilme ve yayılma nedenlerinin ya da toplumsal ve kültürel bileşenlerinin sorgulanabileceği anlamlı bir içerik yaratmaktadır. Bu bakışla yapılan çalışma Anadolu'nun yeniden inşa edildiği bir dönemin konut ihtiyacını karşılayan kira evlerinin anlamsal, mekânsal ve işlevsel ortaklıklarını bir tasarım topluluğu olarak kabul etmekte ve *Arkitekt*'teki temsilleri üzerine evrimsel bir bakış geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Bir Mem Kompleksi Olarak *Arkitekt*

Türkiye'de modern mimarlık "modernist bir devrimin yaşamın tüm alanlarını kapsayacak bir asrileşme projesi" olarak ele alınmış, özünden çok tasarımına ilişkin ilkeleri ile kabul görmüş, bu modernist yaklaşımın benimsetilmesi ve yayılması önemli sayılmıştır (Tanyeli, 1992). Erken Cumhuriyet döneminin maddi yetersizlikleri ve ulaşım zorlukları içerisinde modern mimarinin ve modern yaşamın topluma tanıtılıp benimsetilmesi amacıyla *Kadro* (1932-1934), *Ülkü* (1933-1941), *La Turquie Kemaliste* (1934-1938) adlı dergiler ortaya çıkmış, *Arkitekt* kültürel devrimin bir parçası olarak bu der-

gilere eşlik etmiştir (Ercanlı ve Savaşır, 2019). Çağdaş Türk mimarlığı içerisinde önemli yeri olan derginin Aptullah Ziya, Samih Saim Akkaynak, Sedad Hakkı Eldem, Şevki Balmumcu ve Faruk Çeçen'in katkılarıyla çıkarılmaya başlandığı, editörlüğünü Abidin Mortaş ve Zeki Sayar'ın yaptığı bilinmektedir (Alsaç, 1984). *Arkitekt*'in kuruluş amacı, memleket mimarlığını kamuya, kamudan ziyade resmi sektöre ve hükümete tanıtmaktır (Sayar, 1979). *Arkitekt*, kamu yapılarının hızla inşa edildiği ve yoğun yapılaşma sürecinin aktörleri olarak varlık bulduğu erken Cumhuriyet döneminde, Avrupa'dan davet edilen yabancı mimarlara koşut ulusal bir mimarlığın ancak Türk mimarlar tarafından üretilebileceği bilgisini vermiştir. Dolayısıyla milli bir mimarlık yaratmaya ve Cumhuriyet devrimlerinin ışığında uluslararası ürünler vermeye çalışan Türk mimarların kendilerine uygulama alanı bulabildikleri yapı türleri dergide sıklıkla yer almıştır. Modern mimarlık dergide söylemini yetkinleştirirken bir yayın stratejisi belirleyerek Türk mimarlarca uygulanmış ev haberlerine, üretim biçimlerine ya da uygulama sorunlarına odaklanmıştır.

Konut, geleneksel yaşamın moderne evrilmeye başladığı zor ekonomik koşullar içerisinde 1931-1940 aralığının en önemli konusu olmuş ve kamuda iş bulamayan Türk mimarın mesleklerini sürdürebilmelerini sağlamıştır. Tüm özel işlerin konuttan ibaret olduğu bu dönemde mimarlar için küçük bir var olabilme şansı yaratmış ve yerli mimarlar konut üzerine çeşitli ürünler vermeye başlamışlardır (Tanyeli, 2004). Ancak modern mimarlığın soyut mekân ve kavramlarından oluşan ifadesi Türk mimarlarca konut üzerinden nesnelleşirken henüz kültür, inanç, aidiyet kavramlarıyla özdeş 'ev' kullanımı terk edilmemişti. Dolayısıyla *Arkitekt*'teki konut üretim biçimlerinin büyük bir çoğunluğu, bireylerin kullanımları için üretilen, düşük yoğunluklu, bahçeli tekil evler ya da farklı bireylerin ve ailelerin ortak yaşamını gerektiren apartman yapıları, başka bir deyişle kira evleri odaklıydı. Tarihsel süreç içerisinde belirgin kırılma noktaları bulunan apartman yapılarının dergideki temsilleri kazandıkları modern, çağdaş temsiliyetin yanı sıra geleneksel anlamını da taşımaktaydı. Bu nedenle 19. yüzyıl sonlarında İstanbul'un zengin semtlerinde inşa edilmiş apartman yapılarının ve 1985'te Mimar Vallary tarafından tasarlanan Decugis Evi (bugün Galata Oteli), İtalyan mimar D'Aronco tarafından tasarlanan Botter Apartmanı, Mongeri tara-

findan tasarlanan Maçka Palas ya da Mimar Kemalettin tarafından tasarlanan Tayyare Apartmanlarının, kira evlerinin ilk örnekleri olarak gösterilmesi mümkündür (Polat, 2011). Osmanlı'nın son çeyreğinde Rum-Ermeni kökenli mimarlar tarafından tasarlanan ve kullanıcıları yabancı tüccarlar, Galata-Beyoğlu'nda çalışan elçilik mensupları ya da Levantenler olan bu yapılar (Tanyeli, 2004) yerini kira evlerine bırakmış, değişen toplumsal, sosyal ve ekonomik koşulların etkisiyle evrilmiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e modern yaşam kültürüyle eşanlı anılan kira evleri/apartmanlar benzerliklerine ve farklılıklarına istinaden üretilmiş ve kendi dönemlerinin modernleşme deneyimine tanıklık etmiştir.

Bu noktada *Arkitekt*'in, Türk mimarların mesleki yetkinliklerini artırmaya çabalarken kira evleri için buluşma, birleşme, yeniden üretilme şeklinde ilerleyen memetik çoğalmalarına zemin hazırladığı görülmektedir. *Arkitekt*'in Türk mimarları koruyucu çabasının sonucu olarak yabancı mimarlarca inşa edilmiş kamu yapılarına içeriğinde yer vermeyerek sürdürdüğü eleştirel yaklaşım bir mem kompleksini tanımlayan bilgi ile örtüşmektedir. Blackmore'un, Dawkins'in çalışmaları üzerine temellendirdiği mem kompleksi (ya da mempleks, özpleks) karşılıklı avantaj için bir araya gelmiş memlerdir. Bir mem kompleksinin içerisindeki memler, bir grubun parçası olarak tek başına olduğundan daha güçlüdür ve hayatta kalma şansı daha yüksektir. Ancak memlerin bir mem kompleksinin üyesi olarak gösterdiği birliktelik bir araya geldiğinde kendisiyle uyumlu olanları hoş karşılayan ve koruyan, uyum göstermeyenleri dışlayan bir yapı oluşturmaya neden olmaktadır (Blackmore, 2011). Bu nedenle Türk mimarlarca tasarlanmış ve tasarım, teknik, üretim açılarından dönemin önemli yapı türleri arasındaki kira evleri modernin ulusal memleri, kira evleri üzerinden çağdaş Türk mimarlık söylemlerine alan yaratan *Arkitekt* ise bir mem kompleksi olarak öngörülmüştür.

***Arkitekt*'te Kira Evleri ve Memetik Seçim Kriterleri (1931-1940)**

Heylighen, memlerin hayatta kalabilmesinin mimari yapıların anlamları dışında kitle iletişim araçlarının sahip olduğu pratik nedenlerle ilişkilendirmekte ve nesnel, öznel, özneler arası seçim kriterleri olarak sınıflandırmaktadır. Bu kriterlere bakıldığında *ayırt edilebilirlik, değişmezlik, denetlenebilirlik, fayda, sadelik, yenilik,*

görünürlük, açıklayıcılık, formellik, kolektif fayda, uygunluk, yetki kavramlarının memetik seçimdeki değerlendirme ölçütleri olduğu görülmektedir (Heylighen, 1997). Heylighen tarafından tanımlanan bu memetik seçim kriterleri, sonrasında modernin kazandığı uluslararası kapsamın tartışılması amacıyla yeniden değerlendirilmiştir (Salingaros, Mikiten, 2002). Bu bakışla Modern mimarlığın Türkiye’deki gelişiminde yüklendiği sorumluluk *Arkitekt*’in memetik seçim kriterleri üzerinden değerlendirmesine anlam kazandırmaktadır. Bu nedenle bir yeniden okuma önerisi olarak kurgulanan metin iki katmanlı olarak tasarlanmıştır; öncelikle 1931-1940 aralığında dönemin yaygın mimari tipolojisi olarak dergiye konu edilmiş, anlamsal ve imgesel değer taşıyan kira evi haberleri kronolojik bir düzende izlenmiştir. Sonrasında, kira evlerinin gelişimini etkileyen etmenlerin, nasıl taklit edildiği, çoğaldığı, neden mimetik bir değer olarak seçildiği, yayılımını etkileyen toplumsal faktörlerin neler olduğu sorularına memetik seçim kriterleri üzerinden yanıtlar aranmıştır.

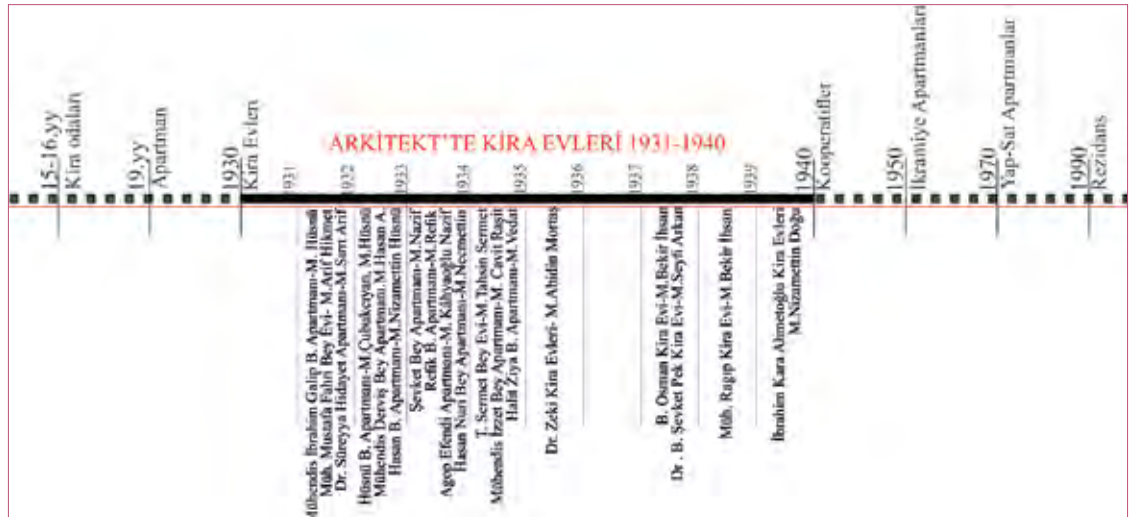
Kolektif Fayda

Kira evleri, Cumhuriyet’in kurulmasıyla yeni ve modern çağı simgeleyen konut sunum biçimleri olarak başkent Ankara’da inşa edilmeye başlamış, zamanla Anadolu’nun geneline yayılan geniş bir uygulama alanına ulaşmıştır. 19. yüzyıl sonlarında İstanbul’da inşa edilmiş ilk örneklerin geleneksel konut anlayışını ve plan şemalarını devam ettiren kira evleri (Öncel, 2010) dönemin modern mimari eğilimlerini yansıtan düz çatılı, geniş cam yüzeyleri, beyaz-gri renk kullanımı, kısacası moderne atıflı kübik anlatımlarıyla geleneksel evlerden farklılaşmıştır. Salingaros, yeni fikirlerin uyandırdığı merak duygusu-

nun, kalıplaşmış bilginin asimilasyonunu hızlandırdığını, bu nedenle modern mimarlığın yenilikçi ve dikkat çekici düzenlerinin uygulanan ilk örnekler üzerinden hızla yaygınlaştığını anlatmaktadır (Salingaros ve Mikiten, 2002; Heylighen, 1997). Cumhuriyet rejimiyle toplumsal ve ekonomik düzenin değişmesi, büyük ailenin çekirdek aileye evrilmesi kira evlerinin kullanıcı kimliklerini de değiştirmiş; ilk apartmanların gayrimüslim kullanıcılarının yerini (Tanyeli, 2004), Cumhuriyet döneminin yeni kentlileri, ticaret zenginleri, avukat, doktor, mühendis gibi gelir düzeyi yüksek ve prestijli meslek üyeleri almıştır. Bu anlamda Osmanlı’dan erken Cumhuriyet’e bir statü ve çağdaşlık simgesi olarak sahibinin adıyla anılan bu yapılar modern, konforlu ve zengin bir yaşamın temsilleri olarak inşa edilmiştir. Büyüklüğü, görünüşü, planı, malzemesi ve ortak alanlarıyla sahibini temsil eden güzel ve nitelikli bir apartmana sahip olmak şan-şeref konusu olmuştur (Balamir, 1994). Konut sorununun çözüm modellerinden birisi olarak varlık kazanan bu yapılar zamanla bir yatırım aracına dönüşmüştür. *Arkitekt* ise kira evlerinin hem kullanıcısının modern ve yenilikçi yüzünün hem de tasarlayanın modern mimarlık pratiklerinin aynası olarak döneminin toplumsal kabulleriyle örtüştüğü ve kolektif fayda sağladığı bilgisini üretmiştir (*Şekil 1*).

Basitlik/Erişilirlik

1930’lar, Cumhuriyet rejiminin kent ve köy planlamasındaki ilkelerini belirlediği, sanayi yatırımlarını gerçekleştirdiği, kentlerin modernizmin kurallarına göre planlandığı aynı zamanda da yapı üretiminde rasyonellik konusu tartışmalarının sürdürüldüğü yıllardır (Sey, 1998). Modern mimarlığın öğretilerini devam ettiren dergide bu bağlamda I. Ulusal Mimarlık akımı

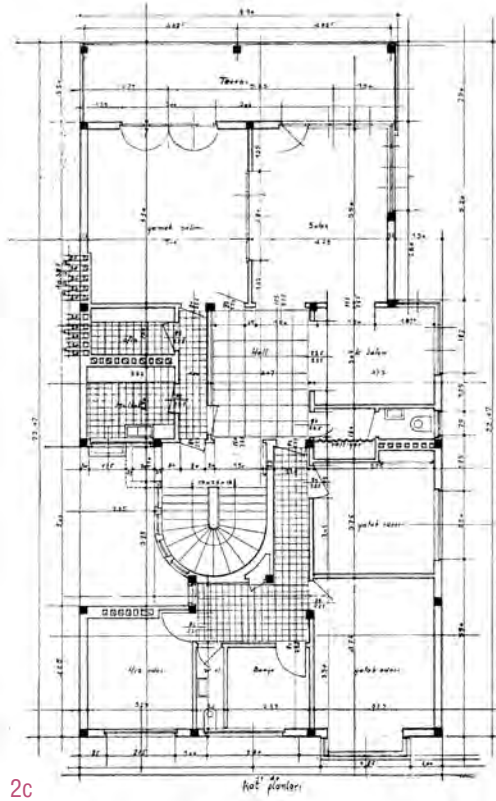
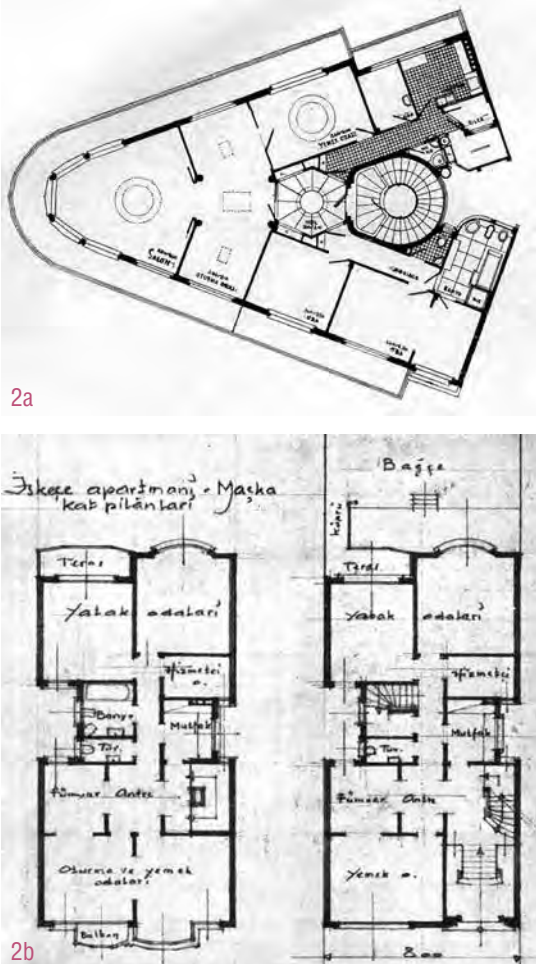

Şekil 1. Apartman yapılarının dünden bugüne evriminin şematik gösterimi.

izlerini taşıyan Pertev Apartmanı ve Dr. Süreyya Hidayet Apartmanı (1931) dışında örnek bulunmamaktadır. Dergi, I. Ulusal Mimarlığın kısmen gösterişli, büyük ölçekli ve detaylı cephe düzeninin yerine modern mimarlığın basit, yalın ve düz çizgilerine referanslı, betonarmenin yapısal olanaklarının, kullanışlı mekânsal dizilişinin ve ekonomik bütçelerle inşa edildiklerinin bilgisine sahiptir. Bu nedenle biçimsel ve işlevsel anlamda kira evlerinde belirgin tekrarlar bulunur; betonarme iskelet, hava ve günışığından mümkün olduğunca yararlanılan odalar, geniş teraslar, pergola ve balkon düzenlemeleri, kalorifer kullanımından kaynaklı serbest plan çözümlmeleri bu tekrarlar arasında gösterilebilir. Diğer taraftan inşa edildikleri arazinin ve bütçenin olanakları ölçüsünde geleneksel evin mekânsal düzenini sürdürmektedirler. Kira evlerinin her katında geniş bir tek daire, bu dairelere hizmet eden kabul bölümü, hizmetli odası, ayrı girişlere sahip servis birimleri, çoğunlukla bodrum katlara yerleştirilmiş çamaşır/kurutma odaları bulunmaktadır. Ayrıca evin yaşama mekânı olarak salon, mutfak ve yemek odası arasında serbest geçişlere izin verilecek, odalar ise mahrem alanlar olarak ince, dar bir koridorla yaşama mekânından ayrılacak şekilde

planlanmıştır (Şekil 2). Geleneksel evlerde bulunan dış sofanın kullanım şekline benzer bir şekilde kira evleri çoğunlukla yapıya girişin sağlandığı bir bahçe içerisine yerleştirilmiş, sokak ile doğrudan bağlantısı sınırlandırılmıştır.

Diğer taraftan derginin ilk sayılarında apartman yapılarına karşı temkinli bir yaklaşım sergilenmektedir. Balamir'e göre, apartman yapılarına karşı ilk yıllardaki bu olumsuz yaklaşımlar sermaye ve teknolojiye yetersizliklerin yanı sıra düşünsel nedenlerle ilişkilidir. Ancak zamanla apartmanların inşasına karşı çıkan, olumsuz yargı ve değerler besleyen tüm görüşler geçerliliğini kaybetmiş ya da nitelik değiştirerek evrilmişlerdir (Balamir, 1994). Çünkü dünden bugüne tüm zamanlarda apartman karşıtı söylemlerin karşısına inşa edilmelerini haklı gerekçelere dayandıracak grup/gruplar çıkmıştır. Salingaros, basit, kolay erişilir, rasyonel bir fikrin üretilmesi ve algılamasının daha zor fikirler üzerinde rekabetçi baskı kurduğunu, bilişsel sistemimize daha az yük yükleyerek hızla çoğaldıklarını söylemektedir (Salingaros ve Mikiten, 2002; Heylighen, 1997). *Arkitekt* hem modern mimariye atıflı yalın formlarıyla hızla inşa edilebildiği hem de konut eksikliğinin giderilmesi açısından çeşitli kolaylıklar sağlayan bilgisini üretmek bu grup/gruplar arasında yer almıştır. Apartmanlara karşı görüşlerin en güçlü olduğu yıllarda bile Türk mimarların uygulamalarına, dolayısıyla kira evlerine sayfalarında yer vererek

Şekil 2. Kira evlerinde mekânsal düzen.

2a. Sedat Hakkı Eldem, Ceylan Apartmanı (*Mimar*, 1933/11, s.334).
2b. Zeki Sayar, Cili Kira Evi (*Arkitekt*, 1936/01, s.6).
2c. Abidin Mortaş, İskeçe Apartmanı (*Mimar*, 1934/01, s.5).

asında apartmanda yaşamının uzağındaki bir toplumda kübik mimarinin basit, erişilebilir memlerinin üretilmesine yardımcı olmuştur.

Açııklayıcılık

Salıngaros, modern mimarlığın insan, kültür, tarih faktörünü göz ardı etmesine ve çelişkilerine karşın evrensel boyut kazanmasını ilk modernist örneklerinin görüldüğü yıllarda insanın barınmak için çok fazla mimari yapıya ihtiyaç duyulmasıyla açıklar. Modernin soyut geometrisinin inşaat endüstrisi için hızla üretilmesi, pazarlanması ve satılmasında önemli ticari avantajlar sağladığını savunur (Salıngaros ve Mikiten, 2002; Heylighen, 1997). Bu durum kira evlerinin kullanıcılarına/tasarımcısına ürettiği modernist söylem ve kiralama/satılma noktasında dönemin beğeni kültürünü yansıtan yapı türleri olarak iki boyutta düşünülmesini gerektirir. Bir taraftan erken Cumhuriyet döneminin yoğun inşaa faaliyetleri içerisinde kira evlerinin, modernist düzenlerinin kısmen düşük maliyetlerle fazla sayılarda üretilme imkânı sağlayarak inşaa süreçlerine ivme kazandırmıştır (Şekil 3). Diğer taraftan ticari kazanç beklentisi kira evlerinin kiralama/satılma noktasında modern yaşam beklentilerine cevap vermesini gerektirmiştir. Böylece kira evleri belki geleneksel plan düzeni anlamında değil ancak kültürel ve biçimsel anlamda bazı toplumsal değerlerin farklılaşmasına neden olmuştur. *Arkitekt* dergisi bu perspektiften okunduğunda; kira evlerinin çoğunluğunda modern inşaa tekniklerinin kullanılmasının inşaa sürecine ve inşaa edilen mimari nesneye getirdiği olanaklardan bahsedildiği görülmektedir. Teknoloji kullanımının yaşam koşullarına kazandırdığı konfor, kalorifer tesisatı, sıcak su, havalandırma, aydınlatma olanakları dergide sıklıkla tekrar edilmektedir. Dolayısıyla

kira evlerinin çağın ruhunu yansıtan malzemelerle tasarlandığı bilgisinin ve *Arkitekt*'teki vurgusunun; kullanıcısı ve tasarlayana açısından modern mimariye atıflı görsel memlerinin kabul mekanizmalarını işlettiği söylenebilir.

Otorite/Resmiyet

Modern mimariyi; kendi doğal, toplumsal ve ekonomik süreçlerinin sonucu olarak yaşayan batı mimarlığının aksine Türk mimarlığı ulus-devletin resmi bir programı ve ideolojisi olarak kabullenmiştir. Modern mimarinin uluslararası bir üsluba dönüştüğü yılların Cumhuriyet'in kuruluşunu takip eden yıllar ile eşzamanlı oluşu devletin ideolojisini yansıtan bir araç olarak görülmesinde etkili olmuştur. Bu kapsamda iktidar, çok sayıda öncü kamusal mekân modeli geliştirerek rasyonel, kolektif ve devlet merkezli bir modernleşme anlayışını yaşama geçirmiştir (Arıtan, 2008). Otorite ya da bir fikrin resmi olarak ifade edilmesi, o fikrin hayatta kalma olasılığını artırmaktadır (Salıngaros ve Mikiten, 2002). Cumhuriyet rejiminin modernist söylemlerinin egemenliğinde inşaa edilen kamu yapıları, Türk mimarların uluslararası üsluba yönelmelerinde etkili olmuştur. 1931-1940 aralığında *Arkitekt*'teki yarışma projelerinde modern mimarlığın otoritenin desteğini aldığı bilgisi verilmektedir (Şekil 4). Kamu tarafından ihtiyaçları çerçevesindeki yapıların karşılanması için düzenlenen bu yarışmalar arasında; Zonguldak, Bursa, Sivas, Trakya, Kadıköy, Samsun Halkevleri, İzmir Ziraat Mektebi, Sanayi ve Maadin Bankası, Samsun Merkez Bankası, Sümerbank'ın yanı sıra Himaye-i Etfal Apartmanı ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kira Evleri de bulunmaktadır (Şekil 5). *Arkitekt* dergisinde, bu yarışmalara katılan ve ödül kazanan Türk mimarlardan ve projelerindeki modernist söy-

Şekil 3. Kira evlerinde yalın, modernist cephe düzeni (*Arkitekt* dergilerinden uyarlanmıştır).

1931	Elazığ Belediyesi Elazığ Belediyesi Sinema Salonu - Mimar H. Hüsnü Sarayı ve Maadin Bankası - Sarayı ve Maadin Bankası Mimar Şevki Eşfer	1936	Çocuk Esirgeme Kurumu Çocuk Esirgeme Kurumu Apartmanı - Mimar Abidin Mortaş İktisat Bakanlığı ve İstanbul Liman Direktörlüğü İstanbul Liman Galata Yolcu Salonu - Mimar Seyfi Arkan İnhisarlar İdaresi İzmir Fuarı İnhisarlar Pavyonu - Mimar Emin Necip Samsun Halkevi Binası - Mimar Behçet Unsal
1932	Ankara İmar Planı Mimar Herman Jansen	1937	İnhisarlar İdaresi Bursa Halkevi Binası - Mimar Münevver Belen, Abidin Mortaş İzmir Ağamemnun Kaplıcaları - Mimar Celal, Mimar Resad İzmir Belediyesi İzmir Hal Santrali - Mimar Zeki Sayar
1933	Dahiliye Vekâleti Ankara Polis ve Jandarma Mektebi - Mimar Edip ve Reşat Sanı Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Sergi Evi Binası - Şevki Balmancı Millî Saraylar Müdürlüğü Yıldız Sarayı Merasim Dairesinin Tefrisi - Mimar Nizami Yaver Zonguldak Halkı Fırkası Zonguldak Halkevi Binası - Mimar Abidin ve Zeki Selah	1938	Kadıköy Halkevi Partisi Kadıköy Halkevi - Mimar Rüknettin Güney Sivas Halk Fırkası Sivas Halkevi - Mimar Emin Necip Uzman, Nazif Asıl Türkiye Büyük Millet Meclisi İnşaat Komisyonu TBMM - Mimar Clemens Holzmeister
1934	İstanbul Belediyesi 16 Mart Şehitler Abidesi ve Konservatuvarı Binası - Mimar H. Poelzig Ankara'da Hususî Bir Apartman - Mimar Beliz İhsan Himaye-i Etfal Cemiyeti Ankara Himaye-i Etfal Apartmanı - Mimar Hüsnü Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti Binası - Sedat Hakkı Eldem Sümerbank Sümerbank - Mimar Seyfi Arkan Tokat Belediyesi Tokat Atatürk Heykeli - Heykeltıraş Nusret Hakkı Akay Belediyesi Yalova Terminal Otel - Mimar Sedat Hakkı Eldem	1939	Merkez Bankası Samsun Merkez Bankası - Mimar Hüsnü Tamer
1935	Ankara İmar Müdürlüğü Ankara'da yapılacak Yeni Mezarlık - Mimar M. Elsassser Halkevi Trakya Göçmen Evleri - Mimar Abdullah Ziya Ankara Belediye Bankası İller Bankası - Mimar Seyfi Arkan İstanbul Belediyesi İstanbul Adliye Binası - Mimar Asım İstanbul Konservatuvar ve Tiyatro Binası - Mimar H. Poelzig Yozgat İhtiyatlı - Yozgat Terzili Kaplıcası Otel - Mimar Abidin Mortaş	1940	Muârif Vekillliği Antalya Köy Enstitüsü - Mimar Asım Menteş Malatya Köy Enstitüsü - Mimar Ahsen Yapanır Samsun Köy Enstitüsü - Mimar Ahsen Yapanır Muârif Vekillliği Köy Okulları - Mimar Ahsen Yapanır, Mimar Asım Menteş Türkiye Büyük Millet Meclisi Komisyonu Aankabir - Mimar Emin Onat, Mimar Orhan Arda

Şekil 4. Kamu tarafından 1931-1940 aralığında düzenlenmiş yarışma projeleri.

lemden büyük bir övgüyle söz edilmektedir. Kamu yapılarındaki modernist söylemin ideolojik, resmi dili dikkate alındığında bu yapılarla aynı sayfalarda yer alan kira evlerinin aynı modernist dilden etkilenmesi olağandır. Nitekim, Cumhuriyet ideolojisiyle şekillenen modern Türk mimarlığını tanıtmayı amaçlayan *Arkitekt*'e abone olmaları konusunda Halkevleri'nin teşvik edildiği bilinmektedir (Cengizkan ve İnan, 2012). Böylece 1931-1940 aralığında İstanbul ve Ankara'da inşa edilen kira evlerinin *Arkitekt*'teki örneklerinin arasına Adana, Eskişehir, İzmir'de inşa edilen yeni örnekler eklenmiştir. *Arkitekt*'te konut sorununu odağına alan tüm etkinlikler modernleşme pratiklerinin bir göstergesi olarak kira evlerini modern ev idealinin karşısında konumlandırmıştır. Zamanla, bu yapılar derginin ulaşabildiği kentlerde İstanbul ve Ankara'daki modern apartman yaşamını gören ve kendi kentlerinde sürdürmek isteyenlerce yeniden üretilmiştir.

Görünürlük

Salingaros'a göre, modern mimarının uluslararası bir söyleme dönüşmesiyle kitap, dergi, gazete ve sinema filmlerinde sıklıkla modern imgenin gösterilmesi birbirleriyle paralel süreçleri izler. İletişim araçları minimalist bir kütlenin barındırması gereken bütün işlevlere etkili bir biçimde uyarlanabildiğini ve bütün mekânsal gereksinimleri karşıladığını anlata-

rak soyut, modernist mekânın kabul görmesi ni sağlar (Salingaros ve Mikiten, 2002; Heylighen, 1997). Ankara'nın başkent ilan edilmesiyle kentteki konut sorununa odaklanan romanlar, sinema filmleri, gazete yazıları ya da dergiler bu yaklaşımı doğrular niteliktedir. *Arkitekt* bu dergilerden birisi olarak kapak fotoğraflarında, yeni kurulan devletin gücünün ve sürekliliğinin temsili kamu yapıları ile modern yaşamın temsili sivil mimari örnekleri göstermektedir (Şekil 6). Bir derginin kapağı derginin yayın politikası ve içeriği ile örtüşen aynı zamanda derginin imajını anlatan önemli bir temsil gücüne sahiptir, dolayısıyla kira evlerinin derginin kapağında yer alması taşıdığı temsiliyet nedeniyle önemlidir. *Arkitekt*'in kapağında modernist ideolojinin biçimsel ve estetik diline uygun bir şekilde gösterilen kira evleri, taşıdıkları modernist tasarlama bilgisini

Şekil 5. Çocuk Esirgeme Kurumu Kira Evi yarışmasının kazanan projesi, Mimar Hüsnü. (*Arkitekt*, 1936/03, s.73)

tekrar ederek, benzeterek, taklit ederek, çoğaltarak, kısacası farklı yeniden üretim yöntemleri aracılığıyla ulusal memlere dönüştürmüştür. Bu şekilde Anadolu’da görece az sayıdaki Türk mimarlara ulaşarak onların kendi kentlerindeki modernleşme deneyimlerine ortak olmuştur (*Şekil 7*).

Şekil 6. *Arkitekt* kapak fotoğraflarında yer alan kira evleri ve kronolojik gösterimi.

				1931	
				1932	Mimar Sani Anıl-Apartman Barası Mimar Ö. Faruk Galip-Nisan Apartmanı Mimar Çubukçyan, Mimar Hüsnü-Hüsnü R. Apt. Mimar Filiz Sunur, Mimar Abdül-Melik Apt.
2	3	6	11-12	1933	
MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	1934	Mimar Abdül-Ekrem Apartmanı Mimar Tahsin Serenay / T. Serenay Bey Evi Mimar Abdül-L.H. Evi Mimar Abdül-Mortay-B. (Hakk) Evi
MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	1935	Mimar Seydi Arkan-Kıra Evi Mimar H. Adil-Kıra Evi Mimar Bekir İhsan-Kıra Evi
5	6	10		1936	Mimar Zeki Sayan-Cili-Kıra Evi Mimar H. Adil-Feneriyolu'da Bir Evi Mimar A. Reşat, Cevat Biçer-Kırlı Feneriyolu Evi Mimar Abdül-Mortay-Uzenköy'de Bir Evi
1	2	8	9	1937	Mimar Seydi Arkan-De Seyhanı Pek Kıra Evi Mimar Sinasi Lügal-Fırat Kıra Evi Mimar İhsan Ünal-Kanun Kıra Evi
4	7	9		1938	
12	34	11-12		1939	Mimar Anıl Hüsnü Hozay-Takime'de Bir Apt Mimar Bekir İhsan-Millem'de Rızay Kıra Evi Mimar Bekir İhsan-Raili İhsan Kıra Evi
12	78	9-10	11-12	1940	Mimar Zeki Sayan-Ömeriye Kıra Evi Mimar Refik Gürden, Mustafa Cev-Döğ. Apt Mimar Zeki Sayan-Bir Kıra Evi
12	78	9-10	11-12		

Uyumluluk

Memetik seçim kriterleri, var olan bir inanışın gerçekliğini ya da geçerliliğini kaybettiği durumlarda bile yaşamlarının devamlılığının ve bir arada kalmalarının bu inanışa uyum göstermeye bağlı olduğunu ve bunun yaşam mücadelesindeki tek güçlü etmen olduğunu kabul eder. Tersinden düşünülürse, çelişen fikirlerin etrafında gelişen grup içi sürtüşmeler memlelerin dayanışmasını zayıflatmakta ve varlık amacını belirsizleştirmektedir (Salingaros, 2011). Reddedilme ya da sahip olduğu çelişkiler nedeniyle dışlanma ihtimaline karşın kabul edilmiş bir memin taklit edilerek çoğalması, doğru ve uygun bir tercih yapıldığına ilişkin güçlü bir inanış oluşturmaktadır (Salingaros ve Mikiten, 2002; Heylighen, 1997). Bu bakışla kullanımda ve uygulamada sorunlara yol açan bazı modernist detayların ısrarla uygulanmayı sürdürmeleri, uluslararası mimari düzene uyum gösterme ve dünya ile entegre olma çabası olarak okunabilir. Le Corbusier'nin betonarme tekniğin geliştirilmesi bağlamında açıkladığı beş ilkeden birisi olan çatı bahçelerinin ülkemizde uygulanmış örnekleri, bu perspektiften bakıldığında farklı bir anlam kazanmaktadır. Teras çatı uygulamaları, yeterli donanımın bulunmadığı bu yıllarda işlevsel özelliklerine

Şekil 7. *Arkitektfte*, Anadolu'nun farklı kentlerinde inşa edilmiş kira evi örnekleri.

7a. Mimar Abdullah Ziya, Bir Kira Evi, Adana (*Mimar*, 1933/02, s.42).

7b. Mimar Necmettin, Hasan Nuri Bey Apartmanı, İzmir (*Mimar*, 1933/09-10, s.275).

7c. İzzet Baysal, Eskişehir'de İki Ev (*Arkitekt*, 1935/09, s.250).

7d. Mimar Kemal Tetik, Kira Evi, İzmir (*Arkitekt*, 1937/04, s.15).

koşut modern mimarinin kesin ve katı kuralları içerisinde estetik bir uygulama olarak görül-müştür (Şekil 8). Kırma çatıların yerini almaya başlayan teras çatı uygulamaları “...eskiden evler aşağıdan bakan gözler tarafından algılan-dığından, kırma çatılar güzel bir görüntü oluş-turmaktaydı; ancak günümüzde binalar uçak-ların vasıtasıyla gökyüzünden izlendikleri için artık güzel olarak algılanmamaktadır...” (Samih Saim, 1931) şeklinde anlatılmaktaydı. Bu kapsamda farklı ülkelerdeki güncel mimar-lık uygulamalarına yer verilerek ya da farklı dil-lerdeki mimarlık yayınları çevrilerek Türk mimarların dünyadaki mimari eğilimlerden haberdar olmaları sağlanıyordu. Konut ölçe-ğinde kaleme alınmış “Berlin Mesken Kongre-si”, “Viyana Belediyesinin Mesken Politikala-rı”, “Peter Behrens’in Villa projesi”, “Rüstik Bir Kira Evi” başlıklı metinler bu örnekler ara-sında gösterilebilir. Farklı coğrafyaların moder-nist mimarlık uygulamalarının dergideki eş zamanlı varlığı; uluslararası boyut kazanmış modern mimariye uyumun ideolojik biçimleri olarak Türk mimarların gündemine taşınmıştır.

Yetkinlik

Salingeros’a göre, öncü mimarlar bir fikrin yayılmasında etkin görev almaktadırlar. Bu mimarlarca tasarlanmış yapılar insanların zihinlerindeki bazı tasarım kalıplarının bile göz ardı edilmesini sağlayacak yetkinliğe sahiptir (Salingeros ve Mikiten, 2002). Apart-man yaşamının modernliği simgelediği ve toplumda bir statü göstergesi olarak görüldü-

ğü bu yıllarda, gelir düzeyi yüksek kişiler tara-fından inşa edilmeleri Türk mimarlar tarafın-dan tasarlanmalarını olanaklı kılmıştır. Devlet Güzel Sanatlar Akademisi mezunu bu mimar-lar ülkedeki mimarlık ortamının oluşturulma-sında ve mimarlık yayınlarının ortaya çıkma-sında önemli katkılar sağlamış öncü mimarlar-dır. Aralarında Arif Hikmet Holtay, Sedat Hakkı Eldem, Seyfi Arkan’ın da bulunduğu bu mimarlarca tasarlanmış kira evleri; nitelikli apartman yapıları olarak *Arkitekt*’e konu olmuştur. 1931-1940 aralığında dergiye konu olmuş ve öncü mimarlar tarafından tasarlan-mış kira evleri arasında Sırrı Arif - Pangaltı Apartman Binası (1932); Abidin Mortaş - İskeçe Apartmanı, Melek Apartmanı (1932), Avniye H. Kira Evi (1934), Kira Evi (1935); Sedat Hakkı Eldem - Ceylan Aparmanı (1933); Seyfi Arkan - Şevki Pek Kira evi (1935), Üçler Apartmanı (1937), Taksim’de Bir Kira Evi (1940); Adil Denktaş - Ayazpaşa Kira Evi (1936); H. Hüsnü (Çocuk Esirgeme Kurumu Kira Evi); Arif Hikmet Holtay - Tak-sim Kira Evi (1939); Bekir İhsan - Bir Kira Evi (1935), Mühendis Ragıp Kira Evi (1939); Zeki Sayar - Cili Kira Evi (1936), Bir Kira Evi (1939), Demirağ Kira Evi (1940), Bir Kira evi (1940) gösterilebilir (Şekil 9). Söz konusu dönemin öncü mimarlarınca tasarlanan kira evlerindeki modern mimariye atıflı kütsel ve mekânsal detaylar, yıldan yıla sayıları çoğalan mimarlarca Anadolu’da tekrar edilmiş ve apartmanların bugünün en güçlü konut sunum biçimine evrilmesinde aracı olmuştur.

Şekil 8a. Mimar Zeki Sayar, İkbâl Kira Evi (*Arkitekt*, 1936/10-11, s.299).

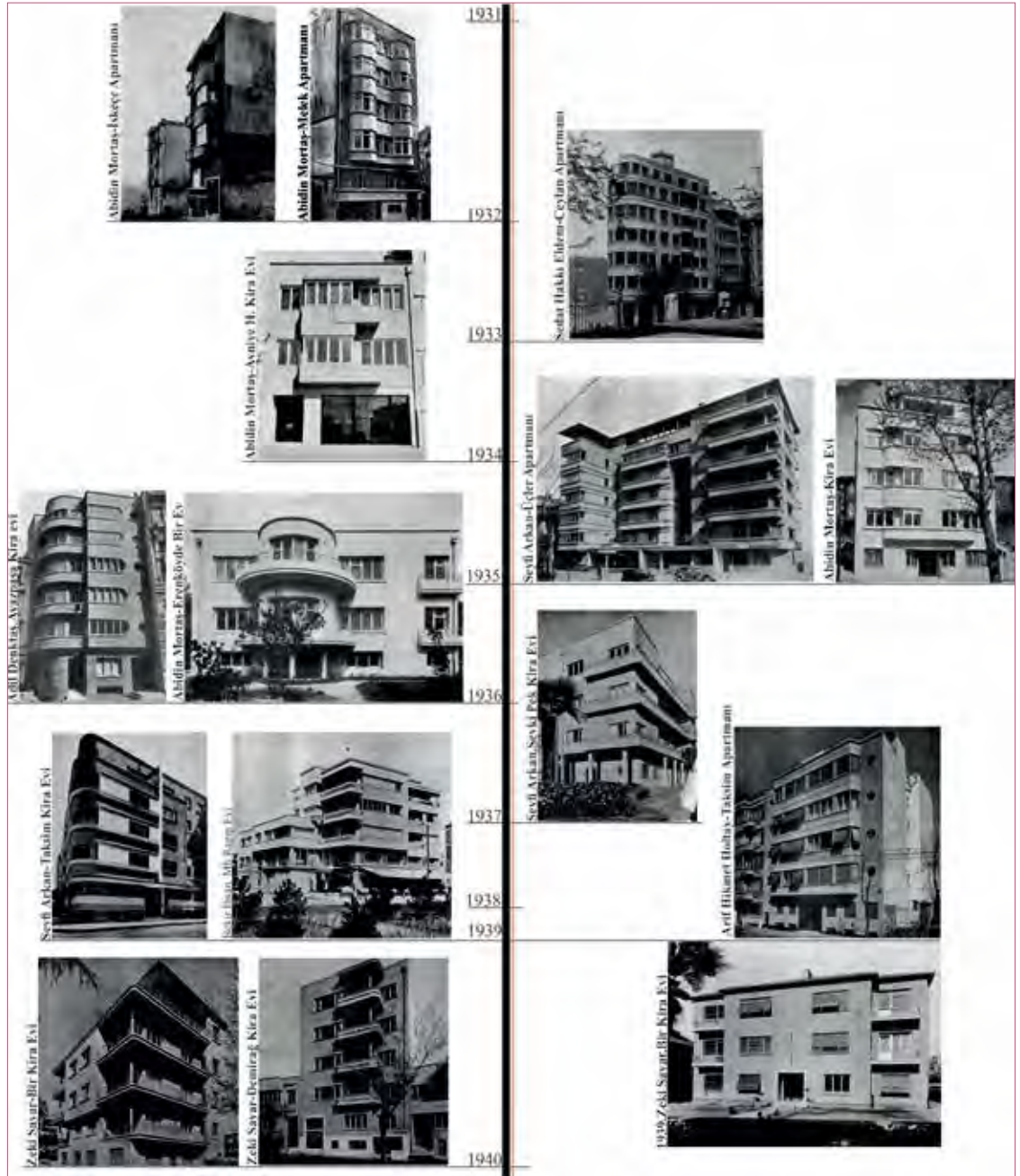
Şekil 8b. Mimar Rebîî Refik, Kira Evi (*Arkitekt*, 1935/06, s.163).

Sonuç

Mimari, bir iletişim biçimidir ve bu iletişim ortak kurallar olmaksızın gerçekleşmeye koşulludur, çünkü ortak ölçülerle değerlendirilebilecek bir kurallar dizisine uymayan öteki ile birlikte gerçekleşecektir (Karatani, 2017)

Kentsel dokunun en önemli kurucu öğelerinden birisi olarak ev, insanın en temel gereksinimleri arasında yer alan kültürel bir gösterge niteliği taşımaktadır. Kentleşme sorunlarıyla ortaya çıkan konut sorununa her ülkenin, kentin her bireyin kendi yerellikleri, dünya görüşleri ya da mimari eğilimleriyle harmanladıkları çözüm önerileri bulunmaktadır. Erken Cumhuriyet döneminde bu modellerden birisi olarak

kira evleri öncelikle ekonomi odaklı üretilmiş sonrasında kullanıcıya sunduğu konforlu yaşam koşulları nedeniyle modernleşmenin gerekliliği olarak kabul edilmiştir. Farklı coğrafyalarda modernist etik olarak her sınıftan birey için yapılan konut tasarımları, Türk mimarların büyük çoğunlukla gelir düzeyi yüksek kişiler için tasarladıkları apartmanlara dönüşmüştür. Diğer taraftan uluslararası kimlik kazanmış modern mimariye atıfla üretilirken mekânsal çözümlemelerinde geleneksel eğilimleri sürdüren kira evlerinin kendi modern oluşlarını ürettikleri söylenebilir. Bu süreçte iletişim araçları oldukça etkili bir alan yaratarak mimarlıktaki düşünce biçimlerini ve ifade yollarını, fikirleri ve temsil biçimlerini değişime uğratmıştır. *Arki-tekt*'in bu iletişim araçlarından birisi olarak Türk

Şekil 9. Öncü mimarlarca tasarlanmış kira evlerinden örnekler. (Yazar tarafından uyarlanmıştır.)

mimarlar ile kurduğu ortaklık; modern mimari düşüncenin ya da yapı türlerinin tüm Anadolu'da yeniden üretimine kaynak olmuştur. *Arkitekt*, kira evlerinin modernist ancak ulusal terminolojisini içeren memlerin eşleyebileceği uygun ortamı yaratarak sadece modern mimarinin değil döneminin toplumsal, sosyal ve kültürel ortamının da evrilmesine aracılık etmiştir. Modern Türk mimarlığının *Arkitekt* üzerinde ara vermeksizin sürdürdüğü üretim döngüsü, bu döngünün bir parçası olarak kira evleri günümüz apartmanlarının arketipleridir. Erken Cumhuriyet döneminin konut sorununa çözüm olarak üretilen ilk kira evleri *Arkitekt* üzerinden mimarlara, mimarlar üzerinden yapılara ve yapılar üzerinden konut kullanıcılarına ulaşarak günümüzde bile varlığını güçlü bir şekilde sürdüren memetik bir üretim döngüsü başlatmış, kısacası apartman yapılarının inşasına zemin hazırlamıştır. Kira evlerinin tasarlama bilgisi; zamandan ve mekândan bağımsız, yaşamları taşıyıcı bireyin yaşamasına bağlı olmayan fiziksel varlıkları ile mimarlığın bilgisini etkileyen kültür kodlarına, yani apartmanlara dönüşmüştür. ■

Özgür Demirkan, Dr., Giresun Üniversitesi, Teknik Bilimler Yüksekokulu, Mimari Restorasyon Programı

Ayhan Usta, Prof. Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Kaynaklar

- Alsac, Ü. (1984) “*Arkitekt*’ten İleriye”, *Mimarlık*, Sayı: 200, s.14-17
- Aritan, Ö. (2008) “Modernleşme ve Cumhuriyetin Kamusal Mekân Modelleri”, *Mimarlık*, Sayı: 342, s.49-56
- Aslanoglu, İ. (1980) *1923-1938 Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara.
- Balamir, M. (1994) “Kira Evi’nden ‘Kat Evleri’ne Apartmanlaşma: Bir Zihniyet Dönüşümü Tarihçesinden Kesitler”, *Mimarlık*, Sayı: 260, s.29-33.
- Blackmore, S. (2011) *Mem Makinesi: Genetik Evrimin Devamı Olarak Kültürel Evrim*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Bozdoğan, S. (2002) *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.
- Cengizkan, N.M.; İnan, A.D. (2012) “Sergi: Zeki Sayar ve *Arkitekt*”, *Türkiye Mimarlığı ve Eleştirisi: Zeki Sayar Anma Programı Dizisi / Zeki Sayar’a Armağan*, Ed. A. Cengizkan, A. D. İnan, N. M. Cengizkan, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, s.9.
- Colomina, B. (2011) *Mabremiyet ve Kamusalılık*, Çev. Aziz Ufuk Kılıç, Metis Yayınları, İstanbul.
- Çıkış, Ş. (2009) “Modern Konut Olarak XIX. Yüzyıl İzmir Konutu: Biçimsel ve Kavramsal Ortaklıklar”, *ODTÜ MFD*, 26:2, s.211-233.
- Dawkins, R. (2014) *Gen Bencildir*, Çev. Tunç Tuncay Bilgin, Kuzey Yayınları, İstanbul.
- Dennett, D. C. (1991) *Aklın Türleri*, Çev. Handan Balkara, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Demirkan, Ö., Usta, A. (2020) “Mimari Tasarımda Bellek ve Mimesis: Archiprix Projeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Megaron*, 15(2), s.193-203.

- Ercanlı, Ç., Savaşır, G., (2019) “*Arkitekt* Üzerinde(n) ‘Yeni Mimari’nin Kimlik Fotoğrafları”, *Mimarlık*, 409, s.74-78.
- Gökmen, G. P. (2011) “Türkiye’de Apartmanlaşma Süreci ve Konut Kültürü, Adana’da Konut Kültürü ve Apartman”, *Güney Mimarlık*, 5, s.12-17.
- Görgülü, T. (2016) “Apartman Tipolojisinde Geçmişten Bugüne; Kira Apartmanından Rezidansa Geçiş”, *TÜBA-KED*, 14/2016
- Heylighen, F., Chielens K. (2009) “Evolution of Culture, Memetics”, *Encyclopedia of Complexity and Systems Science*, s.3205-3220.
- Heylighen, F. (1997) “Objective, Subjective and Intersubjective Selectors of Knowledge”, *Evolution and Cognition*, 3, s.63-67.
- İmamoğlu, B. (2016) “Söylemin Üretimi ile Üretim Söylemi Arasında Kamunun Mimarlığı”, *Arkitekt ve Bayındırlık İşleri Dergisi. İDEALKENT*, 7(18), s.268-285.
- Karatani, K. (2006) *Metafor Olarak Mimari*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Onar, A. (1996) “Critique and Defense of Memesis”, *Memesis Symposium*.
- Samih Saim (1931) “Bugünkü Mimari Telakkiler”, *Mimar*, Sayı: 1, s.85.
- Salinas, N. A., Mikiten, T. M. (2002) “Darwinian Processes and Memes in Architecture: A Memetic Theory of Modernism”, *Journal of Mimesis*, 23/117-139.
- Salinas, N. (2014) “Bilişsel Uyumsuzluk ve Uyumsuz Mimari: Doğruları Yadsımak için Yedi Taktik”, Çev. Yavuz Oymak, *Doxa*, 11:100-117.
- Sayar, Z. (1979) “Zeki Sayar Anlatıyor: Türk Mimarlarının Örgütlenme Çabaları”, Çevre Haberleri, 2:77.
- Sey, Y., (1998) “Cumhuriyet Döneminde Mimarlık ve Yapı Üretimi”, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Ed. Yıldız Sey, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tanyeli, U. (1992) “Seyfi Arkan (1904-1966): Bir Trajik Kişilik”, *A Mimarlık*, 3.
- Tanyeli, U. (2004) *İstanbul 1900-2000 Konutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak*, Akın Nalça Kitapları, İstanbul.
- Tanyeli, U. (2009) *Türkiye’nin Görsellik Tarihine Giriş*, Ofset Yayınevi, İstanbul.

National Memes of the Modern: An Evolutionary Look at Rent Houses on Arkitekt

The article, focusing on the Early Republican period of Turkey, aims to discuss the road map of modern architecture in the interface of architecture and communication, thus evaluating the national variations, differences or similarities of the modern as a re-reading proposal through the journal *Arkitekt*. Surely, Modern Turkish architecture and *Arkitekt* have been, and will continue to be, the subject of many studies. However, it is aimed to add a new one to the Early Republican Period-oriented architectural studies through the evolutionary knowledge terminology ‘memetic theory’ without attempting to glorify modernity or stand against it. In this context, the years between 1931-1940, which are considered to be the beginning years of *Arkitekt*’s publishing life and when modern architecture has the most intense application area, is the date range focus of the study. Instead of the public buildings that are the subject of many Modern Turkish Architecture researches, ‘Rent Houses’, which Turkish architects can find application areas for them, is the subject of this study. *Arkitekt* is envisioned as a meme complex for modern Turkish architecture, and rental houses as the national memes of the modern.

Nişan Yaubyan: “Çağdaşlık, Taklit Etmeden, Eldeki Olanaklarla Mimarlık Yapmaktır”

Söyleşi: **Zafer Akay**

“Temas ettiği tüm kişilerin, meslektaşlarının, öğrencilerinin gözünde ‘mimarlığa aşık’, ‘mimarlığa doymayan adam’ tanımlarının tam olarak karşılık bulduğu bir meslek insanı Nişan Yaubyan. Yaşamı ve meslek pratiği hakkında bilinenler, son birkaç yılın mimarlık platformlarında paylaşılanlarla sınırlı; mimarlık camiası ve akademik ortam, bu sınırlı bilgilerle tanıyor kendisini. Oysa kazındıkça farklı katmanlara ulaştığımız zengin bir arkeolojik alan gibi Yaubyan mimarlığı. Tasarladığı her yapı, her detay, modernizm öğretisi içinde bizlere yeni şeyler söylüyor. Yirminci yüzyılın ortasından itibaren, modern mimarlığın ilkelerini içselleştirip kendi tasarım dünyasında yorumlayan; yaklaşık yetmiş yıllık meslek hayatı boyunca üretimlerini sessiz sedasız hayata geçirmiş, üstelik bu üretimlerin her noktasına vâkıf, her detayını dert edinmiş bir çaba var arka planda. Usta-çırak ilişkisi içinde gelişen mimarlık anlayışının son temsilcilerinden olan Yaubyan, meslek yaşamı boyunca görünür olma kaygısını asla taşımamış; yaşamını ve mimarlığını gündelik hayat pragmatizminin dışında tutabilmiş; kendi halinde, dingin ve son derece mütevazı fakat aynı zamanda tavizsiz tavrıyla mimarlık pratiğini –ölçeği ve konusu ne olursa olsun– nitelikli üretim üzerine kurgulamıştır.”

17. Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri kapsamında Mimar Sinan Büyük Ödülü “Türkiye’de modern mimarlığın sessiz ve üretken temsilcilerinden” Nişan Yaubyan’a verildi. Yukarıda verdiğimiz Ödül Programı açıklama metninde olduğu gibi yaşamı boyunca “görünür olma kaygısı taşımamış”, 1950’lerde meslek hayatına başlayan modernist hareketin önemli bir temsilcisi olan Yaubyan’ın mimari yaklaşımına ve projelerine mimarlık yayıncılığımızda yeterli yer verildiği pek söylenemez. Bu söyleşide Yaubyan’ın daha az bilinen projelerine ve mesleğe bakışına ışık tutmaya çalıştık. Oldukça zor pandemi koşullarında söyleşimizi gerçekleştirmemize destek olan Hay-Car Derneği Yönetim Kurulu Başkanı İren Bıçakçı’ya teşekkür ederiz.

Nişan Yaubyan
(Fotoğraf: Garo Ataman).

Sizi “mimarlığa doymayan adam” olarak tanıdık ve bu meslek sevginiz sizi ülkenin en önemli mimarlık ödülü sayabileceğimiz Sinan Ödülü’ne taşıdı. Öncelikle yürekten kutluyoruz. Ne yazık ki mimarlık yayıncılığımız sizi yeteri kadar tanıyabileceğimiz bir boyutta olamadı. Bazı önemli yapılarınız da ne yazık ki yıkıldı. Size göre en önemli yapılarınız hangileri? En sevdiğiniz yapılarınız hangileri?

Teşekkür ederim. Zor bir soru bu... Sanırım en güzeli 1958 yılında Amerika’ya gitmeden evvel Bostancı’da yaptığım Şenterziyan eviydi. O evi yaparken mimar Marcel Breuer’dan etkilenmiştim. Onun kızlar yurduydum sanırım, bir yapıdan esinlendim. En yakın arkadaşım Sarkis Mıçıkyan onların yeğeni idi. O nedenle bir dostluğumuz vardı. Terası vardı orada yemek yiyorlardı, beni de davet ettiklerinde umumiyetle orada yemek yerdik. Bir kere de orada bir parti verdik kendi aramızda. Sanıyorum 60’larda yıktılar ve apartman yaptılar.

Valikonağı Caddesi’ndeki Sünbül Apartmanı arazi durumu nedeniyle özel bir yapıydı. Arazinin yarısı yol kotunda, diğer yarısı ise aşağı bir kottaydı. O açıdan farklıydı ve ilk yaptığımız işti. Harutyun Vapurcuyan ile yapmıştık.

Sizi 1950’lerin kararlı modernistlerinden biri olarak tanıyoruz. Yaklaşımınızdan, etkilermelerinizden biraz söz eder misiniz? Çağdaş mimarlık sizin için nedir? 1950’lerden bu yana felsefeniz ne yönde değişti?

Mies ile tanışmam mecmualardan. Benim çağdaş mimarlıktan anladığım: Çağdaş malzeme, inşaat sistemleri kullanmak. Ezbere, taklit etmeden, program, arsa nizamları, kanunlar, eldeki para neye el veriyorsa onu yapmak. Yani şartlar neyi icap ettiriyorsa onu yapıyorsun. Değişme diye bir şey yok, talebelikten itibaren nasıl hissetmişsek onları yapmışız. Bana sorarsan göze çarpan bir değişiklik yoktur.

Öğrencilik döneminizi de konuşmak istersek... Emin Onat ve Holzmeister’in öğrenci-

si oldunuz mu? Bonatz atölyesinde klasik yaklaşım hâlâ egemen miydi? Projeleriniz nasıldı? Sizi nasıl etkiledi? Asistanlardan en çok kimleri hatırlarsınız?

Emin Onat, evet. Holzmeister bizim dönem okulda hocaydı ama benim dersime girmedi. Emin Onat, derste sırayla gezip kritik verirken bana “siz yaparsınız” deyip gitti. Bana hocalığı o kadardı. Bonatz esasında yaşlıydı, haliyle bir birikimi vardı. O nedenle proje yaparken millet ona uyardı. Bir keresinde bir ev projesi yapıyordum asistan da gelip bakıyordu. Asistan Bonatz’ı çağırdı “bak bu çocuk bir şeyler yapıyor” dedi. Bonatz baktı “sen bu çocuğu bırak istediğini yapsın” dedi.

Modernist grubu oluşturan sınıf arkadaşlarınızdan ve özellikle Turgut Övünç’ten biraz söz eder misiniz? Bu dönemden güzel bazı anılarınız olabilir.

Bizim arkadaş grubu ile umumiyetle konuşur buluşurduk. Yaklaşık on kişilik bir grup. Harut-yun Vapurcuyan, Arman Güran, Enis Kortan, Yüksel Okan, Şaban lakaplı Suat Güven, Yaşar Marulyalı, Levent Aksüt ve Turgut Övünç. Turgut, iyi arkadaşlarımızdandı. Kadıköylüydü. Fransızca bilirdi. Dolayısıyla *Architecture d’Aujourd’hui* okurdu. Biz de ondan istifade ederdik. Mimarlık camiasında neler oluyor bitiyor, her şeyden haberi olurdu. Takip ederdi. Çok hoş, iyi niyetli, çok iyi bir arkadaştı.

Öğrenciliğinizde Arman Güran ve Harut-yun Vapurcuyan ile birlikte girdiğiniz Ulus İşhanı yarışma projesi de modernist miydi? Kazandığınız ödülle gittiğiniz gezide nerele-ri gezdiniz?

Ankara’da Ulus Meydanında ofis binasıydı. Düzgün bir binaydı. Adam başına 5’er bin lira düştü. Trenle gittik. İstanbul, Yunanistan, Yugoslavya üzerinden Avusturya, Almanya, Fransa, İtalya... İstanbul Talebe Birliğinin tertip ettiği bir geziydi. Aklımda kalanlar: Roma’daki tren istasyonu... Almanya’da talebe yurdunda kalmıştık.

Brüksel EXPO 58 Türkiye Pavyonu projesi-zi nasıl tarif edersiniz? Ekipte kimler vardı? Sanırım o da oldukça modernist bir projeydi. Giydirme cepheli betonarme bir yapı mı önermiştiniz?

Projeyi hatırlamıyorum. Giydirme cephe Adapazarı Hükümet Konağı’ndan başlıyor. O zamanlar onu yapan firma hiç yoktu. Biz detay-

ları çizip kendi bildiğimiz demircilere falan yaptırırmıştık.

Kocatepe Camisi projenizde Le Corbusier esinlenmesinden söz etmişsiniz. Örtü geometrisi nasıldı? Nasıl tarif edersiniz? Kocatepe Camisi yarışma projenizde çalıştığınız Bedros Küçük’ten de biraz bahseder misiniz?

Çalışırken birden aklıma geldi. Le Corbusier olsa ne yapardı diye yarı karikatür bir eskiz çizdik. Yoksa yapılan caminin direkt Le Corbusier ile ilgisi yoktu. Normal bir cami görünüşünde...

Enis Kortan ve Nişan Yaubyan Sakarya Hükümet Konağı şantiyesinde.

Nişan Yaubyan ve Osep Sarafyan, Yamasaki bürosunda, 1965 (Osep Sarafyan Arşivi).

Şenterziyan Evi, Bostancı, 1959 (picoico.org).

Bedros Küçük'ü Kadıköy'den tanıyordum. Esasında benim abim sayılır çünkü ben daha talebe iken ona bir miktar yardım etmiştim. Bir nevi yanında çalışmıştım yani. Ona yardım ettiğim bina Eminönü'ndeki Sigorta Şirketi binasıydı. Evden çalışıyordu, daha sonra Eminönü'ndeki binaya geçti, orada bürosu oldu.

Aileyi tanırdım. Değişik bir tipti. Annesi Musevi babası, Ermeni idi. Proje yaptığı zaman cepheyi falan annesine gösterirdi, annesinin okeyini alırdı, annesi bir şeyler söylerdi. Kötü değildi, saçma şeyler yapmazdı, düzgün şeyler yapardı. Birlikte çalışması kolay biriydi.

Kocatepe'den sonra arka arkaya iki tane ikincilik ödülü almışsınız; sanırım Vapurcuyan ve Andoniyadis ile. Amerika'ya gidişiniz bu yarışmaların hemen sonrasına rastlıyor sanırım. Urfa ve Diyarbakır projeleriniz de cam cepheli öneriler miydi? Kurak sıcak iklim konusuna nasıl yaklaşmıştınız?
Okul projesi Diyarbakır'da. İklimden ötürü özel bir şey düşünmemiştik.

**Michigan Üniversitesi'nde yaptığınız Kent-
sel Tasarım çalışmasını biraz anlatır mısınız?**

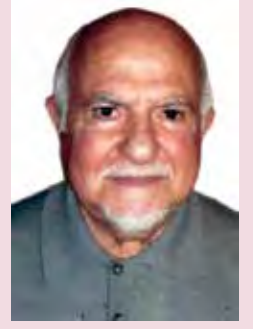
Sünbül Apartmanı,
Harutyun Vapurcuyan ve
Averiños Andoniadis ile,
1956 (Fotoğraf: Aslıhan
Günhan).

Sakarya Hükümet Konağı,
Enis Kortan, Harutyun
Vapurcuyan ve Averiños
Andoniadis ile, 1955
(Nişan Yaubyan Arşivi).

**Osep Sarafyan: "Tüm
ömrünü mimarlığa
adamıştı"**

1960-74 dönemlerinde
birçok projede ortak
çalıştığı mimar Osep
Sarafyan, bir tasarımcı
mimar ve yakın dostu
olarak Nişan
Yaubyan'ı Mimar.ist'e
anlattı.

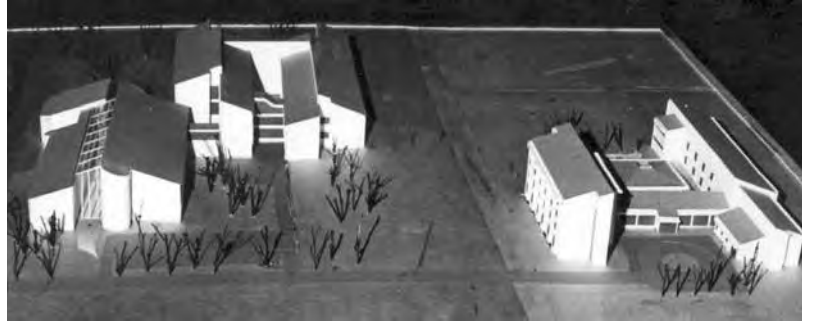

Osep Sarafyan.

Bu vesile ile Nişan Yaubyan'ı tebrik eder ve Büyük Ödülü ona layık gören Mimarlar Odası jürisine teşekkür etmek isterim. Nişan'ı İTÜ'de tahsilim sırasında tanıdım. Benden 3 yıl ileride idi. Dostluğumuz, yedek subaylık vazifemiz sırasında pekişti. Sonradan kader bize beraber çalışma beraberliği getirdiği için talihliyim. Hayatımın hiç unutulmayacak anılarını birlikte yaşadık. Mimari müsabakalara girdik, kaybettik, kazandık. Jürilerde beraber çalıştık, ABD / Yamasaki bürosunda beraber çalıştık. ABD'nin, zamanında meşhur mimari eserlerini beraber gezdik.

Nişan Yaubyan'ın mimarlığı hakkında soruyorsunuz. Nişan yaptığı eserlerle, 1955'lerden sonra, Türkiye'nin Modern mimari akımındaki öncülerden biri olduğunu ispat etmiştir. Nişan, Mies Van der Rohe aşığı idi. Minimalist idi tasarımlarında. Tasarımları; kendisi gibi mütevazı, işlevsel, estetik kaygıları ile günün teknolojisini yansıtan, uzun ömürlü detayları ile modern binalardı. Yeni bir nefes getirdi mesleğe o devirde. Binanın fikir projesinden en son ufak detayına kadar titizlikle kendisi yapmak isterdi. Her şeyi kendimiz çizerdik. Adam çalıştırmasını hiç sevmezdi. Hafta sonları gece gündüz çalışırdık. Tasarımlarını kendisi büyük bir hassasiyetle çizerken çok mesut olurdu. Çalışmaktan yılmaz, bir projeyi hakkı ile bitirmeden yeni bir proje işi üstlenmek istemezdi. İyinin daha iyisini araştırırdı. Maddiyat hiç önemli değildi onun için. Paraya tapmaz, fakat iyi mimarlığa tapardı. Tüm ömrünü mimarlığa adanmıştır Nişan Yaubyan.

Karakterine gelince; benim tanıdığım Nişan, mütevazı, azla kanaat eden, mutluluğu çalışmakta bulan, popülizmi sevmeyen, yardımsever/hayırsever, insancıl, işinde çok ciddi, arkadaş canlısı ve mimarlığa aşık idealist bir insandı. Çok güzel bir yanı da, bu mimarlık sevgisini başkalarına aşılamasını bilmesiydi. Son yıllarda Yeditepe Üniversitesinde eğittiği gençler ona hayat verdi. Nişan Yaubyan mimarlık çerçevesi içinde insanların mutluluğu için çok çalıştı ve çalışıyor. Diyorum ki; keşke her türlü meslek erbabı da, onun gibi, işini aşkla, şevkle yapsa, dünya daha da güzel olurdu herhalde.

Kapsamı neydi? Eero Saarinen ile çalışmanız sanırım kısa sürmüştü. Saarinen ile ilgili neler hatırlıyorsunuz? Hangi projeler gündemdedi?

Okul Ann Arbor'daydı. Zaten mevzu da Ann Arbor'daydı. Ann Arbor'a ait projeler yapmıştık. Bizim üniversitedeki hocanın yönlendirmesi ile Saarinen bürosunda işe başladım. Saarinen'de bana tesir eden şey araştırmaların derinliği oldu. Ben o zamana kadar çok çabuk projeyi neticelendirirdim. Halbuki çalıştıkça değişiyor. *Design* mevzu bir yerde biten bir şey değil. Çalıştıkça değişen bir şey, onu öğrendim.

Yamasaki bürosu nasıl işliyordu? Başka hangi mimarlar tasarımda etkili oluyordu? Orada tanıdığınız kişiler var mıydı? Century Plaza Hotel, LA; Dallas Uluslararası Havalimanı projelerinde çalışmışsınız.

Çalışma şekilleri benzerdi. Maketler üzerinde çalışılıp karar veriliyordu. Yama bize, yani çalışanlara daha yakındı, devamlı ortalıktaydı. Saarinen'i göremedim.

Yine yakın zamanda yıkılan Eskişehir Stadyumu ve Kapalı Spor Salonu uygulama projeleri siz ABD'de iken mi hazırlanmıştı? Bu

yapılar projeye uygun olarak gerçekleşmedi belki. Uygulama süreci nasıl oldu?

Yok, ben buradaydım. Spor salonunu daha sonra sadece ben yaptım hatırladığıma göre. Spor salonunun kontrollüğünü vermediler bize. O nedenle nasıl uygulandığını tam bilmiyorum. Ama stadyumu biliyorum, aynı projedeki gibi yapıldı.

Yine Enis Kortan ile birlikte hazırladığınız 1960 tarihli Ankara Üniversitesi Yurtları yarışma projesi de çok ilginç. Bir havuz çevresinde örgütlenmiş yüksek ve alçak bloklardan oluşuyor. İkinci ödül kazanmışsınız. Yarışma projesini de ABD'deyken mi birlikte tasarlamıştınız?

Evet, ama binayı hatırlamıyorum. Yok, biz Amerika'da hiç beraber olmadık Enis ile.

Eskişehir Spor Sitesi maket fotoğrafı, 1960 (Arkitekt 196).

Okmeydanı Hastanesi, Güntekin Aydoğan ve Osep Sarafyan ile, 1963 (Mimarlık 196).

Erzurum Atatürk Üniversitesi Dişçilik Fakültesi, Güntekin Aydoğan ve Osep Sarafyan ile, 1972, maket fotoğrafı (Nişan Yaubyar Arşivi).

Soldan sağa; Mısırlıyan Apartmanı, Moda, 1960; Di-Ka Apartmanı, Moda, 1963; Dört Ortaklar Apartmanı, Moda, 1970 (Fotoğraflar: Aslıhan Günhan)

İbrahim Bodur Evi, Bebek, 1974-77. Fotoğraf: Aslıhan Günhan (solda), Zafer Akay (sağda).

Türkiye'ye döndükten sonra birçok hastane yarışmasına katılmışsınız. Çoğunlukla Osep Sarafyan ve Güntekin Aydoğan ile ortak olarak çalışmışsınız. Bu ortaklık hastane projeleriyle başlamış sanırım. Oldukça emek yoğun çalışmalar olsa gerek. Bu dönemde büronuz büyümüş müydü? Şantiye takibi nasıl yapılıyordu? Kontrollük yapabiliyor muydunuz? Doğrudur. Güntekin Belediye'de çalışıyordu sanırım o sıralar. Hastane yarışma mevzusunu o getirmişti.

Okmeydanı Hastanesi projeniz yatay dereli, gizli çatılı olarak yapılmış. 1970'lerle birlikte Bayındırlık Bakanlığı düz çatı uygulamalarını sürdürmek istemiyor; yarışma projelerinizde eğimli çatılı öneriler ağırlık kazanmaya başlıyor, Kırşehir Hastanesi yarışma projesindeki gibi. Bu sizi nasıl etkiledi? Ben eğimli çatı yapmadım. Eğik çatılı binam hemen hemen yok. Bayındırlık Bakanlığı Yapı İşleri Müdürü değişince bir mimar geldi. Mimar olunca bizi çağırdılar.

Kale Seramik Binası, Levent, 1980 (Fotoğraf: Atom Şaşkal),

Mimari Proje Yarışması Ödülleri

Karayolları Genel Müdürlüğü, 1955, 2. Mansiyon (*Enis Kortan, Harutyun Vapurcuyan, Avyerinos Andoniyadis ile*)
 Brüksel EXPO 58 Türkiye Pavyonu, 1956, 3. Mansiyon (*Enis Kortan, Avyerinos Andoniyadis ile*)
 Türk Dil Kurumu, 1956, 3. Mansiyon (*Enis Kortan, Harutyun Vapurcuyan, Avyerinos Andoniyadis ile*)
 Kocatepe Camisi, 1957, 3. Ödül, (*Bedros Küçük ve Harutyun Vapurcuyan ile*)
 Urfa Hükümet Konağı, 1957, 2. Ödül (*Harutyun Vapurcuyan, Avyerinos Andoniyadis ile*)
 Diyarbakır Koleji ve Yurdu, 1958, 2. Ödül (*Osep Sarafyan ile*)
 DSİ Genel Müdürlüğü Binası, 1959, 2. Ödül (*Osep Sarafyan ile*)
 Ankara Üniversitesi ve Yüksek Okullar Talebe Yurdu, 1960, 2. Ödül (*Enis Kortan ile*)
 İstanbul Ticaret Odası, 1963, 5. Mansiyon (*Osep Sarafyan ve Güntekin Aydoğan ile*)
 Niğde Devlet Hastanesi, 1970, 3. Ödül (*Güntekin Aydoğan ile*)
 Mersin Devlet Hastanesi, 1971, 1. Mansiyon (*Güntekin Aydoğan ile*)
 Gümüşhane Hükümet Konağı, 1971, 3. Ödül (*Osep Sarafyan ve Güntekin Aydoğan ile*)
 Erzurum Atatürk Üniversitesi Ziraat Teknolojisi ve Ev Ekonomisi Binası, 1972, 1. Mansiyon (*Osep Sarafyan ve Güntekin Aydoğan ile*)
 Erzurum Atatürk Üniversitesi Hemşire ve Teknisyen Okulu ve Yurdu, 1972, 1. Ödül (*Osep Sarafyan ve Güntekin Aydoğan ile*)
 Kırşehir Devlet Hastanesi, 1974, 3. Ödül (*Güntekin Aydoğan ile*)

Erzurum Atatürk Üniversitesi kampüsünde birçok yarışmaya katılmışsınız. Dişçilik Fakültesi binası sanırım buradaki en önemli uygulamanız. Buradaki şantiye süreci nasıl geçti? Bölgenin soğuk iklimi konusu tasarımda bir gündem oluşturmuş muydu?

Orada birinci olduk, projelerini yaptık, ama tümüyle yapılmadı.

Kadıköy'deki apartmanlarda da dairesel merdivenler öne çıkıyor. Tasarımınızda özellikle üzerinde durduğunuz, tekrar ettiğiniz detayları anlatır mısınız? Plan şemalarınızı oluştururken nasıl bir yöntem izlersiniz?

Kadıköy'deki kilisenin yan avlusundan üst gale-riye çıkan merdivenin de basamakları dökülüyor üst üste konuyor. Kadıköy'deki apartmanda da, Bostancı'daki Şentertizyan evinde de benzer bir merdiven detayı kullandım. Çelik kalıplarda hazırlanan beton basamaklar halka şeklinde deliklerinden bir nevi kolon sayesinde üst üste konuyor.

Çanakkale Seramik ile 1970'lerden başlayarak önemli bir ilişkiniz olmuş görünüyor. Bütün detayıyla çizdiğiniz anladığınız genel müdür-lük yapısından başka, Çan'da lojman yapıları da gerçekleştirmişsiniz. İbrahim Bodur Evi çok önemli bir uygulamanız olmuş. Mimari eleman haline gelmiş ikili düşey dolaşım, yapıya karakterini vermiş. Çok da özel bir konumu var. Bahçedeki ağaçları özenle korunmuş olması da şanslı bir durum. Çörtenler ve yağ-mur suyu toplama sistemi dikkat çekiyor. Siz nasıl anlatırsınız bu projenizi?

Oradaki esas fikir, evin bir nevi haremlik ve selamlık olarak ikiye ayrılması. Bir kısım İbra-him Bey'in çalışma katı, günlük oturma, yatak odaları vs. Diğer kısım ise misafir geldiği zaman misafirin kabul edileceği, oturulacağı mekânlar-dan hatta misafir yatak odasından oluşuyor. Orta boşluk manzaraya, Boğaz'a bakıyor. Dışa-rıdan gelip kapı açılınca içeri girdiğinde direkt Boğaz'ı görüyorsun.

Kariyerinizin son aşamasında proje dersleri de yürüttünüz. Çok sevilen bir hoca olduğunuzu da biliyoruz. Mimarlıktaki ve kentleş-medeki güncel gelişmelere nasıl bakıyorsunuz? Elbette birçok değişim oldu. Ama 1960'ları düşündüğümüzde biraz gerilemiş olabilir miyiz sizce?

Değişiklikleri çok tabii görüyorum, zamanla her şey değişiyor; malzeme değişiyor, işçilik değiş-

yor, insanların yaşayış şekli değişiyor. Mimar da tabii olarak onlara uyuyor. Belki küçük, belki büyük bir değişiklik oluyor. Tabii bir şey bu bence...

Çok teşekkür ederiz bu söyleşi için. Tekrar kutluyor, size bu zor zamanda sağlıklı gün-ler diliyoruz.

Surp Takavor Kilisesi ekleri, Kadıköy, 1978, maket fotoğrafı (Nişan Yaubyan Arşivi).

Kale Seramik Misafirhanesi, Çan, 1980'ler (Fotoğraf: Atom Şaşkal).

Nişan Yaubyan: "To be modern is to produce architecture with means at hand without imitation"

Nisan Yaubyan won the 'Mimar Sinan' prize given by the Chamber of Architects of Turkey, which is considered the most significant architectural prize in the country. Yaubyan, known as the 'man in love with architecture' or 'man who can't get enough of architecture' as depicted in a recent documentary by Haycar Association, was mentioned by his lack of 'ambition for being visible' in his lifetime in the jury note. His 70-years-work is an interpretation of well-rooted modernist principles in the reality of his own world. The interview tries to shed light, especially on his unpublished work, mainly architectural competitions starting in the mid-1950s, as well as his sustaining modernist approach. An Armenian from İstanbul, Yaubyan studied at İstanbul Technical University as a member of a modernist student group reacting against the classicist Paul Bonatz, who elongated his stay in the early 1950s. His favorite works are the modernist residential buildings he has done in the late 1950s in İstanbul. After taking part in various competitions in Turkey, Yaubyan spent the 1960s mainly in the USA, working for a long time in the Yamasaki office. After his return in 1969, Yaubyan worked as partners with Osep Sarafyan mainly concentrating in competitions, especially hospitals. He has realized important residential buildings for the Bodur family as well as their Kale Tile Company Headquarters in İstanbul's business district Levent. Yaubyan ended his career with teaching at Yeditepe University as a beloved master of modernism.

Nişan Yaubyan'ın Moda'da Ayakta, Hayatta Kalan Dört Apartmanı

Evin Eriş

Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri kapsamında iki yılda bir verilen Mimar Sinan Büyük Ödülü'nü 2020 yılında Nişan Yaubyan kazanmıştır. Yaubyan'ın kariyerinde inşa ettiği projelerin tümü dikkate alındığında konut yapılarının önemli bir yerde durduğu gözlemlenmektedir. Yapılarının dökümü daha detaylı irdelendiğinde diğer bir dikkat çeken nokta ise, Kadıköy ilçesinde özellikle de Moda'da inşa edilmiş yapılarının nicel olarak çokluğudur (*Tablo*). Bu çalışmanın amacı, Yaubyan'ın Kadıköy Moda semtinde inşa ettiği özgün apartman örneklerine dikkat çekmek, daha önce paylaşılmamış 'modern mimarlık mirası olan' bu apartmanların proje ve belgelerini literatüre kazandırmak, mimarlık ortamında tartışmaya açmaktır. Bu doğrultuda çalışma, Yaubyan'ın Kadıköy ilçesindeki konut yapılarından yalnızca Moda'daki apartmanlarına odaklanmış ve iki ana eksenle kurgulanmıştır: İlk bölümde, 1950 sonrası değişen yaklaşım biçimlerinin modernleşme dönemi apartmanlarına yansımaları çerçevesinde değerlendirmeleri yapılmıştır. İkinci bölümde ise özellikle 1960-70 dönemlerinde inşa ettiği apartmanları hakkında genel itibarıyla Ermeni cemaati vasıtasıyla erişilen literatürde herhangi bir çalışmaya rastlanmamış olması ve bu yapıların mimarlık ortamında yeteri kadar tanınıp tartışılmaması gibi nedenlerle, bu konut örneklerinin fiziksel arşivde yer alan detaylarına yer verilmiştir.

Kadıköy-Moda semtinin, mimarlık literatüründe apartmanlaşma, modernleşme sürecinde apartmanlar ve bu apartmanların benimsenen yeni yaşama kültüründeki rolü, aidiyet, kent kimliği ve kentsel koruma etkileşimi gibi mimarlığın temel tartışma alanları bağlamında yapı tipolojisini koruyabilmesi açısından önemli bir çalışma alanı olduğu da aşîkârdır. Dolayısıyla, Yaubyan'ın mimari yaklaşımının konut özelinde yapı çevre ile kurduğu ilişkiler ve genel tutum bağlamında dönemine ait değerlendirilmeleri de metni destekleyen ikincil eksen olarak belirlenmiştir. Çalışmada, fiziksel arşivde yer alan belgelerin, mimar özne ile projeler üzerinden

yapılan tartışmalarının yeniden yorumlanması ve sözlü tarih verilerinin kaydedilmesi yöntem olarak seçilmiştir.

Modernleşme Dönemi Değişkenleri Üzerinden Yaubyan'ın Kadıköy Moda Semtindeki Apartmanlarına Bakış

Çalışma kapsamında Yaubyan'ın özellikle Moda semtinde inşa ettiği apartman yapılarına odaklanılmasında mimarın Kadıköy semtinde uzun yıllar yaşaması dolayısıyla yerle kurduğu ilişki ve yapılarının sayıca fazla olması dışında iki önemli neden daha ileri sürülebilir. Bunların ilki, İstanbul'un modernleşme dönemi kentleşme sürecinde ve yeni yaşam düzenine geçişte Kadıköy apartmanlarının yerinin önemi, diğeri ise İstanbul'un yakın dönem kentsel dönüşüm sürecinde Moda'nın tarihi kimliğini oluşturan yapı tipolojisini halen koruyabilmesi ile açıklanabilir. Bu çalışmada, Yaubyan'ın Moda'daki apartmanlarının 1960-70 yıllarına yayılması sebebiyle, 1950-1960 dönemi ve sonrasında gerçekleşen değişimlerin tartışıldığı durum ve dönüşümlere odaklanılacaktır.

Apartman kültürü anlamında, Kadıköy merkez bölgesinin 19. yüzyılın sonlarında Beyoğlu bölgesinden sonra 20. yüzyılın başında öncül rolü söz konusudur. Bu rolün; özellikle 1950 seçimleri sonrasında Cumhuriyetin ilk döneminin, yerini liberal, ekonomik ve popülist politikalara terk etmesi (Görgülü, 2012) ve aynı zamanda mimarlık ve şehircilikte reformcu hareketler ve yeni demokratik kuruluşların oluşması (Tekeli, 2007; Yücel, 2007) sonucu 'üst modernizme' geçilmesi (Bozdoğan, 2005) ile kuvvetlendiği söylenmektedir. Bozdoğan da Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında modern yaşamın simgesi olarak görülmesi sebebiyle özellikle konutların/apartmanların birçoğunun modernist çizgiler taşıdığına dikkat çeker (Bozdoğan, 1996). Aynı dönemlere denk gelen Mimarlar Odasının yasayla kurulması kararı (1954) ve yasanın tanıdığı yetkilerle mimarlığın sadece devlet denetiminde olmaktan çıkması da mesleki bağımsızlığın kazanılması anlamına gel-

YIL *	BAŞLICA İŞLERİ **		
1954-55	Sünbül Apartmanı (<i>Harutyun Vapurcuyan, Avyerinos Andoniyadis ile</i>), Valikonağı Cad., Nişantaşı, İstanbul		
1955	Beker Emtia (Mal) Deposu (<i>Sünbül Apartmanının sahibi için</i>), Ortaköy, İstanbul		
1955	Gübre Fab. A.Ş. Lojman (<i>sadece avan proje</i>), İskenderun		
1956	Sakarya Hükümet Konağı (<i>Enis Kortan, Harutyun Vapurcuyan, Avyerinos Andoniyadis ile</i>), Sakarya		
1956	Çengelköy Apartmanı Etütleri, İstanbul		
1958	Şenterziyan Evi (<i>İbrahim Bodur sekreteri için</i>), Bostancı, İstanbul		
1959	Eskişehir Spor Sitesi (<i>kompleksin tamamı</i>) (<i>Osep Sarafyan ile</i>), Eskişehir		
1959	Apartman (<i>bir tüccar için konut+ticaret</i>), Suadiye, İstanbul		
1960'lar	Dr. Anahit Mısırlıyan Apartmanı (Moda Caddesi No.25), Kadıköy, İstanbul		
1962	Kelekyan Apartmanı, Kadıköy, İstanbul		
1963	SSK Beyoğlu Hastanesi (<i>Osep Sarafyan ve Güntekin Aydoğan ile</i>), İstanbul		
1963	Hubioğlu-Fesciyan Madeni Eşya Fabrikası, İstanbul		
1963	Di-Ka Apartmanı (Arman Garan/Karabedyan Apartmanı), Moda Caddesi, Kadıköy, İstanbul		
1964	Çanakkale Seramik Fabrikası Misafirhane, Giriş Mahalli, Çan, Çanakkale		
1965	Dr. Anahit Mısırlıyan Apartmanı İlave Kat Projesi, Kadıköy, İstanbul		
1965	Sezginler Villası (<i>Mikail Sezgin için</i>), Kuyubaşı, İstanbul		
1966	Spor Salonu, Eskişehir		
1969	SSK Beyoğlu Dispanseri (<i>hastaneye ek bir yapı olarak</i>), İstanbul		
1959-69	Aramyan Uncuyan Ortaokulu (<i>Projesi Amerika'ya gitmeden önce 1959'da yapılmış; kaba inşaatı ve ince işleri 1969'da döndükten sonra tamamlanmış</i>), Kadıköy, İstanbul		
1970	Niğde Devlet Hastanesi, Niğde		
1970	Nazar Bodak/Suren Evran Proje Düzenlemesi (<i>sadece proje</i>), Moda, Kadıköy, İstanbul		
1970	Beker/Zohrap İlave Kat Projesi (Sünbül Apartmanı sağ taraf en üst katı tadilat projesi, iç mekân), İstanbul		
1970	Kalfayan Ermeni Okulu (Yetimhane) İlave Avan Proje, İstanbul		
1970	Dört Ortaklar Apartmanı (Ataman ve Ortakları Apartmanı, Moda, Hülya Sok. No.10), Kadıköy, İstanbul		
1970	İbrahim Bodur Evi (Üst Bebek'te villa), İstanbul		
1971	Mersin Devlet Hastanesi (<i>sadece avan proje</i>), Mersin		
1972	Erzurum Atatürk Üniversitesi Dışçılık Fakültesi ve Laborant Okulu*** (<i>Osep Sarafyan ve Güntekin Aydoğan ile</i>), Erzurum		
1974	Bodur Apartmanı, İstanbul		
	İşçi Mahallesi Projesi (işçi kooperatifi), Çan, Çanakkale		
1977	Murtaza Çelikel Villası (eski köşk canlandırma), İstanbul		
1978	Ev (<i>askerde tanıştığı avukat arkadaşı için</i>), Yalova		
1978	Surp Takavor Kilisesi Dış Cemaat Mahalli, Kadıköy, İstanbul		
1979	Hastane (<i>Beyoğlu Hastanesi projesi uygulanmış</i>), İzmit		
1980	Çanakkale Seramik A.Ş. Merkez Binası, İstanbul		
1980	Atakent Yerleşmesi Projesi (<i>Toplu Konut Holding'de kısa süreli çalıştığı dönemde</i>), Ümraniye, İstanbul		
1987	St. Benoit Spor Salonu, İstanbul		
1980'ler	BİTAŞ Fabrikası Tevsi (Darçılao Marukoğlu Perde Fabrikası) Büyükdere, İstanbul		
1980'ler	BİTAŞ Büro Binası, İstanbul		
	Apartman ve Köşk Restorasyonu, Yeşilköy, İstanbul		
1980-90	Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi Ek Binalar ve Tadilat Projeleri (kadınlar bölümü (akliye), çamaşırhane, cenaze mahalli, yaşlı bakım evi, eski bina dönüşümü vb.), İstanbul		
	Gümüşyaka Yazlık Site, Silivri, İstanbul		
1996	Olca İnşaatı, Etiler, İstanbul		
	Tüzümen Apartmanı, Fenerbahçe, İstanbul		
1990'lar	İkiz Apartmanlar (<i>Kuyumcu Rokoko/Zohrat Marukoğlu için</i>), Kınalıada, İstanbul		
1990'lar	Dershane, Arayıcıbaşı Sok., Kadıköy, İstanbul		
	Süleyman Bodur Evi Giriş ve Yeniden Düzenleme, İstanbul		

Nişan Yaubyan'ın konut yapıları

Nişan Yaubyan'ın İstanbul Kadıköy'deki yapıları

* Tarih belirtilmeyen yapılar, tam tarihleri belli olmamakla birlikte, Nişan Yaubyan tarafından hangi yıllar ve projeler arasında olduğu gözetilerek tabloda yerini almıştır.

** Yaubyan, inşa ettiği yapılara genel itibarıyla isim vermemektedir. İnşa sonrasında da birçok yapısının resmi olarak isimleri bulunmamakta, yalnızca kapı numaralarıyla isimlendirilmekte, kendisi yapıları yaptıran kişiler ile tarif etmektedir. Bu nedenle listede bazı yapılar bugünkü isimleriyle yer almakla birlikte Yaubyan'ın yapı tanımları parantez içlerinde verilmiştir.

*** Listedeki yer alan *Erzurum Atatürk Üniversitesi Dışçılık Fakültesi* dışında inşa edilen yapıların kontrolörlüğü de Yaubyan tarafından yapılmıştır. Bir iş olarak yalnızca kontrolörlüğünü üstlendiği, müellifinin Enis Kortan olduğu projeler de mevcuttur. Yaubyan'ın arşivinde bu projelere ait yapılmış çizimler bulunmaktadır. Göztepe'de bulunan *Kerimoğlu Villası* ve Enis Kortan'ın ağabeyi *Dündar Kortan için Tuzla'da yaptığı ev* bu örneklerdendir.

mektedir. Bu yıllar, mesleğin ve mimarın toplum içindeki yerinin kuvvetlendiği gelişmelerin yaşandığı yıllardır ki bu durumun da şüphesiz o dönemde kentin dönüşümünün sağlıklı olarak yürütülmesinde önemli etkileri vardır. Aynı zamanda kent morfolojisinde dönüşüme neden olan bu politik ve gündelik hayat pratiklerinin değişimlerinin kurumsallaşma hareketleriyle yapı tipolojileri ve üslupları bağlamında da modern dönem konutlarına etkiyen nitelikte olduğu söylenebilir. Diğer bir taraftan, 1960'lardan itibaren, 1960 askeri müdahalesi ve 1961 Anayasası'nın, siyasi, ekonomik ve toplumsal anlamda yaşanan değişikliklerin kurumsallaşma bağlamında birçok gelişimi beraberinde getirdiği; ekonomik, siyasal ve mekânsal planlama kavramlarının politik ortama tanıtılmasıyla mimarların toplumdaki rollerinin değişmeye başladığı görülmektedir (Sey, 1998; Şen, Sarı, Sağgöz, Al, 2014)². Yaubyan'ın Moda'daki apartmanlarının da, bu dönemler arasında, hatta tam olarak 1960-70 dönemi geçişinde, inşa edilmesi bakımından, Bozdoğan'ın üst modernizm olarak tanımladığı zaman dilimi ve getirilen kanunlar, kurumsallaşma hareketleriyle mimarın rolünün değiştiği yıllar ile örtüşen zaman dilimine tekabül etmesi nedeniyle döneme ait önemli örnekler olduğu da kolaylıkla ileri sürülebilir.

Yaubyan ile Kadıköy'ün özellikle Moda'nın günümüzdeki hali de göz önünde bulundurularak, modernleşme dönemine dair yasa ve kanunlar doğrultusunda yapılan söyleşide,

“Yaubyan ilk olarak, kentsel dönüşüm ile bugün Moda'nın dokusunda modern dönem dokusundan büyük ölçüde farklılaşma olmadığını, Moda özelinde modernleşme döneminde bahçeli aile evlerinden apartmanlaşmaya geçildiği dönemde köklü/

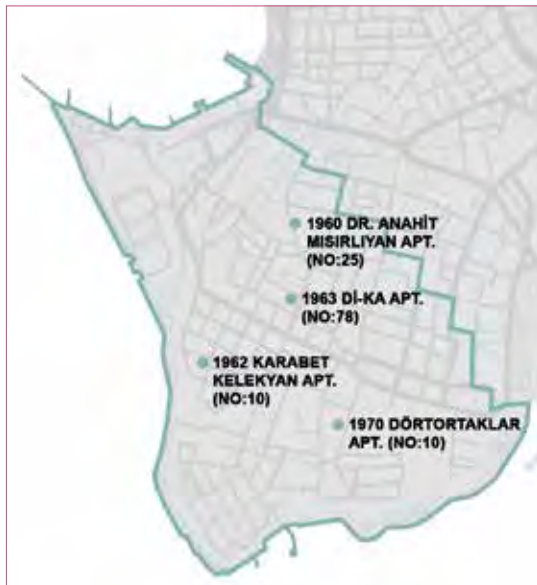
temel bir dönüşümden bahsedilebileceğini belirtmiştir. İstanbul'un 20. yüzyılın başlarında ilk apartman yerleşimlerinden biri olan Kadıköy'ün Yeldeğirmeni Bölgesi'nde geneli itibarıyla dar gelirli ailelerin ikamet etmesi, varlıklı ailelerin Moda'da oturması sebebiyle, 1950 dönemi sonrasında Kadıköy apartmanlarının inşaatlarının da ağırlıklı olarak Moda'da gerçekleştiğini, dolayısıyla Moda'nın bu dönemde burjuva olarak tanımlanan toprak sahiplerinin literatürde geçtiği üzere de apartmanın tamamının mal/toprak sahibine ait olduğunu, kiralık evler olarak tasarlandığını dile getirir. Umumiyetle bu dönemlerde Moda'da 'modern' dönem yapısı olmadığını, bu dönemlerde yapılanmanın başladığını, ancak çok cesur olmamakla beraber eskinin kopyası olmayan, kısmen yeni işler yapıldığını”

söyler. Dolayısıyla, göreceli 'yeni' yaklaşımlar ile üretilen mimari projelerin bu dönemde Moda'nın morfolojik yapısının doğrudan dönüştürdüğü bir durum söz konusu olmuştur.

Kendi inşa ettiği dört apartmanın da “her ne kadar 1962 Kat Mülkiyeti Kanunu çıktığı dönemlere denk düşseler de, Kat Mülkiyeti Kanunu'nun beraberinde getirdiği yap-satçı bir model üzerinden kurgulanmadığını, mülkiyetin bir kişiye ait olduğu durumun söz konusu olduğunu” vurgular. Bu bağlamda kanunların devreye girişiyle en azından Moda özelinde bu dönemi; keskin bir geçiş yerine, tek katlı aile evlerinde olduğu gibi mülkiyetin tek kişiye ait olduğu apartman örneklerinin hayata geçirildiği, yumuşak bir geçiş dönemi olarak da tanımlamak mümkündür. Bu dönemde Bozdoğan'ın vurguladığı üzere özellikle konut yapılarında ortaya çıkan modernist çizgiler hususunda ise Yaubyan, “konutların şahıslara ait göreceli küçük inşaatlar olması nedeniyle mimarın fikirlerini hayata geçirebilmek, yenilik yapabilmek ve bu yenilikleri de kabul ettirebilmenin yalnız arsa sahibine bağlı oluşunun esneklik payını arttırması sonucu oluştuğunu” söylemektedir. Yaubyan'ın bu söylemi, yapının meydana gelme sürecinde aktörler hususunda, dönemin apartman tasarımlarında mimarın nitelikli yapı üretebilme adına ön plana çıkabildiğine dair önemli ipuçları barındırmaktadır.

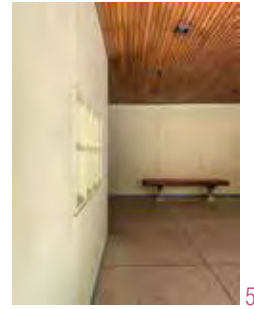
Moda'da Dört Apartman

Yaubyan'ın Kadıköy Caferağa Mahallesi'nde 1960-70 yılları aralığında inşa ettiği dört apartmanın kent dokusu içerisinde mevcudiyetini koruduğu, yapısal değişikliklere uğramadan minör değişikliklerle kullanımını sürdürdüğü tespit edilmiştir. Ermeni cemaati vasıtasıyla gelen bu işlerin, Kat Mülkiyeti Yasası'nın yürür-

Şekil 1. Nişan Yaubyan'ın Kadıköy Moda ilçesinde inşa ettiği apartmanların konumları.

lûge girmesinden sonra dahi apartmanın tek bir şahsa ait olduğu, kiralık evler olarak kurgulanması ve kullanılması söz konusudur. Yaubyan'ın inşa ettiği apartmanlardan bahsederken de apartmanları, yapılan şahıslar ile hatırladığı ve bahsettiği görülmektedir. Apartman isimlerinin olmaması ve yapıların yalnızca kapı numaralarıyla var olması dikkat çekicidir ki aile apartmanı olarak inşa edilen bu yapıların, dönemin aile evlerinin de isimlerinin olmamasıyla ilişkisi kurulabilir. Günümüzde halen apartman isimlerinin yazılı/tanımlı olmadığı, kapı numaralarıyla kent içinde varlığını sürdüren Yaubyan apartman yapılarının bir istisnası, Kelekyan Apartmanı'nın İnci Apartmanı olarak isimlendirilişiyle olmuştur. Bahsi geçen Moda'daki Yaubyan yapıları; Dr. Anahit Mısırlıyan Apartmanı (1017 Ada 13 Parsel) ve Di-Ka Apartmanı (158 Ada 13 Parsel) Moda Caddesi üzerinde, Kelekyan Apartmanı (1286 Ada 10 Parsel) Yaver Bey Sokak'ta, Dört Ortaklar Apartmanı (74 Ada 150 Parsel) ise Hülya Sokak'ta yer almaktadır (Şekil 1). Yer aldıkları ada parsellerin fiziksel koşulları bağlamında köşe parsel olma, iki apartmanın arasında yer alma ve bitişik nizam apartmanların parçası haline gelme, adanın tamamını kaplama gibi farklı

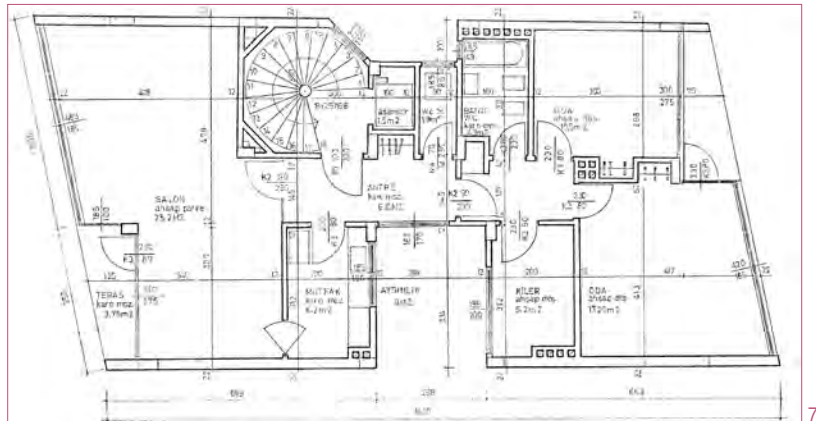
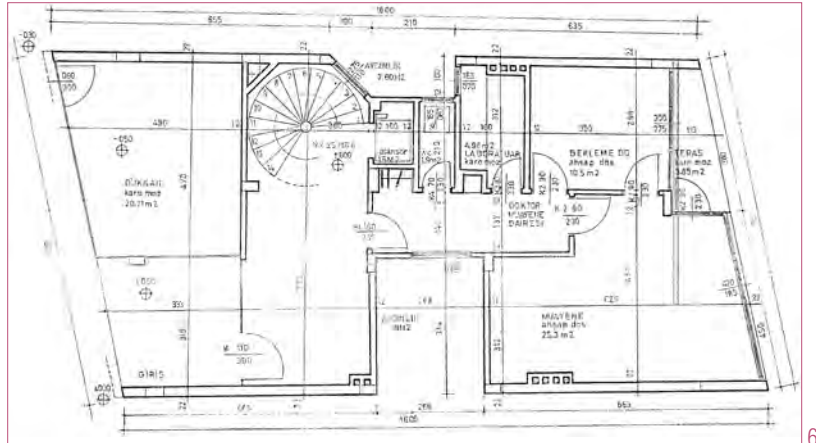
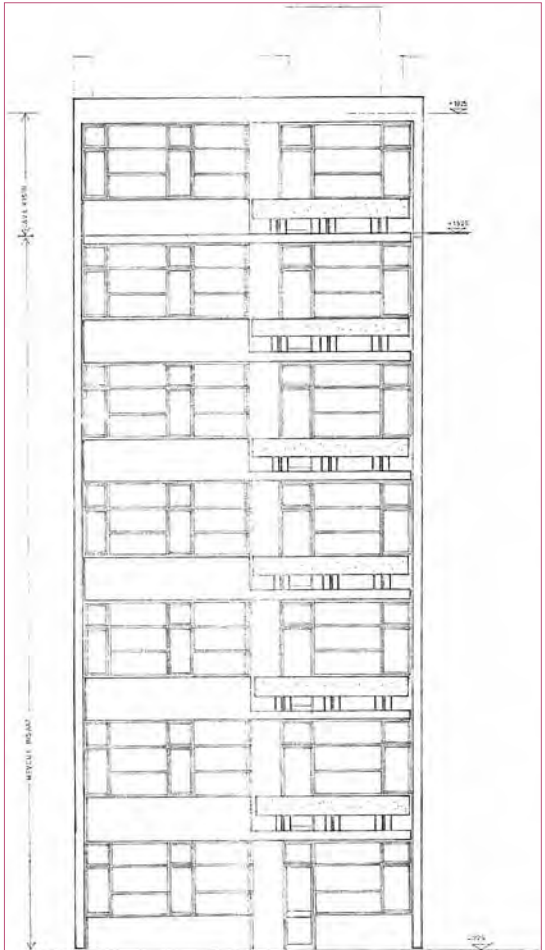

Şekil 2 - 8. Dr. Anahit Mısırlıyan Apartmanı (Çizimler: İstanbul Tabu ve Kadastro Müdürlüğü Arşivi).

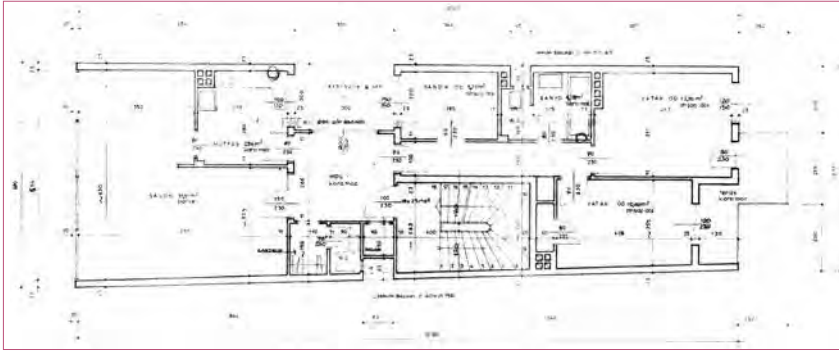
Şekil 6. Zemin kat planı.

Şekil 7. Normal kat planı.

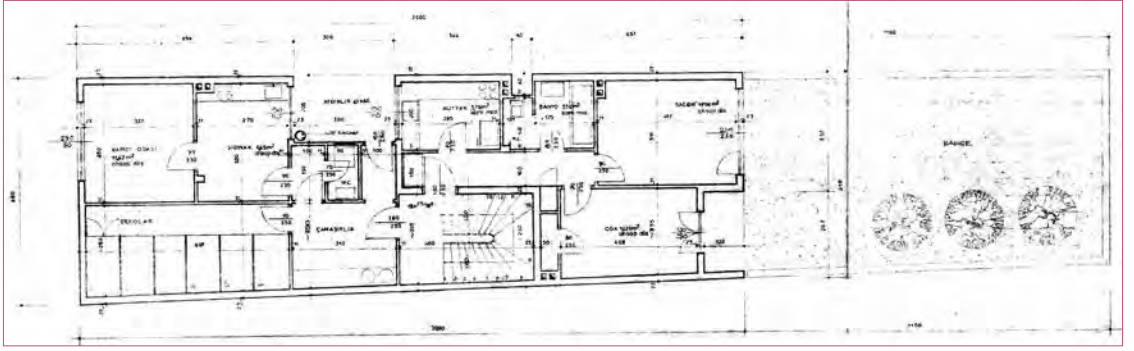
Şekil 8. Arka cephe.

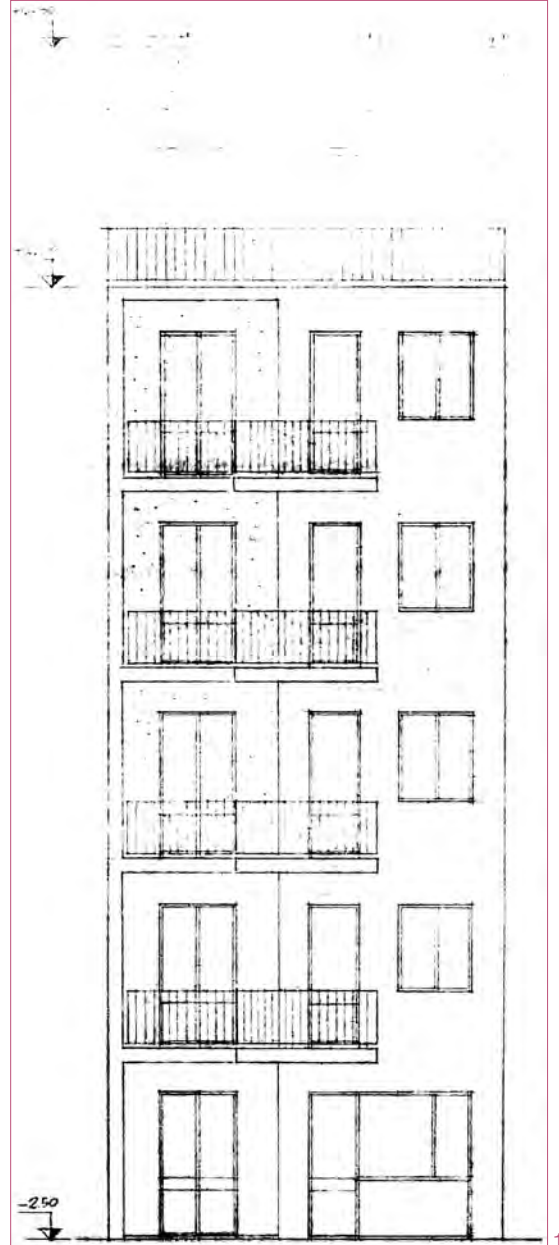
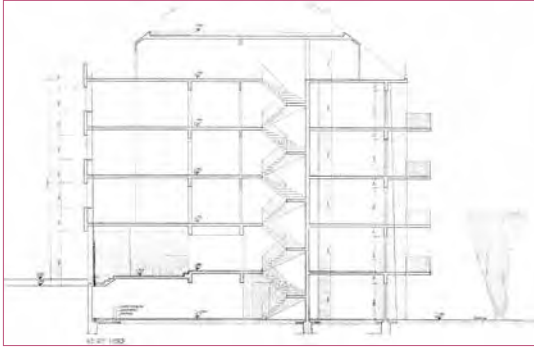
10

11

12

13

Şekil 9 - 13. Karabet Kelekyan Apartmanı
(Çizimler: Nişan Yaubyan Arşivi)

Şekil 10. Normal kat planı.

Şekil 11. Bodrum kat planı.

Şekil 12. Kesit.

Şekil 13. Arka cephe.

9

tasarım girdi ve niteliklerine sahip olan bu apartmanların, yapı adasında yer alma düzenlerinin çevre ile bağının gücünü yansıtmalarıyla günümüze kadar geldiği söylenebilir. Yaubyan ile yapılan söyleşiler sonucu, “mimarın dönemi kendi içinde değerlendirildiğinde kentte tasarlanan yapıların kendi başlarına kimlik sahibi olması ve kente kimlik kazandırması gibi bir derdinin olmadığı, sıhhi ve imkân nispetinde, ekonomik, basit çözümlerle mesken temin etmeye çalışıldığı” anlaşılmıştır. Yapıların kütsel biçimlenişi ve tasarım kurgusunun, yapı adalarının kent dokusu ve imar kanunları dahilinde rasyonel plan çözümleriyle ele alındığını dile getirmektedir. Genel tasarım yaklaşımının ise her zaman olduğu gibi yine Mies van der Rohe’nin etkisinde olduğunu vurgulayan Yaubyan (Eriş, 2020), bu apartmanların tasarımlarında da muhakkak bu anlayışın etkisinin olduğunu belirtmiş; Saarinen ofisinde çalıştığı dönemlere denk gelen bu apartman tasarımlarında Saarinen’in tasarım anlayışının da rasyonel olmasına rağmen estetik etkilerinin belirgin olduğundan dolayı, apartmanlar özelinde Saarinen izlerini aramanın güç olduğundan bahsetmiştir. Ancak, yalnızca Dr. Anahit Mısırlıyan Apartmanı’nda işverenin doktor muayenehanesi olarak tasarlanması istenilen giriş katı dolayısıyla giriş holünün bir çeşit hasta kabul, prestij alanına dönüşmesi sebebiyle, iç mekân kurgusunda ve buna ek olarak yapının balkon korkuluklarında estetik kaygılar taşıdığını ve Saarinen izlerinin bu projede okunabileceğini özellikle belirtir. Apartmanların yapılış yıllarına göre fiziksel arşivde yer alan detayları ilerleyen paragraflarda verilmiştir.

1960 Dr. Anahit Mısırlıyan Apartmanı (Şekil 2-5): Yaubyan, bitişik parselin, yapının yapıldığı zaman diliminde de günümüzde olduğu gibi okul bahçesi olarak kullanılmasına rağmen, yapının bahçeye cephe veren bölümünde imar esasları nedeniyle açıklık yapılmasının söz konusu olmadığını belirtmektedir. Bu nedenle de bitişik nizam ince uzun parsellerinde uygulandığı üzere, apartmanın servis mekânlarının parselin orta bölümünde toplanarak, aydınlık çözümü ile kurgulanmasının söz konusu olduğunu dile getirir (Şekil 6-8). Her katta tek daire şeklinde çözümlenen bu yapının kat planlarında giriş kat planında muayenehane nedeniyle tasarlanan giriş mekânı dışında, kat hollerinin olabileceğince minimize edildiği, konutun servis veren mekânlarına ek kiler/depo mekânının eklendiği

görülmektedir ki Yaubyan’ın plan çözümlerinde servis veren mekânların çözümünün geneli itibarıyla da önemsendiği ve planlarında ayrıştığı görülmektedir.

1962 Karabet Kelekyan Apartmanı (Şekil 9): Yaubyan, ahşap tek katlı aile konutundan apartmana dönüştürülen bu yapının 6,30 metre gibi dar bir cepheye sahip olmasından ve bitişik nizam apartman düzeninden dolayı, giriş ve merdiven holünün minimize edilerek, katta tek daire tasarlanabildiğini, hareket alanının oldukça kısıtlı olduğunu dile getirir. Dr. Anahit Apartmanı’nda tercihen minimize ettiği kat holünün, Karabet Apartmanı’nda parselin getirdiği kısıtlar sebebiyle ortaya çıktığını belirtir. Arsanın kotlarının izin vermesi sebebiyle de bahçe kullanımlı bodrum katının kurguda yer aldığı görülmektedir (Şekil 10-13). Bitişik nizam ve dar cepheye sahip bu yapının cephelerinde ise, modern döneme ait bant pencerelerin, yapının dilini belirleyen unsur haline geldiği, modernist tavrın cephede vurgulandığı görülmektedir. Bitişik nizam çözümlerinde kullanılan aydınlık unsurunun, bu apartman tasarımı özelinde giriş holüne hizmet eden yapısının, yalnızca mutfak, banyo gibi servis veren mekânların havalandırma konusunun çözümlenmesi yerine, evin giriş mekânının zenginleştirilmesi ve gece-gündüz kullanım fonksiyonlarını ayıran bir unsur olarak projede yer aldığı görülmektedir. Bu apartman özelinde de yine sandık odası olarak tanımlanan ek servis mekânı evin genel servis mekânlarına ek olarak yer almaktadır.

1963 Di-Ka Apartmanı (Şekil 14, 15): Moda Caddesi’nin arkadlı yapı düzeninde, köşe parselde yer alan apartman, ticari-konut mekânlarının alt ve üst kot olarak birbirinden ayrıldığı, bu ayrımın ise alanın küçüklüğü sebebiyle de şekillenen prekast beton merdiven tasarımıyla gerçekleştirildiği kurguda tasarlanmıştır. Ada parselin sahip olduğu kısıtlardan, dolayısıyla küçük bir alanda çekirdeği çözüme gerekliliğinden kaynaklanan dezavantajlı durum, bu yapı özelinde Yaubyan tarafından gerek fonksiyonların ayrıştırılması, gerekse mimari (yapım) teknolojisi bağlamında dönemi içinde yenilikçi çözüm olması ile önemli bir tasarım ögesi haline getirilmiştir. Yapının, özellikle giriş kısmının (asma kat ile beraber) orijinalinden uzaklaştığı görülmektedir. Bu değişimin ise, hem cephe özelinde olduğu, hem de orijinalinde ev sahibi için tek araçlık otopark olarak tasarlanan bölümün fonksiyonel

14

Şekil 14 - 19. Di-Ka Apartmanı (Çizimler: İstanbul Kadıköy Belediyesi Arşivi).

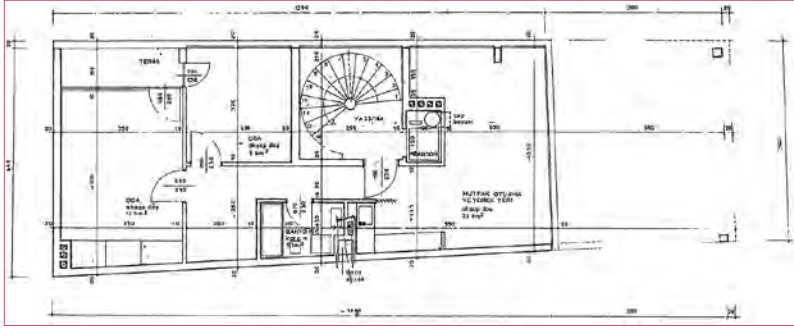
Şekil 16. Asma kat planı.

Şekil 17. Normal kat planı.

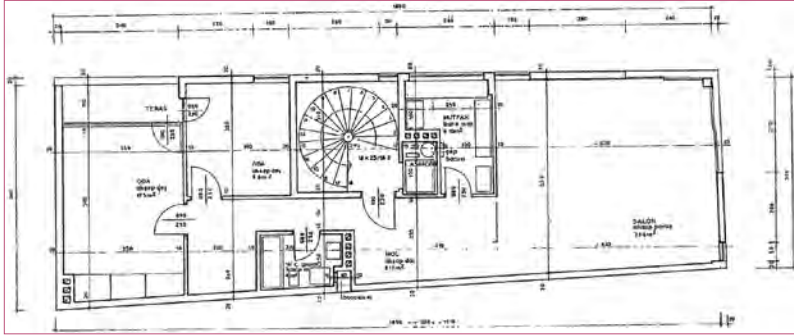
Şekil 18. Moda Caddesi görünüşü.

Şekil 19. Kesit.

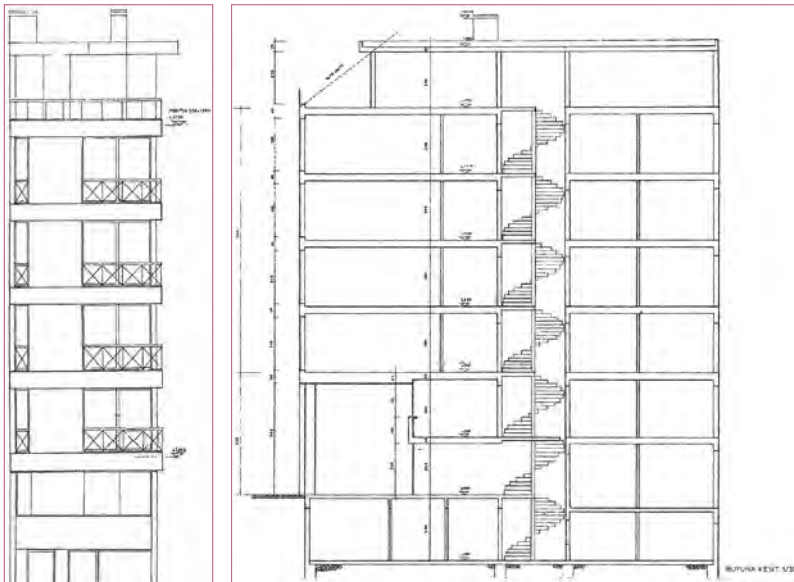
15

16

17

18

olarak değişime uğramasıyla tanımlanması mümkündür. Tüm bunlara ek olarak, bu yapıyı önemli kılan bir diğer husus ise, Yaubyân'ın kendi tasarladığı yapının kullanıcısı olma deneyimini ilk defa bu apartman ile tecrübe etmesidir (Şekil 16, 17, 18, 19).

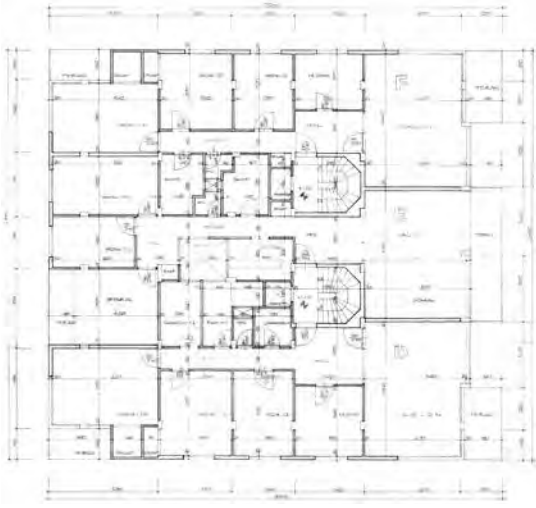
1970 Dört Ortaklar Apartmanı (Şekil 20-22):

Yapının projesi dışında müteahhitliğini de kendisi yapmıştır. Yapı inşa edildiğinden bugüne kadar ofisi ve evi olarak kullandığı mekânların bu apartmanda olması nedeniyle mimarın kendi tasarladığı mekânların kullanımını uzun zaman tecrübe etmesi bağlamında da ayrı bir yere sahip olduğu söylenebilir. Yapı adasının tamamının apartmana ait olduğu bu yapıda, katta üç daire çözümlemesi kararından dolayı dairelerde yer kaybetmemek amacıyla çift çekirdek ile katta tek daire ve çift daire olan iki blokun birleşimi halinde çözülen plan kurgusunun tasarlandığı görülmektedir (Şekil 23, 24, 25). Katta yer alan her üç daire modelinde, servis veren mekânların; çamaşır odası, kiler, yatak odalarının kendine ait dolap odalarının varlığı/çokluğu plan kurgusunun oldukça dikkat çekici noktası olarak görülebilir. İç mekân servis mekânları çözümündeki Yaubyân'ın bu yaklaşımına ek olarak, özellikle kapı-pencere, iç donatı çözümlemelerinde incelikli detaylara rastlanmaktadır. Özellikle daire giriş holü-salon bağlantısındaki duvarın şeffaflaştırılması ve köşe pencereler ile oturma odasının iç-dış mekân meselesi üzerinde bağlantının kuvvetlendirilmesinin düşünüldüğü gözlemlenmektedir.

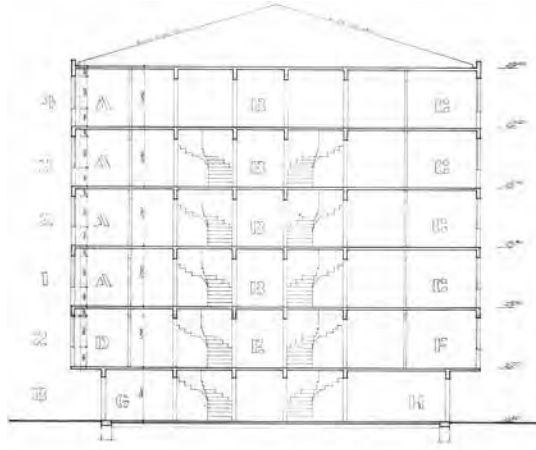
Son Söz

Türkiye'de küreselleşme süreci ile modernleşme algısı değişime uğramış, çıkarılan 'yeni' yasalar yoluyla küreselleşmenin beraberinde getirdiği rekabet, rantı ön plana çıkaran hızlı ve plansız bir dönüşüm baskısı yaratmıştır. Bu baskı ise var olan kent kimliklerinin, kent dokusunun/morfolojisinin ve mahalle kültürünün/yerel değerlerin zamanda ve mekânda kaybolmasına neden olmuştur. Bu süreçte Moda; gerek kentsel doku bağlamında bitişik nizam yapılaşma biçimine sahip olması, gerekse sokakların darlığı dolayısıyla halihazırdaki kullanımında dahi trafik yoğunluğu, otopark sıkıntısı gibi servis problemlerini barındırması ve yükselme hususunda kısıtların olması gibi nedenlerle değişimin morfolojik, tipolojik boyuta taşınmadığı, ancak binaların işlevlerindeki dönüşümlerle gerçekleştiği bir semt olmuştur. Bu unsurların; aynı

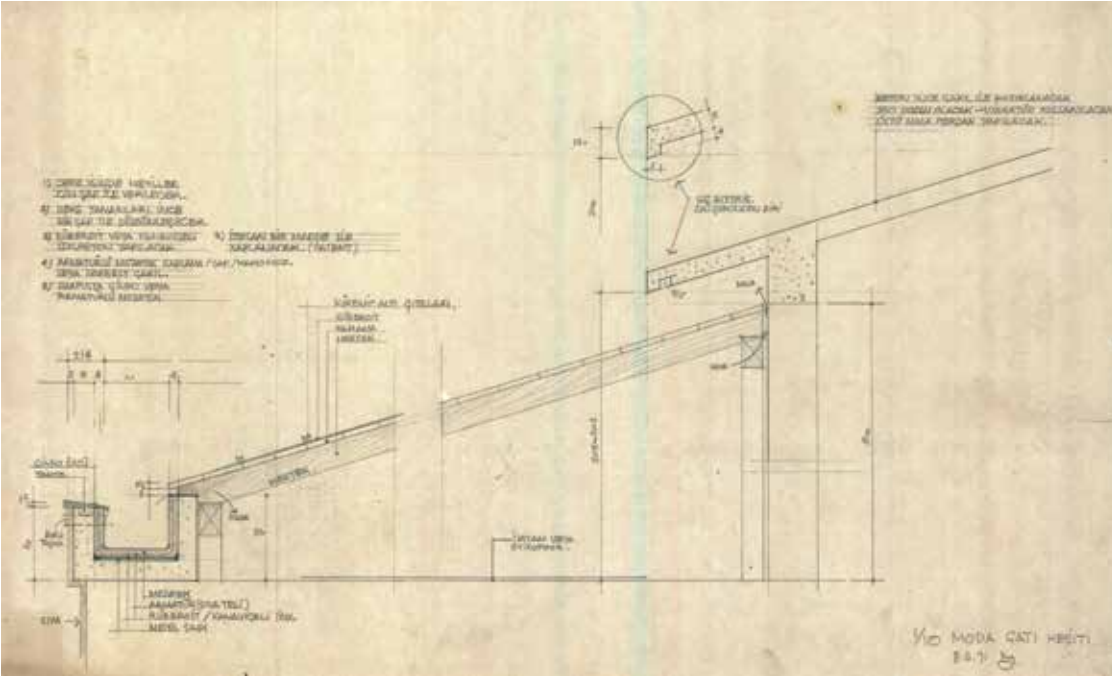
19

20

21

22

23

24

Şekil 20 - 25. Dört Ortaklar Apartmanı (Çizimler: Nişan Yaubyan Arşivi).

Şekil 20. Zemin kat planı.

Şekil 21. Kesit.

Şekil 22. Çatı detayı.

25

zamanda Moda özelinde parsel bazında değil, ada bazında projeler geliştirmeyi zorunlu kılmasına, kullanıcıların da gerçekleşmesi planlanan projelerin kent kimliğine vereceği zararı sorgulamaları sebepleriyle Moda'yı cazibe merkezi haline gelmesinden kurtarmasına ve farklı müdahalelere uğramasına rağmen özgün mahalle ve yapı kimliklerinin hâlâ okunabilmesi ne neden olduğundan bahsedilebilir.

Sonuç olarak, kurallar bütünü (kanunlar vb.) kent mekânının ve morfolojisinin oluşumuna birincil derecede etki ettiği, kenti oluşturan parça-bütün ilişkisinde gerek kültürel, gerek fiziksel kodlarının mimari, kentsel bir dil yaratımının altyapısını oluşturduğu bir gerçektir. Kadıköy Moda semti, 1950 Türkiye modernleşme döneminde ortaya konan kurallar ve yaşama biçimindeki değişiklikler nedeniyle morfolojik olarak dönüşüme uğramış, bugün modernleşme dönemi apartmanlarıyla beraber korunabildiği, kentin içindeki modern dönem katmanlarının okunabildiği bir semt olarak karşımıza çıkabilmiştir. Moda semti özelinde bir şans olarak değerlendirilebilecek dönüşüm kısıtlarının dokunun korunabilmesi, dolayısıyla Yaubyan'ın modern mimarlık mirası olan apartmanlarının değerlerinin ortaya konması, literatüre kazandırılması bağlamında da katkısı olduğu söylenebilir.

Her ne kadar Yaubyan, "bahsi geçen bu yapıları, ürettiği yapılar arasında 'önemli' mimarlık eserleri olarak tanımlamasa ve işvere-

nin ihtiyaçları dahilinde, zamanın koşul, *şartları gözetilerek fonksiyonel çözümlemeler*" olarak görse de, özünde modern dönem apartmanlarına ve döneme dair önemli ipuçları/hikâyeleri barındırmaktadır. Çalışmada yer verilen Yaubyan yapılarına dair bir koruma kararının bulunmaması ve bu yapıların Cumhuriyet dönemi mimarlık mirası açısından kayıt altına alınması da; kentsel belleğin parçası olarak taşıdığı kimlik değeri, yapıldığı dönemin mimari anlayışını yansıtmaları açısından taşıdığı mimari değer, toplumun gereksinimlerine halen cevap verebilmesi açısından ekonomik, işlevsel süreklilik ve özgünlük değeri bağlamında oldukça önem arz etmektedir.

Evin Eriş, Dr. Öğretim Üyesi, Fenerbahçe Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü

Notlar

1. Afife Batur, Mimarlığa Doymayan Adam: Nişan Yaubyan belgeseli gösterimi özelinde İstanbul Teknik Üniversitesinde düzenlenen etkinlikte, Yaubyan'ın inşa ettiği Kelekyan Apartmanı'nın en üst katında oturduğunu ve mekânın kullanımından oldukça memnun olduğunu, bu apartmanların ortaya çıkarılmasının çok kıymetli olduğunu belirtmiştir.
2. Yönetim ve uygulamalar anlamında yetkilerin dağılımı hususunda Devlet Planlama Teşkilatı, İmar ve İskân Bakanlığı, Yeni Belediyecilik Hareketleri Planlama Uygulamaları ve İmar ve Kat Mülkiyeti Kanunları ile şekillenen bu dönemin literatürde Devlet Planlama Teşkilatının Kalkınma Planlarının yapıldığı planlı dönem olarak tanımlandığı dikkat çeker. Bu dönemde yürürlüğe giren 1962 Kat Mülkiyeti Kanunu, 1963 307 Sayılı Belediye Kanunu, 1966 775 sayılı Gecekondu Kanunu, 1969 1164 sayılı Arsa Ofisi Kuruluş Kanunu, 1972 1605 sayılı İmar Kanunu yanında, bilimsel yaklaşımların gerekliliğinin de ön plana çıkarılarak, 1968 Endüstriyel Yapı Merkezleri Birliği Üyesi YEM'in kuruluşu, 1969 Tübitak bünyesinde Yapı Araştırma Enstitüsünün kurulması gibi çoğulcu ve demokratik ortamın sağlandığı zaman dilimi olarak yorumlanan işleyişinden de bahsedilmektedir.

Kaynaklar

- Bozdoğan, S. (1996) "Modern Yaşamak, Erken Cumhuriyet Kültüründe Kübik Ev", *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Bozdoğan, S. (2005) "Türk Mimari Kültüründe Modernizme Genel Bir Bakış", *Türkiye'de Modernleşme ve Ülkesel Kimlik*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Eriş, E. (2020) "Mesleğine Tutkun Bir Mimar: Nişan Yaubyan", *Yapı*, 461, s.28-37.
- Görgülü, T. (2012) "Türkiye'de 'Modernleşme' ve Çok Katlı Konutlar", *Modernite ve Mimari*, İlbey Matbaa, İstanbul, s.93-118.
- Sey, Y. (1998) "Cumhuriyet Döneminde Konut", *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, TC İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s.273-300.
- Şen, D.E., Sarı, R.M., Sağgöz, A., Al, S. (2014) "1960-80 Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı", *Turkish Studies*, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 9/10 Fall, Ankara, s.541-556.
- Tekeli, İ. (2007) "Türkiye'de Mimarlığın Gelişiminin Toplumsal Bağlamı", *Modern Türk Mimarlığı 1900-1980*, Ed. R.Holod, A.Evin, S.Özkan, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, s.15-36.
- Yücel, A. (2007) "Çoğulculuk İş Başında: Türkiye'nin Bugünkü Mimarlık Manzarası", *Modern Türk Mimarlığı 1900-1980*, Ed. R.Holod, A.Evin, S.Özkan, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, s.125-156.

Nişan Yaubyan's Surviving Four Apartments in Istanbul Moda

Residential buildings have an important place in Yaubyan's career. When his works are examined in detail, another remarkable point observed is the abundant number of projects he has realized in the Kadıköy Moda/Caferağa district in Istanbul. The aim of this study is to draw attention to the unique apartment examples built here by Yaubyan during modernization period of Turkey and to redound the previously unreleased project documentation to literature while setting a point of discussion from the architectural perspective. The study focuses mainly on the apartments of Yaubyan in Kadıköy Moda district, constructing two discrete axes of analysis. The first section explores the theoretical evaluations within the framework of the reflections of the changing approaches after 1950 to the modernization period apartments in Istanbul. The next section will introduce the reader samples of Yaubyan's work, exposing details of these residential buildings in physical archives most of which are still obscure to the architectural community. A complementary aspect to this study is Yaubyan's own assessments on his architectural approach to residence and its relations with its environment. The study sets the method of reinterpretation of documentation in the physical archives via the first-hand accounts of the architect along with registering his own records of the era.

Dosya:

Mimarlıkta Başka Bir Eğitim: Uzaktan Mümkün mü?

Geçtiğimiz Mart ayından bu yana deneyimlediğimiz küresel salgın, her meseleyi yeniden ele almayı kaçınılmaz kılan bir kırılma olarak dünya tarihinde yerini alıyor. Acil önlemler, sert tepkiler, yası tutulamayan kayıplar, yalnızlıklar ve daha pek çok farklı biçimle baş etmek zorunda olduğumuz bu sürecin, gerçekten bir paradigma değişimi yaratıp yaratmadığını, bireyler ve topluluklar olarak bizlerin bu süreci nasıl değerlendirdiğimiz belirleyecek gibi görünüyor.

Bu mevcut durumun içinde eğitim de her kademesinde en çok tartışılan konulardan biri olarak karşımızda duruyor. İçerik, erişim, eşitsizlikler, değerlendirme metotları gibi pek çok farklı konuda neyin nasıl yapılacağına dair üretilen acil çözümler, süreç uzadıkça meselenin çok daha kapsamlı ve derinlikli bir şekilde ele alınması gerektiğini de gösteriyor.

Uygulama, teori, stüdyo, staj gibi pek çok farklı öğrenme metodunu içeren mimarlık eğitiminin bu süreçteki durumuna dair de ilk günden itibaren paylaşılan deneyimlerin bir uzantısı olarak Mimar.ist'in bu sayısının dosya konusunu eğitime ayırdık. Hâlihazırda var olan eşitsizlikleri de konuşmak ve bir işyeri/mekân/sosyal ortam olarak üniversitenin anlamını mimarlık eğitimi bağlamında tartışmaya açarak katkı sunmak istedik. Dosya, yeni tartışmaları tetiklemesini umduğumuz birbirinden farklı içerik ve yaklaşım sunan yazılardan oluşuyor.

Sanem Ersine Masatlıoğlu, "Ortam" Nasıl? Stüdyo Kültürü Kavramı Bağlamında Mimari Tasarım Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme" başlıklı yazısında, içinde bulunduğumuz koşulların, stüdyo kültürü bağlamında nasıl ve neden soruları ile şekillenen örtük müfredatın daha görünür olması yönünde bir fırsat olabileceğini tartışıyor.

"Pandemi sürecinin öğrettikleri ile mimarlık eğitimine yeni yollar açılabilir mi? Veya uzaktan mimarlık eğitimi sadece dijital ortamda mı olur?" başlıklı yazılarında **Zeynep Yazıcıoğlu Halu** ve **Seda Kula Say**, deneyimlenen sürecin müfredat, altyapı, donanım ve yöntem açısından değerlendirmesini yapıp yarına dair somut önerilerini sunuyorlar.

Meral Ekincioğlu, "COVID-19 Sürecinde Mimarlık Eğitimi Üzerine ABD'den Bir Perspektif" başlıklı yazısında, mevcut koşulların ABD'de nasıl ele alındığı hakkında oldukça güncel ve kapsamlı bilgiler paylaşıyor. Ekincioğlu, kurumsal örgütlenmelerin önemini ve içerikten sosyal dayanışmaya uzanan yeni fikir ve deneyimleri aktarırken, özgün toplumsal koşullar ve küresel politik özneler arasındaki ayrılmaz bağı da görünür kılan bir perspektif sunuyor.

Pandemi kriziyle mimarlık bölümlerinin eğitimlerinde çevrimiçi modele geçiş sürecini ODTÜ Mimarlık bölümünün deneyimlerini aktararak ele alan **Cânâ Bilsel**, kriz sürecinde devreye girebilen ve sonrasında yeni olanak ve açınımlar sunarak eğitimi zenginleştirebilecek katkıları olabileceği görüşünü dile getirerek mimarlık okullarında, yüz yüze ve stüdyo ortamında karşılıklı öğrenme ortamının önemine dikkat çekiyor.

Erdem Ceylan ise, mimarlık uygulamaları ve eğitiminde dijitalleşmenin yol açtığı görme-kavrama pratiğindeki dönüşümlerin Covid-19 pandemi süreciyle çevrimiçi eğitime hızla adapte olma aşamasında etkili olduğunu, tıp, mimarlık gibi uygulamalı eğitimler için bu yöntemin yeterli olamayacağı bilirse de konunun çok da tartışılmadığını, çevrimiçi eğitimin bir uzaktan eğitim modeli olmadığı, başka bir deyişle konunun bir uzaklık meselesi olmadığını dile getirerek, akademyayı derin ve gerekli bir felsefi tartışma alanına davet ediyor.

Dosya Editörleri: **Ayşe Derin Öncel - Esra Akbalık**

Kriz ve Sonrası

A. Derin Öncel

Pandemi kriziyle beraber yaşamakta olduğumuz süreçte mimarlık eğitiminin geleneksel sistemden, örgün mimarlık eğitimine geçişte olduğu kadar keskin ve köklü bir değişim geçirmekte olduğunu söylemek mümkün görünüyor. Bu değişim, örgün mimarlık eğitiminde başından itibaren tartışılan ekol farklılıklarından mekân yetersizliklerine varıncaya kadar geliştirilebilecek birçok başlık gibi, salt öğrenme yöntemi ve araçları ile ilgili olmaktan ziyade, belki çoğumuzun sezgisel olarak fark ettiği ama henüz adımı koymadığı yeni bir dönemin habercisi gibi...

Pandemi süreci başlar başlamaz “Çevrimiçi mimarlık eğitimi” konusunda yazılar yazılmaya, görüşler paylaşılmaya başlandı. Bu dosya ise bilinçli olarak belirli bir süre geçtikten sonra hazırlandı. Önce yaşanan kriz kavranmalı, sonra “uyumlanma” aşamaları geçilmeliydi. Dosyada akademisyenlerin bir yıla yakın bir süredir yaşadıkları deneyimler, görüşler ve eleştirileri bulunuyor. Hiç kuşkusuz bu konuda daha da çok yazılmalı, tartışılmalı.

Dosyaya başlarken kaleme aldığımız bu kısa yazı ise, pandemi ile başlayan dönemde mimarlık eğitiminin ne durumda olduğu ve neye dönüşeceği konusunda düşünceleri ve gözlemleri aktarmaktan çok, krize çözüm ararken gözden kaçırabileceğimiz konular üzerine düşünmeyi, tartışmayı öneriyor.

Yaşanan pandemi krizi nedeniyle zorunlu olarak önerilen çevrimiçi eğitimin, kriz öncesinde de var olduğunu, bazı programların tümüyle, bazılarının ise kısmen bu tür eğitim modelini benimsediğini biliyoruz. Mimarlık bölümlerinde de uzunca bir süredir, ortak atölye veya seminerlerin video konferans yönteminin sunduğu olanaklarla zenginleştiği, fikir ve deneyimlerin uzaklıklar sorun olmadan da aktarılabilirdiği biliniyor. Kaldı ki pandemi sürecinde, sempozyumlar, seminerler, kon-

feranslar artık uzaklıklar ve finansal zorunluluklar olmadan çok verimli bir şekilde yürüyor. Öğrenci ve öğretim üyelerinin okullarına ulaşırken kaybettikleri zaman, eğitim mekânlarının teknik ve konfor koşullarının yetersizliği gibi sorunlar bertaraf edilmiş gibi duruyor ve çevrimiçi 2. yarıyıl, başta zorlanılmış olsa da, neredeyse sorunsuz ilerliyor. Birçok öğretim üyesi bu yeni dönemde öğrencilerin eğitimde daha etkin rol aldığını ve daha çok çalıştığını düşünüyor.

Tüm bu iyimser tablo, krize karşı geliştirdiğimiz bir savunma mekanizmasının ürünü olabilir mi? Bu sürecin sürdürülebilir olduğu düşünülebilir mi? Bu adapte olma hali, yakın zamanda her şeyin “normale” döneceği varsayımı üzerinden mi bu kadar hızla hayata geçirilebildi? Acaba herkes, odağında insan olan güçlü ve keskin bir değişim sürecinin bizi beklediği yeni ve farklı bir dünyaya doğru ilerlediğimiz bilincinde mi? Bu değişimin gerekliliği yeteri kadar sorgulandı mı? Teknoloji uyumluluğu sağlanmadan sistemin dışında kalınacağı, özgürleşmiş gibi görünürken bağımlı hale geldiği fark edilmiyor mu? Eğitim kurumlarımızda, gerek öğrenci gerekse öğretim üyeleri arasında isteyerek veya istemeyerek teknolojik değişime uyumlanmayanlar olması ciddi kayıplar anlamına gelmiyor mu?

Aslında kriz zamanları, sorgulama ve yeniden düşünmek için bir fırsat oluşturuyor. Krizden çıkmak için teknolojinin her türlü aracını kullanarak hazırlanan yolda güvenle ilerlerken, sorgulama ve yeniden düşünme konusunda özgür olduğumuz varsayılabilir mi?

Tüm bu sorular cevap verilmeyi ve üzerinde uzun uzun düşünmeyi, tartışmayı hak etmiyor mu? Yoksa tüm bu soruların cevabının verilmesinin artık çok da önemli olmadığını düşünmeye mi başlıyoruz?

Krizi yaşamaktayız, zorlanıyoruz, ancak “kriz sonrası” dönem için öngörü geliştirmek daha da zor olacak gibi... Bu konuda daha çok yazmamız, paylaşmamız, tartışmamız gerekiyor. ■

Crisis and Post-Crisis

This article is based upon the idea that the adaptation process is not deeply questioned during the current period in which the difficulties are relatively assimilated after living through the first and most chaotic phase of the COVID 19 pandemic. In addition, the article draws attention to the need to study and discuss the post-crisis process.

Ayşe Derin Öncel, Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Eski, Mevcut ve Başka Bir Yeni Üzerine Bazı Sorular

Esra Akbalık

“İyi kurtarmak için iyiden feragat etmemiz gerektiğini söyleyen bir norm, özgürlüğü korumak için özgürlükten feragat etmek gerektiğini öne süren bir norm kadar yanlış ve çelişkilidir.”

Giorgio Agamben¹

Covid-19 küresel salgını, uzun bir süre daha belirsizlikler ve tedbirler ile yaşamamızı zorunlu kılacak gibi görünüyor. Bu oldukça somut, yaşamsal ve küresel kırılma bizi hayatın tüm alanlarına, biçimlerine, ilişkilerine ve geleceğe dair tahayyülleri tetikleyen dinamik bir ortamın içine itiyor; buna mecbur kılıyor. Bir taraftan biçim ve içerik olarak yepyeni zenginliklerin ortaya çıktığı, diğer taraftan da kontrol ve denetim mekanizmaları, kamu sağlığı söylemlerinin ardında yatan bilinmeyenler, yasaklar, komplo teorileri gibi mevcut krizleri daha da derinleştiren bu durum, “yeni normal” dedikleri yarın için sürekli uyanık kalmayı da zorunlu kılıyor.

Bu gerçekliklerin içinde, *Mimar.ist*’in 70. sayısının dosya konusunu “Mimarlıkta Başka Bir Eğitim, Uzaktan Mümkün mü?” olarak belirledik. Hâlihazırda pek çok çelişki ve probleme sahip olan eskinin, mevcut koşula uyum sağlamaya çalışırken neye dönüştüğüne, nelerden vazgeçip kapsamına neleri aldığına yakından bakmak; bir işyeri, sosyal ortam, bir mekân olarak okulun ve stüdyonun ekranlardan yürütülmesinin olanak ve açmazlarını farklı açılardan ele almak, hızla dönüşmekte olanı kayıt altına almak istedik. Bir taraftan yaparken öğrendiğimiz, çoğu zaman düşünmeye vaktimiz yokmuş gibi uygulamaya odaklandığımız, her şeyin hızla ortaya çıkıp birden yok olduğu bu çağda, cevaplarını aradığımız soruların da önemini vurgulamak istedik.

- Bilginin üretildiği ve paylaşıldığı bir yer olmanın ötesinde bir sosyal alan, bir işyeri, bir mekân olarak üniversite; acil çözümler, yeni uygulamalar ve düzenlemeler içinde, öznelere ve üretim alanı için neye dönüşüyor?
- Görünürde erişimin kolaylaşması ve bilginin demokratikleşmesi söylemlerinin yanında, ortaya çıkan yeni kırılma noktaları, hâlihazırda var olan çelişki ve eşitsizlikler derinleşiyor mu?
- Mimarlık eğitiminin mevcut müfredat ve ders içerikleri, teori ve uygulama ikiliklerinin ötesinde, nasıl bir “yeni”den bahsediyor?

- Belki çok önceden konuşmaya başlamamız gereken pek çok konunun artık kaçınılmaz olarak tartışılması için bu küresel salgın bir fırsat sunabilir mi, yoksa güvensizlikleri büyütüp daha da mı kapanacağız kendi içimize?

İçinde yaşadığımız çağ ve ortamın artan güvensizlikleri ve korkuları içinde, bir taraftan bireysel kurtuluş senaryoları bir taraftan da yana gelmeye dair yeni deneyimlerin ışığında, normal ve yeni üzerine daha bütünleyici bir dil ve çabanın gerekliliği tartışılmaz bir gerçek olarak önümüzde duruyor. Uzak-yakın, formel-informel, devlet-vakıf, genç-yaşlı, öğrenci-hoca, merkez-çeper ikiliklerinin ötesinde bir mimarlık eğitimi için, eskinin ve mevcut olanın tüm veçheleriyle sorgulanması, samimi ve kapsayıcı bir yeninin inşasına da ışık tutabilir. Dosya hazırlıklarının tamamlandığı günlerde üniversitelerin özerkliği için yükselen sesler de bize bunun önemini bir kez daha gösteriyor.²

Tüm bunlardan hareketle; sunulan yazılarda birebir cevaplanmaları beklenmeyen; ancak yeni soruları ve fikirleri tetiklemesini umduğumuz sorularla şekillenen bu dosyadaki tartışmaların, çok sayıda öğrenci ve eğitimcinin katkılarıyla zenginleşerek devam etmesini umuyoruz. ■

Esra Akbalık, Dr., Doğuş Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Notlar

1. “Agamben: Bir Soru”, 16.04.2020: <https://terrabayt.com/dusunce/agamben-bir-soru/> (Erişim tarihi: 15.12.2020)
2. “Boğaziçili öğrencilerin AKP’li rektör isyanı”, 04.01.2021: <https://www.dw.com/tr/bo%C4%9Fazi%C3%A7ili-%C3%B6%C4%9Frencilerin-akpi-rekt%C3%B6r-isyan%C4%B1/a-56127210> (Erişim tarihi: 07.01.2021)

Some Questions on the Past, Current and another Future Within the realm of uncertainties; we have specified this issue as “Another Architectural Education, Is it Possible from Distance?” We wanted to look closer to what the old has become while it is adapting itself to the current condition; to embrace the possibilities and the difficulties of running a studio and a school as a space, workplace, and social environment. We also wanted to record what is rapidly changing and to emphasize the importance of questions we seek to answer in this age where everything appears and disappears rapidly.

“Ortam” Nasıl? Stüdyo Kültürü Kavramı Bağlamında Mimari Tasarım Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme

C. Sanem Ersine Masatlıoğlu

1.

20. yüzyılın son çeyreğinden günümüze, mimarlık yükseköğretiminde tasarım stüdyosu ortamının dönüşümü –post-pozitivist bilimsel yaklaşımların yanı sıra– mimarlık disiplinin doğası gereği; sosyokültürel ve sosyoekonomik problemlerin gelişimi, yaşam biçimleri ve yerleşimlerinin değişimi, tasarım alanının çözüm üretici ve bütünleştirici niteliğinin öne çıkmasıyla direkt ilişkilendirilmiştir. Mimar rolünün değişimi, mesleki eğitimin içeriğinin yenilenmesine de yol açmıştır. Bu doğrultuda yaşam boyu öğrenme¹ modelini benimseyen yükseköğretim kurumları, sadece meslek insanı yetiştirme vizyonu üzerinden değil, herhangi bir probleme karşı yaratıcı düşünme ve üretme pratikleri geliştirebilecek entelektüel evrensel bireyler yetiştirmeye yönelir.

Mimari tasarım stüdyosunun birlikte öğrenmeye açık pedagojik tabanı dolayısıyla özellikli bir olgu olarak açıklanması gereğinin altı çizilmelidir. Tasarım stüdyosunda, bilmek ile sonuçlanan öğrenme eyleminden ziyade, araştırmak, keşfetmek, analiz etmek, sentezlemek, denemek, deneyimlemek, yapmak gibi iç içe geçen süreçlerle oluşan yaratıcı bir öğrenme gerçekleşmesi beklenir. Bireylerin deneysel aktivitelerinin katalizör olarak işlediği bu sürecin gerçekleştiği öğrenme ortamının, yaratıcı öğrenmenin sözü edilen iç içe geçmiş aktivite döngüsü dolayısıyla, topluluk içinde katılımı, özgün görevler aracılığıyla örtük öğrenmeyi teşvik edici olanaklar sağlaması beklenir. Nona-ka’nın (1994) ifadesiyle, büyük ölçüde deneyim tabanlı, dolayısıyla tanımlanması güç “örtük bilgi”, doğası gereği bağlamlarından ayrı düşünülemez ve bireysel eylemlerden, adanmışlıktan ve ilişkilendirmelerden temellenir.

“Stüdyo kültürü” kavramının ortaya çıkışı, yaşam boyu öğrenme modeli ve öğrenen-merkezli eğitim sistemi idealinin bir yansıması olarak görülebilmektedir. Dikkate değer olan nokta, bu kavramla ilgili eylemlerin, mimarlık öğrencilerinin çok-sesli ve katılımcı bir zemin yaratmasıyla başlamış olmasıdır. 2000 yılında Amerikan Mimarlık Öğrencileri Enstitüsü (AIAS), güncel mimarlık eğitimini demokratik-

leştirmek ve iyileştirmek çabasıyla “Stüdyo Kültürü Görev Gücü”nü kurar. Stüdyo kültürü olarak başlayan tartışmanın, daha büyük bir tasarım kültürü tartışmasına evrilebileceği arzusunu belirten enstitü ile ortak çalışmalar sonucu Amerikan Ulusal Mimarlık Akreditasyon Kurulu NAAB, 2004’te akreditasyon koşullarına “tüm mimarlık okullarının, tasarım stüdyosu kültürünü ve stüdyo tabanlı eğitime dahil olan öğrencilerin, eğitimcilerin ve diğer fakülte üyelerinin beklentilerini tanımlayan yazılı bir stüdyo kültürü politikası olması” gereği maddesini ekler (AIAS, 2008). Böylelikle “stüdyo” kültürel alanını oluşturan somut ve duyumsanabilir bileşenler ile sosyal/birlikte ve bireysel konstrüktif öğrenmenin yakın ilişkisi tartışılırken, tasarım tabanlı eğitimin doğasında olan örtük problemlerin niteliklerini incelemeye yönelik perspektifler açmak da mümkün olacaktır.

Bu yazıda, stüdyo kültürü bağlamında öğrenme ortamı, öğrencilerin deneyimleri ele alınarak problemleştirilmeye çalışılır. AIAS’ın çalışmaları örneğine benzer, mimarlık öğrencilerinin sesini resmileştiren belgeleme çalışmalarının Türkiye’deki yoksunluğu da bu amacın ortaya çıkışını tetiklemiştir. Konvansiyonel eğitim biçiminden ampirik kanıtlarla bir kesit sunmanın, mevcut kritik noktalara açıklık getirmek ve bunların iyileştirilmesine ya da modifikasyonuna –olası çevrimiçi veya hibrit eğitim sistem geleceği göz önünde bulundurularak– rehberlik etmesi beklenir. Stüdyo kültürü kavramına dair resmi belgelerin² ve bilimsel teorilerin tartışılmasına zemin oluşturmak adına düzenlenen sorular aracılığıyla İTÜ Mimarlık Bölümünden on dört öğrenciyle yarı-yapılandırılmış derinlemesine röportajlar gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerle 2016-17 eğitim döneminde bulundukları stüdyo ortamında araştırmacı tarafından birebir görüşmeler yapılmıştır.

2.

Çizelge 1’de verilen cevaplar göz önüne alındığında, görüşülen tüm öğrenciler stüdyo kültürü kavramını akranlarıyla iletişim ve etkileşim içinde bir çalışma ortamı olarak tanımlamışlardır. Kültür

kavramını, Bourdieu'nün (1983) ilişkisellik³ kuramıyla çakışan, değişken bir dokuyu açıklamışlardır. Öğrencilerin birebir diyalog için eğitimcinin beklediği bir yere giderek sonrasında stüdyoyu terk ettiği ya da stüdyoda sadece bireysel olarak çalıştığı ve eğitimcinin gelmesini beklediği organizasyonlar, bazı öğrenciler tarafından “sınıf benzeri”, “çok kapalı”, “sanki stüdyo yokmuş gibi”, ifadeyle dile getirilmiştir. 1. sınıf stüdyo organizasyonunun dinamik yapısı hemen hemen her öğrenci tarafından vurgulanmıştır. Bu yapının bileşenleri olarak; bir eğitim dönemi boyunca yapılan küçük projeler serisi veya bir gün içinde yapılan hızlı üretimler, kısa süreli atölyeler veya tek konu üzerine bireysel çalışmalar; bu gibi aktiviteleri içeren geniş ve kalabalık, tartışmaya açık bir stüdyoda bulunmak gösterilmektedir. Bu dinamizmin, aynı mekânda ders saatleri dışında çalışmayı teşvik ettiği anlaşılmaktadır. 1. sınıfın çeşitlilik ortamının ve mekânsal organizasyonunun, öğrencilerde öz-düzenleme ile doğrudan ilişkisine ve işbirliği ortamında eleştirel düşünmeye ilişkin bazı dikkat çekici anlatılar Çizelge 1’de okunabilir. 1. sınıfa benzer olarak, grup çalışması veya bireysel çalışmaların çeşitli yöntem ve temsiller, diyaloglar ve gözlem yoluyla öğrenme gibi diğer sözlü olmayan iletişimle, ya da sadece aynı fiziksel mekânda bir arada olma aracılığıyla sürekli paylaşımı üzerinde yoğunlaşan stüdyo organizasyonları, öğrencilerin öz-düzenleme becerisinin gelişimiyle sonuçlanmıştır. Kent içi-dışı geziler ve diğer enformel aktiviteler hem eğlendirici hem de öğretici paylaşım ve üretim deneyimleri olarak dile getirilmiştir. Bu deneyimlerin, motivasyonu, özgüveni ve disiplini geliştirdiği anlaşılmıştır. Proje üzerine birebir diyaloglarda öğrencilere mimari örnekler vererek araştırmaya yönlendiren eğitimciler, öğrenciler tarafından cesaretlendirici, saygılı gibi nitelendirilmiştir. Ek olarak, pek çok öğrenci, eğitimcinin okumalar, filmler, sergiler benzeri önerilerini bilgi paylaşımının genişlediği, memnun kaldıkları paylaşımlar olarak örneklemiştir.

Jüri ve misafir eğitimcilerle iletişime geçilen ortamların da çoklu eleştiri ve temsil paylaşımı dolayısıyla öz gelişim konusunda oldukça etkili olduğu tespit edilmiştir. Bu çok katımlı proje kritikleri, bazıları için zorlu ve yavaş da olsa, tasarım sürecini planlamayı ve eleştiriye açık olmayı öğretmiştir. Öğrencilerin, yaşadığı dönemde zorlayıcı buldukları deneyimlerinin, zaman içinde olumlu bireysel gelişmelere dönüştüğü anlaşılmıştır. Okul mekânlarının gürültü, ısı, ışık, boyut gibi ergonomik uyumsuzlukların yanı sıra, yeme-içme, dinlenme, diji-

tal tabanlı ve diğer çalışma donanımına erişim olanaklarının yetersiz bulunması dolayısıyla ders saatleri dışında olgun öğrenciler tarafından neredeyse hiç tercih edilmemesi söz konusudur.

Röportaj setinden elde edilen yoğun verinin netleştirilmesi ve de birebir aktarımların ve yorumlamalı analizlerin kolaylaştırılması adına, röportaj transkriptleri, ön çalışmada resmi stüdyo politikaları belgelerinden stüdyo kültürü temel ilkeleri olarak önerilen kavramsal çıktı alanları esas alınarak MAXQDA programı ile kodlanmıştır.⁴ Konu edilen kavramlarla karşılaşma sıklığını ve de bunların kendi aralarında dereceli yakınlık ilişkilerini okuyabilmek, program yardımıyla üretilen ağ haritasıyla kolaylaştırılmıştır. Şekil 1’de verilen bu haritada görülen maddelerin yazı büyüklüğü ve koyuluğu genel içindeki frekansının yüksekliğini; kalın çizgiler de iki ucundaki maddelerin neredeyse sürekli çakışık olarak konu edildiğini işaret eder. Yakınlık ilişkisi kalın çizgiden inceye doğru azalır. Maddelerin konumları dikkate alınmamalıdır. Haritadan okunabildiği üzere, öğrenci görüşmelerine ilişkin veriler, temelde, herhangi bir stüdyo kültürünün varlığını somut ders içeriklerinin değil, eğitimci-öğrenci ilişkisinin belirlediğini göstermiştir. Bu birebir diyalogların devamında, öğrencilerin çeşitli stüdyo tabanlı öğrenme deneyimlerinden aktardıkları güçlü ve zayıf yönler, ders içeriklerinden çok, işleyiş biçimleri; başka bir ifadeyle eğitimciler ve akranları ile olan iletişimleri etrafında birbirine bağlanır. Öğrencilerin sınıftaki eğitimciyi “bilen kişi” olarak kabul ettiği; konstrüktif öğrenmenin gerektirdiği lider, planlayıcı veya risk alıcı benzeri bireysel becerileri gerçekleştirmekte zorlandıkları anlaşılmıştır.

3.

Bu bölümde araştırma sonuçlarından önemli çıkarımlar, özetlenerek çevrimiçi/hibrit eğitim modeli öngörülerıyla birlikte değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Eğitimciye konstrüktif öğrenme kültüründe atanan koçluk rolü, dayanıklılık ve esneklik gerektiren noktaları öngörmeyi, spontane çözümler üretmeyi gerektirmektedir. Çevrimiçi kolektif işleyen bir stüdyoda ortamın enerjisini yüksek tutmak, bireylerin duygusal değişimlerini gözlemlemek eğitimci için kolay olmayacaktır. Ayrıca ders işleyişinde duysal kısıtlamaların getirileriyle de üretilen bilgi üzerinden paylaşımda istenilen seviyeye erişilememesi olası bir endişedir. Eğitimcinin evinde mi yoksa akademik işlerle ve sohbetlerle çevrili olan bir fiziksel ortamda mı motivasyonunu koruyabileceği de bir başka soru işaretidir.

Enformellik aracılığıyla çeşitlilik sağlanmasının, hem işbirliği içinde hem de bireysel çalışma konusu ile ikinci dereceden yakınlıkta olduğu analiz edilmiştir. Özellikle ilk yıl yapılan “teknik” gezilerin öğretici olduğu kadar keyifli, motive edici anılar olarak aktarılması, okul/kampüs dışı ortamların kullanımının tasarım eğitimindeki yerini işaret eder. Tamamen çevrimiçi eğitim sürecinde ise, fiziksel olarak bir araya gelmeyen bir topluluk içinde, özellikle önceden tanışıklığı olmayan ilk yıl öğrencileri arasında destekleyici ve etkin bir fikir alışverişi yapılamaması muhtemeldir. Pandeminin yarattığı kriz ortamının aşılması sonrası bir çevrimiçi eğitim modelinde ise eğitimcilerin ve öğrencilerin okul dışı ortamlarda bir araya gelmesi, kolektif müfredat-dışı aktivitelerin stüdyo tabanlı derslerde öğrenme kültürüne eklenmesi genelleşebilir.

Çeşitli akademisyen veya profesyonellerin katıldığı jüri seansları, özellikle eğitim dönemi arasındakiler, birçok öğrenci tarafından tasarımlarında geldikleri noktayı görsel ve/veya sözlü ifade etme sıkıntısı dolayısıyla özgüven eksikliğine yol açacak derecede stresli bulunmaktadır. Bu doğrultuda özeleştirme yapma eğilimi gösterenlerin yanı sıra, eleştirileri içselleştirmeye direnç gösteren ve hatta tamamen reddeden öğrenciler mevcuttur. Röportajlarda sıkça rastlanan bu gibi ifadeler göz önünde bulundurulduğunda, karşılıklı dinleme ve yargılayıcı ya da dikte edici olmayan bir fikir alışverişi yapabilme becerisi tüm aktörlerin sahip olması gereken kritik bir beceri olarak ortaya çıkmaktadır. Çevrimiçi ortamda sunumlar, temsillerin tüm aktörler tarafından eş zamanlı izlenebilmesi ve fiziksel ortamdaki bireylerin ve işlerin konumlandırılmasında yetersizlik, gürültü vb. olumsuz koşulların bertaraf edilmesiyle daha sakin ve verimli bir biçimde ilerleyebilir. Öğrencilerin jüri seanslarında bedenlen yaşadığı stresin azalması, kendilerini daha rahat ifade edebilmeleri beklenir. Bunlara ek olarak, çevrimiçi ortama erişimin kolaylığı, jüri üyelerinde çeşitliliği artırmaya yardımcı olarak farklı aktörlerle fikir paylaşımını zenginleştirecektir.

Konstrüktif öğrenmede kritik olan öz-düzenleme becerilerinden, kolektif çalışma aktivitelerinde etkinlik becerisinden yoksunluk ve zaman yönetimi problemleri tüm öğrencilerde demotivasyon oluşumuyla birinci dereceden ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır. Görüşülen öğrencilerin yarısı, çoğunlukla grup çalışması olarak organize edilen 1. sınıf tasarım stüdyosundan sonraki derslerde beklenen kolektif üretim süreçlerinin verimsizleştiğini; beyin fırtınasından ziyade iş bölümüyle bireyselleştirilerek işlevsiz hale geldiğini belirtmişlerdir. Diğer yarısı, adaletli olma, zaman ve süreç yönetimi

yapma, yeni yöntem ve fikirlerle karşılaşma ve kendi eksiklerini fark etme gibi yönlerden grup çalışması deneyimlerini avantajlı bulmuşlardır. Fakat bu, ancak arkadaşlarıyla oluşturdukları gruplarda potansiyellerini verimli kullandıklarını düşündüklerinde söz konusudur. İşbirlikçi çalışma ortamının derslerde atandıkları gruplarda değil, atölyeler ve öğrenci projesi yarışmaları gibi dersten bağımsız aktivitelerde geliştiğini belirtmişlerdir. Sosyal sorumluluk konusu, yalnızca bu enformel aktiviteler sırasında çeşitli disiplinlerden bireylerle ya da çeşitli kullanıcılara yönelik üretim yapma yaklaşımıyla, eleştirel düşüncenin gelişmesine yönelik birkaç deneyim aktarımında geçmiştir.

Çevrimiçi eğitim sürecinde mesafe ve zaman sınırlamalarının esnemesiyle tasarım stüdyosu ve diğer derslerde grup çalışmaları planlaması kolaylaşabilir. Sanal ortamda bilgi üretimi ve paylaşımının günlük hayatın içindeki yerinin genişlemesiyle eşzamanlı çalışmalara adaptasyon eğilimi daha çok öğrencide görülebilir. Çalışmaların farklı platformlarda yaygın bir şekilde sergilenebilmesi mümkündür. Pandeminin seyri dolayısıyla resmi kısıtlamalarla tekrar karşılaşılması durumunda, öğrencilerin minimum ihtiyaçlarını karşılayacak güvenli bir sirkülasyonda kalarak veya –bu durumda çoğalması muhtemel– sanal ortamda gerçekleşen tasarımla ilgili ya da ilgisiz seminerler, atölyeler, yarışmalar vb. organizasyonlarla ilgilenmesi daha çok teşvik edilmeye çalışılabilir. “Gerçek” mekânda var olmasa da gerçek hayattan kesitlerin montajının eleştirel düşünceyi ve dolayısıyla yaratıcılığı besleyeceği düşünülmektedir.

Son Söz

Bu yazıda, mimarlık lisans eğitiminde stüdyo kültürü kavramının, eğitimciler tarafından düzenlenen kâğıt üzerindeki temel ilkelerinin gerçek var oluşuna ve deneyimlenişine öğrenciler tarafından bakan bir ampirik inceleme kesiti sunulmuştur. 2020’nin ilk aylarında COVID-19 salgınının aniden getirdiği karantina süreci, geçmiş yüzyılın donanımlarıyla örülü ortam ve üretim biçimlerinden sıyrılmanın pek de kolay olmadığı ülkemizde dahi yükseköğretim kurumlarının ve ilgili üst yönetimlerin yeniliklere hızla kucak açmasını zorunlu kılmıştır. Yükseköğretimde büyük ölçüde çevrimiçi modele geçişin pedagojik ve metodolojik yaklaşımlarda dönüşümü kaçınılmaz kılması, yazıda işaret edilen –bilgi üretiminin içeriğinden çok verimliliğine ve paylaşımına adaptasyon üzerine düşündürmeyi amaçlayan– problemleri noktaları iyileştirmek adına bir avantaj olarak görülmektedir.

Stüdyo kültürü kavramı etrafında ele alındığında, çevrimiçi eğitim modelleri, her bireyin önsel bilgisinin ve biricikliğinin kabulüyle oluşturulan konstrüktivist yaklaşımda bir öğrenme kültürünü aktif kılmaya yardımcı olabilir. Bu yazıda aktarılan araştırmada, büyük fotoğrafa bakıldığında, açık müfredatın içeriğinden öte “nasıl” ve “neden” öğrenildiğini sorgulayan örtük müfredatın, öğrencilerin eğilim ve beklentilerini derinden etkilediği sonucuna varılmıştır. Sanal eğitim ortamında yürütücünün uygulatıcı rolü daha da geri planda kalabilir; öğrenciye koçluk edeceği bir pozisyonu, kendi dahil tüm birlikte öğrenenlerin öz-düzenleme becerilerinin gelişmesi adına benimseyebilir. Dogmatik usta-çırak eğitim biçimine dönme olasılığını elimine etmek ve etkileşimi canlı tutmak için eş zaman ders saatleri tercih edilmelidir. Buna ek olarak, yüz yüze eğitimde ders öncesi, sonrası ve aralarında yapılan sohbetler, karşılaşmalar ya da ofis saatlerinde mentorluk benzeri ilişkiler kurmak mümkün olmadığı için eğitimcilerin öğrencilere birebir vakit ayracağı seanslar düzenlemeleri faydalı olabilir. Yeni normal düzende, yalnızlık ve belirsizlik içinde hissetme olasılığı yüksek olan öğrencilerin endişelerini bertaraf etmek için empatinin ve dayanışmanın ifadesi son derece önemli bulunmaktadır. Tüm aktörler için yeni olan eğitim biçimlerine alışma sürecinde pedagojik ilkeler ön plana çıkacaktır. Böylelikle öğrencilerin, adapte olmakta zorlandıkları konstrüktif öğrenme biçimlerine yaklaşımları kolaylaşabilir. Öğrenenlerin özgelişim becerisi geliştirilmesi bağlamında merak ve farkındalığın, fiziksel ortamın doğasında mevcut ve/veya kurumsal kısıtlarının ortadan kalkmasından ve sanal-enformel ortamlardaki sürekli enformasyon akışından olumlu yönde etkileneceği düşünülmektedir.

2020-21 eğitim dönemi güz yarıyılından itibaren örtük ve açık müfredat üzerinden denemeleri, problem üretimini, geri bildirimleri sürekli kılmak, kendimizi, öğrencilerimizi, kurumlarımızı kaçınılmaz geleceğe hazırlamaya yönelik veri biriktirme ve analizi için faydalıdır. Bu doğrultuda, risk yönetiminde proaktif olunacaktır. Tasarım-tabanlı işlerin gerekliliklerini destekleyecek arayüzlere sahip teknolojilerin, işbirlikçi üretimlerin kolaylaşabileceği ve zenginleşebileceği dijital araçların geliştirileceği öngörüldüğünde, tüm aktörlerin bu yeni demokratik öğrenme ortamlarını hızla kucaklaması; eğitim operasyonlarını bunları göz önünde bulundurarak dönüştürmesi gereği not edilmelidir. ■

Notlar

1. Yaşam boyu öğrenme: Bu kavram, bilgi iletilen öğretme düşüncesinden, bireysel gelişim için öğrenmeye; belirli becerilerin kazanılmasıyla daha geniş çapta keşfe yönlendirmeye ve yaratıcı potansiyelin donatılması ve salıverilmesine yönelik bir paradigma kaymasına ihtiyaç duyar. Bu kavrama, formel ve enformel olarak eğitimin her seviyesi için gereklidir (UNESCO Education Strategy 2014-2021).
2. Bu çalışmanın geniş çerçevesinde, ön araştırma olarak stüdyo kültürü politikası içeriklerinin çeşitli kurumlar üzerinden tanımlanması ve karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesine başvurulmuştur. ABD’den NAAB akreditasyonlu lisans programına sahip ve stüdyo tabanlı mimarlık eğitiminde öncü yedi kurum (Pratt University, Princeton University, University of Southern California, Cornell University, The University of Texas at Austin, Virginia Tech, California State Polytechnic University Pomona, UC Berkeley) uluslararası referans olarak seçilmiştir. 2017 yılı itibarıyla Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde geçerli MİAK akreditasyonu tamamlanmış olan yedi kurumdan, belgelerine ulaşamayan Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi dışındaki altısının (Anadolu Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi) ve NAAB eşdeğer akreditasyonuna sahip İTÜ Mimarlık Bölümünün stüdyo kültürü ve öz-değerlendirme raporları incelenmiştir.
3. Bourdieu’nün kültürün materyal anlamlarının yanı sıra sosyal ve semiyotik anlatımlarını problematize eden ilişkisellik (*relationality*) kuramı, kültüre monolitik bir nesne olarak bakmak yerine onu mikro parçacıkları olan bir aktivite alanı ve de bunların ürünlerinin birbirlerini etkilediği ve geliştirdiği pozisyonların oluşturduğu bir ağlar uzayı olarak açıklamayı araştırır.
4. Ön araştırma analizlerinde ortaya çıkan verilerin değerlendirilmesi sonucunda; ulusal ve uluslararası platformda 21. yüzyıl mimarlık eğitimi stüdyosunda, öğrenme ortamının beş temel yönlendirici ilkesi, (1) eleştirel düşünce, (2) iletişim ve etkileşim, (3) çeşitlilik, (4) işbirliği içinde bireysellik, (5) sosyal sorumluluk, (6) öz-düzenleme, olarak belirlenmiştir. Alan çalışmasında ise verilerin yoğunluğu dolayısıyla 2. ilke eğitimciler ve mekân; 3. ilke, müfredatla entegrasyon, enformellik, temsil/yöntem/içerik; 6. ilke, özgelişim, motivasyon, demotivasyon alt başlıklarına ayrılmıştır.

Kaynaklar

- AIAS (2008) *Towards an Evolution of Studio Culture Report*, American Institute of Architecture Students, Inc.
- Bourdieu, P. (1993) [1983] *The Field of Cultural Production*, Columbia University Press, New York.
- Nonaka, I. (1994) A “Dynamic Theory of Organizational Knowledge Creation”, *Organization Science*, 5(1), s.14-37.

How is the “Environment”? An Evaluation on Architectural Design Education in the Concept of Studio Culture

The paper hypothesizes that the concept of studio culture incorporates the relationship between cooperating actors, which are the instructors, students, guest educators, and the working environment as the inanimate actor. It is a fundamental problem of whether or not architecture schools’ studio culture policies reflect the actual cultural environment. This research explores the intangible elements of the studio by a case study at the ITU Department of Architecture throughout semi-structured interviews conducted by the researcher with fourteen mature-level undergraduate students. Preliminary research data is used as the basis of this case study. Briefly, the results showed that depending on the actors and the acts, the design studio reflects an interactive cultural environment developed around the “hidden curriculum”. The actuality of any studio culture puts the relation of educator-student first. The continuity of the mutual and social learning environment depends on the active organizational modes of interactions allowing intellectual curiosity and awareness. The physical environment’s triggering role comes forward mostly in the informal scapes, not in the institutional spaces. In the context of constructivist learning pedagogy in prospective online/hybrid learning modes, assumptions and recommendations are given in line with the review of the critical research outcomes.

Pandemi Sürecinin Öğrettikleri ile Mimarlık Eğitimine Yeni Yollar Açılabilir mi? Veya Uzaktan Mimarlık Eğitimi Sadece Dijital Ortamda mı Olur?

Zeynep Yazıcıoğlu Halu - Seda Kula Say

2020 pandemi sürecinde yükseköğretimimizin diğer branşları gibi lisans ve lisansüstü programlarda öğretim yapan mimarlık bölümlerimiz de faaliyetlerine dijital teknoloji ve ağları kullanarak uzaktan devam etmek durumunda kaldı. Covid-19 salgın süreci öncesinde de, ülkemiz dahil, pek çok ülkenin uzun zamandır eğitim sistemi içinde var olan uzaktan eğitim yöntemleri, 2019-2020 Bahar döneminde bir acil durum kurtarma tablosu şeklinde akademi bünyesine adapte edilmeye çalışılmıştır. Uzaktan eğitimin ayrılmaz parçası olan dijital teknoloji, avantaj ve dezavantajlarıyla, pandemi şartlarının süregelmesi nedeniyle 2020-2021 Güz dönemi ve belki sonrasında da mecburi bir öğretim aracı ve mecrası olacak. Uzaktan eğitimin özellikle sunduğu varsayılan idari ve ekonomik kolaylıklar nedeniyle¹ ve YÖK tarafından alınan son karar ve yönetmelik değişikliklerinin ışığında, yükseköğretim ortamlarında geçerli olacak ve tamamen yerine geçmesi de, yüz yüze eğitimle beraber var olacak gibi görünmekte.

Bu makalede, tüm akademiye ve yükseköğretimi derinden etkilemekte olan bu radikal değişim sürecinin mimarlık eğitimine özel etkileri, sonuçları ve nasıl bir faydaya dönüştürülebileceği tartışılmaktadır. Kanımızca amaç, bu yeni olanakları yüceltmek veya yermek değil, mevcut yılların birikimiyle oluşmuş mimarlık eğitimi pratiklerini nasıl daha da zenginleştirebileceğimize yarayabileceklerini araştırmak olmalıdır. Kısacası, pandemi nedeniyle mimarlık öğretimine empoze edilen bu kriz durumunu bir faydaya çevirme çabası en pozitif yaklaşım olacaktır.

Bu noktada gerek 2019-2020 Bahar yarısında acil durum gereği olarak gerçekleştirilen uzaktan öğretime geçiş süreci, gerekse halen devam eden 2020-2021 Güz döneminde uzaktan öğretimle mimarlık öğretimini planlama çabaları değerli ve öğretici deneyimler olmuştur. Bunlara dayanarak a) mimarlıkta uzaktan eğitimi gerçekleştirebilmek için olmazsa olmaz gereksinimleri ifade edebildiğimiz gibi,

b) bu gereksinimler karşılandıktan sonra da mimarlık eğitiminde ne tür uyarlamalarla uzaktan öğretimin başarılı sonuçlar verebileceğini tartışabiliyoruz.

Mimarlık eğitiminde uzaktan öğretimin kullanılması durumunda mutlaka karşılanması gerekli olmazsa olmaz diye ifade edebileceğimiz ihtiyaçlar şunlardır:

1. Mekânsal ve fiziksel ihtiyaçlar: Mimarlık, düşünsel ve fiziksel üretimler bağlamında, mesleğin doğası gereği, tartışma alanı mekân ve mekânın üretimi olan bir disiplindir. Mesleğin eğitiminde de öğrenen ile öğretene, aynı mekânda birebir fikirlerin üzerinde çalışarak ve tartışarak üretir. Uzaktan eğitim sürecinde ise yıllardır alışlagelmiş bu bir arada çalışarak üretme fikrinin sarsılması, mimarlık eğitiminde derinden bir kaygıya sebep olmuştur. Bir arada ve tartışarak mekân üretmenin doğurduğu sinerji ve gri tasarım alanları, uzaktan eğitim yöntemleriyle sistemlerin içinde erime ve kaybolma tehdidi ile karşı karşıyadır. Yüz yüze eğitim yöntemlerinde bu biraradalığın ve tartışarak üretmenin mekânı olan stüdyoların fiziki mekânının kaybolması, aslında her mimarlık öğrencisi ve öğretim üyesinin uzaktan eğitime bağlandığı yerde yeni bir mekân ihtiyacı doğurmuştur. Adeta büyük stüdyo mekânlarımız, küçük parçalar halinde hepimizin evine dağılmıştır. Bunun olumlu yanı tasarıma dair sorgulamaların artık geleneksel eğitim yöntemindeki üniversite binalarından, evimize ve günlük yaşamımıza ayrılmaz birer parça olarak girmesidir. Bu yönüyle, üniversite eğitiminde özlediğimiz stüdyo ortamı ile bir bağ kurma halinin artarak sağlandığı düşünülebilir. Bu bakış açısıyla fiziksel mekâna yönelik ihtiyaçların üniversite binalarından, konut mekânının sunduğu/sunabildiği mekânsal potansiyellere yöneldiği de söylenmelidir. Dolayısıyla uzaktan eğitim süreçlerini sağlıklı bir şekilde yürütebilmek için hem öğrencilerin hem de öğretim üyelerinin, konutlarında yeni bir fiziksel mekâna ihtiyaç duydukları açıktır.

Bunun yanında böylesi mekânlara erişim sağlayamayanlara ise üniversitelerin kendi mekânlarında yer vermesi gerektiği düşünülmelidir. Bu noktada, evden çalışmanın mekânsal zorluklarını ve sınırlılıklarını aşmak için üniversiteden mekân talep edebilecek öğrenciler ve öğretim üyeleri olabileceğini; bu öğrencilerin sağlıklı mekânsal ortamlarda çalışabilme gerekliliğinin ise eskiye oranla daha fazla mekân ihtiyacı doğurabileceğini de düşünmek gerekmektedir.

Tüm bunların yanında, üniversite öğrencisi olmanın bir yönüyle hayatta tek başına var olmayı denemeye bir başlangıç olması ve aile ile olan bağın farklı bir boyuta taşınması için bir vesile olduğu göz önünde bulundurulduğunda; öğrencilerin Covid-19 sonrasında üniversite ile fiziksel ve mekânsal bağlarını yeniden kurmak isteyecekleri görüşümüz ağır basmaktadır.

2. Donanımsal ihtiyaçlar (üniversite/öğretim üyesi ve öğrenci) (bilgisayar problemleri, bakım ve merkezi akıllı bilgisayara/terminale ulaşılması):

İnternete kaliteli, güvenli ve kesintisiz erişim: Mimarlıkta uzaktan eğitimin tamamen veya büyük ölçüde gerçek zamanlı, çevrimiçi ve etkileşimli² olması gerekmektedir. Yani TV'den yayın seyretmek veya daha önce kaydedilmiş videoları seyrederek öğretim, ihtiyaç duyulan mimarlık eğitiminin karşılığı olamaz çünkü mimarlık eğitimi tartışma, soru-cevap, kritik, jüri önünde savunma gibi pratiklere ihtiyaç duyar. Oldukça uzun süreli olabilen mimarlık dersleri sırasında bu erişimin kesintisiz ve özellikle bilgisayar virüslerine karşı korunmalı olması da gereklidir. Bu nedenle gerek öğrencinin gerekse de ders yürütücüsü/öğretim üyesinin internete, dijital ağlara kaliteli, güvenli ve kesintisiz şekilde erişimi en önemli donanımsal ihtiyaçtır³.

Bilgisayar ortamına erişim: Söz konusu hat üstünde ses, görüntü, yazı, dosya, vb. verilerin hattın uçlarındaki öğrenci ve/veya öğretim üyelerine ulaşip işlenebilmeleri için her uçta birer tane olmak üzere, kişiyle ağ arasında bir arayüz oluşturabilecek bir bilgisayar/tablet/terminal cihazına ihtiyaç vardır⁴. Bu temel donanımsal gereklilik, mimarlık eğitimi söz konusu olduğunda ek bazı ihtiyaçlarla beraber karşılanmalıdır. Mimarlık sınıfları kontenjanların yüksek oluşu nedeniyle genelde kalabalıktır ve öğretim üyesinin artık her biri bir küçük ekran pencereciği ile temsil edilen sınıf mevcu-

dunu en azından kendi gözleriyle yapabildiği kadar iyi izleyebilmesi için oldukça büyük bir monitöre ihtiyacı vardır. Ayrıca mimarlık derslerinin pek çoğunda iki veya daha çok çizimin yan yana konup karşılaştırılması, detaylı incelenmesi gerektiğinden bu monitörlerin hem büyük hem yüksek çözünürlüklü olması da önemli bir ihtiyaçtır. Yine mimari proje derslerinde kritik ve çizim üstünde ek gösterim ve ifadeler çok önemli ders pratikleri olduğu için karşı tarafa bilgi gönderen dokunmatik ekranlar ve grafik ekleri imkânlı kılan dijital kalemli monitörler de özellikle ders yürütücüleri için büyük ihtiyaçtır.

Gerekli yazılımlara eşit erişim ve bakım olanakları: Söz konusu ağ ve bilgisayar ortamları üzerinden iletilen verilerin işlenip kullanılması ve bunlara uygun kullanıcı arayüzlerinin sağlanması için çeşitli yazılım programları gereklidir. Bunların nitelikleri ve hangi programlar olması gerektiği, ilgili mimarlık okulları ve üniversitelerce kararlaştırılabilir (buradaki temel ihtiyaçlar da aşağıda açıklanacak ayrı bir maddedir) olsa da, o kararlaştırılan programlara her bir öğretim elemanı ve öğrencinin kolayca ve standart düzeyde erişimi temel bir ihtiyaç ve eğitim eşitliğinin gereğidir. Bu noktada yazılımların kolayca lisanslanabilir olması, her öğrenci/öğretim elemanının erişebildiği ağ ve bilgisayar ortamında kolayca çalıştırılabilir ve ürettikleri verilerin saklanabilir/iletilebilir olması, bu yazılımların bakımlarının kolayca yapılabilir olması veya kullanıcıların bu bakımlara ait hizmete de erişimlerinin olması gibi gereklilikler ortaya çıkmaktadır.

Mimarlık eğitimine uygun yazılımların seçimi ve temini: Uzaktan eğitim ortamı ile ilgili olarak ders yönetim yazılımları, video konferans yazılımları, sınav uygulama yazılımları arasından mimarlık eğitimine uygun bir seçim yapmak gereklidir. Burada da gerçek zamanlı çevrimiçi ve interaktif eğitim ihtiyacını karşılayan yazılımlar esastır. Mimarlık eğitiminin ayrılmaz parçası olan stüdyo ortamının benzeri interaktif ortamların dijital platformlara taşınması bir çözüm oluşturabilir. Stüdyo mekânının ayrılmaz parçası olan pafta, proje ve görsel dokümanın sergilendiği duvarlar ve panolar, stüdyoda öğrenciler arasında etkileşimi ve birbirinden öğrenmeyi teşvik eden önemli elemanlardır. Bu yönden dijital teknolojilerin sağlayıcılıklarıyla, fiziksel stüdyo

ortamlarının duvarları ve panoları benzeri internet ortamında çalışan interaktif çalışma platformlarından faydalanılabilir. Farklı mecralara, iş akış diyagramları ve bir arada proje üretmek üzere tasarlanmış çok sayıda internet tabanlı uygulamanın böylesi bir dijital ortak çalışma mekânı, duvarı veya panosu olarak kullanılması, 7/24 yaşayan dijital bir stüdyo ortamının kurulmasını sağlayabilir. Bu noktada, mimarlık eğitimine uygun yazılımların ve internet tabanlı uygulamaların seçilmesi veya tasarlanması gerekmektedir. Bu seçim sonrasında üniversiteler, öğrenci ve öğretim üyelerine bu yazılım ve programlara dersler ve dönem başlamadan tanışıklık kazanmak yönünde destek sağlamalıdır. Böylelikle dijital ortamın sunduğu olanaklardan geniş bir yelpazede fayda sağlanır.

Mimarlık eğitimde kullanılan veriler ve dosyalar görsel ağırlıklı olduğundan oldukça büyüktür, yazılım bunu tolere edebilmelidir. Mimarlık eğitim pratiğinde jüri savunması, sunumlar, tartışma içeren derslerle, testten ziyade özellikle eskiz çizimlerle de yanıtlanması gerekli sorular içeren klasik tarz uygulamalar çok yaygın olarak kullanılır. Derse katılım ve dolayısıyla yoklama son derece önemlidir. Ders mevcutları genelde yüksek olduğundan yazılımlar kalabalık oturumları uzun saatler destekler nitelik ve lisansta olmalıdır. Ders yönetim yazılımları bu ihtiyaçları karşılamalıdır.

Bunlar dışında, ayrıca mimarlık derslerinin ve/veya projelerinin içeriğini hazırlamak için kullanılan bilgisayar destekli tasarım, grafik tasarım, video çekim ve montajı, sunum ve rapor hazırlamaya yönelik yazılımlar vardır ki, bunlara da hem öğrencinin hem de öğretim elemanlarının tam erişimi gereklidir. Bu yazılım ve donanım ihtiyaçlarının herkese eşit şekilde temini için kurumsal destek/devlet desteği mutlaka gerekmektedir. Bu çerçevede ideal olan, mimarlık eğitimine katılan her kayıtlı öğrenci ve tüm öğretim elemanlarına gerektiğinde kampüsten, gerektiğinde ev ortamlarından uzaktan kullanabilecekleri internet ağı ve gerekli yazılımlara erişimi olan gerekli aksesuarlara sahip bilgisayar ekipmanlarının zimmetlemek yoluyla verilmesidir. Şüphesiz bu ciddi bir finansal kaynak gerektirir ve söz konusu cihazların donanım ve yazılım bakımları için de bir kadro istihdamı demektir. Ülke sathına yayılmış internet ağına masrafsız ve uzun süreli erişim devlet tarafından gerçekleştirilebilecek bir olanak olmakla beraber,

böyle bir organizasyonun daha kolay ve masrafsız yapılması için kampüslerde güçlü ve gerekli tüm yazılımları içeren ana bilgisayarların bulunup bakım, işletim ve yedeklemelerinin yetkin bir kadroyla yapıldığı bilgi işlem merkezlerinin kurulması ve uç kullanıcılara yani öğrenci ve öğretim elemanlarına yalnızca bu ortama görsel ve işitsel erişimi sağlayan mimarlık eğitimi için optimal standart akılsız terminaller⁵ verilmesi uygun bir model olabilir. Bu tip akılsız terminaller, yazılım ve donanım güncelleme zorunluluğu ve yükümlülüğünü uç kullanıcıdan alıp üniversite bilgi işlemine aktaracağı, tek noktadan yapılabilmesini sağlayacağı ve uç kullanıcı durumundaki tüm öğrenci ve öğretim üyelerine eğitim için gereken standart yazılım ve donanım ortamını sağlayacağı için ekonomik ve eşitlikçi bir çözüm üretir⁶.

3. Öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısının kriterlere uygun hale getirilmesi:

Mimarlık bölümlerimizde genelde geçerli olan bir sorun hızla artan öğrenci kontenjanları, o derece hızla artırılmayan öğretim üyesi kadroları ve sonuçta da gittikçe yükselerek kalite kriterlerini fazlasıyla zorlayan öğrenci/öğretim üyesi oranı olmuştur. Buna bağlı olarak yeterli büyük derslik bulunamaması da hep karşılaştığımız bir sorundur. Uzaktan eğitimin bu sorunları hafiflettiği düşünülse de aslında uzaktan eğitimde kalite sağlanabilmesi için öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısının azaltılması ve kalite kriterlerine uygun hale getirilmesi çok daha önemli hale gelmektedir. Çünkü yüz yüze eğitimde doğrudan insan gözü ve algısıyla yeterince doğru şekilde hitap edilebilen öğrenci sayısı 40-50 civarındayken uzaktan eğitimde bir monitör üstünden etkili şekilde algılanabilen ve hitap edilebilen öğrenci sayısı 20-25 civarındadır. Yine yüz yüze eğitimde çok sayıda öğrenciyle ders yaptığınızda ses paraziti gibi sorunlar yokken, uzaktan eğitimde sayılar 15-20'yi geçtiğinde parazitten kaçınabilmek için öğrencilerin mikrofonlarını kapatmaları gerekmektedir. Yine yüz yüze eğitimde öğretim üyesi sadece bir göz atarak öğrencisinin dersle meşgul olup olmadığını anlayabilir ve ikaz edebilirken uzaktan eğitimde kameraların sürekli açık olması da kişisel hakların ihlali sayıldığından öğrencilerin dersi takip edip etmediğini anlamak olanaksızdır. Uzaktan eğitimde yazılı sınavlarda kopya olasılığı çok yüksek olduğu için sözlü yapabilmek

veya öğrencilerin sunum yapmasını sağlamak çok daha doğru ve adil bir değerlendirme yöntemi olur; fakat sınıf mevcudu 30'u geçtiğinde bu yöntemleri uygulamak da imkânsızlaşmaktadır. Nihayet mimarlık eğitiminin olmazsa olmazı jüri tipi değerlendirmeyi uygulamakta yüz yüze uygulamalarda dahi yüksek öğrenci sayısı nedeniyle ciddi zorluklar çekilirken uzaktan jüri yapılmaya çalışıldığında öğrenci başına ayrılması gereken sürenin daha da arttığı ve sonuçta toplam jüri süresinin gerçekleştirilemez uzunluklara ulaştığı görülmüştür.

Bu bakımlardan mimarlık eğitiminde proje derslerinde öğretim üyesi başına 10-12 öğrenci, proje dışı derslerde ise öğretim üyesi başına 30-40 civarı öğrenci düşecek öğrenci ve öğretim üyesi sayılarına ulaşmak çok önemlidir. Bu noktada yeterince öğretim üyesi kadrosu sağlanabilirse, uzaktan eğitim derslik ihtiyacını hafiflettiğinden şube sayısını artırmak mümkün olacak ve öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı da makul bir orana inebilecektir.

Burada şunu da hatırlamakta fayda vardır. Pek çok mimarlık fakültesinde bu orana dair problemde uygulanan genel geçer çözüm öğretim üyesi sayısını artırmak değil, öğretim üyesinin yanına yardımcı olarak verilen araştırma görevlisi sayısını artırmak şeklinde olmuştur. Halbuki uzaktan eğitim durumunda gerekli çözüm, çok sayıda şube açarak, her bir şubeye ders verme yetkinliğine sahip ayrı bir öğretim üyesi atayabilmek şeklindedir. Bu bakımdan uzaktan eğitimin ağırlıklı hale gelmesi durumunda mimarlık bölümlerinde araştırma görevlisi kadroları normal seyrinde kalırken, ders yürütücüsü olma yetkinliğine sahip öğretim üyesi sayısının artırılması elzemdir.

4. Müfredat İhtiyaçları: Yüz yüze mimarlık eğitiminde özellikle mimari tasarım stüdyosu derslerinin alan analizlerinde gözlem, anket ve yüz yüze yöntemlerle hissedilip anlaşılabilecek mekân deneyimlerinden faydalanılmaktadır. Bu gözlemlerde yoksun kalan öğrencilerin mekânsal algı ve mekân kurgulama yetilerini zihinsel kapasiteleri üstünden geliştirebilmek için ilk yarıyıl da buna dair edebiyat, felsefe, sosyoloji ve kuram gibi tartışmalı olarak yürütülecek derslere müfredatta yer verilmelidir.

Dijital ortamda yürütülen derslerin verimliliği öğrencilerin dijital okuryazarlığının gelişmiş olmasına da bağlıdır. Bu sebeple, öğrencilerin dijital ortamla ve mimari temsil araçları ile ilk dönemden tanışmasının önemli olduğunu

düşünüyoruz. “Mimari tasarım stüdyosu”nun yanında “yapı bilgisi” dersleri ve “mimarlık tarihi” gibi derslerde de, yani hem uygulama ağırlıklı hem de teorik ağırlıklı derslerde öğrencilerin tüm üretimlerini dijital bir mecra üzerinden sunmalarının gerekecek olması üzerinde düşünülmelidir. Gerektiği yerde uygun dijital uygulamaları kullanmayı bilmeyen öğrenci yaptığı her türlü üretimi sunmakta büyük zorluklar yaşayacaktır. Klasik bir paradigma olarak yerleşmiş olan el ile çizim/bilgisayar çizimi ikileminin dijital ortamın sağladığı olanakların basit ve anlaşılabilir bir biçimde ilk dönemden birer araç olarak sunulması ile aşılabileceği düşüncesiyle, bu yönde derslerin ilk dönem müfredatında olması faydalı olacaktır. Kuşkusuz el-beyin koordinasyonunun gelişimi için gereken el ile çizim araçlarının yanında el ile dijital ortam arasındaki koordinasyon da bu yöndeki derslerle sağlanabilir.

Aynı zamanda uzaktan eğitim yöntemleriyle verilen derslere katılım ve dersi takip edebilmeyi öğreten dersler ile dijital mimari temsil, sunum, ifade yöntemlerini hızlıca öğrenip uygulayabilmeleri için ilk dönemden itibaren dijital okuryazarlığa dair dersleri üniversitelerin bilgiişlem birimlerinin desteği ile almaları sağlanmalıdır.

5. Sınavların yürütülmesi, değerlendirilmesi ve yoklama takibine yönelik ihtiyaçlar:

Sınav ve değerlendirme yapma ve yoklama konusu yükseköğretimde büyük önem arz ederken, pandemi sürecinde imkânsızlıklar nedeniyle adil şekilde uygulanamadığını ve öğrencilerin başarılarını doğru değerlendirmekte yetersiz kaldığını görüyoruz. Uzaktan eğitimin kopya girişimlerini yakalamakta yetersiz kalması, yüz yüze eğitimde sadece sınıf ortamındaki kaynaklardan kopya çekilebilirken, uzaktan eğitimde internetle erişilebilen her kaynaktan kopya çekilebilmesi gibi nedenlerle değerlendirme konusu çıkmaza girmektedir. Benzer şekilde özellikle de kalabalık sınıflarda uzaktan eğitime bağlı öğrencilerin dersi hakikaten dinlediği mi yoksa bilgisayarlarını bağlayıp gittiklerini mi anlamak mümkün değildir; bu bakımdan yoklama konusu da yüz yüze eğitimdeki gibi kolayca yürütülememektedir. Buna karşılık mimarlık eğitiminde gerek derse düzenli katılım, gerekse uzaktan eğitimde kopyaya çok açık hale gelen klasik tipte sınavlar büyük öneme sahiptir. Mimarlık eğitiminde sınavlarda ölçekli veya eskiz çizim

gerektiren sorular sorulması da oldukça başvuru- rulan faydalı bir yöntemdir. Fakat mevcut sınav yazılımlarında akıllı telefon gibi ek bir cihaz kullanmadan bunu yapabilmek pek mümkün olmadığı gibi bu ek cihazın kullanımına izin vermek de yeni kopya mecraları yaratmak anlamına gelmektedir. Bu bakımdan mimarlık sınavlarının da tıpkı dersler gibi gerçek zamanlı çevrimiçi ve etkileşimli olması, kısacası sözlü şeklinde ve çizim içeriyorsa da öğrencinin bir kâğıda çizip kamerada bunu göstererek yapması ve o anda değerlendirilmesi faydalı olur. Bu şekilde sık sık sözlülerin yapılabilmesi için sınıf mevcudunun 30-40 kişiyi geçmiyor olması gereklidir.

Uzaktan klasik veya test sınavları için öğrenciyi sadece tek bir program ve pencere açmaya zorlayan ve hatta ek bazı ekipmanlarla sınav ekranı dışında cep telefonu kullanımına da izin vermeyen yazılımlar mevcuttur. Bunların kullanımı faydalı olabilecektir. Öte yandan yazının başında belirtilen merkezi bir kampüs bilgiişlemine bağlanan “akılsız uç terminaller” vasıtasıyla yapılacak sınavlar da bu anlamda kontrolün çok daha kolay sağlanacağı sınavlar olacaktır. Zira bu terminallerde sınav zamanı tek bir uygulama çalışmasını sağlamak mümkün ve kolay olduğu gibi, terminallerin kendi üzerlerinde disk ve program tutmaları dolayısıyla herhangi bir veri barındırmaları mümkün olmadığından kopya olasılığı da kalmamaktadır.

Uzaktan öğretimde klasik vize sınavı mantığını bir yana bırakarak dönem içinde çok sayıda ders sonu kısa sınavı yaparak bunların dönem içi notunu oluşturmasını sağlamak, hem öğrencilerin derse devamını ve sürekli dinlemesini sağlamak açısından faydalı olacak hem de kopya olasılığını düşüren bir alternatif sınav yöntemi oluşturacaktır.

Kuşkusuz değerlendirmelerde sınav yerine dönem projeleri veya ödevlerinin kullanılması da arzulanan bir yöntemdir. Ama burada da gerek kopya olasılığının azaltılması gerekse öğrencinin ödevini yeterince yetkin şekilde yapıp yapmadığını anlamak için sunum ve soru-cevapla ödevi sorgulama yönteminin kullanılması gereklidir ki bu da yine öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısının makul seviyelerde tutulmasıyla mümkün olabilir.

Mimarlık eğitiminin temel unsurlarından proje jürileri üzerine düşünüldüğünde ise, uzaktan öğretimin avantaj ve dezavantajları vardır. Burada da öğretim üyesi başına düşen

öğrenci sayısının fazlalığı jüri sınavı süresini gerçekleştiremez derecelerde uzattığı için olumsuz bir durum söz konusudur. Esas olan jüride dinlenecek öğrenci sayısını makul seviyelere çekmektir. Fakat bu noktada öğrencilerden jüri savunmalarını önceden hazırlayıp yollayacakları belli bir süredeki videolarda yapmaları istenebilir. Uzaktan jüriler için birkaç öğretim üyesinin öğrencilerini bir araya toplamak yerine tek bir öğretim üyesinin jürisi için dışarıdan daha fazla sayıda misafir öğretim üyesi çağırarak da iyi bir çözüm olacaktır. Jürilerde teslim edilen paftaların yan yana konup incelenebilmesi büyük önem taşımaktadır; bu da büyük ölçülü monitörler temini ile sağlanabilir.

6. Sosyal ihtiyaçlar (Etkileşimi sağlayacak arayüzler ve iletişim becerileri): Üniversiteye başlayan öğrencilerin öğrenme hevesi ve ihtiyacı içinde olduğu şey bir meslek ve/veya uzmanlık alanı olduğu kadar, ailelerinden bağımsız ayakta durmaya dair sosyal ve ekonomik becerilerdir. Üniversite kurumu her iki anlamda da bu talepleri besleyen imkân ve ortamı sunar; ilki verilen eğitim-öğretimle; ikincisi de kampüs yaşamı ve kurulan sosyal ilişkiler sayesinde. Mimarlık eğitimi söz konusu olduğunda ise, aday mimarın kendini hem bir birey hem de bir mimar olarak bulma çabası içinde, bu ikisi birbirine geçmiş, vazgeçilmez olgulardır. Zira mimarlık, teknik ve estetik bilginin yanı sıra, sosyal ilişkilerin geliştirilmesini de zorunlu kılan bir daldır. Öte yandan mimarlık öğrencisini zorlu tasarım süreçlerinde motive eden en önemli unsur etkileşimli atölye ortamıdır; mimar adayı hem hocalarından hem arkadaşlarından kritik almaya; atölyesindeki diğer proje süreçlerini de takip etmeye, atölye ortamındaki kişilerle sürekli fikir alışverişi içinde olmaya gereksinim duyar.

Bu bakımdan yüz yüze eğitimin tamamen ortadan kalkması mimarlık eğitimine vurulacak çok ağır bir darbe olur. Fakat üniversite eğitime paralel kurulabilecek dijital sosyal etkileşim mecralarının varlığı bilakis mimarlık eğitimi destekleyecek ve kampüs dışındayken de o ortamın bir parçası gibi hissedip motive olmasına vesile olacaktır. Bu anlamda düzenlenecek ve makul bir akademik düzeyi tutturanak webinarlar, çevrimiçi sohbetler, dijital sohbet ve paylaşım ortamları hem kampüs içi hem de kampüsler arası iletişimi geliştirerek öğrenciler ve akademinin tüm unsurları için faydalı olacaktır.

Temel ihtiyaçlar karşılandıktan sonra 'uzaktan mimarlık eğitimi'nin kurgusu nasıl olmalıdır? Mimarlık eğitimi uzaktan eğitimle nasıl kurgulanmalı?

2020-2021 güz döneminin öğrettikleri: Salgının, başlangıç zamanı ülkeler arasında değişiklik göstermekle birlikte, 2019 yılı sonu ile 2020 yılının ilk çeyreğinde neredeyse tüm dünyayı etkisi altına aldığı kabul edilebilir. Bu kabulden hareketle geçen eğitim yılında acil koşullarda uzaktan eğitim alan Türkiye'deki ve hatta dünyadaki tüm mimarlık öğrencileri önceki dönemlerde belli bir süre mimarlık eğitimi almış, yüz yüze eğitim yöntemleriyle mimarlık eğitimine başlamıştı. Bu sebeple, mimarlık öğrencileri pek çok konuya ve konuların ele alınış biçimine bir miktar da olsa aşina idi. Ancak içinde bulunduğumuz 2020-2021 eğitim yılı güz döneminde ilk defa mimarlık eğitimi ile tanışacak öğrenciler, ilk defa bu eğitime de tamamen uzaktan yöntemlerle başlayacak ilk öğrenciler olmaları sebebiyle de oldukça önemlidir. Zira bu dönemde uzaktan öğretim modelinin yüz yüze öğretimi tamamen ikame edip edemeyeceği, seçeneksiz olarak ve bedeli ne olursa olsun denenmek durumunda kalmaktadır.

Geçtiğimiz iki aylık tamamen uzaktan öğretim tecrübesinin bulguları üzerinde durmak gerekirse: Uzaktan eğitimde öğrencilerin atölye ortamını dijital ortamda hissetmeleri, ortak paylaşımlarda bulunabilmeleri ilk ve en önemli çıkarımlarımızdandır. Bunun yanında öğrencilerin yaptıkları üretimleri hızlı bir şekilde dijital veriye dönüştürmesi ve belgelemesi de önemlidir. Bu sebeple yazının başında da açıklanan *Mimarlık eğitimine uygun yazılımların seçimi ve temininin sağlanması*, öğretim üyelerine ve öğrencilere öğretilmesi son derece önemlidir⁷. Özellikle birinci sınıfta stüdyo ortamının sağlanmasında bu yönde programların kullanılması faydalı olabilir. Bunun yanında erken dönemde bilgisayar programlarının veya tablet uygulamalarının birer araç olarak tanıtılması ve kullanımının beklenmesi de dijital olanakların araçsallaştırılmasını kolaylaştıracaktır. Bilgişlem birimlerinin uzman kadrosu, koordinasyonu ve desteğiyle yapılan çalışmalardan nitelikli sonuçlar alınmıştır. Bu noktada el çizimi ile dijital araçların bir arada sürdürülebildiği, dijital okuryazarlığın artırıldığı ortamlara gereksinim vardır. El çizimi ile ifadenin yanında yalnızca bilgisayar değil aynı zamanda tablet, cep telefonu, fotoğraf makinesi, dijital kayıt cihaz-

ları gibi pek çok dijital ortamda çalışan cihazın hangi aşamalarda ve nasıl eğitim süreçlerine katılacağı önem kazanmıştır. Bu araçların kullanımının müfredatların birer parçası haline gelmediği durumlarda öğrenciler kendi imkânları ile bu araçlara yönelmektedir. Bunun sonucunda araçların sağladığı ifade potansiyellerinin kullanılmadığı gözlenmiştir. Bu sebeple el çizimine paralel ilk dönemlerde dijital araçlarla öğrenciler tanıştırılmalıdır.

Yüz yüze mimarlık eğitiminde mimari tasarım stüdyosu ve mimari proje derslerinin ve hatta diğer pek çok mimarlık dersinin de temelini oluşturan fiziksel, sosyal ve kültürel çevre analizlerinin dijital ortamda sağlıklı bir şekilde yapılamadığı gözlenmiştir. Çoğu zaman kolektif bir çalışma içinde gerçekleştirilen bu aşama yüz yüze yapılmaya çalışılmış olsa dahi öğrenciler bireysel yaklaşımlara yönelmiştir. Burada dijital haritalar ve veritabanları büyük önem kazanmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme:

2020-2021 Bahar Dönemi ve Sonrası İçin Öneriler

Sonuç olarak, tüm bu olgu, gözlem ve öngörülerin ışığında, mimarlık eğitiminin tamamen veya yüzde 50 üzerinde uzaktan eğitim modeline göre gerçekleştirilmesinin sakıncaları açıkça görülmektedir. Ancak uzaktan eğitim yöntemlerinin eğitimde kısmen kullanılması durumunda dahi, başarılı şekilde uygulanabilmesi için öncelikle mutlaka güçlü bir bilgişlem kadrosu ve merkezi bilgişlem sistemiyle desteklenmesi gereklidir. Öğrenci ve öğretim üyesinin gerekli yazılım ve donanım eşit erişimi mümkün kıldığı gibi dijital okuryazarlığın artırılması ve müfredata erken aşamada bu yönde kazandırılacak dersler ile eğitim de zenginleştirilmelidir. Bu gereksinimlerin sağlanabilmesi durumunda uzaktan ve yüz yüze karma eğitim modelinin mimarlık eğitimi için öngörülebilir faydaları şunlar olabilir:

- a) Karma modeller dijital ortam ve gerçek ortam bağının kurulmasını sağlayacaktır. Bu noktada çok daha az sayıda gerçekleştirilecek kompakt yüz yüze eğitim saatleri öğrenci tarafından daha verimli değerlendirilebilir. Yüz yüze eğitim deneyimini çok daha anlamlı bir şekilde değerlendirmek isteyen öğrenciler ve öğretim üyeleri bu zamanlar için daha istekli bir şekilde çalışabilirler.
- b) Bunun yanında salgın süreci üniversitelerin sahip oldukları açık alanları da daha etkin kullanmalarına sebep olabilecektir. Ders ve

tartışmaların mekânı olarak açık alanların kullanılmasına yönelik yeni kurgular geliştirilmesi ve kampüslerin daha etkin kullanımları üzerine düşünülmelidir.

- c) Proje tabanlı öğretimin yaygınlaşması: Uzaktan eğitimin ve uzaktan ders değerlendirmenin pandemi döneminde zorunlu icrası, klasik veya test şeklinde dönem sonu değerlendirmelerin yerine proje ve/veya dönem ödevleri üzerinden ders değerlendirmelerini gündeme getirmiştir. Mimarlık eğitimi içinde tasarım projeleri için değil de özellikle “teorik ders” addedilen derslerde bu değerlendirme yöntemlerine başvurulması, aslında mimarlık eğitiminde teorik bilgi ile pratik bilginin oldukça iç içe olduğunu, sadece teorik olarak addedilebilecek bir ders olmadığını hatırlatmak adına faydalı olmuştur. Zira mimariye giriş, bina bilgisi, mimarlık tarihi, statik gibi teorik addedilen ve genelde öğretim üyesinin konu anlatması ve öğrencinin ders kitabı veya ders notlarını çalışarak vize ve final sınavlarına girmesi şeklinde tamamlanan bu dersler, bu öğretim şekliyle öğrenciye yeterince faydalı olamamaktadır. İstenen, öğrencinin kimi konuları derste öğrenmesi, kimilerini ise teknik gezi, deney, araştırma, ekstra okumalar ve uygulamalar yürütme gibi yöntemlerle kendisinin yapacağı projelerle içselleştirmesidir. Bu şekilde işlenen derslerde öğrencinin başarısı da kuşkusuz yaptığı projelerin araştırma, yöntem, süreç ve sonuçlar açısından değerlendirilmesi yöntemi ile olacaktır. Mimarlık eğitiminde tüm derslerin hem teoriyi hem pratiği içerdiğinin kabulü ve proje tabanlı öğretime konu olmaları, mimarlık eğitiminin kalitesine olumlu şekilde yansımaktadır.
- d) Bu yaklaşımın başarılı olması için anahtar kelime ise yine ders yürütücüsü öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı olmaktadır. Bu sayının makul seviyelerde tutulması sonucu yüksek öğrenci katılımıyla ve sınav yerine proje yapılarak da dersler tamamlanabilmekte ve sadece öğretim üyesinin ders anlatması ile geçen etkileşimsiz ve verimsiz ders ortamından kurtulunabilmektedir⁸. Tüm derslerin proje yaklaşımı ile ele alınması, öğrencilerin araştırma ve sorgulamalarını artırıcı etkiye sahip olabilir. Ancak bunun sağlanabilmesi, öğretim üyelerinin tasarım düşüncesi ile sorgulama üzerine eğitim

almaları ve kendilerini geliştirmeleri ile mümkün olabilir.

- e) Bunun yanında bir diğer önemli olumlu etki, Türkiye’deki mimarlık okulları arasındaki bağın kuvvetlendirilmesiyle sağlanabilecektir. ‘Üniversiteler arası dolaşımli mimari proje dersleri’ olarak adlandırabileceğimiz bu yöntemle, öğrencilerin bulundukları illerdeki mimarlık okulundan mimari proje dersini alması sağlanabilirse ve hatta teşvik edilirse öğrenciler farklı coğrafyalarda proje çalışabilir, farklı üniversitelerden eğitim nosyonu kazanabilir ve üniversiteler arası mimarlık eğitimi bilgi paylaşımı artabilir.

Bu noktada, mimari tasarım stüdyosu öğrenci değişimi yapacak mimarlık bölümlerinin YKS giriş puanından ziyade mimari tasarım stüdyo yürütücülüğü açısından aynı kalite kriterlerini⁹ benimsemiş olmaları, ilgili öğrencilerin de bu kriterlere göre ilk mimari tasarım stüdyolarını geçmiş olmaları gibi şartların yer aldığı anlaşmalar gündeme gelmelidir. Bu hem öğrencinin hem de öğretim üyesinin mimari tasarım stüdyosunda kalite kriterlerini koruma anlamında farkındalığını artıracak ve yurt sahına yayılmasına ön ayak olacak bir uygulama olur.

Dolaşımli proje yapmak müfredatlarda zorunlu koşulabileceği gibi, çeşitli sınırlamalar da eklenebilir. Burada önemli nokta, proje derslerine katılan öğrenci sayılarının 15 öğrenci ile sınırlandırılması gerekliliğidir. Bu yöntemin olası bir diğer sonucu düşünüldüğünde salgın süreçleri için bir kolaylık getirmesinin yanında, öğrencinin bulunduğu kentteki salgın koşulları doğrultusunda yüz yüze eğitim alabilme ihtimalinin de doğacak olması düşünülebilir. Öğretim üyelerinin dolaşımli mimari proje dersleri yürütmeleri veya kontenjan açmaları ise doçentlik ve profesörlük gibi akademik unvan değişiklikleri ile bağlantı kurularak ele alınabilir. Bunun yanında dolaşımli mimari proje dersi veren öğretim üyesine ek ödeme yapılması da düşünülebilecek bir diğer yöntemdir. ‘Üniversiteler arası dolaşımli mimari proje dersleri’ farklı üniversitelerin mimarlık bölümlerinde bulunan öğretim üyelerinin ortak ders içerikleri oluşturması, ülke genelinde mimarlık bölümleri arasında koordinasyonun sağlanması, farklı coğrafyalarda çalışabilme imkânına sahip olmaları, değişime gönderilen öğrencilerin farklı üniversitelerden jüri üyelerine sahip olması gibi çok çeşitli yan faydalar sağlayabi-

lecek bir yöntem olabilir. Öğrencilerin ve öğretim üyelerinin en az bir veya iki proje dolaşımı ve paylaşımlı mimari proje stüdyosu içinde bulunması gibi koşullarla sağlanabilecek bu uygulama, yer görme ve mekân analizi yapmanın önemli olduğu mimari tasarım stüdyosu, restorasyon ve şehircilik projeleri için daha da önemli bir yer tutmaktadır. Ülke geneline yayılmış bir nevi Erasmus programı gibi düşünülebilecek ‘Üniversiteler arası dolaşımli mimari proje dersleri’ salgın sürecinin getirdiği uzaktan eğitim düşüncesinin, ülkemiz mimarlık eğitimi için bir fırsata dönüştürülmesi olarak düşünülebilir. ■

Zeynep Yazıcıoğlu Halu, Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Seda Kula Say, Doç.Dr., Gebze Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Notlar

1. Seda Kula Say, “Akademide dijital yöntemlerle uzaktan öğretim: Pandemi süreci ve sonrası”, Herkese Bilim Teknoloji, 29 Haziran 2020: https://www.herkesebilimteknoloji.com/makaleler/akademide-dijital-yontemlerle-uzaktan-ogretim-pandemi-sureci-ve-sonrasi?fbclid=IwAR1d_mZRAVv4sdmpKRh2ijd3sdL7qqJYhkQZ5bRaeXKa6Ai0h-1VypUWpew
2. “Gerçek zamanlı”, “çevrimiçi” ve “etkileşimli” kelimeleri, İngilizce olarak ve bilgiişlem literatüründe çok sıklıkla kullanıldığı şekilde, sırasıyla, *realtime*, *online* ve *interactive* terimlerinin karşılığı olarak kullanılmıştır.
3. Bu ihtiyacın henüz yeterince karşılanmadığı görülmektedir. Tüm öğrencilerin ikametgâhına hizmet veren internet ağı yoktur veya yeterince kaliteli değildir. Cep telefonu üzerinden bağlantılar daha yaygın olmakla beraber çok daha pahalıdır. Öğretim üyelerinin pandemide evden çalışma durumunda, mevcut internet hattı ev halkından çok sayıda öğrenci ve çalışan arasında paylaşımlı kullanıldığı için yeterli bir internet bağlantısı olabilmektedir. Ayrıca uzun saatler süren öğretim boyunca internet hizmetini satın almak birçok öğrenci ve öğretim üyesi için büyük bir mali yük haline gelmektedir.
4. Bu da tam anlamıyla sağlanamayan bir durum olmuştur. Zira her öğrenci/öğretim üyesinin kişisel bilgisayar/tableti olmayabileceği veya bunu başkalarıyla paylaşmak durumunda olabileceği görülmüştür. Öte yandan eski cihazlara sahip pek çok kişinin mikrofön, kulaklık, kamera, hoparlör vb. ek donanımlara ihtiyaç duyup sahip olamadığı veya bunları temin etse dahi mevcut bilgisayarında çalıştıramadığı durumlar da yaşanmıştır. Bu tip durumlarda söz konusu kişi genelde donanım desteği alabileceği bir servis de bulamamaktadır.
5. “Akılsız terminal” ifadesi bilgiişlem dünyasında sıklıkça geçen *dumb terminal* İngilizce teriminin karşılığı olarak kullanılmıştır.
6. Kaldı ki, günümüzde, benzer ihtiyaçların var olduğu, örneğin bankacılık sektöründeki çok dağınık ortamdaki ATM ve Point of Sale uygulamaları benzer şekilde yürütülebilmektedir.
7. Miro, Conceptboard, Jamboard, Whiteboard, Mural vb. pek çok internet tabanlı arayüz böylesi bir dijital altlık sunma iddiasındadır. Bu programlar yardımıyla oluşturulan panolara tüm öğrenciler internet üzerinden erişebilmekte, programların türüne göre panolara belge yükleme, görüntülü tartışma ve yazışma imkânları bulunmaktadır. <https://miro.com/login/>, <https://conceptboard.com/>, <https://jamboard.google.com/>

8. 2019-2020 Güz döneminde Beykoz Üniversitesi Mimarlık Bölümünde tamamen proje tabanlı kurgulanan Mimarlık Tarihi ve Kuramı 1 ve Mimarlığa Giriş dersleri buna başarılı birer örnek olarak gösterilebilir. Sırasıyla 17 ve 14 mevcudu olan iki ayrı sınıfta dönem boyu öğrenciler ikişer proje, buna ait sunum ve raporlarını tamamladığı gibi derslerin de süre olarak yarısı uygulama ve teknik gezi olarak değerlendirilmiş; böylece öğrencinin de dersi çok daha fazla içselleştirmesi sağlanmıştır.

9. Mimarlık Akreditasyon Kurulu’nun kalite kriterleri: <http://www.miak.org/index.cfm?sayfa=Akreditasyonsurec>

Can new pathways be opened for architectural education following the ordeal of the pandemic period? Or is distance architectural education only to be in digital medium?

Given the prolonged pandemic conditions, digital means of remote lecturing, which the Academy embraced as an emergency requirement and along with compulsorily aligned with decisions and applications in the course of 2019-2020 academic year spring term, seems to become an obligatory means and medium of teaching in the following fall term and even the year after. On the other hand, this remote lecturing alternative that proves to be a pseudo-solution that renders the economical and administrative problems faced by the universities invisible is being fast adopted by the Council of Higher Education via new decisions and by-laws, to co-exist and surpass, if not to replace face-to-face lecturing in the medium term.

This article aims to analyze this radical change in academia and discuss in particular, its impact on architectural education, and how it can be transformed into a beneficial tool to ameliorate it rather than being an emergency exit. Based on the last months’ remote digital lecturing experiences in comparison to usual face-to-face architectural education practices, the authors’ first point to indispensable requirements to realize remote lecturing via digital means in architectural education. Then the article focuses on the kind of tailoring needed in architectural education to yield successful results with remote lecturing and digital educational means.

Covid-19 Sürecinde Mimarlık Eğitimi Üzerine ABD’den Bir Perspektif

Meral Ekincioğlu

“...Üniversitelerin rolü, hümanist veya tekno-bilimsel olup olmadıklarına bakılmaksızın, politik özneyi eğitmektir; bu, bir uzmanı eğitmek kadar, bir vatandaşı da eğitmektir. Ve tarihin de bunda önemli bir rol oynadığını düşünüyorum...” Kenneth Frampton (Almaas, 2015)

MIT müzesinde Covid-19 öncesinde düzenlenen, öğrenci çalışmalarının izi sürülerek, MIT Mimarlık’ın 150 yıllık tarihini belgeleyen “Drawing, Designing, Thinking: 150 Years of Teaching Architecture at MIT” başlıklı sergiden. (Fotoğraflar: Meral Ekincioğlu)

İçinden geçtiğimiz küresel salgın krizi, mimarlığın pek çok alanını kaçınılmaz olarak etkilemekle birlikte, özellikle geleceğin mimarlarının nasıl yetiştirileceğine dair hayati bir sorumluluk içermesi ve hepimizi hazırlıksız yakalamış olması nedeniyle, “mimarlık eğitiminin şu anki durumu ve yakın geleceği” üzerine ciddi bir düşünmeyi

zorunlu kılıyor. Her ülke ve mimarlık kültürünün, içinden geçtiği koşullar ve bu süreçte mimarlık eğitiminde karşılaşılan problemlere dair geliştireceği çözümler kendine özgü olacak. Bununla birlikte, hepsinin almaya çalıştığı önlemler ve çizmeye çalıştıkları yeni rotalarını en çok etkileyen durumsa, (bilimsel araştırma projeleri ile öne çıkan ve bünyesinde mimarlık programı da barındıran, MIT’nin Mayıs 2020 tarihli sanal toplantısında da ifade edildiği üzere) “şu an için, yanıtlardan çok sorularla” karşı karşıya olunması.¹ Bu süreçte, mimari (tasarım) eğitiminde, online ortama geçişle pek çok kritik konu gündeme gelmekle birlikte, en can alıcı hususlar arasında, a. eğitim bağlamında bulunan herkesin bu süreci fiziksel, psikolojik, zihinsel ve sosyal olarak sağlıklı şekilde atlatabilmesi, b. öğrenci ve eğitimcilerin hem kendi içlerinde, hem de aralarındaki bilgi alışverişi, iletişim, sosyal bütünlüğün korunması ve sürekliliği, c. bu süreçte ve sonrasında pedagoji, d. eğitimin içeriği ve e. şu an deneyimlenen güz akademik yarıyılının süreci olarak sıralanabilir.

ABD’de, bu konular kapsamında, 1912 yılında kurulmuş olan, 200’den fazla okulun üye olduğu bir organizasyon olarak *Association of Collegiate Schools of Architecture (ACSA)*, ihtiyaç duyulan bilgi ve iletişim ortamını yaratarak, maksimum seviyede yardımcı olmaya çalışıyor demek pekâlâ mümkün.² 7 Mayıs 2020 tarihli yazılı açıklamasıyla, ACSA, ilgili mimari eğitim kurum ve programlarına çağrıda bulunarak, bu süreci atlatabilecek ve “en iyi olarak tanımlanabilecek bir model olmadığının” altını çizerek; özellikle, sosyal, ekonomik vb. nedenlerle kırılgan pozisyonda olanların sağlık, barınma ve diğer temel ihtiyaçlarının karşılanması ve bunların sürekliliğinin hayati önemine dikkat çekti; bu geçiş sürecinde eğitimde ihtiyaç duyulan ek ekipman ve ders malzemesi vb. maliyetinin karşılanması ve lisansüstü öğrencilerine sağlanan maddi desteklerin uzatılabilirliğinin önemini vurguladı. Böylelikle, bir anlamda, aradaki bütünlük hissini korumaya özen göstererek, ilgili mimari eğitim kurum ve programlarına ortak “yapıcı” bir mesaj iletmiş oldu.³

Bu süreçte, karşılaştıkları zorlukları aşmada, daha çok mimari, psikolojik, sosyal ve ekonomik desteğe ihtiyaç duyabilecek olan mimarlık öğrencilerinin deneyimlerini, tespit, yorum ve eleştirilerini dikkate almak her zamankinden daha hayati. Bu konuya duyarlı yaklaşan ACSA, 17 Nisan 2020 tarihli çevrimiçi etkinliğinde, farklı üniversiteleri temsil eden bir grup öğrenciyi, *American Institute of Architecture* bünyesinde mimarlık öğrencilerini desteklemek amacıyla kurulmuş olan gruptan (*American Institute of Architecture Students, AIAS*) bir mimarlık öğrencisi ve azınlıktaki mimarlık öğrencilerini desteklemek amacıyla kurulmuş olan NOMA'dan da (*The National Organization of Minority Architects*) bir öğrenciyle bir araya getirdi. Öğrencilerin açıkça ifade ettiği üzere, ağırlıklı olarak onları bu süreçte zorlayan hususlar, sosyal bağ açısından duyulan eksiklik, yalnızlık, yorgunluk, stres ve belirsizlikler içeren bir zaman dilimi olması nedeniyle tedirginlik olarak dile getirildi. Buna ek olarak, ekonomik eşitsizlikten dolayı, yazılım ve donanımla ilgili teknik altyapı yetersizliği, bazı eğitim kaynaklarına erişimde yaşanan sıkıntı ayrıca tartışıldı. Bir diğer kritik hususta, öğrencilerin (ve eğitimcilerin), ulusal ve uluslararası ölçekte, pandemi ile farklı ülkelere ve kentlere dağılmalarıyla, aralarında beliren saat farkı, yaşadıkları farklı kentlerin ve ülkelerin pandemi sürecinden farklı etkilenmesi ve tüm bu farklılıkların bireylerin fiziksel, psikolojik ve zihinsel performanslarına yan etkileri olarak paylaşıldı.⁴ Tüm bunlarla birlikte, hemen her mimarlık öğrencisinin, gelecek ve iş kaygısı da ağırlıklı olarak gündemde yerini alan hayati konu başlıklarından.⁵ Öğrenciler arası iletişimlerde dile getirilen bu hususlara karşılık, mimarlık programları da bazı çözümler üretmek üzere harekete geçti. Örneğin, Columbia Üniversitesi *Graduate School of Architecture, Planning and Preservation* (GSAPP) bünyesindeki eğitimciler, destekleyici bilgi ve deneyimlerini içeren video paylaşımlarıyla, hem öğrencileri hem de yeni mezunları motive ederek, onların yanında olduklarını vurguladılar.⁶ Ayrıca, aynı programın, mezunları ile öğrencilerini çevrimiçi olarak bir araya getirmesi ve böylece mezunların deneyimlerini öğrencilerle paylaşması da önemliydi.⁷

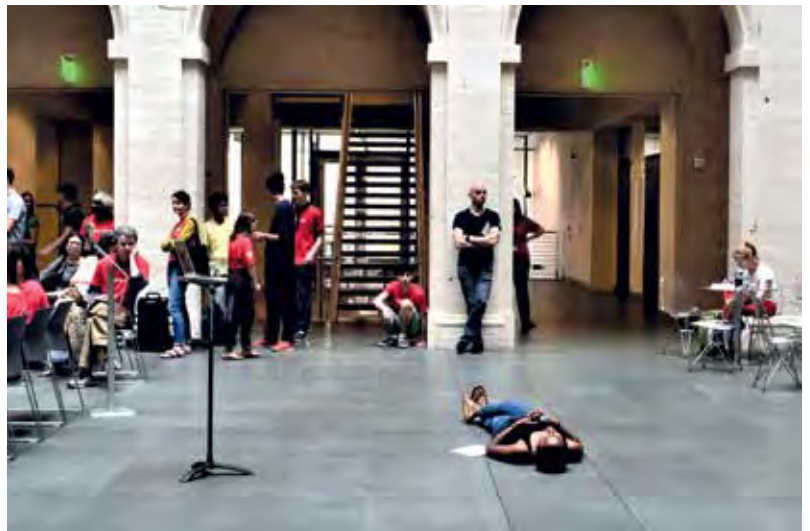
Tüm bu gelişmelerin arasında, pandemi sürecinde yaşanan bazı ırkçı olaylarla, ülkedeki mimarlık ortamının en ciddi ve tarihi problemlerinden biri olarak, azınlık ve özellikle Afrikan-Amerikan öğrenci topluluklarının yaşadığı

zorluklar gündemde yerini aldı. Mimarlık ortamındaki öğrenci topluluklarının yazılı açıklamalarıyla tepkilerini açıkça sergilemelerine karşılık, ülkede neredeyse tüm mimari kurum ile organizasyonlar, adeta birlik halinde, bu derin problemin farkında olduklarını ve bundan sonrasında eyleme yönelik yapıcı çözümler üreteceklerini yazılı olarak paylaştılar.⁸ Bu bağlamda, en dikkat çeken diğer gelişmelerden biriye, Harvard Üniversitesi *Graduate School of Design*'in bünyesindeki eğitimcilerle, "Pedagoji ve Pratikte Sistemik Irkçılığı Sökmek" (*Dismantling Systemic Racism in Pedagogy and Practice: An Interview Series*) başlıklı röportaj dizisiydi.⁹ Diğer bir ifadeyle, ülkenin en öncü mimarlık okullarından biri, kendi eğitimcilerinin ifadeleriyle, eğitimde ırkçılığın (hâlâ) bir problem olduğunu açıkça kabul ediyordu.

Bunlarla birlikte, mimarlık eğitim ortamında yer alan eğitimcilerin, çevrimiçi eğitime dair yayımlanan yorumlarıysa, genelde olumlu değil. Örneğin Reinhold Martin ve Mark Jarzombek gibi (mimarlığın "tarihi" üzerine olan uzmanlık alanlarıyla, çağdaş dünyanın problemlerini geçmişin birikimiyle değerlendirebilen) deneyimli mimarlık eğitimcileri tarafından getirilen eleştiri-

MIT Mimarlık'ta, Covid-19 öncesinde, Kenneth Frampton, mimarlık öğrencileri ve eğitimcileri bir mimari proje jürisinde.

Harvard Arts Museum'da, Covid-19 öncesinde, bir öğrenci grubunun performansı.

riler, çevrimiçi eğitimin, fiziksel ortamdaki mimari tasarım stüdyosu eğitimi, diğer mimarlık derslerine yönelik öğrenim ve kampus yaşamının yerini tutamayacağı yönünde. Ayrıca çevrimiçi eğitimin, dijital kapitalizmle olan eleştirel bağıyla, kâr elde etmeye yönelik olması, hızlı değişen teknoloji ile mevcut yazılım ve donanımların sürekli yenilenmesine ihtiyaç duyulması, Zoom vb. ortamlarda özel iç mekânlara açılan pencerelerle öğrenci ve eğitimcilerin özel yaşam alanlarının görünür olması ve bireylerin aralarındaki sosyal-ekonomik farkların açığa çıkması, bunun ülkedeki eleştirel ayrımcılığı daha da tetiklemesi, bireyleri kırılanlaştırmaları vb., eğitimcilerden gelen ağırlıklı eleştirileri oluşturuyor (Martin, 2020; Jarzombek, 2020). Bunlara ek olarak, mimari eğitimcilerin bir bölümü, çevrimiçi eğitim ortamının öğrencilerin fiziksel mimari tasarım stüdyo ortamlarında olduğu gibi, maket yapmak ve el yeteneklerini geliştirmede problemler içerdiğini de dile getirmekte (Walter, 2020).

Bu güncel duruma ek olarak, ülkede, tamamen çevrimiçi olarak mimarlık eğitimi sunan kurum ve programlar da bulunmakta ve bunlardan 2006 yılından beri akredite edilmiş olarak faaliyet sürdüren *Academy of Art University*¹⁰ bir çevrimiçi etkinlik düzenleyerek deneyim ve önerilerini bu süreçte paylaştı. Yukarıdaki hususlara ek olarak, “sosyal” iletişimi ve bağı oluşturmak ve sürdürürebilmek için, öğrencilerin çevrimiçi ortamda birbirlerine tanıtılması, “birlikte ortak olarak” çalışmalarını teşvik edici proje önerileri getirilmesi, başka mimari stüdyolardan mimarlık öğrencileri ve eğitimcilerin sanal olarak davet edilmesi ve görüş alışverişi, mimari proje sunum ve değerlendirmelerinin canlı yayın olarak paylaşılması, mimarlık camiasıyla iletişim kanallarının açık tutulması ve

mimari tasarım stüdyosu projelerinin çevrimiçi olarak sergilenmesi yönünde öneriler gündeme getirildi.¹¹ Bu noktada, dikkat çeken örneklerden biri olarak, *The Cooper Union, Irwin S. Chanin School of Architecture* mimarlık öğrencilerinin, pandemi sürecinde, dönem sonu, dijital ortamda sergilenen projelerine ayrıca işaret edilebilir: Bu sergi, Covid-19 nedeniyle, tam da fiziki ortamdan çevrimiçi ortama geçişin deneyimlendiği dönemde a. mimari tasarım eğitiminde hangi problemlerin ele alındığı ve b. dijital ortamın, hem mimari tasarım projesi üretiminde, hem de yaratıcı bir sergi platformu olarak nasıl deneyimlendiğini göstermesi açısından dikkate değer.¹² Sergi hakkındaki kısa açıklayıcı metinde yazıldığı üzere, okuldaki tüm mimari tasarım stüdyoları doğal afetten sosyal mücadeleye, çevresel çöküşten sorunlu tarih(ler)e, alt yapı sorunlarından az temsil edilen azınlıklara dek çağdaş problemleri kapsayacak şekilde ele alınmış (About, 2020). Buna ek olarak, dijital ortamda sergilenen projelere bakıldığında, iklim değişimi, enerji ve makine öğrenimi (*machine learning*) gibi şu an oldukça gündemde olan konuların da, mimari eğitim ortamı ve projelerinde karşılığını bulduğu görülmekte. Bu dijital ortamda hazırlanan ve sunulan yılsonu mimarlık eğitimi sergisi, bir yandan da, tam da beklenmedik bir küresel krizle uzaktan eğitime geçiş sürecinde, öğrenci ve eğitimcileri kendi üretimlerini sergileme yönünde bütünleştirici, aradaki iletişim ve ortak üretim anlayışını sürdürme yönünde önemli bir motivasyon olmuş. Son olarak, kapalı olan okul binasını sanal ortamda yaratmak ve projeleri bu bağlamda sergilemekle, ziyaretçilerine, kendi üretim yöntemiyle, mimari mekân deneyimi sunmakta.

Çevrimiçi mimarlık eğitimi konusunda, deneyimli bir program olarak, *Academy of Art University* yetkililerince ifade edilen hususlar arasında, yaklaşık dört saat olan mimari stüdyo eğitiminin, fiziksel ortamda verimli şekilde sürdürülebilirken, çevrimiçi ortamda, bireylerin aynı fiziksel ve sosyal ortamda olmaması nedeniyle zorlayıcı olabileceği yer almakta. Önerileyise, 3-4 saatlik mimari tasarım stüdyo derslerinin, önce büyük grup, sonra daha küçük gruplara bölünerek sürdürülmesi ve ardından öğrencilerle, kendi projeleri özelinde görüş ve değerlendirmelerin yapılması. Böylece hem tüm grupla sosyal iletişimi kurabilmek, hem de ardından her bir öğrenciye tek tek odaklanarak, verimli olunabileceği ifade edilmekte. Xxx Pandemi sürecinde, çevrimiçi mimarlık eğitimi ile

Harvard Üniversitesinde, Covid-19 öncesinde, öğrenciler kütüphanede çalışırken.

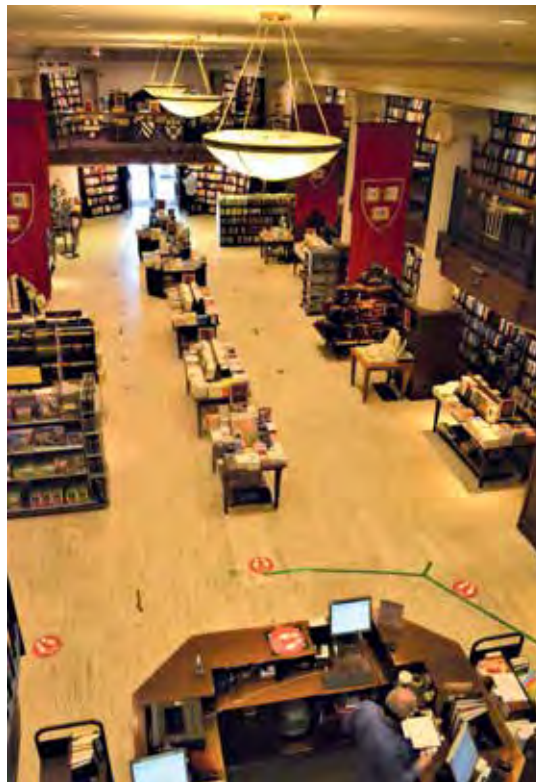

ilgili bir başka noktaysa, mimari tasarım stüdyolarında yürütülen projelerin arazilerinin yerinde görülmesi ve incelenmesindeki bazı zorluklar. Bu gibi durumlardaysa, mimari eğitim ortamında, yaratıcı düşünmenin potansiyeli harekete geçti denebilir: Örneğin, Tulane Üniversitesinden Richard Campanella'nın, proje arazisini kameraya kaydederek, bunu kısa bir belgesel film formatında öğrencileriyle paylaşması eğitimde süreklilik açısından dikkat çeken örneklerden biriydi.¹³ Bu tespit, yorum ve yapıcı eleştiriler ışığında, ayrıca ülkede, mimari eğitim alanında yer alanların deneyimlerini, sorularını, yorumlarını ve birbiriyle iletişim kurmalarını sağlamak amacıyla, ACSA bir platform (*virtual review platform*) oluşturdu. Bu platformda, mimari (tasarım) eğitimindeki herkes, hem sorularını, bilgi ve deneyimlerini paylaştı hem de aralarındaki "topluluk" hissini yardımlaşma, empati vb. yoluyla sürdürme imkânı buldu.¹⁴

Tüm bu deneyimlerle birlikte, bu süreç ve sonrasında, pedagojik açıdan, özellikle öğrencilerin şu anki yorum, tespit ve eleştirileri dikkate alınarak, "biz", "topluluk bilinci", "kamu" gibi kavram ve bunlara dayalı eğitim metodlarının daha çok öne çıkarıldığı, eşitliğe dayalı, işbirliğini teşvik eden, çok kültürlü öğrenci topluluğunu daha duyarlı ele alan yaklaşımların dikkate alınacağı ileri sürülebilir. Örneğin, Columbia Üniversitesi *Graduate School of Architecture, Planning and Preservation* (GSAPP) Programının, Covid-19 sürecinde, pedagoji, araştırma ve pratikle ilgili açıklamalarında, ana başlık olarak "iklim, eşitlik, veri ve tasarım" ifadeleri, dönemin mimari problem ve gelişmelerinin etkileri olarak yerlerini aldı.¹⁵

Bu tartışma ve görüşlerle birlikte, mimarlık eğitiminde bir diğer hayati konu, derslerin ve mimari tasarım stüdyolarının "içeriği". Mart 2020 tarihli "ACSA Kurumsal Veri Raporu"na göre, mimari eğitimin "yeni" içeriklerinde, "sağlık çevre tasarımı" (*healthcare environment design*), "mimarlıkta sürdürülebilir tasarım" ve "çevresel tasarım" dersleri yerlerini derhal aldı (ACSA, 2020). Ayrıca, "yeni" ders önerileri için, önde gelen mimarlık okullarının desteğiyle düzenlenen ödül programları da, mimari eğitim topluluğunu bu yönde olumlu olarak harekete geçirdi. Örneğin bunlardan biri, Columbia Üniversitesi, *Temple Hoyne Buell Center for the Study of American Architecture* ve ACSA işbirliği ile düzenlenen, "Mimarlık, İklim Değişimi ve Toplum" başlıklı ödül. Mimarlık tarihinden tasarım stüdyosuna, yapı teknolojilerinden gör-

sel çalışmalara dek uzanan bir içerikte, mimarlık, kentsel tasarım ve planlamasına uzanan ölçeklerde, "yeni" ders önerileri, bu ödül programıyla değerlendirildi. Burada dikkat çeken hususun, mimarlık öğrencilerine, çoklu disiplin anlayışı ve işbirliği içinde üretmenin önemini aşlamak olduğu ifade edilebilir.¹⁶ Ödüller incelendiğinde, insanlarla birlikte diğer canlıların da yaşamsal haklarının tanınması, korunması ve yaşatılmasına yönelik ekolojik ve mekânsal ilişkiler, enerjinin sosyal bilimlerle birlikte incelenmesi (*energy humanities*), iklimsel ve sosyal adalet, hidroloji, kamu politikaları ve problemleri gibi konu ve alanların, stüdyo ortamında mimari tasarım eğitimi ve mimarlık içeriklerine dahil edilmesi yönünde bir eğilim dikkatleri çekmekte. Bu süreç ve sonrasında, mimari (tasarım)

Harvard Coop Kitabevi, Covid-19 öncesinde (üstte), Covid-19 sonrasında (yanda).

eğitiminin içeriğini etkileyecek hususlardan biri de, bu pandemi deneyimiyle birlikte, mimari (tasarım) pratiğinde ne gibi değişiklik ve dönüşümlerin beklendiği. Buna göre, mimari tasarım düşüncesi ve pratiğinde, dijital tasarım, üretim araçları ile yöntemlerinin daha çok gündeme gelmesi beklenmekte. Bunu dikkate alarak, mimarlık programlarının, bu güz akademik yarıyılı ders programlarında buna verdikleri yanıt gecikmedi: Örneğin Harvard Üniversitesi *Graduate School of Design*'ın bu dönem vereceği dersler arasında *Material Systems: Digital Design and Fabrication* yer alıyor. Bu, yeni mimari neslin, nasıl bir mimari tasarım eğitiminin geçeceği ve profesyonel kariyerlerine nasıl hazırlanacağı yönünde önemli bir sinyal olarak kabul edilebilir.¹⁷

2020 yılı güz akademik yarıyılı için, ülkedeki her mimarlık programının, içinde konumlandığı eyalet, kent ve üniversitenin koşullarını dikkate alarak izlediği rotalar söz konusu. Örneğin, MIT tarafından, mimarlık programı dahil, tüm üniversite topluluğuna yönelik resmi ve yazılı açıklamaya göre, 2020 güz aka-

demik yarıyılında, belli bir sayıda, lisans seviyesinde ve mezuniyet dönemine yakın olan öğrencilerin kampüse çağırılması planlandı. Bu öğrencilerin, mezuniyetleri için belli ders ve araştırma yükümlülüklerinin olması, kampüste araştırma kaynakları ve çalışma ortamına olan ihtiyaçları, bu kararda etmenler arasında. Lisans seviyesindeyse, belli sayıda ve kampüs ortamında yaşama ihtiyaç duyanların geri çağırılması gündeme geldi. Bu yeni süreçte, hem fiziksel hem de çevrimiçi eğitimin bir sentezi söz konusu. Kampüste olmayan tüm öğrenciler içinse, rakamları açıklanmış olarak maddi destek programı hazırlandı ve finansal açıdan, öğrencilerin ve ailelerin durumları göz önüne alınarak, Mart ayında gerçekleşecek olan harç ödemesindeki artışın, bu yıl yapılmayacağı duyuruldu. Sağlık açınsındansa, kampüsteki herkes, haftada iki defa sağlık testinden geçirilecek. Konaklama için, lisans seviyesindeki öğrencilere özel odalar temin edilecek, ancak bu mekânlarda güvenlik ve sağlık nedenleriyle yemek pişirilmesine izin verilmeyecek. Kampüsteki tüm öğrencilerin, MIT yemek programına dahil olması isteniyor ve üniversite, yemek programı kapsamında da öğrencilere maddi destek sağlayacağını duyurdu. Yüksek lisans öğrencilerinin durumuysa, her bir programın kendi gerekleri ve koşulları bağlamında değişebileceğinden, üniversite, bu konuda, programların kendi resmi açıklamalarının beklenmesini ve dikkate alınmasını önerdi (Reif, 2020). Harvard Üniversitesi bünyesindeki *Graduate School of Design* ise bu güz akademik yarıyılı için, gerekçeleri detaylı şekilde açıklanmış olarak uzaktan eğitime devam edileceğini resmi olarak açıkladı (Harvard University, 2020). Buna karşılık, Columbia Üniversitesi *Graduate School of Architecture, Planning and Preservation* (GSAPP) Programının, 17 Ağustos 2020 tarihli yazılı açıklamasına göreyse, lisans seviyesindeki öğrenciler için çevrimiçi eğitim, yüksek lisans seviyesindeki öğrenciler içinse fiziksel ve çevrimiçi eğitimi sentezleyen bir yol izlenecek (Andraos, 2020). Güz akademik yarıyılında, eğitim faaliyetleri kapsamında bir başka önemli konu başlığıysa kütüphaneler. Cooper Union'ın, kütüphane hizmetleri ile ilgili olarak Ağustos 2020 tarihli yazılı açıklaması, diğer pek çok üniversite ve akademik programın izlemekte olduğu çözüme ışık tutar nitelikteydi. Buna göre, bireyler arası fiziksel iletişim ve dokunmayı olabildiğince azaltmaya yönelik olarak, kütüphaneden ödünç verilecek

Boston Halk Kütüphanesi, Covid-19 öncesinde.

kitap ve makaleler, görevliler tarafından paketler içinde hazırlanacak, paketin üzerine ödünç talebinde bulunan kişinin isim ve soyadı yazılacak ve kütüphanede ilgili raflara yerleştirilecek. Ayrıca, ödünç talebinde bulunulan fiziksel makale ve kitapların, kütüphane görevlileri tarafından dijital olarak taranıp e-posta ile iletilmesi de, sunulacak hizmetler arasında. Bu süreçte, kütüphanenin çevrimiçi kaynakları da artırılmış olup mevcut kaynaklar daha uzun süreli ödünç alınabilecek ve geç teslim edilmesindeki ceza ödemeleri de düşürülecek.¹⁸

Covid-19 deneyimiyle birlikte, bu ve bundan sonrasında, beklenmedik bir salgın vb. durum dikkate alınarak, mimari (tasarım) eğitimiyle ilgili bir başka göz ardı edilemeyecek konuya, üniversite eğitim tercihlerini mimarlıktan yana yapmayı düşünen mimarlık öğrencisi adaylarıydı. Geçmişte, bu adaylar, ailelerinden ayrılarak, farklı kent ve hatta ülkelerdeki mimarlık programlarını tercih listelerine eklemeyi planlarken, kampüsleri yerinde ziyaret etmek, eğitimcilerle bizzat görüşerek bilgi almak, mevcut eğitim, araştırma, sosyal ve kültürel atmosfer ile imkânları yerinde görmek hayati bir öneme sahipti. Şimdiyse, bu adayları düşünerek, mimarlık programlarının çevrimiçi kampüsturları ve tanıtım etkinliklerinin çok daha bilgilendirici, interaktif ve gerçekçi bir perspektifle hazırlanması ve paylaşılmasının önemi, vurgulanan konular arasında.¹⁹

Tüm bunlarla birlikte, bu metnin girişinde yer alan mimarlık tarihçisi, eleştirmeni ve eğitimcisi Kenneth Frampton'ın üniversitelerin rolü ile ilgili olarak birkaç yıl öncesine ait ifadeleri, eğitim söz konusu olduğunda, mimarlığı da kapsayacak şekilde ve çok daha büyük bir ölçekten, ciddi bir düşünme egzersizini ayrıca kaçınılmaz kılıyor denebilir. İçinden geçilen süreç, (mimarlık ve) eğitimde, “bilimin”, “bilimsel düşünmenin” ve “bilim insanlarının” hayati değerini (bir kere daha) ne kadar gündeme getirdiyse, başka bir uçtan da, aynı bağlamda, politik öznenin “insani değerleri, insan hayatını ve nesnel verileri” dikkate alarak eğitilmesinin gereğini gösterdi. Nitekim toplumları makro ölçekte etkileyen önemli karar mekanizmaları, ağırlıklı olarak, Covid-19 deneyiminde de açıkça deneyimlendiği üzere, politik özneler tarafından yönlendirilmekte. Covid-19 sonrası dünya için, mimari (tasarım) eğitiminin, kendi bağlamında, tarihi bir perspektif ve bilinçle, içeriği ve temel sorumlulukları arasında, iyi ve duyarlı bir vatandaş ve politik özne olmak gibi

can alıcı kavram ve konuları nasıl tanımlayacağı ve yorumlayacağı da, yanıt bekleyen sorular arasında.

Meral Ekincioglu, Dr., Massachusetts Institute of Technology, Columbia Üniversitesi ve Harvard Üniversitesi, misafir araştırmacı

Notlar

1. Chandler, David L. (2020) “MIT’s second virtual town hall addresses the months ahead”, 7 Mayıs 2020: <http://news.mit.edu/2020/second-virtual-town-hall-0507> (Erişim tarihi: 15.09.2020).
2. “COVID-19 Response and Resources”: <https://www.acsa-arch.org/resources/faculty-resources/covid-19-response-and-resources/> (Erişim tarihi 21.09.2020).
3. “ACSA Joins more than Twenty other Education Associations”: <https://www.acsa-arch.org/2020/05/07/acsa-endorses-statement-on-covid-19-and-academic-labor/> (Erişim tarihi: 22.09.2020). Ayrıca bu süreçte, mimarlık okulları, mimarlık öğrencilerine maddi destek amacıyla bazı fonlar oluşturdu. Örneğin, Columbia Üniversitesi, Graduate School of Architecture, Planning and Preservation (GSAPP) Programının, 250.000 ABD doları tutarındaki fonu bunlardan biridir. Bkz. “COVID-19 Resources, Columbia University, Graduate School of Architecture, Planning and Preservation (GSAPP)”: <https://www.arch.columbia.edu/covid-19-resources/> (Erişim tarihi: 25.09.2020).
4. Bu yönde son dönem eğitimcilerin katıldığı bir tartışma için bkz. “Equity and Empathy in the Architecture Studio”: <https://www.youtube.com/watch?v=fDKwPHNCVE8&feature=youtu.be> (Erişim tarihi: 14.09.2020).
5. Bu konuda öğrencilerin bir tartışması için bkz. “Students Respond: Health, Well-Being and Response in Pandemic”: <https://www.youtube.com/watch?v=N11tJcy7U-Ak&t=238s> (Erişim tarihi: 18.09.2020).
6. Bu paylaşımlar için bkz. “#DearGSAPP2020, With Love From Faculty”: <https://www.youtube.com/watch?v=dJyn2SpeHJs&t=24s> (Erişim tarihi: 18.09.2020).
7. Mezunların, mimarlık öğrencileri ile olan bu paylaşımları için bkz. “Learning From Alumni: Finding Opportunity in Uncertain Times”: <https://www.youtube.com/watch?v=ywefmQRbGI> (Erişim tarihi: 18.09.2020).
8. Örneğin Harvard Üniversitesi, Graduate School of Design bünyesindeki Afrikan-Amerikan Öğrenci Birliğinin bu süreçteki yazılı açıklaması, “Notes on Credibility, A statement from the African American Student Union (AASU) and AfricaGSD to the administration of the Harvard Graduate School of Design”: <https://notesoncredibility.cargo.site/> (Erişim tarihi: 15.09.2020) ve kadın dekan Sarah M. Whiting’in yazılı yanıtı, “Toward a New GSD” - A Letter from Dean Sarah M. Whiting: <https://www.gsd.harvard.edu/toward-a-new-gsd/>

MIT Kampüsü, Ray and Maria Stata Center, Covid-19 sırasında, Cambridge, MA.

- edu/2020/06/toward-a-new-gsd-a-letter-from-dean-sarah-m-whiting/ (Erişim tarihi: 15.09.2020).
9. Dismantling Systemic Racism in Pedagogy and Practice: An Interview Series: <https://www.gsd.harvard.edu/2020/08/dismantling-systemic-racism-in-pedagogy-and-practice-an-interview-series/> (Erişim tarihi: 25.09.2020).
10. Bu program için bkz. Academy of Art, Boston Architectural College, Lawrence Technological University, Southern Illinois University gibi; bkz. <https://www.acsa-arch.org/special-programs/online-architecture-programs/> (Erişim tarihi: 22.09.2020).
11. Bu tartışma için bkz. Pedagogical Challenges and Prospects: Lessons Learned from 15 Years of Teaching Architecture Online, "Pedagogik Mücadeleler ve Beklentiler: 15 Yıllık Çevrimiçi Mimarlık Eğitiminden Alınan Dersler: <https://www.youtube.com/watch?v=16lhZtbxnIE> (Erişim tarihi: 20.09.2020).
12. Bu mimarlık öğrencileri sergisi için bkz. The Irwin S. Chanin School of Architecture, the Cooper Union, End of Year Show: <https://archeoy2020.cooper.edu/> (Erişim tarihi: 23.09.2020).
13. Bu kısa mimari film için bkz. Geography Virtual Field Trip (Trailer), 2020, Tulane Üniversitesi, Mimarlık Profesörü Richard Campanella'nın, öğrencileri için, COVID-19 sırasında, proje arazisi ve çevresine yaptığı inceleme gezisinin kısa filmi: https://www.youtube.com/watch?v=tJRP-Ybbj5Hc&feature=emb_logo (Erişim tarihi: 18.09.2020).
14. Bu konuda bkz. Virtual Final Review Participation, 2020: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1VyugxYok6uV3DU7GSGvHRF1scbbvAYiLhGg.8b1MJE/edit#gid=172001603> (Erişim tarihi: 22.09.2020).
15. Bu konuda bkz. GSAPP develops new forms of pedagogy, research, and practice to engage the crucial issues of our time across all scales of the built environment, 2020: <https://www.arch.columbia.edu/> (Erişim tarihi: 4.09.2020).
16. Bu konuda bkz. <https://www.acsa-arch.org/2020/02/20/winners-announced-for-the-2020-course-development-prize/> (Erişim tarihi: 4.09.2020).

17. Bkz. <https://www.gsd.harvard.edu/course/material-systems-digital-design-and-fabrication-fall-2020/> (Erişim tarihi: 26.09.2020).
18. "Contact-Less Borrowing and New Library Sources", 2020: <http://cooper.edu/humanities/news/contact-less-borrowing-and-new-library-sources?fbclid=IwAR0q075uotwjgydsd-1YXUvHcv0oK6Ln9rl4G8z-DZJCBM7-OX92Aq8rPk> (Erişim tarihi: 14.09.2020).
19. Bu konuda bir görüş için bkz. Nadworny, E., Meraji, S. M., 2020, Here's How to Pick a College During Coronavirus, April 2020: <https://www.npr.org/2020/04/01/825486336/heres-how-to-pick-a-college-during-coronavirus> (Erişim tarihi: 20.09.2020)

Kaynaklar

- About (2020) <https://archeoy2020.cooper.edu/> (Erişim tarihi: 18.09.2020).
- ACSA Institutional Data Report (2020) Institutional Metrics for Architectural Education, Mart 2020, https://www.acsa-arch.org/wp-content/uploads/2020/03/2020_ACSA_IDR-1.pdf, s. 26. (Erişim tarihi: 25.09.2020).
- Almaas, Ingerid H. (2015) Is the future behind us?, An interview with Kenneth Frampton and Juhani Pallasmaa, <http://architecturenorway.no/stories/people-stories/framptonpallasmaa-11/>, 5 Haziran 2015. (Erişim tarihi: 18.09.2020).
- Andraos, A. (2020) Dean's Letter, Fall Semester Update, <https://www.arch.columbia.edu/deans-letter/200817>, 17 Ağustos (Erişim tarihi: 25.09.2020).
- Harvard University (2020) COVID-19 Information for Students, Harvard University, Graduate School of Design: <https://www.gsd.harvard.edu/resources/draft-covid-19-information-for-students/> (Erişim tarihi: 25.09.2020).
- Jarzombek, M. (2020) Distributed Learning: <https://www.e-flux.com/architecture/education/324246/distributed-learning/> (Erişim tarihi: 25.09.2020.).
- Martin, R. (2020) Field Notes on Pandemic Teaching 1: <https://placesjournal.org/article/field-notes-on-pandemic-teaching-1/> (Erişim tarihi: 22.09.2020).
- Reif, R. L. (2020) Letters to the MIT Community, Further Decisions about the Fall Semester: <https://president.mit.edu/speeches-writing/further-decisions-about-fall-semester> (Erişim tarihi: 25.09.2020).
- Walter, A. (2020) How COVID-19 is affecting architecture students and educators on an emotional level: <https://archinect.com/news/article/150191482/how-covid-19-is-affecting-architecture-students-and-educators-on-an-emotional-level>, 21 Mart 2020 (Erişim tarihi: 17.09.2020).

A Perspective from the US on Architecture Education during COVID-19

As we have been going through a global pandemic crisis, in architecture, current problems and struggles in education deserve a particular attention due to its vital importance, mission and responsibility to teach young generation as future architects. Although each country and their architecture community have been experiencing different challenges, some common topics are needed to be examined for a sustainable architecture (design) education for everyone, such as a. how an architecture education community that includes different generations with their own specific goals (such as students, professors, researchers, and staffs within learning, teaching, research, administration and functional operations settings, etc.) can overcome physical, psychological, mental and social issues in a healthy way; b. continuity of architectural and social communication among each groups and communities in architecture education, c. pedagogy in architecture (design) education during and after Covid-19 pandemic; d. contents of architecture (design) education and architecture curriculum, e. situations and circumstances in this Fall academic term, etc. In this respect, this essay focuses on some leading organizations, schools and programs in the US architecture through their recent discussions on teaching and learning practice in architecture (design) education with their concerns on existing pedagogical approaches and methods, etc.

Uzaktan Mimarlık Eğitimi: Küresel Salgın Döneminde ODTÜ Mimarlık Bölümü Deneyimi ve Sonrası Üzerine

F. Cânâ Bilsel

Salgın Koşullarında Uzaktan Öğretime Geçiş

Haberi aldığımızda stüdyoda öğrencilerimize kritik vermeyi bitirmiş, onlarla sohbet ediyorduk. Bir süredir küresel salgın haberlerini alıyorduk, ama salgının ne denli hızlı yayılmakta olduğunu sonraki günlerde medyayı izleyerek daha iyi anlayacaktık. 16 Mart Pazartesi gününden itibaren daha sonra ilan edilecek bir tarihe kadar tüm eğitim kurumlarında eğitime ara verilmişti. Hafta başında ise üniversite yönetiminden gelen bir yazıyla, bölümümüzde uzaktan öğretime geçilip geçilemeyeceğine ve hangi derslerin uzaktan verilebileceğine ilişkin bilginin hızlı bir şekilde üst yönetime iletilmesi isteniyordu. Aynı hafta içerisinde Orta Doğu Teknik Üniversitesinde 23 Mart 2020 tarihinden başlayarak uzaktan eğitime geçilmesi kararı alındı.

Üniversitenin teknolojik altyapısı yanı sıra, önceki yıllarda kurmuş olduğu ODTUClass sisteminin tüm derslerde etkin bir biçimde kullanılmaya başlanması, uzaktan öğretime hızlı geçişi sağlayan önemli bir etken oldu. ODTÜ Öğretim Teknolojileri Destek Ofisinin özveriyle çalışan ekibi, öğretim elemanları için düzenledikleri seminerlerle, uzaktan öğretimde kullanılan programlar, eşzamanlı ve eşzamanlı olmayan ders verme teknikleri, ölçme değerlendirme, uzaktan sınav yöntemleri üzerine bilgi verdiler, soruları yanıtladılar¹.

Bu hızlı geçiş sürecinde Mimarlık Bölümünde tüm öğretim elemanlarımızın katılımlarıyla toplantılar yapıldı, farklı ders grupları için uzaktan eğitimin uygulanabilirliği farklı boyutlarıyla tartışıldı. Zorunlu ve seçmeli derslerin yanı sıra, uygulamalı dersler ve özellikle tasarım stüdyolarında uzaktan eğitimin olanaklı olup olmadığı, hangi yöntemlerle gerçekleştirilebileceği konusunda bir dizi toplantı ile görüşler ve deneyimler paylaşıldı. Bu toplantılar sonucunda bölümümüzde tasarım stüdyoları dahil tüm lisans ve lisansüstü derslerinde uzaktan eğitime geçilmesi kararı alındı. Üniversitemizin uygulamalı dersleri yaz döneminde tamamlama yönünde bulunduğu seçeneğe karşılık, mimari tasarım stüdyolarının ve diğer uygulamalı derslerin internet

üzerinden uzaktan eğitim araçları ile gerçekleştirilmesi seçeneği benimsendi. Üniversitenin internet üzerinden kurmuş olduğu uzaktan eğitim altyapısı yanı sıra, öğrencilerimizin internet araçlarını ve dijital teknolojiyi kullanmaya yatkınlığına olan güvenimiz bu kararda etkili oldu.

Öte yandan, öğrencilerimizin bir bölümünün ekonomik güçlüklerle öğrenimlerini sürdürmekte olduklarını biliyor ve internete eşit derecede erişimlerinin olmayabileceğini tahmin ediyorduk. Ankara dışından olanlar –uluslararası öğrenciler dışında– yurtları boşaltarak çoğunlukla ailelerinin yanına dönmüşlerdi ve bu nedenle üniversite yerleşkesinin sağladığı internet olanaklarından artık yararlanamıyorlardı. Bir kamu üniversitesi olarak eğitimde sosyal adalet, fırsat eşitliği ve eğitime eşit erişim konuları önem taşıyordu; bu konular fakültemiz tarafından öncelikli olarak ele alındı. Mimarlık Fakültesi öğrencilerinin kişisel bilgisayarlarının ve internete erişimlerinin bulunup bulunmadığını, varsa yeterli olup olmadığını saptamak üzere fakültemizin bölümleri tarafından öğrencilerle anketler yapıldı. Öğrencilerimizin az sayıda da olsa bir bölümünün yeterli donanımda bilgisayarının bulunmadığı ve internete erişimlerinin sınırlı olduğu, bu anketler sonucunda belirlendi. Fakültenin bilgisayar laboratuvarının olanaklarından yararlanarak eğitimlerini sürdürmekte olan bu öğrencilerin üniversite yerleşkesi dışından eğitimlerini sürdürebilmeleri için çözümler araştırıldı, mezun derneklerinin katkılarıyla bilgisayar olmayan öğrencilere bilgisayar sağlanabildi ve uzaktan eğitime acil geçişte bu destekler büyük yarar sağladı².

Mimarlık Fakültesinde çeşitli düzeylerde ve bölümümüzde tüm öğretim elemanlarının katılımıyla yapılan toplantılarda, küresel salgının öğrencilerimizi ve eğitimciler olarak bizleri evlerimize kapatması, öğrencilerin kendilerinin ve yakınlarının salgından doğrudan etkilenmesi, salgın haberlerinin yarattığı moral bozukluğu ve yalıtılmışlık duygusunun giderek depresyona varabilecek olası sonuçları olabileceği üzerinde özellikle duruldu. Buradan hareketle hepimiz için önemli olduğunu hissettiğimiz “okul orta-

mını sanal ortamda yeniden oluşturma” konusunda görüş birliğine vardık. Fakültenin fiziksel ortamında olamasa da, bu zor koşullarda öğrencilerimiz ve öğretim elemanlarının sanal ortamda birlikte yakın iletişim ve dayanışma içerisinde olmasını hedefledik. Mimarlık eğitiminin doğası gereği, öğretim elemanı-öğrenci iletişiminin güçlü olması bu konuda bize önemli bir kolaylık sağladı. Üniversitenin bize sunduğu iki uzaktan öğretim modeli, “senkron” (eşzamanlı) ve “asenkron” (eş-zamanlı olmayan) ders verme seçenekleri arasında, Mimarlık Bölümünde eğitimin olabildiğince eşzamanlı yürütülmesi yaklaşımı benimsendi. Dersleri ve tasarım stüdyolarını mevcut ders programına uyarak vermeye devam etmek ve derslerin yüz yüze olduğu zamandaki haftalık ritmini koruyarak eğitimi olabildiğince olağan akışı içerisinde sürdürmek, öğrencilerimizle ders ve stüdyo saatlerinde bir araya gelerek onlarla olan iletişimimizi korumak açısından önemliydi. Mimarlık eğitiminin, özellikle stüdyo ortamında öğrenci merkezli bir eğitim modeline dayanması ve öğretim elemanlarıyla öğrenciler arasındaki iletişimin yüz yüze eğitimde olduğu gibi sürdürülmesinin olanaklı olabileceği düşüncesi, uzaktan eğitime geçiş konusuna iyimser yaklaşmamızı sağladı. Öğrencilerimiz ve eğitimciler olarak “hep birlikte bir topluluk olduğumuz” duygusunun güçlü bir biçimde devam ettirilmesinin yaşamsal önemde olduğu düşüncesiyle derslerin ve tasarım stüdyolarının sanal ortamda yeniden kurulmasına çalışıldı. Bu süreçte ODTÜ Öğrenme ve Öğretmeyi Geliştirme Uygulama ve Araştırma Merkezi (ÖGEM) öğrencilerin salgın koşullarında yaşadıkları zorluklarla ve uzaktan öğretimin yarattığı stresle baş edebilmeleri, uzaktan eğitime uyum sağlayabilmeleri için düzenledikleri telekonferans toplantıları ile öğrencilere psikolojik destek sağladı. ÖGEM’in öğrencilere psikolojik destek vermeye ve uzaktan öğretimde etkin öğrenme yöntemlerini kazandırmaya yönelik olarak düzenlediği “Çevrimiçi Akademik Başarı Psiko Eğitim Grubu” çalışmaları, “Çevrimiçi Akademik Stres Yönetimi,” “Çevrimiçi Erteleme ve Zaman Yönetimi,” “Çevrimiçi Sınav Kaygısı” seminerleri ve benzeri çevrimiçi etkinlikler üniversitede acil uzaktan eğitime geçişte çok önemli destekler sağlamayı sürdürüyor.

ODTUClass *moodle* –modüler nesne yönetimli dinamik öğrenme ortamı³– üzerinden erişim sağlanan *Blackboard*, *Big Bluebutton* veya *Webex* vb. programların kullanımı öğretim üyelerinin seçimlerine bırakıldı. Üniversite tarafından farklı telekonferans programlarının seçenek

olarak sunulması, öğretim üye ve görevlilerine, dersi verme biçimine bağlı olarak tercih yapmaları için olanak sağladı. Kalabalık sınıflara verilen zorunlu derslerde eşzamanlı ve eşzamanlı olmayan yöntemlerle ders verme konusu öğretim üyelerinin tercihinin bırakılırken, eşzamanlı yürütülen derslerin de ODTUClass üzerinde derse ayrılmış olan sayfaya otomatik olarak kaydedilmesi olanağı derse farklı nedenlerle katılamayan öğrencilerin dersin video kaydına daha sonra erişimini sağlaması açısından olumlu bir gelişme sağladı. Üniversitenin önceki yıllarda oluşturmuş olduğu bu uzaktan öğretim araçları, küresel salgın sürecinde öğretim üye ve görevlilerince yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandı.

Eğitim bilimciler uzaktan öğretim teknikleri gereğince kuram derslerinin en fazla 15-20 dakika süren kısa videolar şeklinde kaydedilmesini öğrencilerin konuya dikkat ve ilgilerinin canlı tutulabilmesi açısından tavsiye ediyorlar⁴. Bu yaklaşımda, derslerin eşzamanlı olmayan (asenkron) yöntemle önceden kaydedilerek verilmesi, ders saatlerinde ise konuyla ilgili örnekler üzerinden tartışma ve/veya problem çözümlerinin eşzamanlı olarak yapılması öneriliyor. Bu anlamda uzaktan öğretimin etkin bir biçimde yapılabilmesi, öğretim kadrosunun bu konuda zamanla kendini geliştirmesini gerektiriyor kuşkusuz. Zorunlu kuram derslerinden çok, küçük öğrenci gruplarıyla gerçekleştirilen seçmeli dersler ve seminer dersleri ise telekonferans programları kullanılarak sanal ortamda yüz yüze iletişimin daha kolay sağlanabildiği dersler oldu. Uzaktan eğitimde ölçme-değerlendirmenin nasıl yapılacağı konusu ise üniversitenin farklı bölümlerinden eğitimcilerin en önemli sorunu olmayı sürdürüyor. Bu konuda, öğrencinin ne kadar öğrendiğini ölçen ezberle dayalı bilginin sorulduğu sınavlar yerine, araştırma yapma ve elde ettiği/öğrendiği bilgiyi yorumlama ve kullanabilme becerisini ölçen ödevlerin daha güvenilir bir ölçme değerlendirme aracı olarak önem kazandığı, mimarlık eğitiminde stüdyolarda olduğu gibi diğer birçok derste de öğrencilerin öğrenme ve bilgiyi kullanma düzeyinin bu şekilde ölçülebileceği görülüyor.

Tasarım Stüdyolarında Uzaktan Eğitim

Mimarlık eğitiminin ana omurgasını oluşturan tasarım stüdyolarında uzaktan eğitimin olanaklı olup olmadığı, Mart 2020 ortasında ODTÜ Mimarlık Bölümü olarak karar vermemiz gereken kuşkusuz en kritik konuydu. Küresel salgın koşullarının giderek ağırlaşabileceği öngörüsüyle

diğer dersler gibi tasarım stüdyolarında da eğitime ara vermeden uzaktan eğitime geçilmesi kararı, tasarım stüdyolarına katkı veren öğretim üye ve görevlilerinin –bu konuda kimi çekinceleri olmakla birlikte– genel olarak uzlaşmasıyla alındı. Mimarlık stüdyolarında kısa süreli uluslararası stüdyo etkinliklerine ilişkin önceki deneyimler, uzaktan stüdyo yürütme konusunda yol gösterici oldu. Öğretim elemanlarımızın etkin katılımıyla *Zoom* üzerinden yaptığımız çalışma toplantılarında stüdyo eğitiminde kullanılabilecek iletişim yöntemleri ile uzaktan eğitimin hangi sayısal ortam ve araçlarla yapılabileceği tartışıldı. ODTÜ Mimarlık lisans programında tasarım stüdyolarında uzaktan eğitime diğer derslerle birlikte başlandı. *Zoom* veya ODTUClass üzerinden sunulan diğer telekonferans programlarının kullanımı, öğrencilerimizle sanal ortamda bir araya gelerek stüdyo ortamını eşzamanlı olarak sanal ortamda yeniden oluşturma olanağı sağladı. Diğer internet araçları da, örneğin *Google* tarafından sunulan, daha önce de stüdyo çalışmalarında öğrencilerle doküman paylaşımı ve belge depolama için tercih edilen *drive* (sürücü) uygulamaları da yoğun biçimde kullanılmaya devam etti. Bu süreçte öğrenci çalışmaları düzenli olarak teslim alınarak bu çalışmalar üzerine hem sözlü hem de yazılı yorumlarla kritik verme olanakları deneyimlendi. Yazılı kritik yönteminin benimsenmesinin, yorum ve değerlendirmelerin argümanlarla desteklenmesini gerektirmesi nedeniyle stüdyo yürütme pratiğimize belirli bir disiplin getirdiğini söylemek kanımca yanlış olmaz. ODTÜ’de tasarım stüdyolarının büyük oranda panel kritiklerle, öğrenci projeleri üzerinden fikir tartışmasına ve sözel olarak karşılıklı görüş alışverişine dayanan eğitim yöntemi, stüdyolarda uzaktan eğitime uyum gösterilmesinde önemli bir etken oldu. Böylece öğretim elemanları ve öğrencilerin etkin katılımıyla, telekonferans programları aracılığıyla stüdyodaki tartışma ortamı sanal olarak oluşturulabildi.

Küresel salgının getirdiği tüm zorluklara karşın öğretim kadrosunun ve öğrencilerimizin özverili çalışmaları sonucunda stüdyo çalışmalarında genel bir performans artışı gözlemlendiği konusunda stüdyo yürütücüleri birleşiyorlar. Telekonferans programları üzerinden yapılan panel kritiklerde, ön jüri ve jüri çalışmalarında öğrencilerin problem tanımlarını, tasarım kavram ve fikirlerini yüz yüze stüdyo ortamından çok daha iyi sunabildikleri, sanal ortamda sunuş yapma pratiğinin tasarım fikirlerinin yapılandırılmasında olumlu katkısının olduğu gözlemleniyor.

Öğrencilerin belki de evlerinde yalıtılmış olmaları nedeniyle derslere ilgilerinin artmasının ve özellikle stüdyo çalışmalarına yoğunlaşmalarının yanında, internet ile sayısal tasarım ve sunum araçlarını etkin kullanabilmelerinin, bu sonuçta etkisi olduğu düşünülüyor. Öte yandan, geçtiğimiz bahar döneminin ortalarında zorunlu olarak geçmek durumunda kaldığımız uzaktan stüdyo eğitiminde öğrenci çalışmalarında genel olarak gözlemlediğimiz performansın, büyük olasılıkla, proje gezileri ve arazi çalışmalarının dönem başında yapılmış, stüdyo çalışmalarının zaten belirli bir aşamaya gelmiş olması ile ilişkili olduğu düşünülebilir. Bu nedenle önceki dönemde uzaktan stüdyo eğitiminde elde edilen görece başarının bundan sonraki dönemlerde sürdürülebileceği konusunda haklı endişeler bulunmakla birlikte, 2020-2021 güz döneminin sonlarına geldiğimiz bu günlerde, uzaktan eğitimin bu ikinci döneminde de öğrencilerin genel performansının oldukça yüksek olduğu gözlemleniyor. Ancak bu başarı, özellikle üst sınıflarda tasarım sürecini yönetme, sayısal tasarım araçlarını kullanma, sözel ve görsel iletişim becerilerinin gelişmiş olmasına bağlıyken, ilk sınıflarda öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde bu becerilerini geliştirmede güçlük yaşayabilecekleri, ilk dönemin sonunda üzerinde durduğumuz ve çözüm aradığımız en önemli konu oldu. Buradan hareketle, uzaktan eğitimde ikinci dönem olan güz dönemine başlarken, birinci sınıf eğitiminde sayısal tasarım yöntem ve araçlarına ağırlık verilmesi benimsendi.

Tüm stüdyolarda fiziksel maket yapımı yerine, üç boyutlu sayısal model çalışmalarının, uzaktan stüdyo eğitiminin bir diğer sonucu olarak öne çıktığı söylenebilir. Tasarım stüdyolarının ve maket atölyesinin salgın koşullarında öğrenciler tarafından kullanılmasının olanaksız olması, öğrencilerin malzemeyi deneyimleme ve maket yaparak öğrenme olanağını da büyük ölçüde güçleştirdi. Uzaktan eğitime geçtiğimiz ilk dönemde, Arch 102 Mimarlığa Giriş Stüdyosunda birinci sınıf öğrencilerinden evlerinde bulabilecekleri malzemelerle üç boyutlu maketler yapmaları ve bu maketlerinin farklı açılardan fotoğraflarını çekmeleri istenmişti⁵. 2020-2021 eğitim yılının başında ise birinci sınıfa başlayan öğrencilerin sayısal teknoloji ve yazılımlarla dönemin başından itibaren tanıştırılmaları, Arch 101 Temel Tasarım Stüdyosu ve Arch 103 Grafik İletişim dersinin yürütücülerinin katılımıyla benimsendi ve uygulamaya geçildi. Güz döneminde mimarlık eğitimine yeni başlayan birinci

sınıf öğrencilerine Arch 103 dersinde görsel ve sayısal tasarım programları (*Illustrator, Sketch Up, Autocad* vb.) öğretilirken, Arch 101 stüdyosunda aşamalı olarak *Rhino* programıyla tanıştırılmaları ve tasarım ödevlerinin buna koşut olarak iki boyutlu tasarımlardan üç boyutlu karmaşık formların tasarımına aşamalı olarak kurgulanması yöntemi deneyimlendi. (*Resim 1-3*) Böylece

Resim 1. ODTÜ Mimarlık Bölümü, Arch 101 Temel Tasarım Stüdyosu, *Rhino* ile 2-boyutlu tasarım, tasarımcı: Ahmet Emre Yetkin (Stüdyo yürütücüleri: Esin Kömez Dağlıoğlu, İpek Gürsel Dino, Berrin Çakmaklı, Ekin Pinar).

Resim 2. Arch 101 Temel Tasarım Stüdyosu, *Rhino* ile 3-boyutlu tasarım, tasarımcı: Utku Kan (Stüdyo yürütücüleri: Esin Kömez Dağlıoğlu, İpek Gürsel Dino, Berrin Çakmaklı, Ekin Pinar, Araştırma görevlileri: Zuhal Acar, Caner Arıkboğa, Ayça Duran, Neris Parlak Temizel, Sezin Sarıca).

Resim 3. Arch 101 Temel Tasarım Stüdyosu, *Miro*'da gruplanmış 3-boyutlu *Rhino* projeleri (Stüdyo yürütücüleri: Esin Kömez Dağlıoğlu, İpek Gürsel Dino, Berrin Çakmaklı, Ekin Pinar, Araştırma görevlileri: Zuhal Acar, Caner Arıkboğa, Ayça Duran, Neris Parlak Temizel, Sezin Sarıca).

yüz yüze tasarım eğitimi verilemiyor olmasının eksikliğine karşın sayısal tasarım araçlarının stüdyoya entegre edilmesiyle, bir süredir planlanan ancak yerleşik bir eğitim kurumunda kolaylıkla uygulamaya koyulamamış olan bu uygulamaya internet ve sayısal teknolojinin sağladığı olanaklar sayesinde geçilebildi. Diğer stüdyolarda olduğu gibi, birinci sınıf stüdyosuna da konularında uzman öğretim üyeleri davet edilerek, telekonferans ortamında sunuşlar yaptılar, stüdyo eğitimi-ne değerli katkılarda bulundular. (*Resim 4*)

Mimarlık lisans programı tüm tasarım stüdyolarında hem bahar hem de güz döneminde tam ve yarı zamanlı tüm öğretim elemanlarının büyük özverisiyle başarıyla yürütüldü ve tamamlandı. Ancak, eğitimcilerin uzun saatler süresince bilgisayar başından kalkmadan sürdürmek durumunda kaldığı bu “öğrenci merkezli uzaktan stüdyo eğitimi”nin çok yorucu bir süreç olduğu ise öğretim elemanlarının bu iki dönemi kapsayan deneyimleri sonucunda birleştikleri bir konu oldu. Öğretim elemanlarının öğrencilere tasarım becerilerini kazandırabilmek için, bilgisayar ve internet başında yüz yüze eğitimde olduğundan çok daha fazla zaman ve emek harcamak zorunda kaldıklarını; öğrenci performansında elde edilen göreceli başarının, eğitimcilerin insanüstü gayret ve çabaları sonucu olduğunu görmek önem taşıyor.

Uzaktan Eğitimin Sürdürülebilirliği Sorunu

Karşı karşıya kaldığımız küresel kriz ile birlikte çok hızlı alınmış bir kararla uygulamak zorunda kaldığımız uzaktan eğitimin, küresel salgının bir süre daha devam etmesi durumunda sürdürülebilir olup olmadığı önemli bir soru olarak karşımızda duruyor. Eğitim bilimciler, “acil uzaktan öğretim” (*emergency remote teaching*) olarak adlandırılması gereken bu uygulamanın gerçek anlamda bir uzaktan eğitim veya çevrimiçi öğretim olarak görülmemesi gerektiği uyarısını yapıyorlar⁶. Uzaktan eğitimin farklı yöntemlerinin olduğu, dersleri uzaktan vermenin ne “uzaktan eğitim” ne de “çevrimiçi öğretim” olarak görülebileceği konunun uzmanları tarafından vurgulanıyor.

Bununla birlikte, Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tarafından yükseköğretim kurumlarında uzaktan eğitimin geliştirilmesine, lisans ve lisansüstü düzeyde uzaktan eğitim programları açılmasına yönelik kimi düzenlemelerin de yapılmakta olduğuna tanık oluyoruz. Geçtiğimiz bahar döneminde küresel salgın nedeniyle zorunlu olarak geçilen uzaktan eğitimin ileride örgün eğitimi desteklemesine yönelik kimi

düzenlemeler de YÖK tarafından yaz dönemi içerisinde yürürlüğe koyulmuş bulunuyor. Bu kapsamda YÖK Uzaktan Eğitim Yönetmeliği'nde örgün eğitim müfredatı içerisinde uzaktan verilebilecek olan ders saatlerinin tüm derslere oranının yüzde 40'a kadar yükseltilmesine yönelik bir düzenleme yapılmış bulunuyor⁷. Diğer üniversitelerde olduğu gibi ODTÜ'de de Uzaktan Eğitim Merkezi bu dönemde bu amaçla kuruldu. Tüm bu düzenlemeler küresel salgına yönelik bir önlem olmanın ötesinde, üniversitelerde uzaktan eğitim olanaklarının geliştirilmesine yönelik bir kurumsallaşmanın altyapısının oluşturulmakta olduğunu gösteriyor. Konunun küresel salgın karşısında alınan önlemler kapsamında sunulmakla birlikte, üniversitelerde uzaktan eğitim-öğretimin yaygınlaşmasına yönelik olduğu da gözlemleniyor. Öte yandan, üniversitenin geleceği, uzaktan eğitimin giderek örgün eğitimin yerini almasının yaratacağı riskler, bir eğitim kurumu olarak üniversitenin kişilerin yalnızca diploma veya sertifika almaya yönelik olarak belirli sayıda ders aldığı bir kurum olmadığı, öğrencilerin üniversite ortamında, öğretim elemanlarıyla ve kendi aralarında yüz yüze iletişim içerisinde olmaları yanında üniversitenin sağladığı sosyalleşme olanakları ve öğrenci topluluklarıyla kişisel gelişimleri üzerindeki etkisi ve benzeri konular bu bağlamda üniversitenin farklı disiplinleri içerisinde tartışılmaya devam ediyor.

Mimarlık Kültürü ve Uzaktan Mimarlık Eğitiminin Sürdürülebilirliği Sorunu

Avrupa Mimarlık Okulları Birliği EAAE'nin Ağustos 2020'de telekonferans ile gerçekleştirilen genel kurul toplantısında uzaktan mimarlık eğitiminde en önemli sorunun internete ve teknolojiye erişimde öğrenciler arasındaki eşitsizlik ve sosyal adalet ilkesinin sağlanamaması olduğu saptaması öne çıktı. Avrupa'nın farklı mimarlık okullarından eğitimcilerin, mimarlık eğitiminin uzaktan verilmesine ilişkin gözlemlerini, sorunları ve bu durumun ortaya çıkardığı potansiyeli tartıştıkları bu toplantıda, uzaktan/çevrimiçi eğitim yöntemleri-

nin sunduğu yeni olanaklar da vurgulandı. Mimarlık eğitiminde beklenenin aksine çevrimiçi uygulamaların genel olarak başarılı olduğu üzerinde birleşmekle birlikte, farklı veya aynı sınıftan öğrencilerin mimarlık okullarında birbirlerinden öğrendiği; bu öğrenme ortamının ortadan kalkmasının uzaktan öğretimin olumsuz bir sonucu olduğu üzerinde duruldu. Kasım 2020'de İYTE Mimarlık Bölümünün ev sahipliğinde, telekonferans ortamında gerçekleştirilen 50. MOBBIG toplantısında da benzer konular öne çıktı. Küresel salgın koşullarında uzaktan eğitime geçişin öğrenciler arasında yaşam koşullarına bağlı farklılıkların keskin bir biçimde ortaya çıkmasına neden olduğu, öğrencilerin bir bölümünün internete erişiminde önemli sorunlarının bulunduğu, bir bölümünün ise çok çocuklu ailelerde aynı bilgisayarı kardeşleriyle paylaşmak zorunda kaldığı saptamaları yapıldı. Öğrencilerin üniversite ortamında, mimarlık stüdyolarında birbirlerinden öğrenebilecekleri öğrenme ve kendiliğinden ilişkilere dayalı sosyalleşme ortamının, önceden programlanmış telekonferans toplantılarıyla oluşturulamayacağının üzerinde duruldu. Bu tartışmanın devamında, stüdyo ortamında öğrenme ve birlikte üretme pratiğinin mimarlık kültürünün özünü oluşturduğu vurgulandı. Mimarlık kültürünün oluşumunda büyük önemi olan bu enformel iletişim ve birlikte yaparak öğrenme ortamı olmadan, mimarlık eğitiminin uzun süreli olarak uzaktan veya çevrimiçi sürdürülebilmesi olanaklı görünmüyor.

Buna karşılık, uzaktan eğitime zorunlu geçiş sürecinin, örneğin telekonferans ile farklı kentlerden veya ülkelerden konuk konuşmacılar ve jüri üyeleri davet edebilme olanağı sağlaması gibi önemli faydaları bulunuyor. Özellikle sayısal teknolojilerin çok daha etkin kullanımıyla mimarlık eğitiminde önemli bir dönüşümün gerçekleşmekte olduğu, günümüzde mimarlık eğitimcileri arasında paylaşılan bir yaklaşım olarak öne çıkıyor. Öte yandan, mimarlık nesnesinin bilgisayar ortamında çok boyutlu veya parametrik olarak tasarlanabiliyor ve üretilebiliyor olması; böylece zaman, mekân ve toplumsal

Resim 4. ODTÜ Mimarlık Bölümü, Arch 101 Temel Tasarım Stüdyosunda telekonferans ile yapılan sunuşlardan örnekler (Stüdyo yürütücüler: Esin Kömez Dağlıoğlu, İpek Gürsel Dino, Berrin Çakmaklı, Ekin Pınar, Araştırma görevlileri: Zuhar Acar, Caner Arıkoğlu, Ayça Duran, Neris Parlak Temizel, Sezin Sarıca)

bağlamından bağımsız tasarlanmasının mimarlık eğitimi de kökten değiştirmekte olması meselesinin farklı yönleriyle tartışılması büyük önem taşıyor. Mimari tasarım sürecinde bağlamı önceleyen tasarım yaklaşımının uzaktan eğitimde, arazi gezileriyle birlikte bu değişimden etkileneceği öngörülebilir.

Uzaktan eğitimin yaygınlaşmasıyla birlikte, küresel ortamda yaşam boyu öğrenme ve çeşitli sertifikasyon programlarının meslek eğitiminin yerine geçmesi yönünde talepler ile mimarlık meslek eğitiminin de uzaktan eğitim yöntemleriyle verilmesi yönünde gelişmeler gündemimize gelebilir. Bu türden eğilimler karşısında, mimarlık kültürünün mimarlık okulları ve stüdyo ortamlarında olduğu anımsanmalıdır. Küresel salgın koşullarında uzaktan mimarlık eğitiminde elde edilen göreceli başarının, mimarlık okullarında var olan iletişim ve paylaşım kültürüne bağlı olduğu, ancak sayısal/sanal ortamda bu kültürün uzun süre sürdürülebilmesinin olanaklı olmadığı düşünülmelidir. Kriz karşısında acil uzaktan eğitim deneyiminin, kriz sonrası mimarlık eğitimi açısından yeni açılım ve olanaklar sağladığı açıktır. Fakat bu deneyimlerin ileride tamamlayıcı yöntemler olarak kullanılması olanaklı olsa da, “mimarlık okulu” ortamında stüdyo

yoda öğrenme ve birlikte üretme kültürü, kanımca yitirilmemesi gereken önemli bir değerdir.

Eğitim bilimciler uzaktan veya çevrimiçi eğitimin, örgün eğitimin yüz yüze ders ortamının simülasyonu olmaması, uzaktan öğretimde derslerin çok daha kısa süreli ve yoğun dersler olarak kurgulanması gerektiğini vurgulamaktadır. Eşzamanlı olmayan (asenron) derslerin yanı sıra, eşzamanlı (senkron) çevrimiçi derslerin, öğrenmenin desteklenmesi için anlamlı olduğu üzerinde durulmaktadır. Küresel ölçekte salgının daha uzun süre sürebileceği dikkate alındığında, uzaktan eğitimin mimarlık eğitiminde acil eğitim yöntemi olarak düşünülerek daha da geliştirilmesi gerekecektir. Ancak uzaktan eğitimin, entelektüel birey olarak kendini gerçekleştirme ve sosyalleşme olanakları sunan üniversite ortamı yanı sıra, mimarlık fakülte ve bölümlerinin sağladığı, stüdyo kültürüne dayalı öğrenme ve yaparak deneyimleme ortamının yerini alamayacağı; tasarım stüdyolarının sanal ortamda yeniden kurulmaya çalışılmasının mimarlık eğitimcileri için tüketici bir süreç dönüşebileceği gözden kaçırılmaması gereken insani boyutlardır. ■

Cana Bilisel, Prof. Dr. ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Remote Teaching in Architecture: On the Experience of METU Architecture Department during the Pandemics and its Aftermath

Following the decision to continue teaching remotely at METU due to the COVID-19 pandemics, a series of meetings were held to reflect upon the means of online teaching in architecture, with a particular focus on design studios. Reinforcing the 'sense of being together' as members of a school of architecture and 'bringing the studio to the virtual environment as a social milieu of communication and debate' were ideas adopted as a common thread. A series of online seminars on remote teaching methods and online programs for psychological assistance offered by the university helped both the students and instructors in keeping up the pace against the hardships of the pandemics. At the end of two semesters of 'emergency remote teaching', it is possible to observe that the majority of the students have been successful in pursuing their education; their performance in both theoretical courses and design studios did not change, but even increased. The capacity of the students to use the digital programs was effective in this result. The transition to remote teaching as an obligation constituted an impetus for integrating the computational tools in education starting from the basic design studio in the first year. In spite of the relative success obtained in the emergency remote teaching, however, it is emphasized that 'face to face communication', 'learning by making' and the significance of 'the context' are still vital assets in architectural education. Although the experience of the emergency remote education opened up new perspectives, the school of architecture cannot certainly be fully transposed to the virtual environment.

Notlar

1. <https://its.metu.edu.tr>
2. Fakültemiz Dekanı Prof. Dr. Neriman Şahin Güçhan'ın duyarlılığı ve girişimleriyle, Fakültemiz öğrencilerine sağladıkları destek için ODTÜ Mezunlar Derneği İstanbul Şubesi üyelerine ve OMİM ODTÜ Mimarlık Fakültesi Mezunları Bilgi ve İletişim Derneğine ODTÜ Mimarlık Bölümü adına teşekkürlerimi sunuyorum.
3. Moodle: modular object oriented dynamic learning environment (modüler nesne yönelimli dinamik öğrenme ortamı) <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/moodle>
4. ODTÜ Eğitim Fakültesinden Prof. Dr. Soner Yıldırım'ın 50. MOBBIG toplantısında yaptığı sunuşun video kaydına şu adresten erişilebilir: <https://www.youtube.com/watch?v=qpVzwXnUug4&t=20s>
5. ODTÜ'de 2019-2020 Bahar döneminde uzaktan eğitim ile yürütülen Arch 102 Stüdyosu çalışmalarıyla ilgili bkz. E. Komez Daglioglu, E. Pinar, İ. Gusel Dino, P. Yoncaci Arslan, F. Bas Butuner, "Teaching Architectural Design Studio Remotely: The Introduction to Architectural Design Course at METU", *Journal of Design Studio*, v. 2, n. 2, Aralık 2020, s. 118-122.
6. C. Hodges, S. Moore, B. Lockee, Torrey Trust, A. Bond, "The Difference between Emergency Remote Teaching and Online Learning," *EDUCAUSE Review*, 27 Mart 2020 https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remote-teaching-and-online-learning?fbclid=IwAR0Q0_E72R8LdlyAIJMtkbED-vljpnlo7IuDYctfjv5S58zvmboO4vSHIUHrDA
7. YÖK Yürütme Kurulu tarafından yapılan 27.05.2020 tarihli değişiklik uyarınca "Her yarıyılta eğitim-öğretim dönemi başlamadan en geç dört hafta önce ilgili yükseköğretim kurumlarının senatoları tarafından uygun görülmesi ve Yükseköğretim Kuruluna bildirilmesi halinde, birinci ve ikinci öğretim programlarında derslerin en fazla %40'ı hem örgün öğretim yoluyla hem de uzaktan öğretim yoluyla verilebilir." https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Uzaktan_ogretim/yuksekogretim_kurumlarinda_uzaktan_ogretime_iliskin_usul_ve_esaslar.pdf

Ne Kadar Uzak, O Kadar Yakın! Mimarlıkta Çevrimiçi Eğitimin Paradoksal Doğası Üzerine

Erdem Ceylan

“...And the perverted fear of violence chokes
a smile on every face
And common sense is ringing out the bells.
This ain't no technological breakdown
Oh no, this is the road to hell.”¹
The Road to Hell, Chris Rea

Paola De Simone, Çınar Mert ve Aziz
Serin'e adanmıştır.²

Paris'in banliyölerinden Chanteloup-les-Vignes'de 1990'lı yılların ortalarında cereyan eden ayaklanmalardan hareketle toplumsal sınıf farklarını ve ırkçılığı eleştiren *La Haine/Protesto* (Yön.: Mathieu Kassovitz, 1995) filminin açılış sekansında, “Bu film yapım sırasında ölenlere adanmıştır,” ibaresi okunur. Ardından anlatıcının sesi duyulur: “Bu, elli katlı bir binadan düşen adamın hikâyesi. Adam kendini rahatlatmak için, sürekli şöyle diyormuş: ‘Buraya kadar her şey yolunda.’ Önemli olan düşüş değil, yere çarpıştır.” Sonraki sahnelerden birinde filmin anti-kahramanları olan üç “uzak (Yahudi, Afrikalı siyahi ve Cezayirli Müslüman) ama yakın (yoksulluk ırksal farkları ortadan kaldırmıştır)” arkadaşın en sağduyulu olanı (içlerinde bedensel olarak en güçlüsü amatör boksör olan Afrikalı siyahi), Paris'in merkezdeki entelektüel mahallelerinden birinde sabote ettikleri bir sergi açılışı kokteylinden çıkarken sanat galerisinin sahibine “Hayır, kimse ölmedi. O zaman sorun yok. Her şey yolunda,” der. Gerek filmde, gerekse Paris banliyölerindeki ayaklanmalarda birileri ölecektir. Ölmelidir, çünkü ancak ölüm varsa meseleyi ciddiye alırız. Oysaki o ölümler bile yöneticilerin ve kitlelerin ortada bir sorun olduğu gerçeğinin farkına varmasını sağlayamayacaktır. Filmin kapanış sekansında anlatıcının sesi yeniden duyulur, ancak bu kez hikâye birey ölçeğini aşmıştır: “Bu, düşen bir toplumun hikâyesi...”

Küresel ölçekteki Covid-19 pandemisinin tıbbi, psikolojik, toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel etkileri ve “yeni normal”e dönüş senaryoları hakkında pek çok düşünür³ ve

uzman görüşlerini bildirdi. Ancak insanların pek çoğunu evlerine, ofisteki projelendirme pratiğini ve üniversitedeki mimarlık eğitimi dizüstü bilgisayarların, tabletlerin ekranlarına hapseden, kentlerdeki gündelik hayat pratiklerini radikal biçimde sekteye uğratan bu süreç mimarlık çevrelerinde hararetli tartışmaların doğmasını sağlayamadı.⁴ Bu durumun ortaya çıkmasında, mimarlığın eleştirel gücünde 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren beliren erozyonun ve yine mimarlığın, bu erozyonla eş zamanlı gerçekleşen neoliberal politikalar ve dijital teknolojilerle desteklenmiş iletişim ve bilişim kültürüne mükemmel biçimde eklenmesinin payı büyük kuşkusuz. Ancak belki aslan payını –Gilbert Keith Chesterton'ın işaret ettiği üzere– “en çok paradokslar içinde teselli bulan” insan doğasına teslim etmek gerekir. Ne de olsa modern sonrası zamanların, büyük anlatıların, ideallerin, ideolojilerin, ilkelerin, giderek etik duyarlılıkların bile seslerini bastıran gürültüsüne; bilgiyi veriye çeviren neoliberal politikaların, insanın ve doğanın varoluşunun tüm yönlerini ekonominin boyunduruğuna teslim eden kural tanımazlığına ancak çelişkilerden oluşan bir muğlaklık aracılığıyla eşlik edilebilir.

Neredeyse pandemi başlar başlamaz bir başarıymışçasına istahla devreye sokulan çevrimiçi eğitim –az sayıda mimarlık fakültesinde “arkaik” çekincelerle karşılaşmışsa da– pandemi koşullarının sürmesini varoluşu için bir meşruiyet zemini olarak kabul etmekte, bilgisayar ve internet kullanımına bağımlı –küresel ölçekli– toplumun bir parçası haline gelmiş mimarlık eğitmenlerinin ve öğrencilerinin pedagojik kültürlerini hızla ve radikal biçimde dönüştürmektedir. Bu noktada, eğitim sürecini halen kuramsal bilgiden çok –yer, konstrüksiyon ve malzeme– sorunsallaştıran, tektoniğe değer veren–yapma bilgisinin belirlediğini, sürecin eksenini uygulamalı derslerle atölyedeki proje derslerinin inşa ettiğini iddia eden, yeri geldiğinde –aslında çoktan ölmüş⁵ olan– üniversite eğitiminin en önemli değerinin öğrenciler arası toplumsallaşma ve paylaşım olduğunu savunan mimarlık

akademyasının çevrimiçi eğitimi tüm boyutlarıyla tartışmadan benimsemesine, dahası teşvik etmesine karşı eleştirilerin ve yeni kavramların geliştirilmesinin aciliyeti söz konusudur. Aksi takdirde “kendilerini gereğinden fazla ciddiye alan”⁶ mimarların/mimar akademisyenlerin, dağarcıklarının güncel teknolojik ilerlemelerle eş zamanlı ve paradoksal biçimde gerçekleşen ölümcül yabancılaşmayı ifade edecek terimlerle donanmamış olduğunu fark etmelerinin ağır travmatik sonuçları yakındır. Mimarlık pratiğinin sermayeyle ilişkisi içinde çizim programları, üç boyutlu yazıcılar, yapı enformasyon modelleme sistemleri vb. teknolojik gelişmeler aracılığıyla kapitalizmin neoliberal versiyonunun egemenliğine girmesi bir noktaya kadar anlaşılabilir. Ancak mimarlık eğitiminin, çevrimiçi eğitimin kitle iletişim sistemlerine bağımlı yöntem ve araçlar üzerinden nekrokapitalizmin⁷ dümen suyuna girmesinin eleştirel bağlamda tartışılması akademyanın önünde bir sorun olarak duruyor.

Çevrimiçi eğitim, “uzaktan” eğitim değildir; başka deyişle, bir mesafe meselesi değildir. Her şeyden önce teknolojik bir “aracı”ya doğrudan bağlıdır. Dahası, söz konusu iletişim aracının dilsel/görsel kod ve dizgeleriyle sınırlandırılmıştır. Bu nedenle mimarlıkta çevrimiçi eğitim tartışmasının mimarlık akademisyeni ve mimarlık öğrencisini olduğu kadar, iki taraf arasındaki iletişimi sağlayarak iki tarafı birbirine yaklaştıran, ama aynı zamanda söz konusu iki tarafın arasında konumlanarak iki tarafı birbirinden uzaklaştıran aracıyı da sorunsallaştırması gerekir; hatta Marshall McLuhan’dan itibaren mesajın aracın kendisi olduğu söyleminden hareketle bilgisayarın ve ekrandaki imgeler bombardımanının gerek çağdaş görsel kültür, gerekse mimarlık kültürü üzerindeki olumsuz etkilerini de. Oysa mimarlık tasarım ve eğitiminin hemen her aşamasında var olan temsilin, temsil araç ve yöntemlerinin kaderi paradoksal bir biçimde görünmez olmak, yalnızca aşılması gereken teknik bir evre muamelesi görmektir. Öte yandan mimarlık eğitimi çeyrek yüzyıldır giderek daha fazla bilgisayara teslim olmakta. Mimarlık eğitmenleri arasında çizim programlarını ve fareyi ileri bir eskiz kalemi modeli, ekranı ise daha inceltirilmiş bir eskiz kâğıdı olarak görenlerin sayısı azımsanmayacak düzeyde⁸; mimari proje sürecinin ve tesliminin, sağladığı tüm çizim yapma, arşivleme ve sınıflandırma kolaylıkları uğruna mimarlık öğrencisinin imgelemine ket vurduğunu, tasarımını mimari temsil araç ve

yöntemleri arasında özgürce dolanarak ifade etme hakkını elinden aldığını görmezden gelenlerin de. Oysa öğrencinin bu haktan mahrum bırakılması mimarlığı yarısı imgeler yaratma, diğer yarısı da insanları bu imgelere inandırma etkinliğine indirgemenin motorudur. Tam da bu nedenle, mimarlık eğitimi ve pratiğindeki görme rejimlerinde dijitalleşmeyle birlikte gerçekleşen dönüşümlerin, görüntünün/görmenin ölçümü (videometri), bilgisi (videoloji), tahakküm ilişkileri (videokrasi) ve alanı (videotopya) bağlamında çözümlemesi aciliyet taşımaktadır. Fakat asıl büyük sorun, mimarlık eğitmenlerinin; görünümünün yüzeyselliğinin nedensellik bağlarının derinliğinin yerini aldığı, gerçekliğin nesnel kriter, standart ve ölçütler aracılığıyla belirlenmesinin olanaksızlaştığı, bilimsel bilgiye karşı kanı, inanç ve görüşlerin palazlandığı “hakikat sonrası” çağda öğrencilerin kendilerini giderek, daha gerçekmiş gibi gördükçe aslında gerçeklikten bir o kadar uzaklaşan görseller üretmenin –ki çoğu temsillerin temsillerinin temsilleri aslında– tasarlamak olduğuna inandırmalarındaki paradoksal durumun tehlikelerini tartışmaktan kaçınmaları belki de. Veya bundan böyle, sunumun güvenilir olduğunu göstererek hayatta kalmaya çalışmaları.⁹ Bu bağlamda, akademyadaki bu tikanıklığın nedeninin Michel Foucault’nun bir insanın kendisinin hem öznesi hem de nesnesi olamayacağı tespitine dayandığını ileri sürmek oldukça insaflı bir yargı olacaktır, herhalde. Fakat yine de çevrimiçi eğitimin mimarlık, tıp vb., uygulamaya¹⁰ dönük disiplinlerde öğrenciyi yeterli seviyede donatamayacağının bilincinde olmalarına rağmen bu modeli tartışmaya açmaktan kaçınan akademisyenlerin yaman çelişkisinin masaya yatırılması gerekiyor.

Franz Kafka’ya, mektubunda “Olmamasına razıyım. Oluyormuş gibi olmasın yeter Mile-na!” yazdıracak (paradoksal olarak uzak durarak) hakikate ulaşma arzusunu günümüzde bulmanın zorluğu ortada. Öte yandan moda tasarımcısı Alessandro Michele’nin İtalyan lüks giyim firması Gucci’nin 2020/2021 kış koleksiyonu için hazırladığı, 140 avroya satışa sunulan bazı yerleri kaçmış siyah külotlu çorap “gerçekmiş gibi olma”nın ne kadar pahalı olduğunu kanıtlamakta. Bu bağlamda, bütün marifeti “eğitilmiş gibi” olmaktan, orijinali mükemmellik iddiasıyla taklit¹¹ etmekten ibaret olan çevrimiçi eğitimin bir yandan teknik olanaklarından yararlanarak eğitimin gerek içeriksel, gerekse biçimsel anlamda firesiz sürdüğünü savunmak, öte yan-

dan apaçık olumsuzluklarına karşı eleştirel bir söylem geliştirmek, başka deyişle teknolojinin ivmesiyle ilişkimizin ontolojik boyutlarını sorgulamaktan kaçınmak da ancak günümüzün kaygan akademik ortamına ait bir olgu olsa gerek. Douglas Coupland, küresel ölçekli internet ağının kamuya sunulduğu yıl yayımlanan *Microserfs* (1995) romanında, Microsoft firmasının örgütlenmesini feodal bir yapıya benzetmişti. Görünen o ki, insanlar bilgisayar ekranlarındaki imgeleri kabaran iştahla tükettikçe, siberuzayın derinliklerine doğru dizüstü/masaüstü bilgisayarlarının ekranlarından yola çıktıkça, adı “sosyal” olsa da aslında asosyalliği besleyen medyada “sörf”¹² yaptıkça kabuğu demokratik, içi feodal olan yapının gönüllü kölelerine dönüşüyorlar. Böylece küresel ölçeğe ulaşmış pandemi, iklim, işsizlik, iltica, terör, yoksulluk, gerçeklik krizlerinin ortasında bile Microsoft, Apple, Facebook, Amazon ve Google’dan oluşan beşlinin değeri 5 trilyon doları aşabiliyor. Neyse ki Fazıl Hüsnü Dağlarca, “Çağlar birbirini görse, / Ortaçağ yüzüne tükürürdü Uzayçağının...” diyerek almıştı *Utanç Kesiti*’ni tarihin.

Mimarlık okullarında bir heyula geziyor: dijital kültür heyulası. Her geçen gün daha da gerçekmiş gibi görünen imgeler üreten çizim programları, mimarlık öğrencilerinin imgelemine çoraklaştırırken saf amatör tutkularını, piyasanın işleyiş kurallarına teslim olmuş, parlak ambalajlarıyla göz kamaştıran devasa mimarlık endüstrisinin hizmetine sunuyor, iş hayatından önce. Öte yandan öğrenciler, akademisyenler her gün Arkitera, Dezeen, ArchDaily, Designboom, Divisare vb. internet portallerindeki giderek aynılanan¹³ imgeler arasında yaptıkları gezintilerini özgürlük olarak algılıyorlar. Müstakbel Autocad-Lumion prekaryası da, akademik prekarya da gözlerini –Umberto Eco’nun– “internet/bilgisayar aristokrasisi”nin yerine dikmiş. Gündelik hayat için gerekli tüm kodları görsel medyadan devşiren bir kuşağın mensubu ancak gördüğünde ve görüldüğünde tanımlanabiliyor çünkü. Bu bireyin mümkünse dijitalleştirilerek (ve görselleştirilerek) enformasyona dönüştürülmüş bilgiyi tüketmek için zamanı da kısıtlı üstelik. Dahası, bir yandan dijital enformasyonun hızla artan üretimi ve tüketimi için gerekli enerjinin elde edilememesi durumunda insanlığın karşı karşıya kalacağı felakete¹⁴ doğru sürükleniyor, öte yandan enformasyon teknolojilerinin kendisinin doğal gerçekliğini dönüştürmesine tanık oluyor. Enfosferdeki¹⁵ her bir veriye ulaşabiliyor, ama hiçbirini hafızasında tuta-

mıyor. Sonsuz iletişim ağında herkese bağlı görünüyor, ama yalnızca belli topluluklarla iletişim kuruyor. Çünkü deneyimlerimizden ve kültürel bağlarımızdan koparak kültür endüstrisini kuran kitle iletişim araçlarının etkisine giren, mekân ve zamandan bağımsızlaşan görme rejimimiz bizim, yalnızca “bizim gibi görenler”le bir arada olmamıza tahammül ediyor. Böylece algımız sınırlanıyor ve sürekli ve hızla yenilenen imgeler konstelasyonunda anlam¹⁶ silinirken tüm tasarımlar kaçınılmaz biçimde birbirine benziyor. Dahası, gerçek ile temsil arasındaki yarığın kapatılamazlığını algılanabilir kılan, bu kapatılamazlığın üzerini kapatmaya yeltenmeyen tüm temsil araç ve yöntemlerinin hızla erimesi mimarlık eğitimini bir dilden yoksun bırakmakta. Slavoj Žižekvari bir deyişle, aslında özgür olamayışımızı ifade edecek dilden yoksunlaştığımız için kendimizi özgür hissediyoruz. Dahası, bu dilsizlik, tasarımın *ludere causa ludendi*¹⁷ kaynaklı farklılaştırıcı ve eleştirel yönünü de sakatlıyor. Bu bağlamda çevrimiçi eğitimin, tam da öğrenciyi ve akademisyeni bu dilsizliğe mahkûm ettiği, pandemi öncesi eğitim ile pandemi sonrası eğitim arasında kesintisiz bir süreklilik yanılısamı¹⁸ çizen bir maske/makyaj olduğu için eleştirilmesi gerekiyor.

Çevrimiçi eğitimin elbette bazı avantajları da oldu: Öğrenciler uygulama ve proje dersleriyle karşılaştırıldığında kuramsal derslerde zaman ve mekândan bağımsızlık, kaynakların aktarımındaki kolaylıklar ve “mesafe tanımayan” konferanslar sayesinde daha başarılı oldular. Elbette bu gelişme de yeteneği silikleşmiş, rutine endekslenmiş, geçer puanı almakla yetinen “ortalama”¹⁹ öğrencinin yaratılması projesine hizmet etti. Çevrimiçi eğitim üstmodernliğin çelişkileriyle yapılandırılmış mekânının²⁰ pedagojik karşılığı olarak adeta –hafızasız ve eskiyle ilişkilenelemeyen– bir “yok-eğitim” veya “eğitim-olmayan”dı: Yalnızca sisteme giriş ve çıkışta kimliklenen, toplumsallaşan, “yer/el”leşen sonra ortadan kaybolan müşterilerle iş görüyordu; vardı ama içinde organik bir toplumsallığa izin vermiyordu. Aynı zamanda çevrimiçi eğitimde atölyenin işleyişinde radikal bir eksen kayması da meydana geldi. Bir yaşam biçimi aktarım ortamı olan üniversitede atölye, öğrencinin, hiyerarşik düzenlemede kendisinden yukarıdaki proje yürütücüsünden değil, daha çok diğer öğrenciden öğrendiği bir paylaşım mekânıydı. Ortak çalışmanın imkânsızlaştığı, çok sesliliğin kısıldığı (kimi zaman görüntünün yanı sıra sesin

bile gelmediği), her öğrencinin kendi imgesine (profil fotoğrafı çerçevesi) hapsediği çevrimiçi eğitimde ise direksiyon, proje yürütücüsüne teslim edildi. Böylece “veba günleri”nde olmamıza rağmen işlerin yolunda gittiğine dair bir iyimserlik atmosferi hissetmemizi sağlayacak bir pseudo-iktidar inşa oldu. Öyle ki proje yürütücüsü, George Orwell’in distopik 1984 romanındaki *Big Brother* adlı denetleyicinin küçük bir kopyasına dönüştü, bir yandan ders takip formları aracılığıyla denetlendi, öte yandan öğrencisini evinde gözetledi.²¹ Bu noktada romandaki totaliter rejimin tüm değerlerin içini dışına çıkaran ünlü paradoksal mottolarını hatırlamamak ise imkânsızdı: “Savaş barıştır. Özgürlük köleliktir. Bilgisizlik kuvvettir.”²² Bilgi okyanusunda özgürce sürüklenmeyi sağlayacak grafik arayüz ve fare kullanan ilk kişisel bilgisayarların Macintosh adıyla piyasaya 1984 yılında Apple Computer Inc. tarafından sürüldüğünü bilmek de bir o kadar ironikti. Aslında olan, iplerin elimizde olduğunu sanmamızın eleştiri ve direnç kapasitemizi sıfırlayacağını bilen nekrokapitalist düzeneğin bir yandan tahakküm altına alırken öte yandan gülümseyen yüzlerinden birinin daha çevrimiçi eğitim aracılığıyla hayatımıza dahil olmasından ibaretti.²³ Öyleyse Neil Postman, Orwellvari felaket senaryolarından değil, Aldous Huxley’in *Brave New World/Cesur Yeni Dünya* romanındaki kehanetinden korkmakta haklıydı:

“Okumuş insanlar arasında bile yaygın olan inancın tersine, Huxley ile Orwell’in kehanetleri aynı şeye ilişkin değildi. Orwell’in uyarısı, dıştan dayatılan bir baskının bize boyun eğdireceği yönündedir. Huxley’in görüşüne göre ise insanları özerklikleri, olgunlukları ve tarihlerinden yoksun bırakmak için Büyük Birader’e gerek yoktur. Huxley’e göre, insanlar süreç içinde üzerlerindeki baskıdan hoşlanmaya, düşünme yetilerini dumura uğratan teknolojileri yüceltmeye başlayacaklardır. Orwell kitapları yasaklayacak olanlardan korkuyordu. Huxley’in korkusu ise kitapları yasaklamaya gerek duyulmayacağı, çünkü artık kitap okumak isteyecek kimsenin kalmayacağı şeklindeydi. Orwell bizi enformasyonsuz bırakacak olanlardan, Huxley pasifliğe ve egoizme sürükleyecek kadar enformasyon yağmuruna tutacak olanlardan korkuyordu. Orwell hakikatin bizden gizlenmesinden, Huxley hakikatin umursamazlık denizinde boğulmasından korkuyordu. (...) Huxley, Orwell’in 1984’ünde insanların acı çekerek denetlendiğine dikkat çekerken; *Brave New World*’de insanlar hazzla boğularak denetlenmektedirler. Kısacası Orwell bizi nefret ettiğimiz şeylerin mahvetmesinden korkarken, Huxley bizi sevdiği-miz şeylerin mahvedeceğinden korkuyordu.”²⁴

Çevrimiçi eğitim tüm bu çarpıklıkları değerlendirdiğimizde aslında “güncel-normal” dünya düzeninin hem belirtisi, hem de yapı taşı. Bu nedenle eskisinin yerine gözünü dikmiş yeni bir eğitim modeli olarak politik, toplumsal ve kültürel bağlamlarda öğrenci, aracı ve akademisyen üçlüsünün oluşturduğu sacayağı üstünde tartışılmayı gerektiriyor. Stockdale paradoksumuzdan²⁵ çıkarak dünyanın normaline dönmenin imkânsız olduğunun, içinde bulunulan durumun kısa vadede yeni normalimiz olacağının, daha doğrusu yerkürenin ve insanlığın maruz kaldığı bu olumsuz durumdan aslında “normal” olarak adlandırdığımız üretim/tüketim ilişkilerimizin, kapitalist ekonomi-politiğe göbekten bağlı hayat biçimimizin sorumlu olduğunun kabulü ise tartışmanın ön koşulu. Mimarlık pratiği de eğitimi ile birlikte bu süreçten sorumlu normalin, salgın hastalıkların yayılmasına uygun ortamı sağlayan küresel ölçekli kentleşmenin üreticilerinin başında geliyordu. Dolayısıyla tartışmada imge ekonomisini besleyen ve ondan beslenen mimarlık eğitimi ve pratiğinin dijital temsil araç ve teknikleriyle kurduğu ilişkinin eleştirel bir bakışla irdelenmesinin, güvenli ve sağlıklı bir gelecek “yeni normal”in kurulmasında kilit rol oynayacağı ortada. Açıkçası, çevrimiçi eğitimde derslerin ve özellikle mimari projelerin “eski normal”deki içerik ve kapsamla sürdürülebilmesinin eğitimin ideallerini hayata geçireceğine inanmanın, hayvansal proteine küresel ölçekli talebe arzın endüstriyel ölçekte büyükbaş hayvan yetiştiriciliği olmasının yarasaların habitatlarındaki ekosistemi bozmasının sonucunda beliren bu yeni zoonotik hastalığın pandemisinde yalnızca aşının bulunmasının sorunu ortadan kaldıracağına inanmaktan farkı yok. Bu inançları ister iyicil bir naifliğin, ister kötücül bir konformizmin sonucu olarak ele alalım, sonuçta mimarlığın da hayatın olağan akışında böylesine derin kesintilere neden olan bu sürecin ortaya çıkmasındaki payını görmezden gelemeyiz. Fakat içinde bulunduğumuz duruma dün yaptıklarımız yüzünden geldiğimizi savunan Angel Luis Lara’nın ifade ettiği gibi, “bu evlere kapanma durumu ataletimizin ve mekanikliğimizin normaldeki halini donduru-yorsa, biz de bu askıya alınmış zamandan ataletimizi ve otomatizmimizi sorgulamak amacıyla”²⁶ yararlanabiliriz. Kamu yararı ve bilimsel etik de zaten mimarlık eğitmenleri olarak acil görevimizin bu olduğunu haykırıyor. Bu nedenle mimarlık akademiasının derhal değer odaklı kapitalist gerçekliğin zincirlerinden özgürleş-

rek gerçek hayata temas edebilmesi, “yeryüzündeki yaşamı öldüren Batı uygarlığı”nın²⁷ mekânsal düzenlemeleriyle hesaplaşması, kapitalist olmayan bir hayatı gerçekleştirme arzusunu harekete geçirecek “edilgenleştirici uyuşukluğu aşacak söylemi” üretebilmesi gerekiyor. Benjamin Noys’un ifadesiyle, “*öğrenciler için, öğrenciler adına yazmaktır bu – yani birer öğrenci olarak hepimiz için.*”²⁸

Bu yazıyı yazmaz da, çevrimiçi eğitimin de mahkûm olduğu dijital imgeler sağanağında sorumsuzca ıslanmayı sürdürürsek mimari tasarımın pornografikleşmesini durdurmamız mümkün olmayacak. Naomi Wolf, porno mitini çözümlendiği ünlü makalesinde,²⁹ internet sonrasında tüm dünyanın pornografikleştiğini iddia etmişti. Wolf’a göre, porno insanın iştahını kabartmıyor, tam aksine cinsel arzuyu yok ediyordu. Dahası, pornonun şiddetli hücumu erkeğin libidosunun gerçek kadınlarla ilişkiye girmesini engelliyor, erkeklerin kadınları gidecek daha az “porno değeri”ne sahip varlıklar olarak değerlendirmelerine, kadınların ise kendilerini yetersiz hissetmelerine neden oluyordu. Mimarlık portallerinden fıskıran imgeler de öğrencinin saf mimarlık arzusuna ket vuruyor aslında, onun mimari tasarım erosunu cansızlaştırıyor, gerçek mekânlarla ilişkiye girmekten kaçınmasına yol açıyor. Çevrimiçi eğitim ise söz konusu ölü erosun pornografik imgesini ekrana hapsediyor. Wolf’un diğer bir önemli tespiti de insanlık tarihinde ilk kez internet çağında imgenin (temsil) gücü ve cazibesinin kadın çıplaklığını gölgede bıraktığına dairdi. Tam da bu nedenle günümüzde tüm çıplaklığıyla gerçek bir bina çirkin bir görüntüden başka bir şey değil. Oysa mimari tasarım sürecinden alınacak haz her şeyin ortada olmasına ve ulaşılabilir gibi görünmesine değil, bazı şeylerin gizemli, karanlık ve kutsal kalmasına bağlıdır. Bu nedenle mimarlıkta çevrimiçi eğitimi, atölyede halen gerçekliğe dokunmak için çırpınan eğitimin – öğrencinin imgeler repertuarını obezleştirerek³⁰–hormon takviyeli bir versiyonu olarak görmek yanlış olmayacaktır.

Çevrimiçi eğitimin yetiyecek bir yer varmışçasına dayatılmasının, “normal” olduğunu onaylamamız, beklenen, ama aslında yerküreyi gün geçtikçe geri döndürülemez doğal, ekonomik ve politik krizlerin merkezine hızla yerleştiren bir düzenin sürdürülmesine hizmet ettiğini itiraf etmeliyiz öncelikle. Dijital kültürün hayal gücümüzü güçlendirdiğini sandığımız noktada ahlaki hayal gücümüzün çöküşüyle karşılaşıyor,

buzulların erimesini, orman yangınlarını, ekosistemlerin çözülmesini, araçlarımızın “planlanmış eskime”ye³¹ teslim olmasını “normal” karşılıyoruz. Oysa “dünyada asla ‘normal’ bir insan olmadığı gibi, ‘normal’ bir zaman da olmadı. Normallik, ahlaki hayal gücümüzün sınırlandırılması için kullanılan bir kavramdır. Geri dönebileceğimiz veya geri dönmek isteyeceğimiz normal bir şey yok. Anormal zamanlarda yaşıyoruz. Anormal bir tepkiyi hak ediyorlar.”³² Mimarlık eğitiminin içeriği, mimari proje sorunsallarının etik çerçevesi radikal bir biçimde tartışılmadan kurgulanan bir çevrimiçi eğitim ise bu anormal zamana verilebilecek en normal tepkiydi aslında. Pandemi öncesindeki eğitimde olduğu varsayılan yakınlığın araya uzaklıklar girdiğinde imge üretimi ve tüketimine bağlı enformasyon teknolojileriyle ikame edilmesi idi. Jean Baudrillard, Amerika’nın Avrupa’dan mekânsal, etik, estetik, politik “başka”lığını kavramaya çalıştığı kitabına –hele modern sonrası zamanlarda– görüntüye asla güvenmememizi salık veren bir uyarıyla başlamıştı: “*Caution: Objects in this mirror may be closer than they appear.*”³³ Buradan hareketle çevrimiçi eğitimin uzağı yakın, yakını uzak gösteren bir ayna olduğunu ileri sürebiliriz. Nitekim mimari proje yürütücülerinin çevrimiçi eğitimde kullanılan arayüzlerde öğrencilerin çizimlerine daha rafine müdahale edebilmelerini sağlayacak teknik donanımı talep etmelerinin altında yatan dürtü de yalnızca (hocanın) çizme(si) eksenli mimari proje geleneğinin kazandırdığı alışkanlıklardan kaynaklanmıyordu. Yürütücü daha incelmış bir çizim programının öğrencisiyle arasındaki mesafeyi kısaltacağına inanıyordu. Oysa pandemi koşullarının eğitimde yarattığı kesinti, “normal”in zaten olması gereken olduğu kabulünden kaynaklı konformizmin altının oyulması için gereken eleştirel mesafeyi sağlayabilir, gündelik hayatın akışındaki zorunlu yavaşlama akademyanın mimarlık eğitimi baştan sorgulaması için gerekli zamanı ve zihin açıklığını yaratabilir, doğanın yerini alan insan üretimi yapay doğanın “görsel ontoloji”sinin³⁴ irdelenmesi için uygun zeminin hazırlanmasına hizmet edebilir, direksiyonu başka yöne çevirmek için frene basmaya yardım edebilirdi. Ama bu fırsat kaçtı.

Onun yerine prekar akademya zaten kırıntısı kalmış eğitimi Excel formatlı haftalık ders takip formlarındaki rakamlara, yüzdelere, oranlara, E/H ibareli kutulara, sonu gelmez bir cansız, ruhsuz bürokratik kırtasiye döngüsüne indirgemeye zorlandı. Baskıyı hisseden ve kavrayan

“duyarlı” akademisyenler sisteme yöneltemedikleri sitem ve öfkelerini iç yaşamlarına yansıtmak zorunda kaldılar, depresyona girdiler. Dünyanın marjındaki anarşizm ile akademyanın marjındaki antropoloji arasında küresellik karşıtlığı ve yerellik bağlamında yakınlıklar gören, 2 Eylül 2020 tarihinde kaybettiğimiz antropolog ve anarşist aktivist David R. Graeber, işleri “bullshit” ve “shit”³⁵ olarak iki kategoriye ayırmıştı. Bu ayrıma göre, ikinci kategoride yer alan öğretmenliğin yeni bir versiyonu olan çevrimiçi eğitim, yüzünü birinci kategoriye doğru çevirmiş oluyordu. Ve bu hiç de sürpriz sayılmazdı. Nitekim Türkiye’nin 1980’li yıllarda piyasa ekonomisinin, (devrimin gelecek zamanının yerine) şimdiki zamanın ve (sınıf bilincinin yerine) girişimci bireyselciliğin egemenliğine girmesiyle³⁶ birlikte bilimsel, evrensel ve etik idealler doğrultusunda oluşturulmuş üniversite bile piyasalaşmaya ve fabrikalaşmaya başlamıştı.³⁷ Ekonominin kavramlarının belirlediği bir kapitalist ve neoliberal işletmeciler zihniyetin yön verdiği ve hızlandırdığı, her şeyin mübadele değeri üzerinden değerlendirildiği bu süreç yükseköğretim kurumlarının şirketleşmesi ve markalaşması, giderek özelleşmesi, öğrencinin müşterileşmesi, dersin kredileşmesi, tanıtım günleriyle başlayan öğretimin denetlenebilir müşteri hizmetlerine evrilmesi, fakülte kütüphanesinin veri bankasına dönüşmesi, bilimsel ideallerin yerine pragmatizmin geçmesi, –her şeyden önce hakikat duygusuna, inanç ve sorumluluk etiklerine sahip, kitap okuyan³⁸ bir entelektüel olması gereken– akademisyenin ise aşama/kariyer heveslisi ama gönülsüz bir “proje”ciye, seri düşünce üreticisine, enformasyon toplayıcıya, *publish or perish* (yayın yap veya helak ol) ilkesi uyarınca hareket eden bir yazıcıya veya puan hesaplayıcıya dönüşmesiyle sonuçlandı. Hasan Ünal Nalbantoğlu, güncel akademik-kültürel piyasa koşullarına uyum sağlamayı sorunsallaştırdığı “Üniversite a.ş.’de bir ‘homo academicus’: *ersatz-yuppie* akademisyen” başlıklı ikonik/ironik makalesinde,³⁹ Hans-Georg Gadamer’in kitle üniversitesinin pragmatizme teslim oluşunun üç tür yabancılaşmaya neden olduğunu belirttiğine dikkat çekmişti: a. Öğrencilerin insan-kaynak, giderek müşteri olarak düşünülmesi; b. bilimlerin disiplinler olarak bölünmesi ve iletişimsizliğe düşmesi; c. fayda ve kâr eksenli zihniyetin akademisyeni daraltılmış bir uzmanlığa zorlaması.⁴⁰ Bu bağlamda, çevrimiçi eğitimin söz konusu üç tür yabancılaşmayı daha da artıran bir etki yaydığı apaçıktır. Tam da bu nedenle, mimarlık eği-

timini tüm atmosferik baskıya rağmen halen inanç ve sorumluluk etiği çerçevesinde sürdürmeye çalışan mimarlık okullarında çevrimiçi eğitimin, –endüstrileşmiş üniversitenin talep edeceği türden bir konformizme hizmet eden– anlık, süreksiz, hızlı ve paradoksal doğasının eleştirel bir bakışın nesnesine dönüştürülmesi elzemdir. Bu aynı zamanda mimari tasarım yöntem, biçim ve süreçlerinden kalem, kâğıt, maket vb. malzemelerin maddeselliği ile birlikte dokunma duygusu bağlamında tasarımcının bedenselliğini de uzaklaştıran dijital teknolojinin, imgeyi, –tasarımcıya adeta “*Noli me tangere!*”⁴¹ diyen bir İsa’ya doğru– aşkınlaştırmasının yapı sökümü de olacaktır.

Büyük anlatıların, ideolojilerin, ütopyaların, evet, zamanı geçti çoktan. Yine de şöyle bir çağrı duyacağı günün hayaliyle gündelik hayata tutunmaya çalışan, kendisine bir “sistemato”⁴² inşa etmeye yeltenmeyen “kırılgan” akademisyenler vardır mutlaka: “Akademisyenlerin, tabletlerinden ve Excel formatlı özgeçmişlerinden başka kaybedecek şeyleri yok. Bir dünya var kazanacakları. Bütün mimarlık okullarının prekar akademisyenleri, birleşin!” ■

Erdem Ceylan, Dr. Öğr. Üyesi, MSGSÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Notlar

1. “...Ve şiddetin yarattığı sapkın korku boğuyor her çehredeki tebessümü / Ve sağduyu çanları çalıyor. / Bu teknolojik bir çöküş değil / Ah hayır, bu yol, cehenneme gidiyor.” (Çeviren: E. Ceylan) Şarkının, gezegenin hızla sürüklenmekte olduğu apokaliptik atmosferi ve bu süreç ile ilgili kehaneti ifade etmede başvurduğu kutsal kitapların retoriğini canlandıran diline dikkat ediniz.
2. Arjantin’de Covid-19 hastası Prof. Paola De Simone, Zoom uygulaması üzerinden verdiği çevrimiçi ders sırasında fenalaşarak bilincini yitirmiş, ambulans göndermek için adresini soran öğrencilerini yanıtlamamış, kısa süre sonra da ölmüştü. Akademisyenin son sözü “Yapamıyorum,” olmuştu (<https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2020/09/06/arjantinde-zoom-dersi-sirasinda-fenalan-san-ogretmen-koronadan-oldu/>, Erişim tarihi: 6.9.2020). Esenyurt’ta internet altyapısındaki sorun nedeniyle EBA hizmeti alamayan 8 yaşındaki Çınar Mert adlı öğrenci internet hattı çekmek için çatıya çıkan babasının ardından çatıya çıkmış, ayağının kayması nedeniyle çatıdan düşerek ölmüştü (<https://www.gazeteduvar.com.tr/eba-icin-catiya-cikan-ogrenci-duserek-oldu-haber-1500773>, Erişim tarihi: 5.10.2020). Kahramanmaraş’ta edebiyat öğretmeni Aziz Serin, internet bağlantısında yaşadığı sorunun ardından öğrencilerine EBA aracılığıyla ders anlatabilmek için çıktığı tepede kalp krizi geçirerek ölmüştü (<https://www.kulturservisi.com/p/edebiyat-ogretmeni-internete-baglanabilmek-icin-cikti-tepede-kalp-krizi-gecirip-hayatini-kaybetti/>, Erişim tarihi: 29.9.2020).
3. Giorgio Agamben, Jean-Luc Nancy, Roberto Esposito, Rocco Ronchi, Sergio Benvenuto, Franco Berardi, Bruno Latour, Slavoj Žižek, Philipp Sarasin, Oxana Timofeeva, Catherine Malabou, Edgar Morin, David Harvey, Noam Chomsky, Angela Mitropoulos, Angel Luis Lara, Roger-Pol Droit, Yuval Noah Harari Covid-19 pandemisi hakkında görüşlerini bildiren yabancı düşünürlerden bazıları.

4. Mimarlık eğitiminde sanallığın ve çevrimiçi olanakların etkisi üzerine bazı çalışmalar mevcut: Holland, M. C. G. O. (2006) "The Virtual School of Architecture and Design", *WIT Transactions on The Built Environment*, Vol.: 90, s.121-129; Ioannou, O. (2015) "Architectural Education Online and In-Class Synergies: Reshaping the Course and the Learner", *The Creativity Game: Theory and Practice of Spatial Planning*, No: 3, s.114-120; Masd  u, M., Fuses, J. (2017) "Reconceptualizing the Design Studio in Architectural Education: Distance Learning and Blended Learning as Transformation Factors", *Archnet-IJAR*, Volume: 11, Issue: 2, s.6-23; Soliman, S., Taha, D., Sayad, Z. E. (2019) "Architectural Education in the Digital Age: Computer Applications: Between Academia and Practice", *Alexandria Engineering Journal*, No: 58, s.809-818.
5. Oru   Aruoba, 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında   niversitenin Y  K't  n bir alt kurulu  na indirgenmesiyle   ld  r  ld  g  n   ilan ettiği "  niversitenin ölümü" başlıklı yazısında "  niversite" kelimesinin etimolojisine odaklanır. Kelimenin "*versari/versatus*" kökünün "bir yerde bulunmak, bir i  le uğraşmak" anlamına geldiğinden hareketle, "*uni-versari*"nin "tek bir iş için ya  mak, tek bir i  le uğraşmak" anlamı edindiğini vurgular. Çevrimiçi eğitimin söz konusu yaşam-işbirliğini paramparça ettiği, bu birliği benimseyenlerin payla  t  i mekân-zamansal b  t  nl  g  i da  ıtt  i apa  ktır. Öte yandan, "hakikatin birliği" anlamındaki "*uni-veritatis*" kökünün ise hakikat sonrası çağda hükümünün kalmad  ı da bir başka hakikat(!) olarak önümüzde duruyor.
6. Açıktır ki mimarlar/mimar akademisyenler "kendilerini betimlerken başvurdıkları terimlerin değişmeye maruz oldu  n  n daima farkında olmalarından ötürü, kendilerini asla gereğinden fazla ciddiye almayan, kendi nihai sözcük da  arlarının ve böylece benliklerinin olumsuzlu  n  n ve kırıl-ganlı  n  n daima farkında olan insanlar," değiller (Rorty, R., 1995, *Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma*,   ev. Mehmet K  c  k, Alev Türker, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, s.134). "Anti-mimar" kavramı üzerinde temellenen tüm güncel kuramsal çalışmalar a  amen yaratıcı ego halen söz sahibi.
7. Maddesel, söylemsel ve kuramsal erkerin ekonomisi ve politikadaki işleyiş biçimlerini ve neden oldukları şiddet ve m  lks  zle  meyi sorunsallaştıran Subhabrata B. Banerjee'ye göre, bu çağda kapitalist örgütlenme biçimleri hayatı ölümün gücü kar  sında boyun eğmeye zorlamaktadır. Temelleri 18. yüzyıl İngiliz s  m  rgecilili  nin ölüm aracılığıyla elde ettiği gelirlerin birikmesiyle oluşan endüstriyel ve ticari sermayeye dayanan kapitalizm İkinci Dünya Savaşı'nın ardından "düzenlenmiş kapitalizm," 1980'li yıllardan itibaren de "neoliberalizm" biçimine bürünmüştü. Banerjee'nin "Aac-hille Mbembe'nin "nekropolitika" kavramından hareketle-önerdiği nekrokapitalizm kavramı ise, doğası gereği ölümden beslenen kapitalizmin kapsamını doğanın tahribi ve iklim krizinden orduların özelleştirilmesine, küresel ter  rizmiden göçmen krizine kadar yayılan bir yelpazeye doğru genişletiyor (Banerjee, S.B., 2008, "Necrocapitalism", *Organization Studies*, Volume: 29, Issue: 12, s.1541-1563).
8. Dijital temsile yalnızca    l   ortografik izd    mleri, her tür perspektifi hızlı çizen, en fazla topolojik yüzeylerin temsili sorununu   zen teknik bir aracı muamelesi yapmak aslında söz konusu yeni temsil kültürünün beraberinde getirebileceği tüm dilsel açılımlara engel olmak anlamına geliyor. Bu bağlamda, mimari proje atölyelerinin   o  n  n, dijital temsilin insanlı  n görme rejiminde, gerçekliği algılayış ve kavrayışında neden olduğu radikal d  n    m   henüz fark edememiş olduğu ileri sürülebilir.
9. Hannah Arendt'e göre, hayatta kalmamız, önümüze sunulana g  veniyormu   gibi yapmamıza bağlı ise bize sunulan şeyin hakikat mı, yalan mı oldu  n  n bir önemi kalmaz. Böylece insana dair meselelerin dengeleyici ögesi olan güvenilebilir hakikat, kamusal hayattan tamamen kopar. (Arendt, H. 2018, *Siyasette Yalan*,   ev. İmge Oranlı, Berfu   eker, Sel Yayınları, İstanbul, s.17).
10. Temmuz ayında, klinik uygulaması olan psikoloji

- bölümlerinin de Açık   ğretim sistemine dahil edilmesi   nerisi yoğun tartışmalara neden olmuş, karardan son anda geri dönülmüştü. Bu noktadan hareketle, yükseköğretim sistemimizi sorgulayan bir metin için bkz. Talimciler, A. (2020) "Sorun A  ı   Kapalı Değil,   niversite Sistemimizin Kendisi": <https://t24.com.tr/yazarlar/ahmet-talimciler/sorun-acigi-kapalisi-degil-universite-sistemimizin-kendisi>, 27625 (Erişim tarihi: 8.8.2020).
11. Yu Hua, şatafatlı istatistiksel verilerin altında derin krizlerin fokurdad  ı   a  da   Çin'i anlamak için bir kavramlar s  zl  g   önerdiği *On Sözcükte Çin* (2020) başlıklı çalışmasında ülkedeki paradokslara dikkat çekiyor. Örneğin, halk kelimesinin Çin'de her yerde duyulduğunu, ama halkın hiçbir yerde görünmediğini belirtiyor. Öte yandan, üretimi "taklidin üretimi"ne dönüştüren ülkenin "taklit" kelimesine anar  st bir anlam yüklediğine işaret ediyor. Taklidin anar  st et  i tecavüzünden ise oksimoronik bir ucube doğuyor elbette: Politika, ekonomi, kültür, toplum, tarih, arzu, duygu, anı vb.   eyleri kuşatan "kandırmaca." Neyin gerçek, neyin sahte olduğunun ayırdına varılamayan bir ortamda mükemmellik taklidin,   caatini arz edecek merd-i Kipti'nin sirkatine dönüşmesi kaçınılmazdır.
12. "S  rf" kelimesinin, "feodal düzende toprakla birlikte alınıp satılabilen k  le" anlamındaki "serf" kelimesiyle arasındaki fonetik benzerlik çarpıcı. Öyle ya, kim internet a  la-rından oluşan okyanusta özgürce s  rf yaparken aslında bir serfe d  n    t  g  ne inanır ki...
13. İmgenin egemenliğindeki sosyal medyanın aynılaştırıcı etkisi hakkında zihin açıcı bir metin için bkz.   elenk, Z. (2020) "Manita Ekmegi, Aynılar Cehennemi": <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/09/05/manita-ekmegi-aynilar-cehennemi/> (Erişim tarihi: 5.9.2020).
14. Araştırmacıların hesaplamalarına göre, dijital enformasyon üretimi ve tüketimi bu hızla sürerse yaklaşık 300 yıl sonra bu işlemler için gerekecek enerji gezegendeki mevcut enerji tüketimine, 500 yıl sonra ise toplam dijital içerik yeryüzü kütlesinin yarısından fazlasına kar  lıklı gelecek. Bir baytlık enformasyonun oluşturulması için olduğu kadar, silinmesi için de belli bir miktar enerji gerekiyor. Bu miktar da enerjinin nasıl ve nereden elde edileceği sorusu yanıtlanmad  ı takdirde insanlık bir enformasyon felaketiyle kar  şı kar  şıya demektir. Karakaş,   . (2020) "Enfosfer'in Yakın Geleceği Enformasyon Felaketine Mi Gebe?", <https://terrabayt.com/yasam/enfosferin-yakin-gelecegi-bir-enformasyon-felaketine-mi-gebe/> (Erişim tarihi: 4.9.2020).
15. Enfosfer, filozof Luciano Floridi'nin yerk  reyle etkileşime giren, onun fiziksel gerçekliğini dönüştürecek boyut ve etkiye sahip dijital enformasyon kütlesini tanımlamak için ortaya att  ı bir kavram. Floridi'ye göre, bundan böyle yaşamdan değil, ancak hayatın söz konusu dijital içerikle etkileşiminde ortaya çıkan bir "  evrimi  i yaşam"dan söz edilebilir. Bu yeni yaşam formu, maddesel özellikler gösteren dijital enformasyonla bütünleşmiş olacak.
16. Çinli aktivist ve sanatçı Ai Weiwei, pr  mierini 20 Ağustos 2020 tarihinde yapan filmi *CoroNation* bağlamında kendisiyle yapılan söyleşide g  c  l   görsellik yaratma hedefinin tutarsızlıklara yol a  abilece  ine söyle dikkat çekiyor: "Her saniye, her yerde, bilgisayarlarda ve telefonlarda görüntüler, imgeler görünüp kayboluyor. Haliyle bir hik  yeyi takip etmek için gereken dikkat süresi kısaldı, sabır kalmadı. Genel izleyicinin dikkatini, çok daha az anlam içeren imgeler ezici biçimde ele geçirmiş durumda. Bu bakımdan, g  c  l   bir görsellik yaratmak her zaman arzu edilen sonuca g  t  r  cek denemez." Altuğ, E. (2020) "Ai Weiwei'yle, Corona (M)illeti'ne Dair Bir Söyleşi", <https://acikradyo.com.tr/editorden/ai-weiweiyle-corona-milletine-dair-bir-soylesi> (27.8.2020).
17. *Homo faber*den önce *homo ludens* olduğumuzun hatırlatıcısı, " oynamak için oynamak, oyun uğruna oyun" anlamında Latince deyim.
18. Nitekim   evrimi  i eğitimden daha gelişmiş bir "kalem oynamak" teknolojisi talep etmek de bu yanılsamaya kapılmış olmanın bir göstergesi. Mimari proje yürütücüsünün ve öğrencinin daha iyi çizmesini sa  lad  ı için "yakını   gibi"

görünen, ama arada bilgisayar, ağlar ve mesafeler olduğu için aslında uzak olan bir eğitim. Görüntü kalitesi daha yüksek bir ekranda tiyatro izlemekten, seyircisiz oynanan futbol maçı yayınına yerleştirilen yapay tezahüratı dinleyerek heyecanlanmaktan farksız. Başka deyişle, gerçek eğitimin doğası- na aykırı.

19. Birbirlerinden ayrı bireyleri aynılaştırmaya çalışan sistemin yapısökümünü yapan çalışmasında Todd Rose, çağdaş politika, ekonomi, sağlık ve eğitim sistemlerinin ortalama bireylere odaklandığına dikkat çekiyor. Her özelliğimizin ortalama değere göre ölçüldüğünü, toplumsal yaşamın kim- senin uymadığı standartlar çerçevesinde örgütlendiğini belirtiyor. Bu adressiz standartlar da estetik algımızı, beyin kapasitemizi, kredilerimizi, tedavilerimizi, okullara kabul prosedürlerimizi, işe alınma kriterlerimizi belirliyor. Kısaca, hepimize uygun olduğu iddiasıyla kurulmuş toplumsal yapı aslında hiçbirimize hizmet sunmuyor. Rose, T. (2019) *Ortalamanın Sonu: Aynı Olmaya Değer Veren Bir Dünyada Başarılı Olmanın Yolu*, Çev. Tufan Göbekçin, Paloma Yayı- nevi, İstanbul.

20. Marc Auge, modernliğin son aşamasının mekânının paradoksal yapısını şöyle tarif ediyor: “Üstmodernliğin mekânı ise şu çelişki tarafından yapılandırılmıştır: Onun işi yalnızca bireylerdir (müşteriler, yolcular, kullanıcılar, dinle- yiciler) ama bu bireyler yalnızca giriş ya da çıkışta kimliklen- miş, toplumsallaştırılmış ve yerleştirilmişlerdir (isim, mes- lek, doğum yeri, adres)... Yok-yer ütopyanın zıttıdır: Varol- makta ve hiçbir organik toplumu barındırmamaktadır.” Auge, M. (2017) *Yok-Yerler: Üstmodernliğin Antropolojisi- ne Giriş*, Çev. Turhan Ilgaz, Ergün Akça, Arbil Ötkünç, Daimon Yayınları, İstanbul, s.95.

21. Eğitimin disiplin ve denetim için araçsallaştırılmak yeri- ne, özgürleştirici bir aracıya dönüştürüldüğü alternatif bir yaklaşım için bkz. Ranciere, J. (2014) *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, Çev. Savaş Kılıç, Metis Yayınla- rı, İstanbul.

22. Orwell, G. (1983) *1984*, Çev. Armağan İlkin, Kelebek Yayınları, İstanbul, s.7.

23. Byung-Chul Han, neoliberalizmin bedenleri denetim altına almak yerine, tıpkı sanal dünyada olduğu gibi özgür- leştirerek zihinleri ve ruhları “sistem için en uygun” seviye- ye getirdiğine dikkat çekiyor. Böylece ya acı çekmeyen, duyarız, görevini harfiyen yerine getiren robotlara dönüşü- yoruz veya sürekli mutluluk talebiyle psikoterapiye çıkış arı- yoruz: “Bizi teşvik eden ve ayartan özgürlükçü, dost çehreli iktidar, talimat ve emir veren, tehdit eden iktidardan daha etkilidir. Mührü ‘like/beğendim’ simgesidir. Tüketererek, ile- tişimde bulunarak, hatta Like’ı tıklayarak tabi oluruz tahak- küm ilişkilerine. Neoliberalizm ‘Beğendim’ kapitalizmidir. Bu kapitalizm disipline etmeyi amaçlayan zorlama ve yasak- larla iş gören 19. yüzyıl kapitalizminden tümüyle farklıdır. Akıllı iktidar bilinçli ve bilinçdışı düşüncelerimizi okur ve değerlendirir. İnsanların kendi iradeleriyle kendilerini düze- ne sokmasını ve optimize etmesini bekler. Böylelikle de üstesinden gelmesi gereken bir dirençle karşılaşmaz. Bu tahakküm büyük bir çabaya, zor kullanmaya gerek duymaz, öylece gerçekleşir.” Han, B.-C. (2019) *Psikopolitika*, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul, s.25.

24. Postman, N. (1999) *Televizyon: Öldüren Eğlence – Gö- steri Çağında Kamusal Söylem*, Çev. Osman Akinhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.7-8.

25. Adını, Vietnam’da yaklaşık sekiz yıl savaş esiri olarak kalan ABD Donanması komutan yardımcılarında James Stockdale’den alan bir psikolojik durum. Bu paradoksa göre, uzun süre esaret altında kalacakları gerçeğiyle yüzleş- bilen, dahası bu durumda yaşayabileceklerinin farkına varan esirler hayatta kalmışlar, serbest kalacakları günün hayaline tutunmaya çalışan esirler ise ruhsal çöküntüye uğramışlardı. Normale dönme söylemindeki tutarsızlıklara değinen bir metin için bkz. Wong, B. (2020) “Covid-19 Sonrası ve ‘Normale Dönme’ Söylemindeki Sorun”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/covid-19-sonrasi-ve-normale-donme-soylemindeki-sorun-haber-1503479> (Erişim tarihi: 4.11.2020).

26. Yerkürenin ve insanlığın karşılaştığı felaketin nedensel- liklerle dolu bir geçmişi olduğuna dikkat çeken çarpıcı bir metin için bkz. Lara, A. L. (2020) “Covid-19: Normale Dönmeyeceğiz, Çünkü Problem ‘Normal Olan’”, <https://www.birikimdergisi.com/guncel/10097/covid-19-normale-donmeyecegiz-cunku-problem-normal-olan> (Erişim tari- hi: 14.5.2020).

27. Amazonların yerli halklarından Waoranilerin ilk kadın başkanı Nemonte Nenquimo, Batı dünyasına gönderdiği mesajda, sahip olduğu tahakküm gücünün ve sebep olduğu yıkımın farkında olmayan beyaz adamı “yabancı” olarak tanımladıklarını belirtiyor. Pandemi, iklim krizi, türlerin yok oluşu, manevi çöküş vb. felaketlerin sorumlusu olarak gör- düğü modern uygarlığın halkının topraklarını sömürdüğü- ne, ama yeryüzündeki hayatı nasıl hissettğini ve kavradığını anlamak için hiç gayret göstermediğine işaret ediyor. Yeryü- zünün modern uygarlık tarafından kurtarılmayı değil, hak ettiği saygıyı görmeyi beklediğini de ekliyor. Nenquimo, N. (2020) “Batı Dünyasına Mesajımdır: Medeniyetiniz Yeryü- zünde Yaşamı Öldürüyor!”, <https://acikradio.com.tr/edi- torden/bati-dunyasina-mesajimdir-medeniyetiniz-yeryu- zunde-yasami-olduruyor> (Erişim tarihi: 18.10.2020).

28. Noys, B. (2020) “The Breakdown of Capitalist Rea- lism”, *Mediations: Journal of the Marxist Literary Group*, Volume: 33, No: 1-2 (Realism Reevaluated), <https://mediationsjournal.org/articles/breakdown> (Erişim tarihi: 6.7.2020).

29. Wolf, N. (2003) “The Porn Myth”, *New York Magazi- ne* (October 9, 2003).

30. Wolf, çağdaş mimarlık eğitiminin dijital imge bağımlılı- ğının altındaki patolojinin nedenini başka bir sahada tespit ediyor adeta: “Peki ortada dolaşan tüm bu cinsel imgeler cinselliği özgürleştirdi mi, yoksa multimediyal dolarlık porno endüstrisi, dürtüsellik ve cinsel haz arasındaki ilişki tarım endüstrisi, işlenmiş gıda, devasa porsiyonlar ve obezite ara- sındaki ilişkiye mi benzedi? İştahımız uyarıldığında düşük kaliteli gıda ile beslenirseniz sizi doyuracak şey ancak daha fazla abur cuburdur. Porno, insanları birbirlerine yakınla- ştırmadı aksine birbirlerinden uzaklaştırdı, insanlar gündelik hayatlarında cinsel anlamda daha isteksizler.” Wolf, N. (2003), a.g.e.

31. Özellikle elektronik araçların, tamir edilemeyecek, dola- yısıyla yeni modellerinin satın alınmasını gerektirecek biçim- de tasarlanması “planlanmış eskime” olarak tanımlanıyor. Bu nedenle büyük bir çevresel ve ekonomik maliyetle üreti- len bir akıllı telefon ancak 2-3 yıl işlevini yerine getirebili- yor.

32. Monbiot, G. (2020) “İnsanlar ‘Normal’e Dönmek İste- miyor, Peki Ya Politikacılar?”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya-forum/2020/07/29/insanlar-norma- le-donmek-istemiyor-peki-ya-politikacilar/> (Erişim tarihi: 29.7.2020).

33. “Dikkat: Bu aynada görünen şeyler gördüklerinden daha yakın olabilir.” Baudrillard, J. (1996) *Amerika*, Çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.9.

34. Frederic Jameson, günümüzde görsel olana, görme duyusu ve biçimlerine yoğunlaşmamız gerektiğini şöyle ifade ediyor: “İçinde yaşadığımız toplum artık çoğunlukla imalatımız ürünlerden ibaret ve imgelerini topladığımız bir dünya sunuyor bizlere. İnsanlarca üretilmiş bu yapay evre- nin bir ontolojisini çıkarmak eğer hâlâ mümkünse bu [çaba] görsel olanın, diğer duyuvarın terk edip gittiği ve ilk elde göze çarpan yanı kalmış varlığın ontolojisi olmak zorunda. Bütün iktidar ve arzu mücadeleleri burada, yani bakışın hakimiyet kurması [kavgası] ile görsel nesnenin sınırta- nımaz zenginliği arasında yer tutmak zorunda. Uygarlığın en üst düzeyinin (hiç değilse şimdiye dek) insan doğasını ahlaklılığın bile artık kesip atmak istemediği bu oynaklığa dönüştürmüş olması tam bir ironi.” Jameson, F. (1992) *Signatures of the Visible*, Routledge, New York and London, s.1’den aktaran Nalbantoğlu, H. Ü. (2009) *Araştırmalar: Bilim, Kültür, Üniversite*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.148.

35. Gündelik hayatın çarklarının dönmesi için elzem olan, toplumsal faydası yüksek “*shit*” işlerin, aksine ücreti düşük-

tür. Buna karşılık, genellikle finans sektöründe karşılaşılan, gerçekte kime veya neye yaradıklarının bile anlaşılmadığı, hatta insanlığa zarar verdiği apaçık ortada olan “bullshit” işlere yüksek ücret ödenir. Graeber, D. (2018) *Bullshit Jobs: A Theory*, Simon & Schuster, New York.

36. Bkz. Göle, N. (2000) *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, Metis Yayınları, İstanbul.

37. Amerikan modelini uygulayarak endüstrileşen üniversiteler evrenimizdeki doktora tezi enflasyonu, diplomanın metalaşması, akademik kitap ve dergi patlaması, kongre, konferans ve sempozyum turizmi, akademik çeviri düzeneği vb. sorunlar hakkında zihin açıcı bir metin için bkz. Yazıcıoğlu, T. (2018) “Üniversitenin Piyasa ve Fabrikaları”, <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-355-kasim-2018/9191/universitenin-piyasa-ve-fabrikalari/9193> (Erişim tarihi: 13.12.2019).

38. Anna Burns’un *Milkman* romanındaki kadın karakter, mensubu olduğu kutuplaşmış toplumun terör eksenli gündelik hayatının gerçekliğinden kitap okumaya sığınarak kaçır. Elbette bu kaçış, kendilerine yönelik bir saygısızlık veya tehdit olarak yorumlayan otoriter topluluklar asla hoş görmeyeceklerdir. Benzer biçimde, okuyan, kitaba zaman ayıran akademisyen de şirketleşmiş akademyada hoş karşılanmaz, en iyi ihtimalle meczup muamelesi görür. Bkz. Burns, A. (2020) *Sütçü*, Çev. Duygu Akın, İthaki Yayınları, İstanbul.

39. Nalbantoğlu, H. Ü. (2009) “Üniversite a.ş.’de bir ‘homo academicus’: ersatz-yuppie akademisyen”, a.g.e., s.143-197.

40. Gadamer, H.-G. (1988) “Die Idee der Universität: gestern, heute, morgen”, *Die Idee der Universität: Versuch einer Standortbestimmung*, Springer-Verlag, Berlin, s.10-14’ten aktaran Nalbantoğlu, H. Ü. (2009), a.g.e., s.151.

41. İsa’nın mezarı başında yas tutan Mecdelli Meryem bahçevan sandığı kişinin dirilmiş İsa olduğunu anladığında bu mucizeye inanmak için onun bedenine dokunmak ister. İsa, Mecdelli Meryem’i “Noli me tangere!” (“Bana dokunma!”) diyerek durdurur. Çünkü iman etmek için dokunmaya gerek yoktur. Nancy, J.-L. (2020) *Noli Me Tangere: Bedenin Kaldırılması Üzerine*, Çev. Murat Erşen, Dergâh Yayınları, İstanbul. K. P. Brehmer’in 1968-1972 tarihli *Noli me tangere* adlı yapıtı paradoksal yapıyla dikkat çeker. Yapıtın yüzeyinde Braille alfabesinin kabartma harfleriyle İsa’nın dokunmayı yasaklayan ifadesi yazmaktadır. Yapıt hem dokunmaya zorlar, hem de dokunularak okunan ifade dokunmayı yasaklar. Yapıtı deneyimleyen kişi görme ve dokunma duyuları arasındaki muğlak alanda muallakta kalır.

42. Roland Barthes, İtalyancada “kurulu düzen” anlamındaki “sistemato”yu dışarıyla ilişkili aşkın çalkantılı, tekinsiz ve tehlikeli dengesizliklerinden uzak, evlilik (eve ait, evcil, uysal, tekin, mahrem) gibi istikrarlı, güvenceli toplumsal kurumlara atfıla kullanır: “Hiç kuşkusuz, yapıda bir mutluluk yoktur; ama her yapı oturulabilir niteliktedir, en iyi tanımı da budur belki. Beni mutlu etmeyen yerde de pekâlâ oturabilirim; hem yakınıp hem sürdürebilirim; katlandığım yapının anlamını yadsıyabilir ve kimi gündelik parçalarının (alışkanlıklar, ufak tefek hazlar, küçük güvenlikler, çekilebilir şeyler, geçici gerilimler) içinden fazla tiksinsenmeden geçebilirim; dizgenin bu durumundan (onu gerçekten oturulabilir kılan şey) sapık bir haz bile alabilirim. (...) Düzenini kurmak istemek, yaşam boyu yumuşak başlı bir gözetici edinmek istemektir. Destek olarak, yapı arzudan ayrı tutulmuştur.” Hiç kuşkusuz bir akademisyen de bu sözleri edebilir. Ancak tüm mesele arzunun yapıya nüfuz edip edemeyeceğinde düğümlenmektedir.

Kaynaklar

Adorno, T. W. (2000) *Minima Moralia: Sakatlanmış Yaşamdan Tanımlar*, Çev. Orhan Koçak, Ahmet Doğukan, Metis Yayınları, İstanbul.

Adorno, T. W. (2020) *Yeni Sağ Radikalizmin Veçheleri ve Geçmişin İşlenmesi Ne Demektir?*, Çev. Şeyda Öztürk, Tarhan Onur, Metis Yayınları, İstanbul.

Adugit, Y. (2020) “Her Şeyi Bitirmeyi Düşünüyorum: Kendini Aramak”: <https://t24.com.tr/yazarlar/yavuz-a>

dugit/her-seyi-bitirmeyi-dusunuyorum-kendini-aramak,28229 (Erişim tarihi: 4.10.2020).

Adugit, Y. (2020) “Sosyal İkilem: Sanıların Saldırısı”: <https://t24.com.tr/yazarlar/yavuz-adugit/sosyal-ikilem-sanilarin-saldirisi,28391> (Erişim tarihi: 18.10.2020).

Akay, A. (2020) “Bernard Stiegler’in Ardından”: <https://t24.com.tr/yazarlar/ali-akay/bernard-stiegler-in-ardindan,27623> (Erişim tarihi: 8.8.2020).

Akay, A. (2020) “Entelektüellerin zamanı vardı”: <https://t24.com.tr/yazarlar/ali-akay/entelektuellerin-zamani-vardi,27717> (Erişim tarihi: 18.8.2020).

Akay, A. (2020) “Ekolojiyi yeniden sorgulamak: Algılarımızın ve duyularımızın kuvveti”: <https://t24.com.tr/yazarlar/ali-akay/ekolojiyi-yeniden-sorgulamak-algilarimizin-ve-duyularimizin-kuvveti,27796> (Erişim tarihi: 26.8.2020).

Akay, A. (2020) “Entelektüel ve evrensel”: <https://t24.com.tr/yazarlar/ali-akay/entelektuel-ve-evrensel,27849> (Erişim tarihi: 31.8.2020).

Akay, A. (2020) “Krizler için”: <https://t24.com.tr/yazarlar/ali-akay/krizler-icin,28321> (Erişim tarihi: 12.10.2020).

Akın, N. E. (2019) “Tasarım Atölyesinde Mimari Sorumluluk Üzerine”: <https://xxi.com.tr/i/tasarim-atolyesinde-mimari-sorumluluk-uzerine#ref1> (Erişim tarihi: 30.9.2019).

Aktan, İ. (2020) “Feyaz Aytekin: ‘Yüz yüze eğitim başlamazsa, okul terki artacak’ (Söyleşi)”: <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/09/13/feray-aytekin-yuz-yuze-egitim-baslamazsa-okul-terki-artacak/> (Erişim tarihi: 13.9.2020).

Allen, S. (2012) “The Future That Is Now: Architecture education in North America over two decades of rapid social and technological change”: https://placesjournal.org/article/the-future-that-is-now/?gclid=EAIAIQobChMlleuQtaDr6wIViqmyCh-0ctQW9EAAAYAAAEgJKrPD_BwE (Erişim tarihi: 15.6.2019).

Altuğ, E. (2020) “Ai Weiwei’yle, Corona (M)illeti’ne dair bir söyleşi”: <https://acikradyo.com.tr/editorden/ai-weiweiyle-corona-millette-dair-bir-soylesi> (27.8.2020).

Arendt, H. (2018) *Siyasette Yalan*, Çev. İmge Oranlı, Berfu Şeker, Sel Yayınları, İstanbul.

Aruoba, O. (1981) “Üniversitenin Ölümü”, *Arayış*, Sayı: 40 (21 Kasım 1981), s.11.

Auge, M. (2017) *Yok-Yerler: Üstmodernliğin Antropolojisi-ne Giriş*, Çev. Turhan Ilgaz, Ergün Akça, Arbil Ötkünç, Daimon Yayınları, İstanbul.

Banerjee, S. B. (2008) “Necrocapitalism”, *Organization Studies*, Volume: 29, Issue: 12, s.1541-1563.

Barthes, R. (2014) *Bir Aşk Söyleminden Parçalar*, Çev. Tahsin Yücel, Metis Yayınları, İstanbul.

Baudrillard, J. (1996) *Amerika*, Çev. Yaşar Avcı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Baudrillard, J. (2002) *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, Çev. Oğuz Adanır, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

Baudrillard, J. (2005) *Anahtar Sözcükler*, Çev. Oğuz Adanır, Leyla Yıldırım, Paragraf Yayınevi, İstanbul.

Baudrillard, J. (2005) *Simülakrlar ve Simülasyon*, Çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Bauman, Z. (2020) “Yeni Medya ve Yeni Dünya”, Çev. Elçin Gen, *Skopbülten*: <https://www.e-skop.com/skopbulten/pasajlar-yeni-medya-ve-yeni-dunya/5855> (Erişim tarihi: 23.8.2020).

Bauman, Z., Donskis, L. (2020) *Ahlaki Körlük: Akışkan Modernlikte Duyarlılığın Yitimi*, Çev. Akın Emre Pilgiri, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bilgili, Y. (2011) “Kitap Tamamen Mi Ölüyor?”, *Radikal* (6.9.2011).

Bilton, N. (2013) “Uzmanlar Bile Teknolojiye Ara Veriyor”, *The New York Times International Weekly* (26.5.2013), s.7.

- Bora, T. (2020) "Gündem": <https://birikimdergisi.com/haftalik/10301/gundem> (Erişim tarihi: 7.10.2020).
- Bora, T. (2020) "Sözde Aydın": <https://birikimdergisi.com/haftalik/10318/sozde-aydin> (Erişim tarihi: 21.10.2020).
- Bora, T. (2020) "Hekimlik, 'kutsal' bir pratik asla değil" (Özen B. Demir ile "Salgının Medikopolitiği" Kitabı Üzerine Söyleşi"): <https://birikimdergisi.com/guncel/10324/hekimlik-kutsal-bir-pratik-asla-degil> (Erişim tarihi: 28.10.2020).
- Brady, T. (2013) "Akıllı Telefonlar Bizi Aptallaştırıyor Olabilir", *The New York Times International Weekly* (16.6.2013), s.1.
- Bridle, J. (2020) *Yeni Karanlık Çağ: Teknoloji ve Geleceğin Sonu*, Çev. Kemal Güleç, Metis Yayınları, İstanbul.
- Burns, A. (2020) *Sütçü*, Çev. Duygu Akın, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Catapano, P. (2013) "Çok Şey Yapmak Daha Az Şey Yapmak Anlamına Gelebilir", *The New York Times International Weekly* (17.3.2013), s.1.
- Cem, H. (2020) "Sosyal kuşaklar": <https://t24.com.tr/yazarlar/hayri-cem-haftalik/sosyal-kusaklar,27722> (Erişim tarihi: 18.8.2020).
- Cem, H. (2020) "Uzaktan eğitim, fırsat eşitsizliğini artırıyor": <https://t24.com.tr/yazarlar/hayri-cem/uzaktan-egitim-firsat-esitsizligini-artiriyor,27992> (Erişim tarihi: 13.9.2020).
- Cornford, F. M. (1908) *Microcosmographia Academica: Being a Guide for the Young Academic Politician*, Bowes & Bowes Publishers Ltd, Cambridge.
- Cossery, A. (2020) *Dilenciler ve Kibirliler*, Çev. Servet Ugan, Kolektif Kitap, İstanbul.
- Coşkun, Z. (2020) "Bilgi imparatorluğu şenlikleri": <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/08/20/bilgi-imparatorlugu-senlikleri/> (Erişim tarihi: 20.8.2020).
- Coşkun, Z. (2020) "Çalınmış hayatlar": <https://www.gazeteduvar.com.tr/calinmis-hayatlar-makale-1501075> (Erişim tarihi: 8.10.2020).
- Coşkun, Z. (2020) "Siyaset ya da pisuarın zaferi": <https://www.gazeteduvar.com.tr/siyaset-ya-da-pisuarin-zaferi-makale-1502967> (Erişim tarihi: 29.10.2020).
- Çalıcı, S. (2020) *Özgür Zaman: Karl Marx'ın Sermaye Analizinde Toplumsal Zamanın Örgütlenmesi ve Zamansal Özgürleşmenin İmkânları*, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Felsefe Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Çelenk, Z. (2020) "Manita ekmeği, aylar cehennemi": <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/09/05/manita-ekmegi-aylilar-cehennemi/> (Erişim tarihi: 5.9.2020).
- D'Alisa, G., Demaria, G. F., Kallis, G. (2020) *Küçülme: Yeni Bir Çağ İçin Kavram Dağarcığı*, Çev. Ayşe Ceren Sarı, Berk Öktem, Burag Gürden, Yaprak Kurtsal, Metis Yayınları, İstanbul.
- Durmuş, M. (2020) "Öğretmenler olmasaydı okulları yönetmek daha kolay olur muydu?": <https://t24.com.tr/yazarlar/mustafa-durmus/ogretmenler-olmasaydi-okullari-yonetmek-daha-kolay-olur-muydu,27870> (Erişim tarihi: 2.9.2020).
- Fidaner, I. B. (2020) "El sıkışmadan Yumruk Tokusturmaya": <https://birikimdergisi.com/guncel/10297/el-sikismadan-yumruk-tokusturmaya>, (Erişim tarihi: 5.10.2020).
- Freire, P. (2019) *Ezilenlerin Pedagojisi*, Çev. Dilek Hattatoğlu, Erol Özbek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Friedman, T. L. (2013) "Profesörlerin Büyük Sahnesi", *The New York Times International Weekly* (17.3.2013), s.5.
- Göle, N. (2000) *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Graeber, D. (2018) *Bullshit Jobs: A Theory*, Simon & Schuster, New York.
- Graeber, D. (2020) "To save the world, we're going to have to stop working": <https://theanarchistlibrary.org/library/david-graeber-to-save-the-world-we-re-going-to-have-to-stop-working> (Erişim tarihi: 25.9.2020).
- Grau, O. (2003) *Visual Art: From Illusion to Immersion*, The MIT Press, Massachusetts, USA, London, England.
- Gros, F. (2020) *İtaat Etmemek*, Çev. Zeynep B. Bölükbaşı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Gürbilek, N. (2020) *İkinci Hayat: Kaçmak, Kovulmak, Dönmek Üzerine Denemeler*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Güzeldere, G. (2020) "Gerçekler, inkâr ve bilişsel uyumsuzluk": <https://acikradyo.com.tr/acik-bilinc/gercekler-inkar-ve-bilisel-uyumsuzluk>, (Erişim tarihi: 15.9.2020).
- Han, B.-C. (2019) *Psikopolitika*, Çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul.
- Holland, M. C. G. O. (2006) "The Virtual School of Architecture and Design", *WIT Transactions on The Built Environment*, Volume: 90, s.121-129.
- Hua, Y. (2020) *On Sözcükte Çin*, Çev. Bahar Kılıç, Jaguar Kitap, İstanbul.
- Illouz, E. (2018) *Soğuk Yakınlıklar: Duygusal Kapitalizmin Şekillenmesi*, Çev. Özge Çağlar Aksoy, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ioannou, O. (2015) "Architectural Education Online and In-Class Synergies: Reshaping the Course and the Learner", *The Creativity Game: Theory and Practice of Spatial Planning*, No: 3, s.114-120.
- İnmez, İ. (2009) "Genç akademisyene mektup": <http://www.radikal.com.tr/radikal2/genc-akademisyene-mektup-942803/> (Erişim tarihi: 20.4.2010).
- Kafka, F. (2001) *Seygili Milena! (Milena'ya Mektuplar)*, Çev. Adalet Cimcoz, Say Yayınları, İstanbul.
- Kanoğlu, T. (2020) "Yeni Medya Üzerine: Yalnızlığı Yitirmek", *Skopbülten*: <https://www.e-skop.com/skopbulden/yeni-medya-uzerine-yalnizligi-yitirmek/5909> (Erişim tarihi: 28.10.2020).
- Karakaş, Ö. (2020) "Enfosfer'in Yakın Geleceği Enformasyon Felaketine Mi Gebe?": <https://terrabayt.com/yasam/enfosferin-yakin-gelecegi-bir-enformasyon-felaketine-mi-gebe/> (Erişim tarihi: 4.9.2020).
- Karaömerlioğlu, A. (2020) "Akıl tutulması çağı": <https://t24.com.tr/yazarlar/asim-karaomerlioglu/akil-tutulmasi-cagi,27989> (Erişim tarihi: 13.9.2020).
- Keten, E. T. (2020) "Ergin Bulut: "Büyük teknoloji ile derdiniz varsa kapitalizmle de bir derdiniz olmalı" (Söyleşi)": <https://t24.com.tr/k24/yazi/ergin-bulut-buyuk-teknoloji-ile-derdiniz-varsa-kapitalizmle-de-bir-derdiniz-olmalı,2942> (Erişim tarihi: 10.11.2020).
- Kıvanç, Ü. (2020) "Sanal kişiliklerimiz...": <http://platform24.org/p24blog/yazi/4461/sanal-kisiliklerimiz> (Erişim tarihi: 27.7.2020).
- Kızıltan, G. S. (1986) *Çağımızda Yabancılaşma Sorunu*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Köksal, A. T. (2020) "Bedavaya Çalışacak Mimar Aranıyor": <https://www.arkitera.com/gorus/bedavaya-calisacak-mimar-araniyor/> (Erişim tarihi: 29.9.2020).
- Kömürçü, G. (2020) "Sosyal medyanın efendisi miyiz, kölesi mi?", <https://t24.com.tr/yazarlar/giray-komurcu/sosyal-medyanin-efendisi-miyiz-kolesi-mi,28375> (Erişim tarihi: 18.10.2020).
- Lara, A. L. (2020) "Covid-19: Normale Dönmeyeceğiz, Çünkü Problem 'Normal Olan'": <https://www.birikimdergisi.com/guncel/10097/covid-19-normale-donmeyecegiz-cunku-problem-normal-olan> (Erişim tarihi: 14.5.2020).
- Masdeu, M., Fuses, J. (2017) "Reconceptualizing the Design Studio in Architectural Education: Distance Learning and Blended Learning as Transformation Factors", *Archnet-IJAR*, Volume: 11, Issue: 2, s.6-23.
- Mavituna, İ. (2020) "Stiegler'in ardından: Bir hayatta kalım ve yaşayış gitme sorusu": <https://acikradyo.com.tr/>

- acik-dergi/stieglerin-ardindan-bir-hayatta-kalim-ve-ya-sayip-gitme-sorusu (Erişim tarihi: 15.8.2020).
- McIntyre, L. (2019) *Hakikat Sonrası*, Çev. M. Fahrettin Biçici, Tellekt Yayınları, İstanbul.
- Moffit, B. (2020) *Popülizmin Küresel Yükselişi: Performans, Siyasi Üslup ve Temsil*, Çev. Onur Özgür, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Monbiot, G. (2020) “İnsanlar ‘normale’ dönmek istemiyor, peki ya politikacılar?": <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya-forum/2020/07/29/insanlar-normale-donmek-istemiyor-peki-ya-politikacilar/> (Erişim tarihi: 29.7.2020).
- Nalbantoğlu, H. Ü. (2009) *Araştırmalar: Bilim, Kültür, Üniversite*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Nancy, J.-L. (2020) *Noli Me Tangere: Bedenin Kaldırılması Üzerine*, Çev. Murat Erşen, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Nenquimo, N. (2020) “Batı dünyasına mesajıdır: Medeniyetiniz yeryüzünde yaşamı öldürüyor!", <https://acikradyo.com.tr/editorden/bati-dunyasina-mesajimdir-medeniyetiniz-yeryuzunde-yasami-olduruyor> (Erişim tarihi: 18.10.2020).
- Noys, B. (2020) “The Breakdown of Capitalist Realism”, *Mediations: Journal of the Marxist Literary Group*, Volume: 33, No: 1-2 (*Realism Reevaluated*): <https://mediationsjournal.org/articles/breakdown> (Erişim tarihi: 6.7.2020).
- Nöth, W. (2003) “Crisis of Representation?”, *Semiotica*, Volume: 143, Issue: 1/4, s.9-15.
- O’Neil, C. (2020) *Matematiksel İmha Silahları: Büyük Veri, Eşitsizliği Nasıl Artırıp Demokrasiyi Tehdit Ediyor?*, Çev. Akın Emre Pilgiri, Tellekt Yayınları, İstanbul.
- Ötügen, C. (2020) “Yalan sahnesinde sanat: Post-truth üzerine”, <https://t24.com.tr/yazarlar/cebrail-otgun/yalan-sahnesinde-sanat-post-truth-uzerine,27479> (Erişim tarihi: 26.7.2020).
- Postman, N. (1999) *Televizyon: Öldüren Eğlence – Gösteri Çağında Kamusal Söylem*, Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Ranciere, J. (2014) *Cahil Hoca: Zihinsel Özgürleşme Üstüne Beş Ders*, Çev. Savaş Kılıç, Metis Yayınları, İstanbul.
- Rorty, R. (1995) *Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma*, Çev. Mehmet Küçük, Alev Türker, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.
- Rose, T. (2019) *Ortalamanın Sonu: Aynı Olmaya Değer Veren Bir Dünyada Başarılı Olmanın Yolu*, Çev. Tufan Göbekçin, Paloma Yayınevi, İstanbul.
- Schmid, W. (2020) *Dokunmanın Gücü Üzerine*, Çev. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Soliman, S., Taha, D., Sayad, Z. E. (2019) “Architectural Education in the Digital Age: Computer Applications: Between Academia and Practice”, *Alexandria Engineering Journal*, No: 58, s.809-818.
- Stiegler, B. (2019) “Antroposenden Çıkmak”: <https://www.eurozine.com/antroposenden-cikmak/> (Erişim tarihi: 17.10.2019).
- Talimciler, A. (2020) “Sorun açığı kapalı değil, üniversite sistemimizin kendisi”: <https://t24.com.tr/yazarlar/ahmet-talimciler/sorun-acigi-kapalisi-degil-universite-sistemimizin-kendisi,27625> (Erişim tarihi: 8.8.2020).
- Tekerek, T. (2020) “Fransa 5G’yi tartışıyor: Teknolojik gelişme her zaman iyi değildir”: <https://acikradyo.com.tr/avrupa-ne-konusuyor/fransa-5gyi-tartisiyor-teknolojik-gelisme-her-zaman-iyi-degidir> (Erişim tarihi: 1.10.2020).
- Uluğ, Ç. (2020) “Félix Guattari ve gerçek üstüne: makinelerin tekinsizliği”: <https://t24.com.tr/k24/yazi/felix-guattari-ve-gercek-ustune-makinelerin-tekinsizligi,2810> (Erişim tarihi: 17.8.2020).
- Van Tilburg, W. (2020) “Leprosy of the soul? A brief history of boredom”: <https://theconversation.com/leprosy-of-the-soul-a-brief-history-of-boredom-144754> (Erişim tarihi: 21.8.2020).
- Vesely, D. (2004) *Architecture in the Age of Divided Representation: The Question of Creativity in the Shadow of Production*, The MIT Press, Massachusetts, USA.
- Wolf, N. (2003) “The Porn Myth”, *New York Magazine* (October 9, 2003).
- Wong, B. (2020) “Covid-19 sonrası ve ‘normale dönme’ söylemindeki sorun”: <https://www.gazeteduvar.com.tr/covid-19-sonrasi-ve-normale-donme-soylemindeki-sorun-haber-1503479> (Erişim tarihi: 4.11.2020).
- Yazıcıoğlu, T. (2018) “Üniversitenin piyasa ve fabrikaları”: <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-355-kasim-2018/9191/universitenin-piyasa-ve-fabrikalari/9193> (Erişim tarihi: 13.12.2019).
- Yırtıcı, H. (2020) “Akademik kıyım ve akademisyenin açmazları”: <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/08/06/akademik-kiyim-ve-akademisyenin-acmazlari/> (Erişim tarihi: 6.8.2020).
- Yırtıcı, H. (2020) “Pandemide kamusal insanın dramı”: <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/09/24/pandemide-kamusal-insanin-drami/> (Erişim tarihi: 24.9.2020).
- Zizek, S. (2011) “Shoplifters of the World Unite”, *London Review of Books*, Volume: 33, No: 16 (25.8.2011), <https://www.lrb.co.uk/the-paper/v33/n16/slavo-j-zizek/shoplifters-of-the-world-unite> (Erişim tarihi: 20.7.2019).
- Zizek, S. (2020) “Sosyal Mesafeneme Halinde Elon Musk’ın Zihinlerimizi Kontrol Etme Arzusuna İhtiyacımız Yok”, <https://terrabayt.com/dusunce/sosyal-mesafeneme-halinde-elon-muskin-zihinlerimizi-kontrol-etme-arzusuna-ihtiyacimiz-yok/> (Erişim tarihi: 2.9.2020).

Faraway, So Close! On the Paradoxical Nature of the Online Education in Architecture

The online education was a rapid response against the negative effects of the Covid-19 pandemic upon the ‘normal’ education of architecture. But at the same time it was also a proper instrument which served to the articulation of architectural design with digital technologies. However the online education is primarily not concerned with distances, but it depends upon mass media on a global scale. It also creates a comfort zone both for students and academicians by virtue of its own paradoxical nature.

On the other hand, the academic precariat has to interrogate the online education in a context which is built by the visual domination of digital culture’s image bombardment. Actually the online education is a trivet which consists of the student, the academician and the media in between. So for now it has to be the epicenter of a debate which is going to problematise the late capitalist industrialisation of the university according to the American model, and the elimination of the tactile in architectural design process via digital techniques.

Tarihi Yapılarda Yangın Güvenliği

Sedat Altındaş

Tarihi yapılar, sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer içeren taşınmaz varlıklardır. Kanunda (KTVKK, 1983) “korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları” olarak belirtilmektedir. Bu varlıklara yönelik mimari, tarihi, estetik ve diğer önem ve özellikleri bakımından yapılan değerlendirmeler sonucu Koruma Kurullarınca koruma kararı verilmektedir. Koruma, taşınmazların muhafazası, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemlerini içerir. Tarihi yapıların varlığına zarar veren tehlikelerin başında yangın gelmektedir. Çok hızlı gelişmesi ve büyümesi nedeniyle yangınlar bina ile içindeki varlıkların büyük zarar görmesine neden olmaktadır. Tarihi yapılarda alınacak yangın önlemlerinde can güvenliğinin sağlanması ve tarihi yapı ile içindeki varlıkların korunması temel amaçtır.

Dünyadaki Tarihi Yapı Yangınlarından Örnekler

Tarihi yapı olarak Avrupa ülkelerinde daha çok taş, Uzakdoğu ülkelerinde çoğunlukla ahşap, Ortadoğu ülkelerinde ise toprak ya da taş yapı-

lara rastlanılmaktadır (Kılıç ve Köken, 1999). Bu bölümde, son dönemde dünyada yaşanmış önemli tarihi yapı yangınlarından Fransa’dan Notre Dame Katedrali ile Japonya’dan Shuri Kalesi yangınları incelenmiştir. Her iki örnek, farklı yapı, teknik ve malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir. Temsil ettikleri değerler açısından ülkeleri, bölgeleri ve dünya için önemli birer kültürel varlıktır.

Notre Dame Katedrali Yangını

Fransa’nın başkenti Paris’teki Notre Dame Katedrali tanık olduğu tarihi olaylar, geçmişi, konu olduğu edebi eserler ile yalnız Paris değil, tüm Fransa için bir sembol yapıdır. Fransa Cumhurbaşkanı Macron, Notre Dame için “tarihimiz, edebiyatımız ve ruhumuzun bir parçası, tüm büyük olaylarımızın, salgınlarımızın, savaşlarımızın, özgürlüklerimizin yeri, hayatımızın merkez üssü” demektedir (URL 1). Bu tür binalara zamanın yıkıcı etkilerine karşı düzenli olarak bakımlar yapılmaktadır. Katedralin restorasyon çalışmalarının yapıldığı bölümde 15 Nisan 2019 tarihinde yerel saat ile 18.50’de bir yangın çıkmıştır. Ashında, Saat 18.20’de yangın alarmının çaldığı ve görevlilerin alarmı kontrol ettikleri ancak yangına dair bir işaret görmedikleri belirtilmektedir (URL 2). Yaklaşık on beş dakika sonra alevler fark edilmiş, fakat yangın bu sırada oldukça gelişmiştir. İtfaiye, haberi aldıktan kısa süre sonra yangına müdahalede bulunmuştur (URL 3). Yangının hızla büyümesi sonucunda saat 19.53’te 93 metre yüksekliğindeki kulelerden biri, saat 20.07’de de yapının çatısı tamamen çökmüştür. Yangın 8,5 saatte söndürülürken, Fransa’nın sembolü olarak gösterilen 856 yıllık yapı büyük ölçüde zarar görmüştür. Yaklaşık 500 itfaiye personeli yangın söndürme çalışmalarına katılmıştır (URL 1) (*Resim 1*). Bu çalışmalar sırasında bir itfaiyeci ve iki polis memuru yaralanmıştır (URL 3) (URL 4). Yangına müdahalede, binanın en az hasar görecektir şekilde söndürülmesi amaçlanmış, buna uygun söndürme teknikleri kullanılmıştır. Bu durum yangın söndürme çalışmalarının uzun sürmesine neden olmuştur.

Resim 1. Notre Dame yangınında çöken kule (URL 1).

Uzun ve karmaşık bir soruşturma sürecine başlayacaklarını belirten Paris Başsavcılığı, yangının kasıtlı çıkarıldığına dair bir işarete ulaşmadıklarını, geriye kaza ihtimalinin kaldığını söylemiştir. Gazeteler, katedralin restorasyonunda çalışan işçilerin, kimlikleri belirlenerek sorgulandıklarını duyurmuştur (URL 5). Paris Başsavcılığı tarafından yürütülen ön soruşturma aynı yıl haziran ayında tamamlanmıştır. Yapılan açıklamada yangının kasten başlatıldığına dair hiçbir işaret bulunmadığı, ön soruşturma sırasında yüz tanığın ifadesine başvurulduğu belirtilmiştir. Başsavcılık bundan sonra ihmal olasılığının araştırılacağını, bu konuda adli soruşturma başlatacaklarını ve yangının şiddetini açıklayabilecek bazı yetersizliklerin gün ışığına çıkarıldığını da belirtmiştir. Savcılık soruşturmanın “Yasa veya yönetmelik tarafından öngörülen bakım veya güvenlik görevinin açıkça kasıtlı olarak ihlali nedeniyle yangının verdiği zararlar bağlamında” yürütüleceğini bildirmiştir (URL 6).

Shuri Kalesi Yangını

Japonya'nın güneyinde Okinawa adasındaki UNESCO Dünya Mirası olan Shuri Kalesi'nde 31 Ekim 2019 tarihinde meydana gelen yangın ana binayı tamamen yok etmiş ve diğer binalara da ağır hasar vermiştir. Shuri Kalesi, Çin ve Japon mimari etkilerine sahip bir yapıdır. 500 yıl önce inşa edilen ahşap kale, İkinci Dünya Savaşı sırasında neredeyse tamamen yıkılmış ve yeniden inşa edilmiştir. Kale, 1970'lere kadar devlet üniversitesi için bir kampüs olarak hizmet vermiş, 1992'de halka açılmış, 2000 yılında da Dünya Mirası olarak UNESCO tarafından tescil edilmiştir (URL 7). Kalenin ana giriş kapılarından ikincisi Japonya'da 2000 yenlik banknotların ön yüzünde yer almaktadır (Resim 2).

Yangın yerel saatle Perşembe günü 02.40'tan önce başlamış, şiddetli rüzgârlar yangının kontrol altına alınmasını zorlaştırmıştır. Kalede bulunan birçok ahşap yapının ve yakın zamanda ahşapların üzerine yeniden uygulanan lakenin, yangının büyümesine katkıda bulunduğu yetkililer tarafından değerlendirilmiştir. Yangın ancak saat 13.30'da söndürülmüştür (URL 7) (Resim 3). Kalede ana bina, kuzey ve güney binalar da dahil olmak üzere yaklaşık 4800 metrekare alan yangında yok olmuştur. Ana bina ahşaptan yapılmış, kuzey ve güney binalarda ahşapla birlikte ayrıca çelik de kullanılmıştır. Yangının söndürme çalışmalarına 30 itfaiye aracı ile yaklaşık 100 itfaiyeci katılmıştır. İtfaiye yetkilileri büyük olasılıkla yangının geleneksel kiremitli büyük

kırmızı bir yapı olan ana binada başladığını ve yakındaki binalara hızla yayıldığını söylemişlerdir. Yetkililer, Pazar günü başlayan yerel bir festivalin alanda yapıldığını ve etkinliğin bir kısmıyla ilgili hazırlık çalışmalarının, alevlerin çıkmasından önce saat 01.00'e kadar sürdüğünü ifade etmişlerdir. Ancak bu çalışmanın yangınla bir bağı belirlenememiştir (URL 9).

Kale içindeki binalarda, antik eserlerin yer aldığı modern müze sergileri bulunmaktadır. Yangın sadece binayı ve tarihini değil, aynı zamanda Okinawa'daki eski krallıkta kullanılan aletler gibi paha biçilemez eserlerin çoğunu da yok etmiştir. Binalarda yağmurlama sistemi bulunmadığı ancak ana binanın çatısı altında dışarıdan alev girişini önlemek üzere bazı önlemlerin uygulandığı belirtilmiştir. Kalede, yangın güvenliği ile ilgili yılda iki kez teftişler yapıldığı ve yılda en az bir kez yangın tatbikatları yapıldığı söylenmiştir (URL 10).

Polis, Ocak 2020'de yangına ilişkin soruşturmayı tamamlamıştır. Soruşturma sonucunda yangının nedenine ilişkin somut bir kanıt bulunamamıştır. Raporda; yangına kundaklama, ihmal veya cezai sorumluluk gerektirecek bir eylemin neden olmadığı belirtilmiştir. Soruşturma kapsamında elektrik kablolarına ait metal parçalar incelenmiş, kısa devre belirtisi bulunmamıştır. Kale'deki 68 güvenlik kamerasından gelen video görüntülerinde bir saldırgan ya da kundakçı görülmemiştir. Polis, yangınla ilgili herhangi bir ihmal kanıtı da bulamamıştır (URL 11).

Türkiye'de Tarihi Yapı Yangınlarından Örnekler

Türkiye'de tarihi yapılar çoğunlukla ahşap, taş ve ahşapla taş beraber kullanılarak yapılmıştır. Çok sayıda yalı ve köşk tamamen ahşap malze-

Resim 2. Shuri Kale Kapsını içeren 2000 yenlik banknotun ön yüzü (URL 8).

Resim 3. Shuri Kalesinin ana binasının yanması (URL 12).

me kullanılarak yapılmışken, cami, kışla ve medreselerin yapımında taş kullanılmış, saraylar ve diğer birçok tarihi yapının taşıyıcı kısımları yığma veya taş, iç kısımları da bağdadi olarak inşa edilmiştir (Kılıç ve Köken, 1999). Bu binaların kale duvarı gibi görünen kâgir cephelerine aldanılmamalıdır. Döşemeleri, tavanları ve çatıları tamamen ahşap olup çıra gibi, bir tek kibritle veya sönmemiş bir sigara izmariti ile yanmaya her an mahkûmdur (Çetintaş, 1948).¹

Tarihi yapılarıdaki yangın sadece bina yangını değildir. Aynı zamanda binanın yüklendiği işlev ile içerisinde yer alan eserlerin de kaybıdır. İstanbul'da 1926'dan itibaren Akademiye bugünkü adıyla Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesine ev sahipliği yapan Cemile Sultan Sarayı'nda 1948 yılı Nisan ayının ilk günü elektrik kontağından kaynaklanan bir yangın çıkmıştır. Yangın binaya büyük hasar vermiştir. Bunun yanında önemli bir birikime sahip kütüphane, öğrenci kayıtları, saray döneminden kalma eşya ve tablolar, öğrenci belgeleriyle oluşan Milli Mimari Semineri Arşivi de dahil, yerine konulamayacak birçok kayba da sebep olmuştur (Aysel, 2012). Yangın sonrasındaki acıklı durum Y. Mimar Sedat Çetintaş tarafından şöyle tanımlanmıştır:

“Meşrutiyet devrinden beri bu millet, ateş yüzünden pek çok acılar gördü, pek çok kurban verdi; fakat her nedense, bunlardan hiç biri şu Güzel Sanatlar Akademisi yangını kadar milletin bağrını yakmadı. Memlekette arı gibi durmadan, nefes almadan, bu koca harab yurdu imar için çalışan ve efradı ancak bir avuç olan imar ordusunun ana kucağı, 65 yıllık sanat müessesesinin öğrencileri, öğretmenleri ve idarecileri hep birlikte, birdenbire küller üstünde yurdsuz, yuvasız ve ocaksız kaldılar.” (Çetintaş, 1948).

Türkiye ve özellikle İstanbul için Haydarpaşa Garı tanıklık ettiği olaylar ve temsil ettiği değerler bakımından en az Notre Dame katedrali kadar önemlidir. Osmanlı Devleti 93 harbi yenilgisinden sonra Almanya ile iyi ilişkiler kurmaya başla-

mıştı. Bu yakınlaşma sonucunda Almanya'ya Bağdat Demiryolları imtiyazı verilmişti. İşte Haydarpaşa Garı Bağdat Demiryollarının da başlangıç noktası olması nedeniyle siyasi tarihimizde yer almaktadır. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı yıllarında doğuya asker, mühimmat ve malzeme gönderilmesi bakımından da siyasi tarihimiz kadar bu süreçte yaşananlara tanıklık etmesi yönüyle de toplumsal tarihimiz için önemli bir yere sahiptir. Yapımına başlandığı andan faaliyete geçinceye kadarki süreç de dahil olmak üzere Haydarpaşa Garı yaşanmışlıklarıyla tarih kokmaktadır. Faaliyete geçmesiyle birlikte gar, Anadolu'dan gelen demiryolu hattının denize ulaştığı son nokta olmuştur. Bu konumu ile İstanbul'un Anadolu'ya, Anadolu'nun da İstanbul'a açılan en önemli kapısı olmuştur (Birkiye, 2017). Haydarpaşa Garı hem Anadolu'dan İstanbul'a hem de İstanbul'dan Anadolu'ya gelen gidenler arasında bir köprü olmuştur. İşte bu yönü ile Gar, Türk edebiyatında da özel bir konuma sahiptir. Nazım Hikmet, Ahmet Haşim, Sait Faik, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi birçok yazar ve şairimizin eserlerinde Haydarpaşa Garını hisseder, görür ve yaşarız. Gar, faaliyete geçtiği dönem yazarlarından günümüze yazarlarına kadar romanda, hikâyede, şiirde, denemelerde farklı biçimde ele alınmıştır. Örneğin Ahmet Hamdi Tanpınar Garı “lahit”e benzetmektedir. Görsel olarak da gar, merdivenleri, kapıları ve rıhtımı ile uzun bir zaman diliminde Türk Sinemasına doğal bir dekor olarak hizmet vermiştir. Haydarpaşa Garı yaşanmışlıkları ile görkemliydi ama şimdi... (Birkiye, 2017)

Tarihi binaların içerdiği değerlere uygun bir şekilde korunarak bizden sonraki nesillere bırakılması o kentte, ülkede yaşayanların en doğal hakkıdır. Bunu sağlayacak politikalar üretilmelidir. Bu politika içerisinde söz konusu binaların yangına karşı korunması öncelikli alanlardan biridir. Bu bölümde Haydarpaşa Tren Garı ile birlikte İstanbul'da son dönemlerde yaşanmış önemli tarihi

Tablo 1. Türkiye'de son yıllarda çıkan tarihi bina yangınlarına örnekler.

Tarihi Bina	Yangının Tarihi	Yangın Anında Bina Durumu	Yangının Çıkış Yeri	Yangın Zararı	Çıkış Nedeni
Sait Halim Paşa Yalısı (Kılıç, 2019)	12.11.1994 Saat: 12.30	Restorasyon çalışmaları yapılmakta	Çatı arası ve yalının orta kısmı	Çatı tamamen yanarak 1. katın üzerine çökmüştür.	Kesin değildir; iki ihtimal vardır: 1. Çatı oluklarındaki kuru yaprakların sigara izmariti ile tutuşarak çatıya nüfuzu 2. Çatı arasına giren bir kişinin kasıtlı yangın çıkarması
Haydarpaşa Tren Garı (Kılıç, 2010)	28.11.2010 Saat: 15.30	Çatının tadilatı yapılmakta	Çatı	Çatının büyük bir bölümü ile 4. katın bölümleri zarar görmüştür.	Çatıda yapılan yalıtım çalışmaları sırasında ihmal sonucunda çıkmıştır.
Galatasaray Üniversitesi (İbrahim Tefik Efendi Sahil Sarayı) (Kılıç, 2012)	22.01.2013 Saat: 19.00	Üniversite binası olarak hizmet vermekte	İkinci katta bulunan öğretim üyesi odası	Çatı çökmüş, söndürme gemileri ile yoğun tazyikli su sıkılmış, bina enkaza dönmüştür.	Kesin olarak bilinmemekte; elektrik tesisatından kaynaklandığı belirtilmektedir.

bina yangınlarından Sait Halim Paşa Yalısı ve Galatasaray Üniversitesi yangınları, bina kullanımı, yangının çıkış yeri ve saati, çıkış nedeni ve verdiği zararlar yönünden incelenmiştir (Tablo 1).

Tarihi Yapı Yangınlarında Ortak Noktalar

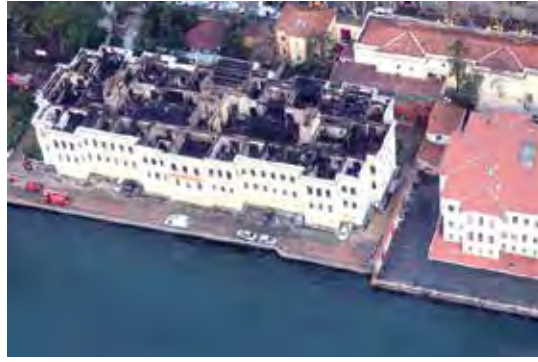
Dünyada ve Türkiye’de örnek olarak verilen tarihi yapı yangını karşılaştırıldığında yangının çıkışı, gelişimi, söndürülmesi yönünden bazı ortak noktaların olduğu görülmektedir:

- **Yangınların restorasyon çalışmaları sırasında çıkması:** Notre Dame Katedrali, Sait Halim Paşa Yalısı ve Haydarpaşa Garı yangınları restorasyon çalışmaları sırasında, restorasyon yapılan kısımlardan başlamıştır. Shuri Kalesi yangını ise alanda yapılan yerel bir festivalin bir kısmıyla ilgili hazırlık çalışmaları sırasında başlamıştır.

- **Yangın alarmlarının yangının farkına varılmasından önce çalması:** Notre Dame Katedrali yangınında çatıda alevlerin 18.43’te görüldüğü ancak ilk yangın alarmının 18.20’de çaldığı, gerekli kontrollerin yapıldığı belirtilmiştir (URL 5). Benzer bir durum Galatasaray Üniversitesi yangınında da yaşanmıştır. İstanbul itfaiyesi yangın ihbarının saat 19.37’de itfaiye komuta merkezine yapıldığını açıklamıştır. Rektörlük ise, saat 19.00 civarında bir öğretim üyesinin odasında elektrik kontağı nedeniyle duman görüldüğünü, yangın alarmının çaldığını, güvenlikçilerin hemen gelip müdahale ederek dumanlı yere köpük sıktıklarını, sonra itfaiyenin geldiğini, ancak yangın söz konusu olmadığı için zabıt tutarken çatıdan dumanlar çıktığını ve daha sonra alevlerin yükseldiğini belirtmiştir (Kılıç, 2012). Shuri Kalesinde yangın alarmı 02.30’da çalmış, itfaiyeye yangın 02.40 civarında bildirilmiştir (URL 9).

- **Yangının çatılar yardımıyla yayılması ve büyümesi:** Notre Dame Katedrali yangını da dahil Türkiye’den incelenen örneklerde en çok zarar gören yerler ahşap çatılardır. Bu çatılar, yangının büyümesinin ve hızla yayılmasının en büyük nedenlerinden biridir. Sebep olarak ahşap iskeletin kuru olması, çatı arasının tozlu ve bölünmemiş olması sayılabilir.

- **Yapı sistem ve malzemelerinin yangının büyümesine katkısı:** Ahşap yapı malzemelerinin yangına katkısı diğer geleneksel malzemelere göre daha yüksektir. Tarihi binaların yapı taşıyıcı kısımları yığma veya taştan yapılmış olsa bile geniş açıklıkları geçmek için bol miktarda ahşap yapı elemanının kullanıldığı görülmektedir. Tuğla veya taş yanmaz malzeme olarak sınıflandırılmaktadır. Ancak, ahşap malzemenin yanarak katkıda bulunduğu güçlü bir yangında alevler ve

Resim 4. Galatasaray Üniversitesinin yangından sonraki hali (URL 13).

Resim 5. Haydarpaşa Garı yangını (URL 14).

yüksek ısı nedeniyle yanmaz strüktürün de önemli yapısal hasara uğraması kaçınılmazdır.

- **Yanlış söndürme teknikleri ya da çevre baskıları:** Galatasaray Üniversitesindeki yangında, Kıyı Emniyeti ve Gemi Kurtarma Genel Müdürlüğüne ait söndürme gemileri olay yerine çağrılarak yangına denizden de müdahale edilmiştir. Söz konusu müdahalede yoğun tazyikli su ile bina enkaza dönüşmüştür (Kılıç, 2012). Notre Dame Katedrali yangınında da buna benzer bir öneri okyanus ötesinden gelmiştir. ABD Başkanı Donald Trump, Twitter hesabından, “Paris’teki Notre Dame Katedrali’ndeki devasa yangını izlemek korkunç. Belki yangını söndürmek için uçan su tankerleri kullanılabilirdi. Hızlı hareket edilmeli!” mesajını paylaşmıştır. Ancak Paris itfaiyesi, havadan boşaltılacak bu miktarda suyun binayı yıkabileceği için kullanılmasının mümkün olmadığını bildirmiş ve öneriyi değerlendirmemiştir (URL 1).

- **Tarihi yapının özelliklerine uygun önlemlerin alınmaması:** Shuri Kalesi yangınında, yangının çıktığı ana binada ve diğer binalarda yağmurlama sistemi bulunmadığı, ana binanın çatısı altında dışarıdan alev girişini önlemek üzere bazı önlemlerin uygulandığı yetkililer tarafından belirtilmiştir (URL 10). Ancak bu önlemler ana binanın tutuşarak alevlerin rüzgârın da etkisiyle diğer komşu binalara yayılmasını engellemede yetersiz kalmıştır.

Tarihi Yapılarda Yangın Güvenlik Önlemleri

Tarihi yapıların yangından korunması için birtakım önlemler alınmalıdır. Alınacak yangın önlemlerinin bir kısmı yapıya herhangi bir müdahale gerektirmezken, diğer bir kısmı da ciddi

müdahalelere neden olmaktadır. Binaya uygulanacak yangın önlemleri, korumayla ilgili uluslararası tüzük ve ilkeler doğrultusunda belirlenmelidir. Ancak doğrudan tarihi yapıların yangından korunması ile ilgili çok az sayıda doküman bulunmaktadır (Pehlivan, 2017). Dolayısıyla, alınacak yangın önlemleri binaya yapılacak yapısal müdahaleler bağlamında değerlendirilmelidir. “*Carta del Restauro*”, “Venedik Tüzüğü”, “Nara Özgünlük Belgesi”, “Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü”, “Ahşap Tarihi Yapıların Korunması İçin İlkeler”, “Mimari Mirasın Analizi Korunması ve Strüktürel Restorasyonu için İlkeler”, “Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi” gibi uluslararası tüzük ve ilkelerin analizleri sonucunda, tarihi yapıların yangından korunması amacıyla yapılacak olan müdahalelerin **Geriye Döndürülebilirlik, Özgünlük Değerine Saygı, Zorunluluk, Tarihi Belge Niteliğine Saygı, Estetik ve Fiziksel Bütünlüğe Saygı, Kültürel Kimliğe Saygı, Minimum Müdahale ve Uyum ilkeleri** bağlamında değerlendirmeleri uygun olacaktır (Pehlivan, 2017).

Avrupa Birliği’nde, 2005 Şubat ayında tamamlanan ve 13 ülkeyi kapsayan bir araştırmada ülkelerin onunda “Yangın Yönetmelikleri”nde kültürel mirastan bahsedilmediği belirtilmiştir. Bu ülkelerin altısında “Kültürel Miras Yönetmelikleri” bulunmaktadır ve bu yönetmelikler içinde yangın güvenliği ile ilgili yaptırımlar vardır. Kültürel mirasın yangın güvenliği ile ilgili özel yönetmelikleri olan sadece üç ülke bulunmaktadır (Özgünler, 2018).

Türkiye’de Durum

Türkiye’de tarihi binalarda yangın güvenliği, Yangın Yönetmeliği (BYKHY, 2007) “Onbirinci Kısım”da “Tarihi Yapılara İlişkin Uygulama” başlığı altında yer alır. Bu kısım ilk olarak 2009 yılında yapılan yönetmelik revizyonu ile eklenmiştir (BYKHY, 2009). Bu kısmın ilk maddesinde tarihi yapı kavramı açıklanır. Buna göre, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilen yapılar tarihi yapı olarak kabul edilir. Bu yapılarda alınacak yangın önlemlerinde uyulması istenen ilkeler ise ikinci maddede açıklanmaktadır. Yangın önlemlerinde tarihi yapının korunmasının esas olması istenir. Algılama ve söndürme gibi yangından korunma tesisatlarının yapının özelliğine uygun olarak, yapıya fiziki ve görsel bakımdan zarar vermeyecek şekilde kurulmasını belirtir. Bu nedenle yapılacak tesisatlar için, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kuru-

lunun görüşünün alınması istenir. Ayrıca 2015 yılında Yangın Yönetmeliği’nde yapılan revizyonla (BYKHY, 2015) Yangın tahliye projeleri ile algılama ve söndürme tesisatı projeleri hakkında ilgili itfaiye teşkilatının görüşünün alınması istenmektedir. Tarihi yapılara ilişkin uygulamalar ise son maddede yer almakta olup burada daha çok pasif önlemlerle ilgili kısıtlı sayıda hükümler getirilmiştir. Bu hükümler dışındaki alanlarda mevcut binalar için yönetmelikte getirilen hükümler geçerli kılınmıştır.

Yönetmelikte, tarihi yapılarda algılama ve söndürme sistemlerinin uygulanmasına yönelik özel hükümlerden kaçınılmıştır. Alınacak önlemler de binanın yapı tipi, kullanım sınıfı, içindeki tarihi eserlerin varlığı gibi pek çok parametreye bağlıdır. Bu durumda tasarım ve uygulamacıların teknik becerisi ve uzmanlığı ön plana çıkar ve yangından korunmada her bir bina için farklı çözümler geliştirilebilir. Farklı uygulamalar için ayrıntılı hükümler bulunmaktadır. Bu durumlarda öncelikle Türk Standartları, sonrasında ise Avrupa Standartlarının esas alınması Yönetmelikte istenmektedir. Söz konusu yönetmelik ve standartlarda düzenlenmeyen konularda, uluslararası geçerliliği kabul edilen standartlar kullanılabilir.

Türkiye’de Yangın Güvenlik Önlemlerinin Yeterliliği

Yukarıda ortaya konan tarihi yapı yangınlarında ortak noktalar incelendiğinde genel birtakım risklerin bulunduğu görülmektedir. Yangın Yönetmeliği Onbirinci Kısım’ın, tarihi yapılarındaki yangın risklerine göre yeterliliği değerlendirildiğinde (Tablo 2) önemli eksiklikler bulunduğu görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Yapılan incelemelerde dünyada ve Türkiye’deki tarihi yapı yangınlarında; yangının çıkışı, gelişmesi ve sonucu ile ilgili benzerliklerin bulunduğu, ancak binanın yapım ve kullanım özelliklerine göre de önemli farklılıkların olduğu görülmüştür. Yönetmelikte yer alan “Tarihi Yapılara İlişkin Uygulama” kısmı yangın güvenliğinde başlangıç için önemli bir adımdır. Yönetmelik incelendiğinde yangın risklerine göre çok genel düzenlemelerin bulunduğu, uygulamaya yönelik ayrıntılı çözümlerin sunulmadığı, önlemlerin tasarımcının bilgisine ve tecrübesine bağlı olduğu görülmüştür. Konuyla ilgili Türkiye’de yeterli teknik ve bilgi altyapısının geliştirilmesine bağlı olarak aşağıda belirtilen kalıcı ve uzun vadeli çözümler önerilmektedir:

Riskler	Önlemler (Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmelik)	Değerlendirme
Restorasyon çalışmaları sırasında yangın çıkması	Bir kattan fazla topluma açık tarihi yapılarda, restorasyon sırasında ahşap taşıyıcı kolonların yangına en az 90 dakika dayanıklı olacak şekilde yalıtılması gerekir (Madde 167/C/4).	Yalnızca ahşap yapıların yangın sırasında ayakta kalmasına yönelik önlem getirilmiştir. Taş, kâgir gibi yapılara ait yangın önlemleri bulunmamaktadır.
Yangın algılayıcıların uyarı vermesine rağmen alevlerin tespit edilememesi	Yönetmelikteki "Mevcut Binalara ait Hükümler" uygulanır (Madde 167/C/1). Mevcut yapılarda algılama ve uyarı sistemi için yeni binalar için istenen şartlar uygulanır (Madde 161/1).	Tarihi yapılarda, yeni binalar için istenen şartlara göre yangın algılama yapılması yeterli değildir. Tarihi yapılar, yapım teknikleri ve malzemelerinden dolayı yeni yapılardan farklıdır. Örneğin ahşap duvar ya da döşeme kesitinin içinde çıkan bir yangında alevler hemen görülmediği için erken tespit edilmesi zorlaşmaktadır. Yangın algılayıcıların tarihi yapının özellikleri dikkate alınarak yerleştirilmesini ve adreslendirilmesini sağlayacak kurallar getirilmelidir.
Yangının çatılar yardımıyla yayılması ve büyümesi	Yönetmelikteki "Mevcut Binalara ait Hükümler" uygulanır (Madde 167/C/1).	Tarihi yapılar için, binanın özelliğine göre yangın yayılma yollarını dikkate alan düzenlemeler bulunmamaktadır. Tarihi yapının dokusunu bozmayacak şekilde, yangının bina içinde hızla büyümesini ve yayılmasını engelleyecek uygulamaya dönük pasif ve aktif önlemler getirilmelidir.
Yapı sistem ve malzemelerinin yangının büyümesine katkısı	Tarihi yapının ahşap kısımlarında kullanılan elektrik kabloları yangına en az 60 dakika dayanıklı olmalı ve çelik boru içerisinden geçirilmelidir. Buat ve kasalar ise yanmaz malzemeden yapılmalıdır (Madde 167/C/8). Ahşap yapılarda, ahşap malzemenin korunması veya boyanması için kolay yanıcı ve parlayıcı özelliği olan maddeler kullanılamaz (Madde 167/C/9).	Yalnızca ahşap yapı elemanları için kısıtlı hükümler bulunmaktadır. Yangından korunmada, Türkiye'de tarihi yapılarda yaygın kullanılan yapım sistemleri ve yapı malzemelerine yönelik uygulanabilir çözümler hazırlanmalıdır. Bu çözümler uygulama el kitabı ya da yönetmelik eki şeklinde yayımlanmalıdır.
Yanlış söndürme teknikleri ya da çevre baskıları	Acil durum ekipleri, yerel itfaiye teşkilatı amirinin olay yerine gelmesinden itibaren onun emrine girer ve ona yardım etmek mecburiyetindedir (Madde 7/5). Acil durum ekipleri, yangına müdahale eden itfaiye ekipleri, diğer kamu görevlileri ve yangın güvenliği sorumluları, yetkili itfaiye amirinin karar ve talimatlarını aynen yerine getirirler (Madde 7/6).	Hükümler açıktır ve yeterlidir. İtfaiye amirlerine güvenilmeli, tarihi yapı sorumluları itfaiye ile koordineli çalışmalı ve tatbikatlar yapmalıdır.
Tarihi yapının özelliklerine uygun önlemlerin alınmaması	Yönetmelikte, ahşap yapım sistemleri ile yataklı sağlık hizmeti, huzurevi, bakımevi, anaokulu, ilköğretim okulu ve öğrenci yurdu kullanıcı sınıflarına bazı kısıtlamalar (Madde 167/C) getirilmesine rağmen, ayrıntılı hükümler bulunmamaktadır.	Tarihi yapılar için, yapım sistemi, orijinal kullanım sınıfı ve önerilen kullanım sınıfı, yapının konumu vb. özellikleri dikkate alınarak çıkabilecek bir yangının zararlarını en aza indirecek yangın önlemleri getirilmelidir. Buna uygun yangın güvenliği tasarım stratejileri geliştirilmelidir.

- Yangın Yönetmeliği'ndeki temel hükümlere bağlı kalmak koşuluyla, uygulamaya dönük kurallar, iyi uygulama örneklerini içerecek şekilde rehber ya da yangın kodları hazırlanmalıdır. Anılan dokümanların hazırlanmasında, uluslararası platformlarda yaygın kullanılan NFPA kodları arasında tarihi yapılar ile ilgili olan NFPA 914 (NFPA, 2018)² gibi kodların yöntem ve içeriklerinden de yararlanılmalıdır.
- Her tarihi yapıdaki yangın önlemleri, Yangın Yönetmeliği'ndeki temel hükümleri içerecek şekilde kendi özel durumu baz alınarak değerlendirilmelidir. Yangın projeleri, konu hakkında tecrübesi ve yeterliliği olan kişi ya da kuruluşlar tarafından hazırlanmalı ve onaylanmalıdır. Bu birimler için meslek, teknik bilgi ve deneyim şartlarını içeren yeterlilikler getirilmelidir.
- Restorasyon aşamasında tarihi binalarda yangın riski oldukça yüksektir. Onlarca yıl devam eden restorasyonlar dikkate alındığında bu durum daha da önemli hale gel-

mektedir. Restorasyon çalışmalarına başlamadan önce riskler değerlendirilmelidir. Restorasyon sırasında, şantiyede ve restore edilen binada alınması gerekli yangın önlemleri için yangından korunma plan ve projeleri hazırlanmalıdır. Restorasyon ekibi ile bina sorumluları arasında devamlı koordinasyon sağlanmalıdır. Söz konusu çalışmalar mevzuatlar ile zorunlu hale getirilmelidir.

- Tarihi yapılarda yangın ile ilgili bilimsel toplantılar düzenlenmelidir. Tarihi yapı yangınları ile alınacak yangın önlemleri, yangına müdahale vb. konulara ait uygulamalar teknik ya da akademik platformlarda tartışılmalıdır. Çalışmaların sonuçları, Türkiye'deki tarihi yapı özelliklerine uygun kod ya da standartların oluşturulmasında ve bunların düzenli olarak revize edilmesinde kullanılmalıdır. Bunun için belirli kuruluşlara görev dağılımı yapılmalıdır. Bu bağlamda 12-13 Haziran 2019 tarihlerinde Mimarlar Odası Muğla Şubesi ve Muğla

Tablo 2. Tarihi bina yangını risklerine göre Yangın Yönetmeliği'nin değerlendirilmesi

Büyükşehir Belediyesi ile birlikte düzenlediği “Yangın Yönetmeliği ve Uygulamaları Çalıştay”ı (URL 15) güzel bir örnektir. Çalıştayda daha çok ahşap yapılarda ve tescilli yapılarda Yangın Yönetmeliği’nin uygulamaları konularına değinilmiştir. Yangın önlemleri, seçilmiş olan ve örnek sayılabilecek projeler üzerinde değerlendirilmiştir. Uygulamadaki problemler, teknik uzmanlar ile yereldeki uygulayıcılar tarafından tartışılmış ve çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır. Yangın Yönetmeliği’ni esas alan pratik çözüm önerileri çalıştayın sonuç bildirgesinde yer almıştır.

Sedat Altındaş, Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Notlar

1. Y. Mimar Sedat Çetintaş, 1948 yılında Güzel Sanatlar Akademisi yangınından sonra *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan yazısında İstanbul’da yanan ve yanması beklenen tarihi yapıları şu şekilde anlatmıştır: “Meşrutiyet devrinde Çırağan sarayı ve Bayeziddeki Çifte saraylar, arka arkaya yanımtı. Cumhuriyet devrinde de Ayasofya yanındaki Adliye sarayı, daha sonra Zeyneb Hanım konağı ve nihayet bir iki ay evvel Ankara’daki Milli Eğitim Bakanlığı birer birer yanıp kül oldular. Şimdi Akademinin is kokan hazin enkazı karşısında, bunlar hayalimde resmigeçid yapıyorlar. Bu yanmış binaların arkasından, sırasını bekleyenleri şöyle sayalım: Bayezidde Eski saray, Harbiye Nezareti, veya Seraskerkapısı adlarıyla anılmış olan bugünkü Üniversite merkez binası, Tıp fakültesi olan Fuad Paşa konağı, civardaki dişçi ve eczacı mektebi, Çarşambadaki Dartışşafaka, sonra Galatasaray lisesi, Fındıklıdaki, Akademinin malı olduğu halde halen Edebiyat fakültesinin işgal ettiği saray, muazzam Dolmabahçe sarayı ve resim müzesi haline getirilen bitişik veliahd daireleri, o sahillerde sıralanmış mekteb vesair hizmetlere tahsis edilmiş saraylar. Bütün bunlar, er veya geç aynı akıbete mahkûmdurlar...”

2. Bu kodun temelini oluşturan ilk doküman 1948 yılında Kültürel Kaynaklar Teknik Komitesi tarafından *Mirasımızı Koruma El Kitabı: Tarihi Yapılar, Müzeler ve Kütüphaneler* olarak yayımlanmıştır. Zamanla geliştirilerek NFPA 914 koduna dönüştürülmüştür. Kodun temel amacı, tarihi yapıların yangından korunma konusunda, kapsamlı bir yangından korunma programı yoluyla asgari gereklilikleri belirterek, bu yapıları tarihsel veya mimari açıdan önemli kılan unsurları, alanları ve özelliklerini korumaktır. Kod, yangın güvenliğine yönelik olarak “Tasarım aşaması”, “Hükümsel esaslı yaklaşım”, “Performans esaslı yaklaşım”, “Yönetim işletim sistemi”, “Yangın önleme”, “Güvenlik”, “Tarihi binada ilaveler, değişiklik ve iyileştirmeler”, “Tadilat ve yenileme esnasında yangın güvenliği”, “Muayene, test ve bakım”, “Özel durumlar” gibi alt bölümleri içermektedir.

Kaynaklar

- Aysel, N. R.(2012) “Konferans Salonu: Sanayi-i Nefise Mektebinden Üniversiteye Bir Mekanın Tasarım ve Değişimi”, *Tasarım + Kuram*, MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, Mayıs 2012, Cilt: 8, Sayı:13, s.11-33.
- Birkiye, A. (2017) “Hem başlangıç hem bitiş: Haydarpaşa Garı”, *kulturservisi.com*:

- URL(a): <https://www.kulturservisi.com/p/hem-baslangic-hem-bitis-haydarpaşa-gari-i/>
- URL (b): <https://www.kulturservisi.com/p/hem-baslangic-hem-bitis-haydarpaşa-gari-ii/>
- Çetintaş, S. (1948) “Akademi yangını gibi daha birçok yangınlar göreceğiz”, *Cumhuriyet* (<http://carsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/16868>)
- Kılıç, A. ve Köken, A. (1999) “Tarihi Yapılarda Yangın Güvenlik Önlemleri”, *Milli Saraylar*, Sayı: 1, s.154-171.
- Kılıç, A. (2010) “Haydarpaşa Garı ve Yangını”, *Yangın ve Güvenlik*, Sayı: 139, s.8-10: www.yangin.org
- Kılıç, A. (2012) “Galatasaray Üniversitesi Yangını (İbrahim Tevfik Efendi Sahil Sarayı Yangını)”, *Yangın ve Güvenlik*, Sayı: 156, s.2-4: www.yangin.org
- Kılıç, A. (2019) “Sait Halim Paşa Yalısı ve Yangını”: www.yangin.org
- BYKHY (2007) “Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmelik”, *Resmî Gazete*, Sayı: 26735, 19.11.2007.
- BYKHY (2009) “Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”, *Resmî Gazete*, Sayı: 27344, 09.09.2009.
- BYKHY (2015) “Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”, *Resmî Gazete*, Sayı: 29411, 09.07.2015.
- KTVKK Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, *Resmî Gazete*, Sayı: 18113, 23.7.1983.
- NFPA (2018) NFPA 914: Code for Fire Protection of Historic Structures, National Fire Protection Association, 2018
- Özgünler, M. (2018) “Tarihi Binalarda Yangına Karşı Korunma ve Mevzuatın İrdelenmesi”, *Mustafa Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 9(1), s.14-21.
- Pehlivan, G.F. (2017) “Tarihi Yapılarda Pasif Yangın Önlemlerinin Artırılmasına yönelik bir yöntem önerisi” Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi.
- URL 1: “Notre Dame’daki faciyanın boyutları gün ağarınca ortaya çıktı”, www.ntv.com.tr, (Erişim tarihi: 16.4.2019)
- URL 2: <https://www.nytimes.com/interactive/2019/07/16/world/europe/notre-dame.html> (Erişim tarihi: 13.09.2019)
- URL 3: https://en.wikipedia.org/wiki/Notre-Dame_de_Paris_fire#Fire (Erişim tarihi: 10.09.2019)
- URL 4: <https://www.cnn.com/2019/04/15/paris-notre-dame-cathedral-on-fire-reuters.html> (Erişim tarihi: 13.09.2019)
- URL 5: “Savcılık: Notre Dame Katedrali’ndeki yangında kundaklamaya dair delil yok”, tr.sputniknews.com (Erişim tarihi: 16 Nisan 2019)
- URL 6: <https://edition.cnn.com/2019/06/26/europe/notre-dame-negligence-investigation-intl-scli/index.html> (Erişim tarihi: 13.09.2019)
- URL 7: “Shuri Castle: Fire destroys 500-year-old world heritage site in Japan” <https://www.bbc.com/news/world-asia-50244169> (Erişim tarihi: 02.04.2020)
- URL 8: [https://en.wikipedia.org/wiki/2000_yen_note#/media/File:P103-2000Yen-\(2000\)_front.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/2000_yen_note#/media/File:P103-2000Yen-(2000)_front.jpg)
- URL 9: “Shuri Castle, once the heart of Okinawa’s Ryukyu Kingdom, destroyed in fire”, <https://www.japantimes.co.jp/news/2019/10/31/national/shuri-castle-fire/#.XoSOm-ozbcs> (Erişim tarihi: 02.04.2020)
- URL 10: “Shuri Castle, Historic Tourist Draw in Japan, Is Destroyed by Fire”, <https://www.nytimes.com/2019/10/31/world/asia/shuri-castle-okinawa-japan-fire.html> (Erişim tarihi: 02.04.2020)
- URL 11: “Probe into fire at Shuri Castle ends without identifying cause”, <https://www.japantimes.co.jp/news/2020/01/30/national/probe-fire-shuri-castle-ends-without-identifying-cause/#.XoXgteozbcs> (Erişim tarihi: 02.04.2020)
- URL 12: “Okinawa castle at World Heritage site destroyed in predawn fire”, <https://english.kyodonews.net/news/2019/10/b5e6087b74-historical-castle-on-fire-in-okinawa.html> (Erişim tarihi: 02.04.2020)
- URL 13: “Galatasaray üniversitesinin 147 yıllık binası restore edilecek”, www.haberturk.com, (Erişim tarihi: 19 Nisan 2019)
- URL 14: “haydarpaşa-gari-yangini-davasinda-karar”, www.cnnturk.com (Erişim tarihi: 19 Nisan 2019)
- URL 15: “<http://muglamimarlarodasi.org/yangin-calistayini-gerceklestirdik/>” (Erişim tarihi: 06.09.2019)

Fire Safety in Historical Structure

In this study, examples of fires at important historical structure both in Turkey and in the world in the recent years have been examined. The common characteristics of the fires at historical building were revealed. In this context, a general assessment of fire safety in historical buildings was made. The adequacies of legal precautions of Turkey for these fires were questioned. Within this frame, deficiencies of legislation are identified and the necessary actions are presented as suggestions.

Arşiv Belgeleri Işığında İstanbul Aya Kırıyaki Kilisesi'nin Yeniden Yapım Süreci¹

Ece Sönmez Pulat - Deniz Mazlum

Osmanlı dünyasında Lale Devri ile başlayan değişimler kısa sürede Batı ile etkileşime geçilmesiyle birlikte, devletin her alanına yansımıştır. Batılılaşma adı verilen bu süreç İstanbul'un mimarisine, kentsel düzenine, sosyal yaşantısına etki etmiştir. İstanbul'un fethinden sonra din ve ibadet özgürlüğü korunan gayrimüslimler, yaşayışlarını Osmanlı Devleti'nin belirlediği kurallar çerçevesinde sürdürmüşlerdir. 19. yüzyılda değişen birtakım siyasi gelişmeler, kiliselerin mimari faaliyetlerine de yansımıştır. Bizans İmparatorluğu'nun tarihsel mirasçısı olarak görülen Rum Ortodoks cemaatinin kiliselerinin yapım ve onarım süreçleri de bu değişimlerden etkilenmiştir. T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), kiliselerin bağlı bulunduğu cemaatlerin kendi arşivleri ya da özel koleksiyonları toplamış olan araştırma merkezlerinin arşivlerinde, bakımsızlık, yangınlar, depremler ve yanlış malzeme kullanımı gibi sebeplerle hasar görüp onarımları yapılan Rum Ortodoks kiliseleri ile ilgili birçok belge bulunmaktadır. 19. yüzyılda tutulan bu kayıtlar yardımıyla uygulamaların işleyişleri ve izin süreçleriyle ilgili değişen kurallar açıkça görülmektedir. Yapıların yapım ve onarım tarihini yansıtan bu belgeler dönemin koruma anlayışını teknik ve idari detaylarıyla birlikte ele aldığı için de önemlidir. Bu makalede, İstanbul Gedikpaşa'da bulunan Aya Kırıyaki Kilisesi'nin 19. yüzyıl sonunda yeniden yapılmasıyla ilgili süreç arşiv belgeleri üzerinden aktarılabacaktır.

19. Yüzyılda Gayrimüslim Yapılarının Yapım ve Onarım Faaliyetleri

Eşitlik olgusunun vurgulandığı Tanzimat ve Islahat fermanları ile gayrimüslimlere tanınan yeni haklar, cemaatlere ait yapıların inşaat faaliyetlerinde de yeni düzenlemelere sebep olmuş, inşaatlarında veya onarımlarında bazı serbestlikler elde etmelerini sağlamıştır. Önceki dönemlerde kiliseler sade, çevresel ilişkilere kapalı, savunmacı bir yapıya sahipken, değişen kurallarla mimari anlamda daha gösterişli, plan tipolojisi ve bezeme programında daha özgür, çevresi ile iletişim kuran yapılara dönüşmüşlerdir.

Tanzimat öncesinde, uzun süre bakımsız kalan kiliselerin, çevre şartları nedeniyle ancak yıkılma tehlikesiyle karşılaştığı durumlarda kapsamlı onarımlar geçirdiği görülmektedir. Tamamen yeni bir kilise yapılabilmesi ise bina tamamen yandığında veya fazlaca onarım gerektirdiği zamanlarda söz konusu olmuş; bu durumda yeni bir mimari ek yapmaya veya daha geniş bir kilise inşa etmeye izin verilmemiştir. Hatta maliyeti düşürmek için eski malzemelerin kilisenin onarımında yeniden kullanıldığı görülmektedir (Şenyurt, 2012:31). Eğer eski bir kilisenin yerine yenisi yapılacaksa tüm boyutları Osmanlı idarecileri tarafından belirtilene uygun olmak zorunda ve yapıya önceden var olmayan kapı ve pencere eklemek, cephe ve hacimlerinde değişiklik yapmak mümkün olmamaktaydı (Şenyurt, 2012:13).

Tanzimat sonrası değişmeye başlayan süreç 1855 Viyana Protokolü ile görülür bir hal almıştır. Protokolde gayrimüslim kişilerin izin almaksızın mabetlerini onarabilecekleri ve hatta Hristiyanların çok olduğu bölgelerde yeni kilise inşa edebilecekleri şeklinde bir ifade yer almasına karşın 4 Mart 1856 tarihli bir Hatt-ı Hümayun ile onarım ve yeniden yapım için Bâb-ı Âli'den ruhsat alınması gerektiği belirtilmiştir. Islahat Fermanı'nda ise gayrimüslim yapılarının onarımı ile ilgili şu ifade yer almaktadır:

“...ahalisi cümleten bir mezhepte bulunan şehir ve kasaba ve karyelerde icrayı ayine mahsus olan ebniyenin ve gerek mektep ve hastahane ve mezarlık misüllü sair mahallerin hey'et-i asliyeleri üzerine tamir ve termimlerine engel olunmayacaktır.”

Fermana göre bir mahallede farklı mezhepten gruplar varsa onlar da kendi yapılarını serbestçe onarabileceklerdir. Yeni yapı yapılmasına Viyana Protokolü'nde izin verilmişken, Islahat Fermanı'nda bu konu şöyle ele alınmıştır:

“...böyle mahallerin müceddeden inşası lazım geldikte patrik veya rüasa-yı milletin tasvibi halinde bunların resim ve sureti inşası bir kere canib-i Bâb-ı Âlimize arz olunmak iktiza edeceğinden...”

Bu da yeni yapı için izin alma zorunluluğunun devam ettiğini göstermektedir (Madran, 2002:33-34).

Islahat Fermanı, 19. yüzyılda gayrimüslimlere ait kilise ve okul gibi cemaat yapılarının hangi

Resim 1. Aya Kiriaki Kilisesi'nin konumu.

Resim 2. Vaziyet planı.

koşullar altında inşa edileceği veya onarılacağı ile ilgili kuralları düzenleyen en temel belge olmuştur. İnşa edilecek ya da onarılacak olan binanın yeri, oradaki Rum nüfusu, binanın planı, ölçüleri, ne kadar vergi verileceği, inşaat masraflarının nasıl karşılanacağı gibi ayrıntılar yapım faaliyetleri öncesi belirlenmeye çalışılmıştır (Özil, 2010:28).

Gedikpaşa Aya Kiriaki Kilisesi Hakkında Kısa Bilgi

Kilise, İstanbul'un Fatih İlçesi Mimar Hayrettin Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Kilise avlusuna Kadırga Limanı Caddesi, Çadırcı Camii Sokağı ve Gedikpaşa Caddesi'nden olmak üzere üç tane giriş vardır (Şekil 1).

Kilisenin, kot farkının fazla olduğu iki sokak arasındaki konumu güney tarafta Kadırga Limanı Caddesi üzerinde yer alan dükkânlar ve üst katındaki idari birimlerle, kuzey tarafta da yüksek bahçe duvarıyla sınırlanmıştır. Doğu cephesinde, kiliseye oldukça yakın konumda, kilise görevlilerinin kullandığı konut birimleri yer almaktadır. Kilisenin batı komşuluğunda ise Pervititch haritasında belirtilen, bugün eğitim

faaliyetine son verilen Rum okulu bulunmaktadır. Kilisenin güneybatısındaki merdivenle ise dış narteks kısmının alt katına gelecek biçimde Ayios Vasilios Ayazmasına ulaşılır (Şekil 2).

1583 Typhon, 1604 Paterakis listesinde ismen yer alan kilise, 1645 ve 1660 yılı yangınlarında zarar görmüştür (Kömürçüyan, 1988:80). 1776 tarihli Kauffer haritasında "Aia Kiriaki" adı ile gözüken kilise 1865 yılında tamamen yanmıştır. 1875 yılında hazırlanan Şehremâneti krokisinde Merdivenli Kilise olarak sadece kilisenin bulunduğu alan gösterilmiş, yapı sınırına dair bilgi işlenmemiştir (Karaca, 1996:191-192) (Şekil 3). Kilise avlusuna erişimin merdivenlerle sağlanması nedeniyle almış olduğu bu isimle Osmanlı Arşiv belgelerinde de sıkça karşılaşılmaktadır.

Kilisenin tahribatına sebep olan yangının hangisi olduğu ile ilgili yapılan araştırmalar sonucunda kaynaklarda 1865 yılı Hocapaşa ve Gedikpaşa yangınlarına ulaşılmıştır. 27 Rebiyülahir 1282 (19 Eylül 1865) gecesi Hocapaşa'da çıkan yangın, Çağaloğlu'na, Sandıkçılar'a, oradan Sultanahmet Meydanı'na kadar ilerlemiş; burada son bulmayarak, denize doğru uzanıp Kadırga Limanı, Kumkapı ve Nişanca taraflarını etkilemiştir. Bu yangından dört gün sonra Gedikpaşa'da yeni bir yangın çıkmış, Beyazıt semtinde Reşit Paşa Türbesi'nin karşısına ve Emin Bey Mahallesi'ne doğru ilerlemiştir (Cezar, 1963:375). Söz konusu yangınlardan sonra yapılan kentsel düzenlemeler eski haritalara da yansımıştır (Şekil 4).

Resim 3. Aya Kiriaki Kilisesi'nin haritalar üzerinde gösterimi.

Resim 4. Gedikpaşa ve Kumkapı bölgesinin eski haritaları.

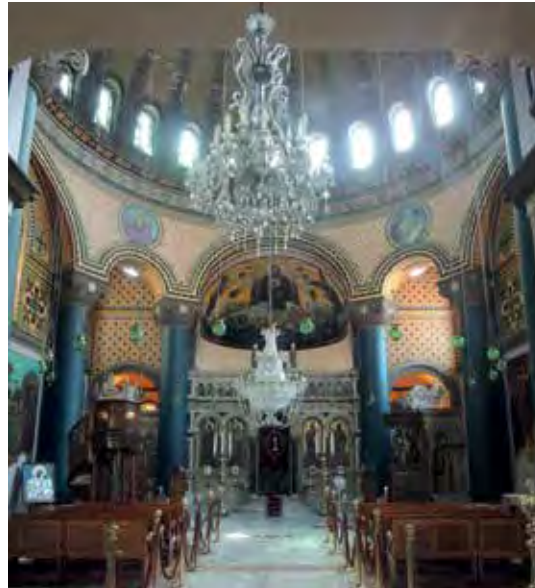
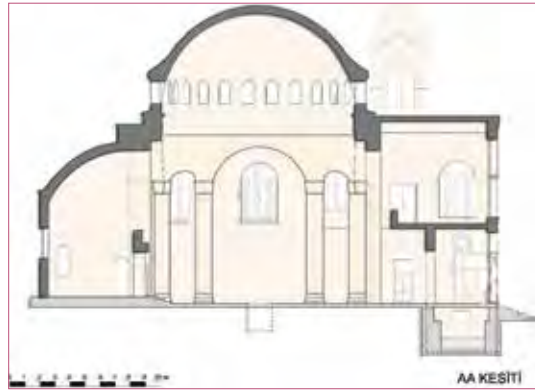
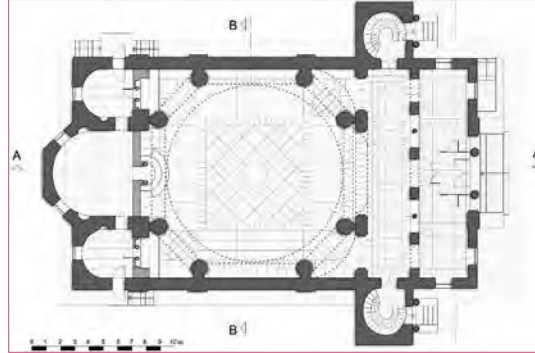
Kilisenin bir kitabesi yoktur. Mimarının ise İstanbul mimarisine çok büyük katkılar sağlayan ve Zoğrafyon Rum Lisesi, Ruhban Okulu gibi önemli binalarda imzası bulunan Perikles Fotiadis olduğu bilinmektedir (Şarлак, 2010:37). Mimarın yapılarındaki eklektik üslup Aya Kıraki Kilisesi'nde de kendini göstermektedir. Doğu-batı doğrultusunda merkezi plan şemasına sahip olan kilisenin dıştan boyu 30,60 m., eni 24,40 m., yüksekliği yaklaşık 20 m.dir (Karaca, 1996:192). Dış ve iç nartekse sahip olan kilisenin naosu kare planlı olup köşelerde duvara oturan ikili sütunlar ve bunları birbirine bağlayan yuvarlak kemerlerin taşıdığı kubbe ile örtülmüştür (Şekil 5, Şekil 6, Şekil 7). Naosun doğusundaki bema bölümü naostan üç basamakla yükseltilmiş, eksendeki daha derin olan, içte yarım yuvarlak üç apsise sahiptir. Apsislerin örtüleri içte yarım kubbedir. Naosta kuzey, güney ve batıda üstte aynı hizada biri eksende büyük ve üçlü, ikisi yanlarda simetrik ve ikili pencerelerin oluşturduğu düzenleme görülür. Naosun batısında, narteksin üst kotunda bulunan galeri katına erişim kuzey ve güney cephelerindeki merdiven boşluklarından sağlanmaktadır (Şekil 8). Yapı düzgün kesme taş ile inşa edilmiş olup simetrinin hâkim olduğu cephelerde doğu cephesi hariç üstte eksende üçgen alınlıklar bulunmaktadır. Batı cephesinin gerisinde kalacak biçimde yapının güney ve kuzeyinde iki adet kare kesitli çan kulesi yer almaktadır (Şekil 9).

Gedikpaşa Aya Kıraki Kilisesi'nin Yeniden Yapımı ile İlgili Osmanlı Arşiv Belgeleri

İlgili Osmanlı Arşiv belgeleri, Gedikpaşa Aya Kıraki Kilisesi'nin yeniden yapımında görev alan kurumlar arası yazışmalarda kilisenin yeniden yapım ölçülerinin ne olacağı, mimari biçimlenişi ve yapılması gereken çevresel incelemelerin neler olduğuna dair bilgiler içermektedir.

9 Ramazan 1310 (27 Mart 1893) tarihinde Patrikhâne-i Millet-i Rum İstanbul adına Patrik Neofitos'un Adliye ve Mezâhip Nezâreti'ne daha önce yanmış kilisenin dört tarafındaki duvarların ve temellerin sağlam olanlarının korunup boyu 45, eni 26, yüksekliği 35 arşın (yaklaşık boyu 34 m., eni 20 m. ve yüksekliği 26 m.) boyutlarında kâgır olarak yeniden inşa edilmesiyle ilgili bir talebi olmuştur (BOA.ŞD.2631/2-1). Yeni yapılacak kilisenin masraflarının bir kısmının kilise sandığından, geri kalanının ise Hristiyan mahalle sakinlerinin yardımıyla karşılanacağı belirtilmiştir. Söz konusu talep üzerine Şehremânetinin görevlendirdiği Birinci Daire-i Belediye gerekli incelemeleri yaparak kilisenin yakınında bulunan Çadırcı Ahmet Çelebi Camii'nin şerefesinin ve mihrap mahallinin

kapanacağını gerekçe gösterip en fazla 25 arşın (yaklaşık 19 m.) ve tek çan kuleli olarak yapılabileceğini belirtmiştir. Bunun yanında mahalle nüfusu ile ilgili yapılan incelemede 300'e yakın Rum nüfusuna karşılık 200 civarı Müslüman nüfus bulunduğu belirtilmiştir. 23 Rebiyülevvel 1312 (24 Eylül

Resim 5. Plan krokisi.

Resim 6. AA kesiti krokisi.

Resim 7. Naos mekânı.

Resim 8. Galerî katı.

1894) tarihli bir kroki, Gedikpaşa ve Divan-ı Ali Mahallesi civarında bulunan cami, kilise, mektep mahalleriyle parsellerin hangi milletlere ait olduğunu göstermektedir (BOA. HRT.h.2244). Mahalle nüfusuna dair bilgileri içeren bu harita, kilisenin yeniden yapımının padişahın emriyle uygun bulunduğu tarihten yaklaşık dört ay sonra hazırlanmıştır

Resim 9. Aya Kyrakos Kilisesi batı cephesi.

Resim 10. Gedikpaşa ve Divan-ı Ali Mahallesi civarında bulunan cami, kilise, mektep mahalleri ile parsellerin hangi milletlere ait olduğunu gösteren kroki (BOA. HRT.h.2244).

Resim 11. Kilisenin yeniden yapımı ile ilgili, Şuray Devlet Dâhiliye Dairesi üyelerinin imzalarını taşıyan belge (BOA. İ.AZN. 9/26)

ve belirtilen nüfus durumu çalışması bu olmalıdır. Çizimdeki renkler çok okunaklı olmasa da lejantta soldan sağa doğru gri renkli alanlar Protestanlara, sarı renkliler Ermenilere, mavi renkliler Rumlara, pembe renkliler Müslümanlara ait olan parselleri ifade etmektedir (Şekil 10).

Kilisenin inşaatı sırasında belirtilenlerden farklı ilaveler yapılıyor olması sebebi ile Birinci Daire-i Belediye tarafından kilise için bir plan çizimi (bahsi geçen plan çizimleri arşiv belgeleri arasında bulunmamıştır) ve dış yüzey alanını ifade eden bir tablonun hazırlanması gerektiği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda kilisenin dış boyutunun 800 arşın (yaklaşık 460 m²) olacağı ve eski temelleri üzerine yapılacağı, ayrıca iki kanadına 58 arşın ölçülerindeki eski binaların ilave edilerek toplamda yaklaşık 850 arşın inşaat alanı olacağı belirtilmiştir (BOA. ŞD.2631/2-4). 22 Şaban 1311 (28 Şubat 1894) tarihinde Şuray Devlet Dâhiliye Dairesinin üyelerinin imzalarını taşıyan belgedeki (BOA. İ.AZN.9 /26-1) karar doğrultusunda daha önce boyutları ifade edilmiş kilisenin yükseklik ölçüsünün 25 (yaklaşık 19 m.) yerine 26,5 arşın (yaklaşık 20 m.) yapılmasında, zaten kilisenin kubbe yüksekliğinin bu kadar olması sebebiyle sakınca görülmemiştir (Şekil 11). Arz tezkiresinin padişahın başkâtibine yazılması üzerine Bâbîali Daire-i Sadâret Amedi-i Divân-ı Hümâyûn adına Sadrâzam ve Yâver-i Ekrem Cevad tarafından 17 Şevval 1311 (23 Nisan 1894) tarihinde yazılan irade Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesinin dilekçesi ve eki ile birlikte bu bilgilerin padişaha bildirilmesini içermektedir (BOA. İ. AZN.9 /26-2). Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî Süreyyâ tarafından 23 Şevval 1311 (29 Nisan 1894) tarihinde padişaha arz edilen husus sadaret makamı aracılığıyla padişahın onayını göstermektedir (BOA. BEO.414/309815-1) (Şekil 12).

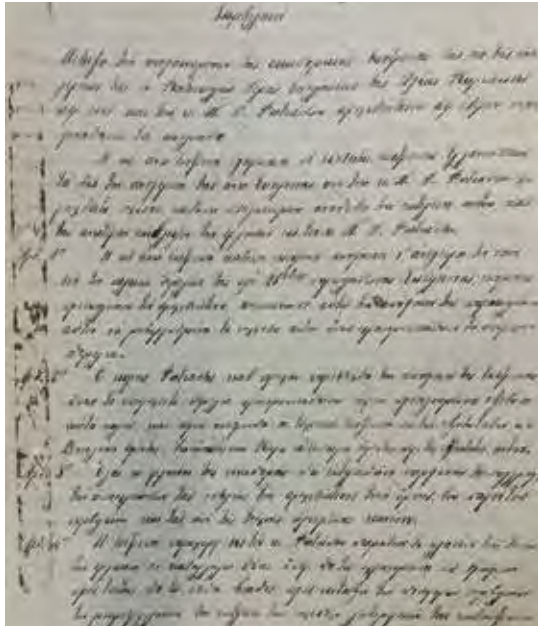
Osmanlı Arşivinde 1893-1894 yılları arasında kilisenin yeniden yapım sürecindeki yazışmalar dışında 1898-1899 yıllarında da gizlice yapımına başlanan ikinci çan kulesinin tamamlanmasına dair verilen uygunluğu anlatan belgelere ulaşılmıştır. 15 Cemâziyelahir 1316 (31 Ekim 1898) tarihinde Şehremâneti Meclis Kaleminden Dâhiliye Nezâretine gönderilen belgede (BOA. ŞD. 799/15-1) daha önce iki çan kulesi yerine bir adet çan kulesi yapılmasına izin verilmiş olduğu halde ikinci kule inşa edilmeye çalışılırken inşaatın durdurulduğu ifade edilmektedir. Bunun üzerine merkez komiseri ile birlikte inşaat alanına gidilip inceleme yapılmıştır. Kilise heyeti inşaatın bitiyor olması sebebiyle binanın güzelliğinin tek çan kulesi ile eksik kalacağını belirtmiş ve bu çan kulesine çan takılmayıp yerine cepheye saat konulmasını talep etmiştir.

demez. *Md.8.* Herhangi olağandışı bir işi veya değişimi Komite yazılı olarak mimara bildirmek zorundadır. *Md.9.* (Binanın) Simetrisini, sağlamlığını/dayanıklılığını veya sanatın kanunlarını zedelemeyecek veya zarar vermeyecek herhangi bir değişim veya olağandışı iş mimar tarafından kabul edilecek ve uygulanmasına emir verilecek, eğer mimar tarafından kabul edilmezse uygulamaya geçilmeyecektir. *Md.11.* Herhangi bir iş mimarın verdiği emirlerle yapılmıyorsa mimar, bu işi durdurma yetkisine sahip olacaktır. *Md.13.* Komite işçilere direkt emir veremez, komitenin emirleri yazılı olarak sadece mimar aracılığıyla verilir ve herhangi bir müsaade, istek veya önerinin uygulanması bir emir komuta zincirini takip etmelidir. *Md.14.* İnşaat konularının tartışılacağı Komite toplantılarında mimarın bulunması zorunludur. *Md.15.* Komite satın alınacak malzemeler için mimara danışmalı, ondan malzemelerin özellikleri ve ebatları hakkında bir rapor almalıdır. *Md.16.* Komite hiçbir sebeple mimarı, binanın estetiğine, dayanıklılığına aykırı ve genel olarak uygun olmayan malzeme kullanmaya zorlayamaz.

Hazırlanan bu inşaat sözleşmesi dışında çeşitli tarihlerde Kilise Yapı İşleri Komitesi ile mimar arasındaki yazışmalar da bazı teknik detayları içermektedir. Komite üyeleri 15 Nisan 1893 tarihinde Mimar Fotiadis'ten yeni bir kilise yapmasını ve bunun için plan çizmesini istemektedir (*Şekil 16*). Bir mektupta, kiliseye bir kubbe ve iki çan kulesi yapılmasının gerekli olduğu, teknik rapor ve fiyat

analizi ile birlikte proje tasarım fiyatının ödeneceği, inşaatın kontrolü için ise bir ödeme yapılmayacağı ifade edilmektedir. 29 Haziran 1893 tarihinde yazılan bir başka mektupta kilise temel kazısında 5,5 arşın derinliğe ulaşıldığı ve konuyu incelemek için mimarın kiliseye gelmesi gerektiği yazılmıştır. Sözleşmede eski temellerin statik açıdan uygun bulunması durumunda kullanılacağı belirtilmiştir. Fakat mektupta bahsedilen kazının eski temellerin durumunu tespit etmek için mi yoksa yeni bir temel inşası için mi yapıldığı konusunda bir belirsizlik söz konusudur.

14 ve 15 Temmuz 1893 tarihinde komite tarafından kaleme alınmış mektupta, doğramacıların komiteye birim fiyat gönderdiklerine dair mimar bilgilendirilmektedir. Gelen fiyat listesinde Romanya'nın Galati bölgesinden ahşap kiriş, normal boyda ve kesilmiş lata olmak üzere üç malzemenin adı geçmektedir. Bu malzemelerin taşıma masrafı komite tarafından karşılanacaktır. Kilisenin yapımı sırasında İstanbul dışından yapı malzemesi getirilmiş olması dikkat çeken bir husustur. Fransız Mimar Alexandre Raymond'un 1908'de İskenderiye'de yayımlanan *Notes Pratiques et Résumés sur l'art du constructeur en Turquie* ("Türkiye'de İnşaat Sanatı Üzerine Pratik Notlar ve Özet Bilgiler") kitabı 20. yüzyıl başlarında Türkiye'deki inşaat piyasasını, malzeme ve işçilik koşullarını, teknikleri ve yasal mevzuatı araştıran önemli bir yayındır. İstanbul'da satılan inşaat malzemelerine ve bunların fiyatlarına da yer verilmiştir. Yerli malzemelerin yanı sıra Avrupa'dan getirilmiş çok çeşitli malzemeler de bulunmaktadır (Mazlum, 2013:503). Raymond'un İstanbul'daki inşaatlarda kullanılan yapı malzemeleri ve işçilik ile ilgili hazırladığı fiyat listesinde de bu malzemelerle karşılaşılır. Romanya'nın Galati bölgesinden gelen, köknar ağacından yapılan 3 metre uzunluğunda çeşitli ahşap elemanların, çoğunlukla çatı makasları ve kirişler için kullanıldığı; çivilenmiş biçimde hazır halde, kare veya başka kesitli olarak bulunduğu anlaşılmaktadır (Raymond, 1908:197). Osmanlı Devleti döneminde Kalas² adı ile anılan, bugünkü adı ile Galati, Tuna'nın Karadeniz'e döküldüğü noktada önemli bir ticaret kenti idi (Çağ, 2016:278). 93 Harbi sırasında Rusya ile işbirliği yapan Romanya (Osmanlı Devleti döneminde Eflak ve Boğdan adı ile anılmaktadır) önce Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir (Birbudak, 2014:137), ardından da Osmanlı Devleti'nden 9 Mayıs 1877 günü mutlak bağımsızlığını almıştır (Giritli, 1981:235). Bu da gösteriyor ki, Osmanlı Devleti topraklarından yeni ayrılmış olan Romanya'dan, kilisenin yapımı sırasında (1893-1894) yapı inşaatı malzemesi temini devam etmektedir.

Resim 15. Kilise yapı işleri komitesi ile Mimar Perikles Fotiadis arasındaki sözleşmeden örnek (Küçük Asya İncelemeleri Merkezi).

Resim 16. Kilisenin Mimar Perikles Fotiadis'e ait cephe çizimleri (Küçük Asya İncelemeleri Merkezi).

Değerlendirme

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal değişimler, gayrimüslimlerin mimari faaliyetlerine de yansımıştır. Kiliselerin yapım ve onarımında tanınan serbestlikler ile gayrimüslimlerin çoğunlukta bulunduğu İstanbul'dan bir örnek olarak aktarılmaya çalışılan Aya Kırıyaki Kilisesi'nin yeniden yapım sürecinde de incelenen belgelerden göze çarpan önemli noktalar şunlardır:

- Daha önce yanan kilisenin eski temelleri kullanılarak yeniden yapılmasında kilisenin eski boyutlarına uyulmuştur.
- Kilisenin yapım masrafları kilise sandığından ve Hristiyan halkın yapacağı yardımlardan karşılanmıştır.
- Kilisenin yeniden yapım kararında çevre nüfus verileri önem arz etmiştir.
- Kilisenin yakın çevresinde bulunan Müslüman ibadethaneleri kilisenin ölçülerinin belirlenmesinde bir kriter olmuştur.
- Kilisenin yeniden yapımı sırasında, Patrikhane'nin talepleri, öncelikle Şehremâneti veya onun görevlendirdiği belediye tarafından teknik olarak incelenmiş ve sonrasında çeşitli devlet kurumlarından geçerek padişahın onayına kadar uzanan bir süreç geçirmiştir.
- Kilisenin projelendirme ve inşaat sürecinde dönemin önemli bir mimarına görev verilmiştir.
- Teknik konular ve çizimleriyle detaylı bir inşaat sözleşmesi hazırlanmıştır.
- Hazırlanan inşaat sözleşmesine göre mimar, son kararı veren, en yetkili kişidir.
- Kiliselerin yapımında yerli yapı malzemelerinin yanında yurtdışından temin edilen yapı malzemeleri de kullanılmıştır.
- Önceki dönemlerde olduğu gibi, devletin yapılmasına izin vermediği kısımlar yıkılmamış, belirli şartlar altında kabul edilebilmiştir.

Hem Küçük Asya İncelemeleri Merkezi Perikles Fotiadis Arşivinde bulunan yapı inşaat sözleşmesi ve mimara gönderilmiş mektuplar, hem de Osmanlı Arşivinde bulunan belgeler 19. yüzyıl sonunda İstanbul'da bulunan gayrimüslimlere ait bir yapının yeniden yapım serüvenini anlamamıza olanak sağlayan bilgiler içermektedir. Bu gibi arşiv belgelerinin incelenmesi, gayrimüslim yapılarının yeniden yapımlarında veya onarımlarında Osmanlı Devleti'nin belirlediği kuralları ve konuyla ilgili idari işleyişi, dönemin yapı işlerinin nasıl yürüdüğünü de aydınlatmaktadır. ■

Notlar

1. Bu makale İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Programı'nda hazırlanmakta olan "19. Yüzyıl İstanbul Mimarlık Ortamında Rum Ortodoks Kiliselerinin Yapım ve Onarım Süreçleri" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. Kaynak gösterilmeyen şekiller yazarlar tarafından üretilmiştir.
2. "Kalas" sözcüğü, Türk Dil Kurumu'nun sözlüğüne göre ahşap yapılarda giriş olarak kullanılan kalın biçilmiş uzun tahta veya kereste ifadelerine karşılık gelmektedir. Roman-ya'nın Galati şehrinin bu isimle anılması da oradan getirtilen ahşap elemanlardan dolayıdır.

Kaynaklar

- Birbudak, T. S. (2014) *Romanya'nın Bağımsızlığını Kazanması* (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cezar, M. (1963) "Osmanlı Devrinde İstanbul'da Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", *Türk Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri-1*, s.327-414.
- Çağ, G. (2016) "Osmanlı Tuna'sında bir Mabet İnşası: Kalas (Galati) Hamidiye Cami-i Şerifi", *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, s.278-294.
- Giritli, İ. (1981) "Romanya ve Türk-Romen İlişkileri", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 45(1-4), s.235-248.
- Karaca, Z. (1996) İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kömürçüyan, E. Ç. (1988) İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul, Çev. H. D. Andreasyan, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Madran, E. (2002) *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler: 1800-1950*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Mazlum, D. (2013) "Osmanlı Arşiv Belgesi Işığında 18. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığında Avrupa Kökenli Malzeme Kullanımı", Ed. F. Hitzel, *14th International Congress of Turkish Art Proceedings*, Collège de France, Paris, s.503-506.
- Özil, A. (2010) "İki Okuma Odası Bir Narteks: Rum Cemaat Yapılarına Tarihsel ve Toplumsal Bir Bakış (1856-1914)", Ed. H. Kuruyazıcı ve E. Şarlak, *Batılılaşan İstanbul'un Rum Mimarları*, Zografyon Lisesi Mezunlar Derneği, İstanbul, s.28-36.
- Raymond, A. M. (1908) *Notes Pratiques et Résumés Sur l'art du Constructeur en Turquie*, Typolithographie centrale I. Della Rocca, İskenderiye.
- Şarlak, E. (2010) *İstanbul'un 100 Kilisesi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul.
- Şenyurt, O. (2012) İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarisindeki *Temsiliyeti*, Doğu Kitabevi, İstanbul.

TC Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA)

ŞD.2631/2; ŞD. 799/15; İ.AZN. 9/26; BEO. 414/309815; Y.A.RES.98/16; HRT.h.2244.

Reconstruction Process of Hagia Kırıyaki Church in Istanbul in the Light of Archival Documents

The changes that started in the 18th century with the so called Tulip Era affected the whole Ottoman Empire. This process called Westernization was reflected in Istanbul's architecture, urbanism and social life. There was a radical change in the economic, political and social fields in the Ottoman Empire in 19th century. With Tanzimat Era the life style of non-Muslims was affected. These changes had also effects on Greek Orthodox community and architectural activity of churches. The Greek Orthodox community, seen as the historical heritor of the Byzantine Empire, formed the major part of non-Muslim groups. Most of their churches could survive owing to extensive restorations and sometimes reconstructions. Archival documents help us to understand the changes on these architectural implementations and formal procedure.

This article aims to give information on the reconstruction process of Hagia Kırıyaki Church in Istanbul, at the end of the 19th century, based on archival documents.

Konut Tasarımında Yaşlı Kullanıcılar İçin Kapsayıcı Yaklaşımlar: Giriş Alanları Açısından Bir Değerlendirme

S. Selhan Yalçın Usal - A. Nilay Evcil

Konut tasarımı, insanın temel fizyolojik gereksinimi olan barınma için tasarım yapmaktır. Ancak güvenlik, aidiyet, sosyal onay ve prestij, kendini gerçekleştirme gibi Maslow'un (1943) hiyerarşisinde belirtilen gereksinimlerin karşılanmasını sağlayacak çözümleri de kapsamaktadır. Cooper (1975), bu hiyerarşiyi konut tasarımına uyarlamıştır. Buna göre, konut tasarımının barınma ve güvenlik basamaklarından sonra konfor, sosyalleşme ve kendini ifade etme ile estetik gereksinimleri karşılaması beklenmektedir. Dolayısıyla, konut farklı anlamlar barındırır ve tercih edilmesindeki etkenler de bireyin güdülerine göre farklılık gösterir. Ancak her insan için konut, hem içerisinde hem de dış mekân ve alanlarla bağlantısında bağımsız hareket edilebilecek, yaşanılabilir ve kullanılabilir özelliklerde olmalıdır.

Konut, lüks konut sınıfında belirlenmiş kullanıcı için veya düşük gelir grubu için sosyal konut olarak da tasarlanırsa, kapsayıcı tasarım yaklaşımlarının ihmal edilmemesi gerekir. Kapsayıcı tasarım yaklaşımı, sadece fiziksel, cinsiyet, yaş farklılıklarını ele almaz; ekonomik, sosyal, kültürel farklılıkları da dikkate alarak tasarım çözümlerinin oluşturulmasını hedeflemektedir. Konut tasarımında evrensel tasarım ilkelerinin dikkate alınması kapsayıcılık açısından önemlidir. Evrensel tasarım anlayışı yedi temel ilke ile –eşit kullanım, esnek kullanım, basit ve sezgisel kullanım, algılanabilir bilgi, hata toleransı, düşük fiziksel güç, yaklaşım ve kullanım için yeterli alan– ifade edilmektedir (Mace, 1998).

Konutun, yaşam boyu kullanılacağı ve yaşam süresinde pek çok farklı durumlarla karşılaşılacağı düşünülerek tasarlanması güvenlik açısından önemlidir. İç mimarlık uygulamalarında, genellikle belirli bir kullanıcı için tasarlanan konutlarda geçici sakatlanmalar olabileceği, evde çalışanların boyutsal, fiziksel, kültürel farklılıkları vb. gibi konuların dikkate alınması çok da yaygın değildir. Farklı gereksinimler olduğunda iç mekânda değişikliklerin kolaylıkla çözümleneceği varsayılır. Banyoda tutunma barları eklenmesi veya kapı kollarının manivellalı

olanı ile değiştirilmesi kolay, ama asansör veya rampa yapılması zor ve uzun sürebilen değişikliklerdir.

Günümüzde, konut tasarımında farklılıkların tümü kapsanarak sonuca ulaşmanın mümkün olup olamayacağı tartışılmaktadır (Demirkan ve Olguntürk, 2013; Heylinghen, 2014). Yaşlıların değişen antropometrik özellikleri, duyuşsal ve bilişsel yeteneklerdeki azalmalar, sosyal ve psikolojik farklılıklarına bağlı gereksinimlerinin temel alınması kapsayıcı tasarım çözümlerine ulaşmakta tasarımcılara yardımcı olabilecektir.

Bu çalışmada kapsayıcılık bağlamında yaşlılar temel grup olarak ele alınmaktadır. Çalışma alanı olarak belirlenen Kadıköy, İstanbul'da yaşlı nüfusun en fazla olduğu ilçedir. Çalışmada binaya giriş alanı ölçüleri, merdiven, rampa ve tutamakların boyutsal özellikleri, aydınlatması ve kaydırmaz zemin özellikleri incelenmiştir. Araştırmada yaşlılıkta düşmeye bağlı sorunların sıklıkla görüldüğü ve düşmenin de en çok evlerde meydana geldiği göz önüne alınmıştır. Dolayısıyla bu alanlar, bir anlamda güvenlik açısından değerlendirilmiştir. Covid-19 sebebiyle oluşan günümüzün karantina koşullarında, evde uzun süre hareket kısıtlılığı yaşayan bireylerin kas ve eklem sorunları yaşayabileceği öngörülmektedir. Bu bağlamda mimari ve iç mimari güvenlik çözümleri daha da önem kazanmaktadır.

Yaşlılığa Bağlı Değişimler ve Yaşlılıkta Gündelik Yaşam

Dünya Sağlık Örgütüne göre 65 yaş üstü bireyler yaşlı olarak kabul edilmektedir. 65-74 arası genç-yaşlı, 75-84 arası yaşlı-yaşlı, 85 üzeri de en yaşlı-yaşlı olarak sınıflandırılmıştır (Crews ve Zavotka, 2006). Dünyada 2000 yılında 600 milyon olan 60 yaş üzerindeki nüfusun, 2050 yılında 2 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir (Kutsal, tarihsiz). 1950 yılında dünya genelinde 0-14 yaş çocuk nüfusunun toplam nüfusa oranı %34 iken, 60 yaş üzeri nüfusun toplam nüfusa oranı %8'dir. 2050 yılı için yapılan tahmine göre 0-14 yaş çocuk ile 60 yaş üzeri bireyler, %21'lik oranla eşitlenmektedir (Mandıracıoğlu, 2010).

Ülkemizde 2018 yılı verilerine göre yaşlı (65+) nüfusun toplam nüfusa oranı %8,8'dir (TÜİK, I). Bu oranın 2023 yılında %10'larda, 2040 yılında ise %16'larda olması beklenmektedir (TÜİK, II).

Yaşlılıkta fiziksel ve fizyolojik değişiklikler, bilişsel, duyuşsal ve motor becerilerde azalmalar, ekonomik ve sosyal farklılıklar meydana gelmektedir. Özellikle, kas ve iskelet sisteminde meydana gelen sorunlarla yaşlılıkta bağımsız hareket edebilmek zorlaşmaktadır. Türkiye Sağlık Araştırması verilerine göre (TÜİK, III), herhangi bir yardım almadan ya da yardımcı bir araç kullanmadan yürüyemeyen ve merdiven çıkamayan yaşlıların oranı, 2008 ve 2016 yıllarındaki artış açısından dikkat çekicidir.

Arpacı (2015:46), İstanbul'un, Küçükçekmece ve Zeytinburnu ilçeleri ile Hakkari'de bulunan yaşlıların yaşam aktiviteleri hakkındaki araştırmasında, "yeme-içmede %15,8'inin, giyinme ve soyunmada %15'inin bazen güçlük çektiği, banyo yapmada %10,3'ünün bazen, %9,2'sinin çok güçlük çektiği" bulgularına ulaşmıştır. Yarış vd. (2001) ise, Trabzon'da yaptıkları araştırmalarında %14,6 oranında yaşlı kadınların merdiven inip çıkmada yardıma ihtiyaç duyduklarını, %13,6'sının da basit ev işlerini yardımla yaptıklarını ortaya koymuştur.

Yaşlı bireylerin fiziksel, duyuşsal, bilişsel yeteneklerindeki azalmalara rağmen bağımsız hareket edebilmeleri ve yardımsız temel aktivitelerini, gereksinimlerini yerine getirebilmeleri yaşam kalitesi açısından çok önemlidir. Lawton da (1980), yaşlıların yaşam alanlarının bağımsız ve güvenli kullanılabilesinin yaşam kalitesini yükseltmek için gerekli olduğunu belirtmektedir.

Düşme sorununun yaşlılarda güven kaybına sebep olduğu ve bağımsız hareket etme konusunda çekinme tutumu doğurduğu da belirlenmiştir (Kuzeyli ve Karadakov, 2004). Norton vd. (1997), düşmeye bağlı kırıkların %85'inin evde gerçekleştiğini, düşmelere en çok merdivenlerin (%14,9), sandalye ve diğer mobilyaların (%13,9), paspas ve yer döşemelerinin (%12,9) sebep olduğunu ifade etmiştir (aktaran: İlçe vd.).

Yaşlılıkta el ile ilgili sorunlar da artmaktadır. Karpal tünel sendromu, tendon problemleri, şeker hastalığına bağlı olarak dokunma duyuşunda azalmalar elin hassasiyetinde ve gücünde düşüşe sebep olabilmektedir. Mekân içerisinde kontrol düzenerlerinin –asansör kontrolleri, elektrik anahtarları vb.– kontrast yüzey üzerinde bulunmasına dikkat edilmesi, kolay anlaşılır ve ulaşılır olmasına özen gösterilmesi gerekmektedir.

40 yaşından itibaren yakın görmede zorluk başlarken daha fazla ışığa gereksinim duyma da artmaktadır. Ayrıca yaşlılar, birbirine yakın renkli yüzeyleri, özellikle mavi ve yeşil arasındaki renkleri ayırt etmede zorluk yaşamaktadır (Kroemer, 2006). Dolayısıyla iç mekân tasarımında kontrast yüzey uygulamaları, aydınlatmada parlama ve kamaşmayı önleyecek çözümlerin oluşturulması ve parlak yüzeylerden kaçınılması önemlidir.

Bütün bu fiziksel ve fizyolojik değişimlerle birlikte yaşlı bireylerde bilişsel, sosyal ve psikolojik sorunlar da oluşabilmektedir. Karar vermede, algılama ve bilişsel yeteneklerde azalma, emeklilik, ekonomik kayıplar, yaşlılığı kabullenememe, toplum içerisinde ayrımcılığa maruz kalma, kaygı ve depresyon gibi psikolojik problemler de görülebilmektedir. Bu sorunlar bireyleri yalnızlaştırmakta ve sosyalleşmenin azalmasıyla sorunların daha da artmasına sebep olabilmektedir. Konut ve çevresinin fiziksel engel yaratmayacak, kaygı oluşturmayacak ve sosyalleşmeye olanak sağlayacak biçimde tasarlanmış olması, bu sorunların giderilmesi açısından bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Konut Tasarımında Kapsayıcı Yaklaşımlar ve Yaşlılık Durumu

Tasarımcılar için antropometrik veriler, erişilebilirlik kılavuzları, ergonomi biliminin bulgularıyla birlikte evrensel tasarım ilkeleri önemli yardımcılardır. Konut tasarımı her ne kadar kişiye özel alanları kapsasa da farklı özelliklerdeki insanların bir araya gelebileceği –yardımcı, dadı vb.– veya hayatımızda farklı durumlarla karşılaşabileceğimiz –geçici rahatsızlıklar, sakatlanmalar veya yaşlanma ve sakatlanma durumunun meydana gelmesi vb.– dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla konutun yaşamın tüm evrelerini kapsayacak nitelikte olması, ilk tasarım aşamasından itibaren kapsayıcı tasarım anlayışı çerçevesinde donatılması, bir gerekliliktir.

Gerontoloji alanında özellikle diğer aile bireylerinin yardımıyla hayata geçirilebileceği belirtilen yaşlı güvenliğine yönelik kontrol listeleri oluşturulmuştur (İlçe vd. 2007; Güner ve Güler, 2002). Bu listelere uygun ev ortamının hazırlanmasında diğer aile bireylerinin takibinin önemi ifade edilmektedir. Ancak, konutun tasarım sürecinin en başından itibaren kapsayıcı bir biçimde çözümlenmesi tasarımcının sorumluluğudur. Konut tasarımının en başında evrensel tasarım yaklaşımıyla düşünmek, tasarlamak ve bu yaklaşımın öncüsü Mace'in (1998) de ifade

ettiği gibi klinik bir ürün gibi sonradan eklenen çözümlerden kaçınmak gerekmektedir. Bu tip ürünler tasarımda hem estetik işlevin yerine getirilmesinde sorunlar yaratmakta, hem de farklı gereksinimlerle ilgili çözümlerin öne çıkarılmasına ve yaşlılığa bağlı değişimlerin fazlasıyla hissettirilmesine sebep olabilmektedir. Bu tür bir yaklaşım evrensel/kapsayıcı tasarım anlayışıyla uyuşmamaktadır.

Ancak diğer taraftan tasarımının en başında kapsayıcı bir tutum içerisinde bulunulmamış eski konutlar için yapılacak çözümler herkesin karşılayamayabileceği tutarlarda olabilir. Yenileme ve tadilatlar için daha kolay ve ekonomik düzenlemelerin, çoğunlukla ekleme ya da klinik düzenleme gibi görülebilmesine de sebep olabilmektedir. Dolayısıyla sonradan yapılacak mekânsal düzenlemeler için küpeşte, tutamak, rampa vb. gibi endüstri ürünü tasarımların geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesinde yarar olduğu görülmektedir.

Yaşlılık Yaşamak mı, Hapsolmak mı?

Yaşlılıkta yalnızlık, sosyal hayattan kopma, depresyon vb. sorunlar yaygın görülmektedir. Ancak bu sorunlar yalnızca emeklilik veya yakınların kaybı gibi durumlarla bağlantılı değildir. Doğru tasarlanmamış mekânlar da bireyin –fiziksel ve duyuşsal zorlukları da varsa– sosyalleşmesinde, alışveriş, sağlık kurumuna ulaşım gibi temel gereksinimlerini kendi başına karşılamasında engel oluşturmaktadır. Zira, yaşlılıkta yardımcı araç kullanarak yürüyebilenlerin ve merdiven çıkmada yardıma gereksinim duyanların oranı azımsanmayacak durumdadır. Tasarımın ‘suç’a dönüşmemesi, diğer bir deyişle fizyolojik, duyuşsal, bilişsel, sosyal ve psikolojik değişimler yaşayan yaşlı bireyleri evlerine hapsedmemek için tasarımcıların, sorumluluklarının farkında olmaları gerekmektedir.

Ülkemizde bireylerin refahı ve güvenliği için ilgili kanunlar ve planlamalar yapılmaktadır. 2005 yılında Özürlüler Yasası yürürlüğe girmiş, bu yasaya göre binaların 2012 yılına kadar standartlara uygun ve erişilebilir olarak düzenlenmesi zorunlu hale getirilmiş ve 2013 yılında da “Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği” (EİDY) yayımlanmıştır (20/07/2013 tarihli 28713 sayılı *Resmî Gazete*). 10. Kalkınma Planı’nda (2014-2018), “yaşlılar, engelliler ve çocuklar öncelikli olmak üzere toplumun farklı kesimleri için yaşanabilirliği artırmayı hedefleyen; fırsat eşitliğini ve hakkaniyeti gözeterek mekânsal planlama ve kentsel tasarım uygulamaları hayata

geçirilecektir” maddesi yer almaktadır (Madde 945, 2013:127). Avrupa’da da yaşlı nüfusun artışıyla kapsayıcı çevre ve ürün tasarımı giderek önem kazanmaktadır. Örneğin Norveç hükümeti, 2025 yılına kadar kapsayıcı yaklaşımla tasarlanmış çevre ve ürünlerle donatılmış bir ülke hedeflemektedir (Lund ve Bringa, 2016).

Kentsel Dönüşüm Sonrası Konutların Giriş Alanlarında Kapsayıcı Tasarım Uygulamaları: Kadıköy Suadiye

Bu çalışmada, 2010 yılı verilerine göre (Köse ve Erkan, 2014), İstanbul’un %14,84 oranıyla 65 yaş üstü nüfusun en fazla bulunduğu ilçesi olan Kadıköy ele alınmıştır. Kadıköy aynı zamanda Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Sağlıklı Şehirler Ağı’na üyedir. Bu ağı 6. faz hedefler ve şartlar raporu içerisinde “yaşlı insanların sağlık ve esenliğini artırmak için kullanılabilecek en güçlü stratejilerden birisinin yalnızlık ve tecridin önlenmesi” olduğu belirtilmektedir (DSÖ, 2013:16).

İncelemede ele alınan bölge, Kadıköy’de kentsel dönüşümün yoğun yaşandığı Suadiye Mahallesi’dir. Bu mahalle, Bağdat Caddesi ticari aksına yakınlığıyla bilinmektedir. Bölge yaya yolları, geçitleri, dinlenme alanları herkesin kullanılabileceği ve hoşnut kalacağı biçimde düzenlenmiştir. Bununla birlikte özellikle kurumsal ticari alanlarda –banka, uluslararası mağaza zincirleri gibi– kapsayıcı yaklaşımlarla iç mekân ve çevre tasarımlarının yapıldığı görülmektedir (Yalçın Usal, 2017). Bu düzenlemelerle ticari ve sosyal alanlara kapsayıcı tasarım özelliklerine sahip bir çevrede yürüme mesafesinde ulaşabilmek, bölgenin yaşlı dostu olarak kabul edilebilmesinde önemli adımlardır.

İncelemede kentsel dönüşüme bağlı olarak çok katlı konut yapımının yoğun olarak gerçekleştiği Suadiye Mahallesi’nde, kentsel dönüşüm nedeniyle yapılan 9 adet çok katlı konut yapısının giriş alanları, yaşlı kullanıcıların bağımsız hareket edebilecekleri özelliklerin varlığı bağlamında incelenmiştir. Giriş alanlarının hangi mimari detaylarda kapsayıcı olabildiği/olamadığı EİDY formlarından yararlanılarak (B harfi ile belirtilen formdaki karşılığıdır) açıklanmaktadır (*Tablo 1*).

Bölge, ticari faaliyetin yoğun olduğu, yeme-içme mekânları ile mağazaların, genellikle giriş kotunda yer aldığı çok katlı konut yapılarından oluşmaktadır. Bu sebeple binalara merdiven ve rampa yoluyla giriş mümkün olabilmektedir. Alan sorunu nedeniyle rampa konulamayan durumlarda giriş kotuna açık asansör

Giriş alanı özellikleri	Bina 1	Bina 2	Bina 3	Bina 4	Bina 5	Bina 6	Bina 7	Bina 8	Bina 9
(a) Merdiven rıht yüksekliği ve basamak genişliği	Uygun	Uygun	Uygun	Uygun	Uygun değil	Uygun	Uygun	Uygun	Uygun
(b) Merdiven basamak aydınlatması	Yok	Yok	Yok	Var	Yetersiz	Yok	Yok	Yok	Yok
(c) Giriş alanı sahanlık genişliği	Uygun	Uygun	Yetersiz	Uygun	Uygun	Yetersiz	Yetersiz	Uygun	Yetersiz
(d) Giriş alanı merdiven genişliği	Uygun	Uygun	Uygun	Uygun	Uygun	Uygun	Uygun	Uygun	Uygun
(e) Giriş alanı rampa/lift genişliği	Uygun	Yetersiz	Lift genişliği yetersiz	Uygun	Yok	Uygun	Uygun	Uygun	Uygun
(f) Giriş alanı rampa eğimi	Uygun değil	Uygun değil	-	Uygun	-	Uygun değil	Uygun değil	Uygun	Uygun değil
(g) Rampa uzunluğu	Uygun	Uygun	Uygun	Uygun değil	-	Uygun değil	Uygun değil	Uygun	Uygun değil
(h) Rampa / lift aydınlatması	Yok	Yok	Yok	Var	-	Yok	Yok	Yok	Yok
(i) Merdiven küpeşte kesit ebadı ve monte edildiği yüzeyden uzaklığı	Uygun	Kismen uygun	Kismen uygun	Yok	Yok	Kismen uygun	Kismen uygun	Yok	Kismen uygun
(j) Merdiven küpeşte yüksekliği	Uygun	Uygun	Uygun	Yok	Yok	Uygun	Uygun	Yok	Uygun
(k) Rampa küpeşte kesit ebadı ve monte edildiği yüzeyden uzaklığı	Yok	Yok	Yok	Kismen uygun	Yok	Kismen uygun	Kismen uygun	Yok	Kismen uygun
(l) Rampa küpeşte yüksekliği	Yok	Yok	Yok	Uygun	Yok	Uygun	Uygun	Yok	Uygun
(m) Kaymaz zemin özelliği	Uygun	Uygun	Uygun	Uygun	Uygun	Uygun	Uygun değil	Uygun	Uygun
(n) Giriş kapısı rampa arasındaki mesafe	Uygun	Uygun değil	Uygun değil	Uygun	Uygun	Uygun	Uygun değil	Uygun değil	Kismen uygun

(lift) uygulaması yapılmıştır (*Resim 1*) (*Tablo 1: e*). EİDY'ye göre (B.41) rampa yapılmasının mümkün veya uygun olmadığı durumlarda alternatif ulaşım yöntemi (asansör, eğik düzlemde hareket eden merdiven tipi asansör veya düşey kaldırma platformu) uygulanır. Bu tip uygulamalarda aracın manevra yapabileceği mesafenin bırakılması, bu alanın ikiz bebek arabası gibi geniş ve refakatçi de gerektirebilen durumlara uygun ölçülerde olmasına dikkat edilmesi gereklidir. EİDY'de rampa genişliği en az bir tekerlekli sandalyeli bireyin geçebileceği 100 cm.lik temiz geçiş genişliğinin bırakılması öngörülmektedir. EİDY, genişliği 300 cm.den fazla olan rampalarda ise rampa ortasında korkuluk/tırabzan konulmasını bir emniyet tedbiri olarak belirtmektedir (B.38).

Giriş alanlarında genellikle merdiven rıht yüksekliği 15 cm. (B.45), basamak genişliği de 30 cm. (B.44) olarak tespit edilmiştir (*Tablo 1: a*); ancak buradaki en önemli sorun kaymaz zemin malzemesinin seçimindedir. Tasarımın önemli elemanlarından giriş alanı, merdiven genişliği (*Tablo 1: d*) incelenen örneklerde olduğu gibi genellikle davetkâr, aynı anda hem eşya hem insan geçişine uygun boyutlardadır. Giriş alanlarında ilgili yönetmeliğe uygun eğimde rampa yapılabilmesi için çoğu kez binaların otopark kısımlarından girişe uzanan uzun bir rampa oluşturulduğu görülmüştür. Bu çözüm hem erişim mesafesini uzatmakta hem de diğer bireylerle tekerlekli sandalye veya yardımcı araç kullanan yaşlıları ayırtmaktadır (*Resim 2*) (*Tablo 1: g*). Bölgede yeniden yapılan binaların girişlerinde sıklıkla yapılan hata ise uygun eğimde olmayan

rampalar (*Tablo 1: f*) (B.15) ve uygun düzenlenmeyen küpeşteler olmuştur (*Resim 3*) (*Tablo 1: k, l*). Küpeşte, rampalarda her iki tarafta ve döşeme kaplamasından 90 cm. yükseklikte, kolay kavranabilen bir malzemeden yapılmalıdır (B.30, B.31). Aynı özellikteki küpeştenin girişteki merdiven için de kullanılması esastır (*Tablo 1: i, j*). Ancak tek taraflı, boyutları ve malzemesi uygun olmayan merdiven küpeştelerine bina girişlerinde sıkça rastlanmaktadır (B.50, B.51). Bir diğer hata da bahçe girişi kapısı ile rampa arasındaki mesafenin sınırlı tutularak manevra alanı oluşturulmamasıdır (*Resim 4*) (*Tablo 1: n*). Manevra alanı en az 150x150 cm. olmalıdır (B.16). Giriş alanlarının ayrıca, kaydırmaz zemin özelliklerinde olması (*Tablo 1: m*), basamak (*Tablo 1: b*) ve rampalarla birlikte genel aydınlatmasının yapılması (*Tablo 1: h*), tutunma barlarının elin kavrama çapına uygun (*Tablo 1: i, k*) ve doğru yükseklikte yerleştirilmesi (*Tablo 1: j, l*), girişte bulunan paspasın hemzemin veya ince olmasına (1,3 cm.den fazla kot farkı oluşturulmamasına B.7) özen gösteril-

Tablo 1. İncelenen binaların giriş alanlarının değerlendirilmesi.

Resim 1. Açık asansör ile giriş kotuna erişim (Fotoğraf: Selhan Yalçın Usal, 2019).

Resim 2. Bina girişinde rampa yapılmadan sadece otoparktan rampayla giriş kotuna erişimin sağlanması. (Fotoğraf: Selhan Yalçın Usal, 2019).

Resim 3. Uygun olmayan eğimde yapılmış rampa (Fotoğraf: Selhan Yalçın Usal, 2019).

Resim 4. Bahçe girişi nedeniyle manevra alanı oluşturulamamış rampa (Fotoğraf: Selhan Yalçın Usal, 2019).

mesi gerekmektedir. İncelenen binalarda basamak ve rampa aydınlatmasının neredeyse olmadığı (Tablo 1: b, h), genel aydınlatma çözümlerinin ise yeterli gelemediği görülmüştür. Norton vd. nin (1997) ifade ettiği gibi, düşme en çok merdivenlerde meydana gelmektedir, dolayısıyla mer-

divenlerin, ciddiyle ele alınması zorunlu alanlar olduğu unutulmamalıdır.

Kapsayıcı tasarım anlayışı kapsamında yapılan çözümlerle yaşlıların konut içine hapsedilmeden sosyal yaşamın içerisine katılmalarını sağlamak mümkündür. Güvenle yaşanabilecek çevre ve mekân tasarımı sayesinde yaşlıların yaralanma oranı da düşürülebilecektir.

Sonuç

Yaşam süresinin uzaması, sosyal sürdürülebilirlik konusunda bilinçlenme, erişilebilirlikle ilgili mevcut kanun ve yönetmeliklerin varlığı, giderek günümüz tasarımcılarını kapsayıcı çözümler üretmek konusunda zorlamaktadır. Kadıköy Suadiye’de kentsel dönüşüm yönetmeliğine istinaden yıkılıp yeniden yapılan konut binalarının girişleri incelendiğinde erişilebilirliğin sağlandığı fakat pek çok çözümün kapsayıcı tasarım anlayışı açısından uygun olmadığı görülmektedir. Bu durum ülkemizde artmakta olan yaşlı nüfusun, mevcut hareket kısıtları nedeniyle tasarım kaynaklı güvenli ortamlara olan gereksinimine dikkat çekmektedir. Hem 10. Kalkınma Planımızın işaret ettiği yaşlılar, engelliler ve çocuklar öncelikli yaşanabilirliği artırmak hem de Avrupa Sağlık Kentleri arasında yer alabilmek için mimari ve iç mimari tasarımların kapsayıcı olmasını sağlamak gerekliliği anlaşılmaktadır.

Yaşlılıkla ilgili çözümlerde tasarımcılar genellikle fizyolojik ve duyuşal farklılıklar ile değişen antropometrik özellikleri dikkate almaya eğilimlidirler. Ancak yaşla ilgili meydana gelen değişimler bunlarla sınırlı değildir. Tasarımcıların sosyal, psikolojik ve bilişsel değişimleri/farklılıkları da göz önünde bulundurmaları gereklidir. Özellikle, sosyalleşme gereksinimi yaşlılıkta, insanların hayata bağlanması için önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaşlılar her ne kadar değişen ve azalan yetenekleri nedeniyle evde daha fazla vakit geçirmeye eğilimli olsalar da, onların ev dışı etkinlikler içerisine katılabilmelerinde en temel konu, bağımsız hareket edebilmelerine olanak sağlayan mimari ve iç mimari tasarımıdır. Kadıköy Suadiye’de seçilen konut alanları girişlerinde sirkülasyon alanının yetersiz aydınlatması, kaygan zemin, uygun olmayan asansör ölçüsü, rampa eğimi, manevra alanı ölçüsü, uygun olmayan tutunma barları ya da çok uzun rampayla erişim çözümleri, dışarıya çıkmayı teşvik etmeyecek durumlar yaratmaktadır. Tasarımcılar konut içi kadar, giriş hacimlerini de güvenli hale getirmek yükümlülüğünü taşımaktadır. Konutlar özel alan, konut binalarının

giriş alanları da yarı özel alan olduğu için EİD-Y'ye tabi değildir. Ancak konutun, yaşamın tüm evrelerinde farklı kullanıcı gereksinimlerine yanıt verebilmesi bir denetlemeye tabi olmasa da tasarımcının mesleki sorumluluğundadır. Kentsel dönüşüm yoluyla yeniden yapılan konut binalarının hem ilgili yönetmeliklere uygun yapılması hem de kapsayıcı tasarım anlayışı içerisinde tasarlanması önemlidir. Bir diğer deyişle, tasarımın yönetmeliklere uygun olması için sonradan klinik bir parçaymış gibi eklenen çözümler yerine, tasarımın her ögesinin herkesi kapsayan bir yaklaşım içerisinde düşünülmesi gerekmektedir. Konutun, yaşamın her evresinde değişen gereksinimleri karşılayabilecek niteliklerde olması, tasarımcının sorumluluğu, kullanıcının ise temel hakkıdır.

S. Selhan Yalçın Usal, Doç. Dr., Haliç Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Endüstriyel Tasarım Bölümü

A. Nilay Evcil, Prof. Dr., Beykent Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

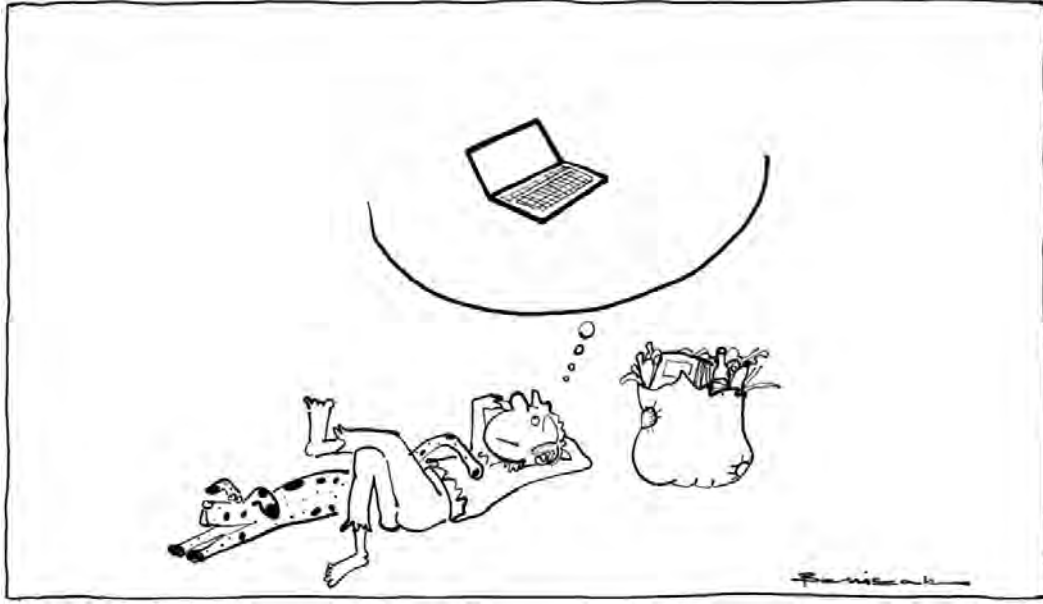
Kaynaklar

- Arpacı, F. (2015) "Yaşlı bireylerin yaşam kalitesi açısından günlük yaşam aktivitelerini yapabilme durumunun incelenmesi", *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, Sayı: 1, s.46-53.
- Cooper, M. C. (1975) *Easter-Hill Village-Some Social Implications For Design*, The Pros Press, New York.
- Crews D. E. ve Zavotka, S. (2006) "Aging, disability, and frailty: Implications for universal design", *Journal of Physiological Anthropology*, 25/1, s.113-118.
- Demirkan, H. ve Olguntürk, N. (2013) "A priority-based 'design for all' approach to guide home designers for independent living", *Architectural Science Review*, DOI: 10.1080/00038628.2013.832141
- DSÖ Avrupa Sağlıklı Şehirler Ağı, 6. Faz (2014-2018) *hedefler ve şartlar*, World Health Organization 2013: <http://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2015/11/DSO-Avrupa-Saglikli-Sehirler-Agi-6-Faz-Rehberi.pdf> (Erişim tarihi: 02.02.2017)
- Güner, P. ve Güler, Ç. (2002) "Yaşlıların ev güvenliği ve denetim listesi", *Geriatry* 5/4, s.150-154.
- Heylighen, A. (2014) "About the nature of design in universal design", *Disability and Rehabilitation*, Early Online: 1-9 DOI: 10.3109/09638288.2014.932850
- İlçe, A. Ö., İlçe A. C. ve Dıramalı, A. (2007) "Yaşlılarda ev kazalarının önlenmesi ve ev kazalarının önlenmesine yönelik iç mekân çözümlerleri": <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/aiciad.pdf> (Erişim tarihi: 10.07.2019)
- Köse, N. ve Erkan, N. Ç. (2014) "Kentsel Mekan Örgütlenmesinin Yaşlıların Kentsel Etkinlikleri Üzerindeki Etkisi, İstanbul ve Viyana Örneği (1)", *METU JFA*, 31/1, s.39-66.
- Kroemer, K.H.E. (2006) *Extra-Ordinary Ergonomics*, CRC Press Taylor and Francis Group, Boca-Raton.
- Kutsal, Y. G. (tarihsiz) "Yaşlanan dünyanın yaşlanan insanları", *Yaşlılıkta Kaliteli Yaşam*, Hacettepe Ü. Geriatrik Bilimler Araştırma ve Uygulama Merkezi, Bölüm 1: http://www.gebam.hacettepe.edu.tr/yaslilik_kaliteli_yasam_son.pdf (Erişim tarihi: 22.04.2019)
- Kuzeyli, Y. Y. ve Karadakovan, A. (2004) "Yaşlı bireylerde düşme korkusu ile günlük yaşam aktiviteleri ve yaşam kalitesi arasındaki ilişki", *Türk Geriatri Dergisi*, 7/2, s.78-83.
- Lawton M. P. (1980) *Environment and Aging*, Brooks-Cole, Monterey.
- Lund, E. ve Bringa, O. R. (2016) "From Visions to Practical Policy: The Universal Design Journey in Norway.

- What Did We Learn? What Did We Gain? What Now?", Ed.: H. Petrie vd., *Universal Design 2016: Learning from the Past, Designing for the Future*, IOS Press, DOI:10.3233/978-1-61499-684-2-43
- Mace, R. L. (1998) *Universal Design In Housing, Assistive Technology*, 10/1, s.21-28. DOI: 10.1080/10400435.1998.10131957
- Mandiracıoğlu, A. (2010) "Dünyada ve Türkiye'de yaşlıların demografik özellikleri", *Ege Tıp Dergisi*, 49/3, s.39-45.
- Norton R., Campbell A.J., Lee-Joe, T., Robinson, E. ve Butker, M. (1997) "Circumstances of falls resulting in hip fractures among older people", *Journal of American Geriatrics Society*, 45/9, s.1108-1112.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı, 10. Kalkınma Planı (2014-2018), Ankara (2013): <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1.pdf> (Erişim tarihi: 02.02.2017)
- TÜİK, (I) Yıllara, yaş grubu ve cinsiyete göre nüfus, 1935-2018. Genel Nüfus Sayımı sonuçları, 1935-2000 ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçları, 2007-2018: <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim tarihi: 03.04.2019)
- TÜİK, (II) Senaryolara göre seçilmiş yaş grupları nüfusları, 2018, 2023, 2040, 2060, 2080). TÜİK, Nüfus Projeksiyonları, 2018-2080: <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim tarihi: 03.04.2019)
- TÜİK, (III) Türkiye Sağlık Araştırması (Herhangi bir yardım almadan ya da yardımcı bir araç kullanmadan yürüyemeyenler, merdiven inip çıkamayanların cinsiyet ve yaş grubuna göre dağılımı, 2008, 2010, 2012, 2014, 2016): http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017 (Erişim tarihi: 03.04.2019)
- Yalçın Usal, S.S. (2017) "Kamusal alan olarak tüketim alanları ve yaşlılıkta erişilebilirlik sorunları: İstanbul, Kadıköy-Bağdat Caddesi örneği", Ed.: A. N. Evcil, Ü. B. Özkun ve Ş. Yüksel, *Kamusal Alan Okumaları*, (s.107-119), Beykent Üniversitesi, Kent Çalışmaları Araştırma-Uygulama Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Yarış, F., Çan, G., Topbaş, M. ve Kapucu, M. (2001) "Trabzon 2 no'lu merkez sağlık ocağı merkezinde yaşayan yaşlıların medikososyal durumlarının değerlendirilmesi", *Turkish Journal of Geriatrics*, 4/4, s.159-171.
- URL 1: <http://www.inclusivedesign.no/videos/the-innovation-award-for-universal-design-article399-125.html> (Erişim tarihi: 02.03.2019)

Inclusive Approaches for Older People in Housing Design: An Examining in Terms of Entrance Areas

Older people's population is gradually increasing in Turkey. This circumstance necessitates new regulations and studies in design field to meet older people's needs. Although changes are generally thought as physical sensory contexts; cognitive, social and psychological changes also need to be taken into account. Therefore, older people's living environment should be considered comprehensively and designed through inclusive design approach. The aim of this study is to examine entrance space of multi-story housing pattern which has been built as a result of urban regeneration in terms of inclusive design approach in Istanbul, Kadıköy. Due to the entrance level of new multi-story housing examined in this study is generally determined as store, ramp or open lift system were designed in addition to stairs for reaching to housing levels. However, it was observed that proper dimensions and slopes of ramps were not always applied in examined areas; ramps with proper slopes were placed in a distinctive way for users and also, illuminations for these areas were inadequate in some buildings. Finally, both users and designers need more consciousness on inclusive design, and audit mechanisms in this field should be efficient and widespread.

DOĞUŞTAN ÜSTÜN

Benzersiz performans ve baş döndürücü tasarım onun genlerinde var.

LEGENDERA

Klimanın yeni yorumu.

Yakut Kırmızı

İnci Beyaz

Kuzguni Siyah

%500 Esneme Özelliğine Sahip
İthal EPDM Membran

Novaproof FA

